

Antanas
KISIELIUS

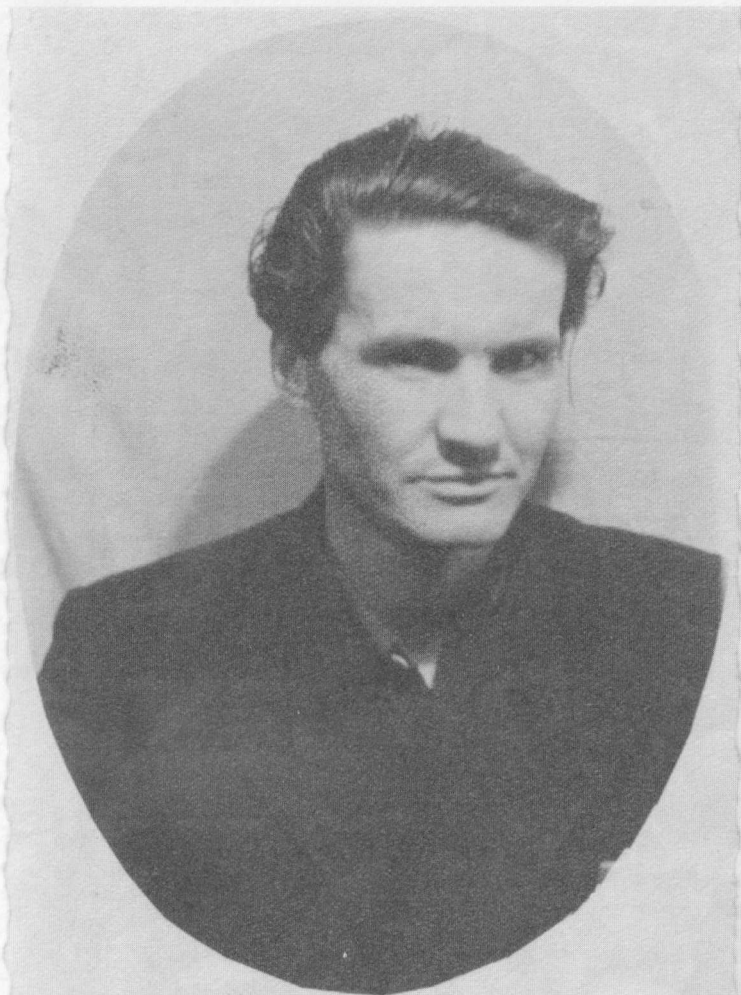
BLĖSTA LAUŽŲ ŽARIJOS

A t s i m i n i m a i

Antanas KISIELIUS

BLĖSTA
LAUŽŲ
ŽARIJOS 1

Aš Vorkutoje

KNYGOS
IŠLEIDIMĄ RĖMĖ
JURBARKO SAVIVALDYBĖ

Antanas
KISIELIUS

3

BLĖŠTA
LAUŽŲ
ŽARIJOS

A t s i m i n i m a i

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS
LEIDYKLA
VILNIUS
1999

888.2

Ki-202

4

Klaipėdos apskr.
vėšoji i Simona
BIBLIOTEKA

00/2515

© Antanas Kisieliu's, 1999

ISBN 9986-39-120-2

UDK 355.42(474.5)(091)+888.2-94

Ki 202

←
Butakių–Eržvilko apylinkių partizanai.
Stovi Vladas Mišeikis–Tarzanas.

Partizanai Paparčių miške 1948 10 22.
Pirmas iš dešinės Juozas Kisielius–Genys.

Eržvilko apylinkių partizanai.

Raudonieji partizanai. Vaska

1944 metų vasara vokiečiams traukiantis buvo tokia pat karšta ir sausa, kaip ir keturiasdešimt pirmųjų, kada jie nesulaikomai, rankoves pasiraite, veržėsi pirmyn. Jei ne ištuštėjusios parduotuvės, kuriose buvo sunku nusipirkti pačių būtiniausių dalykų, kaip cukrus, muilas, degtukai, jau nekalbant apie manufaktūros prekes bei avalynę, jei ne pažeme skrendančios į Rytus kryžiais paženklintų lėktuvų eskadrilės, kaimo žmogus visus tuos trejus metus nebūtų jautęs, kad čia pat, Lietuvos pašonėje, grumiasi žūtbūtinėje kovoje du pasaulio galiūnai. Jis arė laukus, sėjo, šienavo, kirto dalgėmis pribrendusius rugius, vežė juos klojiman ir ruošė talkas su muzika, trankiais patalkiais ir gausiomis vaisėmis. Vakaris visose pusėse skambėdavo jaunimo dainos, užsitęsiančios kartais iki pat aušros, kaip ir Nepriklausomybės laikais.

Tiktai keturiasdešimt ketvirtųjų vasarą, frontui priartėjus prie Lietuvos sienų, pasklido gandas, kad aplinkiniuose miškuose pasirodę gausūs raudonųjų partizanų būriai. Plėšią gyventojus, atiminėją maisto produktus, drabužius, o vieną mūsų netolimą kaimyną nakties metu išsivarę su arkliais ir vežimu, ir jau ketvirta para, kaip nesą nei jo, nei arklių. Kitoj vietoj išsivedę kaimo seniūną į mišką, išrengę nuogai ir norėję sušaudyti, tik šiam pavykę pasprukti.

Vieną vakarą nuėjau pas savo mokslo draugą Juozą; ten susirinko dar keletas mūsų amžiaus vyrų. Dainavom iki išnaktų, kol gerklės paskaudo. Grįžęs į namus, radau visus namiškius virtuvėje be žiburio, susirūpinusiais veidais ir patyliukais besišnekučiuojančiais apie galimą banditų (taip liaudis vadindavo bolševikišnius partizanus) apsilankymą.

– Man kažkas lyg sakyte sako, – nerimauja vyriausias brolis Telesforas, – kad šiąnakt turėsime svečių.

– Et, – numoja ranka kitas brolis, Juozas, – būtinai šiąnakt ir ateis. Geriau einam miegoti. Jau ir taip vėlus laikas.

Miegodavom visi trys broliai ir sesutė svirne. Vyriausias brolis,

pasitraukdamas iš policijos vachmistro pareigų A. Panemunėje, paršivežė į namus keturis šautuvus: dvi rusiškas „kačergas“, vengrišką lengvutį karabiniuką ir anglų gamybos gan masyvų šautuvą. Pastarajam nebuvo šovinių, todėl mes jį paslėpėme šiene. Likusius pasidalinom tarp savęs. Man, kaip netarnavusiam kariuomenėje, teko pats prasčiausias – „kačerga“ išrūdijusiu vamzdžiu.

Mudu su Juozuku tvankiomis vasaros naktimis dažnai kankindavo nemiga, o šią naktį, kaip tyčia, vos sugulėm – tuoj ir sumigom kaip užmušti. Šautuvai stovėjo mano lovos galvūgalyje, o šoviniai (jų buvo apie penkis šimtus) – geležimi apkaustytoje skrynutėje po mano lova.

Staiga iš miego prižadino batuotų žingsnių bildesys prieklėčiu ir rusiškas kreipinys:

– Mitia, davai siuda!

Po to keli nestiprūs smūgiai į duris. Durys buvo užsklęstos mediniu skląščiu iš vidaus.

Tuo metu brolis, pabudęs, matyt, keliom sekundėm anksčiau už mane, pašoko iš lovos, laiptais užlėkė ant aukšto ir, rizikuodamas nosisukti sprandą, stryktelėjo pro langelį į sodą, persirito per tvorą ir dingo avižose. Nė sekundės nedelsdamas, stvėriau „kačergas“, šokau įkandin brolio, tačiau apačioje, po pravertu langeliu, jau stovėjo du ateiviai. Pirštų galais pribėgau prie kito langelio, atsargiai praveriu – o tenai keletas jų kumščiuoja tėtę, ragindami greičiau kinkyti arklius. Kas daryti? Vieną šautuvą įkišau į palėpę ir užmaskavau nešvariais skalbiniais, o antrąjį nusinešiau žemyn. Tuo tarpu į duris pasibeldė mama.

– Įleisk, Antaniuk. Prašo valgyti. Reikia lašinių atpjauti.

– Ar tu viena?

– Viena. Vieni į kambarį sugužėjo, o kiti nuėjo į tvartą kiaulių šaudyti.

– O kieme ar jų nėra?

– Yra ir kieme, ir prie šulinio.

Vadinasi, pasprukti nepastebėtam nėra vilties. Atsklendžiau duris, mama įėjo į mėsinę, atplovė gabalą lašinių ir išėjo vaišinti „svečių“, palikusi mane vieną likimo valiai. Staiga toptelėjo į galvą išganinga mintis: o kad taip pasislėpus toje mėsinėje?

Tik spėjus man ten patogiai „įsikurti“, prigužėjo pilna klėtis raudonųjų. Pradėjo daryti smulkią kratą. Pirmiausia aptiko mano užmaskuotą šautuvą.

– Vintovka! – šuktelėjo kažkuris iš džiaugsmo ir nusikeikė. Po to ištraukė dėžę su šoviniais.

– Patrony, matj, matj!

Paskui drabužių spintoje surado dėžutę nuo akvarelinių dažų, pilną prikištą septinto kalibro šovinukų. Na, čia tai bent laimikis! Yra pistoletui šovinių, turi būti ir pistoletas. Logiška išvada! Na, ir pradėjo tada griozti visus kampus. Iškraustė spintą, išvertė mamos skrynias, iščiupinėjo drabužių kišenes, pagalvėles, supjaustė čiužinius ir iškratė iš jų šiaudus, o pistoleto kaip neranda, taip neranda. Atsivedė mamą.

– Matka, skažy, gdie pistoliet! Nieskažeš – my tiebia ubjom.

„Matka“ gal ir pasakytų, jei žinotų, kur tas pistoletas yra, bet ji nežino. Ir žinoti negalėjo, nes pistoleto mes išvis neturėjom.

Jie pradėjo klausinėti apie sūnų.

– Gdie tvoj syn? Policaj?

– Nietu syn. Syn Kaune.

– Vrioš, suka! Skaži, gdie on priačetsia?

Kad sūnus policininkas, jie sužinojo, radę skrynioje išieiginę policininko uniformą, kepurę ir diržą. Bet ir čia jie nieko negalėjo išgauti – mama tvirtino vieną ir tą patį: sūnaus namuose nėra, sūnus Kaune.

O aš girdžiu visą tą pokalbį, laikau drebančiais pirštais duris, kad neatsidarytų, nes kabliuko iš vidaus nėra, ir laukiu, kada ateis mano eilė. Bet mano eilė neatėjo, mėsinės durų jie nerado, o tuo pačiu ir manęs.

Dar keletą minučių pasiknaisę klėtyje, pasibaladojo į klėtelės duris, kur buvo užsidaręs brolis, paspardė, bet, durims neatsidarius, paliko jas ramybėje. Ir išbildėjo iš kiemo, pasikrovę į vežimą dvi nušautas kiaules.

– Kaip tu, Antaniuk, dar gyvas? – išgirdau prislopintą brolio balsą už lentinės pertvaros.

– Aš tai dar gyvas, tik blusos nustojo blauzdas kandžiojusios. Turbūt išdvėsė, bjaurybės. O tu kaip?

– Tegu jį perkūnėlis, tokią pirtį. Dar kelios panašios naktys, ir iš proto galima išsikraustyti.

Kai naktiniai svečiai išvažiavo, patekėjusi saulė pro ryto rūką skaisčiai nušvietė Vidaujos pakrantes. Žadėjo būti graži ir karšta diena.

„Svečiams“ išvažiavus, pasigedome brolio išeiginio švarko, mano batelių ir dar kai kurių smulkmenų. Batelius, tiesa, vėliau radom numestus lauke už kokių penkių dešimčių žingsnių nuo svirno.

Kas gali garantuoti, kad kitą naktį jie vėl neapsilankys ir neišneš kai ko daugiau. Todėl aš nutariau savo palatą, kostiumą, brolio uniformą ir kai kuriuos kitus vertingesnius daiktus supakuoti ir paslėpti daržinėje, šiene. Jau ėmiausi darbo, tik staiga išgirdau, kaip kažkas su didžiausiu bildesiu įdunda į kiemą. Praveriu duris – ogi tie patys naktiniai draugai su mūsų arkliais ir vežimu. Vežimas prigulęs ginkluotų vyrų, kulkosvaidį pasidėję ant vežimo krašto, o prieky – vienas raitas ant arklio. Kol patyliukais užsidariau duris, jų žingsniai jau bildėjo prieklėčiu. Kiti mano broliai kartu su kaimynu Leonu movė per Vidaują į kaimyno rugius.

Mano laimė, kad raudonieji pirmiausia ne į mano klėtelę įsibrovė, o į tą pačią, kurioje rytą buvo. Netrukus atėjo ir mano eilė. Pasibeldė keletą kartų į duris, paskui ėmė iš visų jėgų jas trankyti, spardyti kojomis, versti pečiais. Tačiau durys buvo tvirtos, dvigubų lentų, o skląstis ažuolinis.

– Dvierj zakryta na zamok*, – tarė vienas ir nuėjo pas mamą prašyti rakto. Atsinešė raktą, įkišo į skylutę, suka į vieną pusę, suka į kitą, o durys vis tiek neatsidaro.

– Vidatj, isporčenyj zamok**, – padarė išvadą. – Nu, čiort s nieju, – nusikeikė, tik, žinoma, ne taip, kaip aš parašiau, o grynai rusiškai. – Pojiechali! – ir išvažiavo.

Tik prieš išvažiuodami dar ilgai saikdino namiškius, grasino visus iššaudyti, jei nepasakys, kur pistoletas. Atnešė iš klojimo kūlį šiaudų, uždegė, pastatė seserį prie sienos ir apsvilino blauzdas, – taip reikalingas buvo jiems tas daikčiukas.

Nuo tos dienos mes – visi trys broliai – išsikraustėme miegoti ant lauko į kviečius. Čia tikriausiai mūsų neras. Nebent netyčia užkrapailiotų.

O kokia nuostabiai puiki nakvynė ant lauko, po atviru dangumi! Aplink šnara bręstančios kviečių varpos, danguje mirga žvaigždės, virš horizonto šypsosi išsraudęs mėnulis, o už kelių žingsnių kviečiuose griežia griežlė: „Krėsk, krėsk varškės, krėsk, krėsk varškės!“ Romantika, ką ir besakyti! O svarbiausia, nereikia bijoti nakminių „draugų“. Na, ir blusos čia nekanda, kurios miegant svirne per naktį neduodavo ramybės.

„Partizanai“ daugiau pas mus neapsilankė. Kartais, saulei nusiėidus, matydavom juos nedideliais būreliais einančius per laukus. Kad taip pavaišinus juos iš pakrūmės švinu! Tą mintį pakišome keliems drąsesniems kaimo vyrukams, ir jie mielai sutiko. Tokiu būdu susiorganizavome savigynos būrelį maždaug iš dešimties ginkluotų pramušgalvių ir sutemus išeidavome tykoti laimikio. Nužiūrėdavom, į kurią pusę vakarais jie išeina ir, pasislėpę krūmuose, laukdavome jų sugrįžtant. Tačiau nė karto nepasitaikė su jais susitikti. Pareidavo, matyt, kitais keliais arba tą pačią naktį visai negrįždavo.

* – Užrakinta.

** – Matyt, spyna sugedus... Bala jos nematė... Važiuojam (rus.).

Vieną vakarą atskubėjo pas mus du gretimo kaimo vyrukai su „linksma“ žinia: jų kaime siaučia banditai. Greit susirinkome visas būrys, tačiau, nuvykę į tą kaimą, banditų jau neradom. Nutarėm sugulti prie kelio ir laukti jų pražygiuojant. Laukėme valandą, kitą, o jie vis nesirodė. Už pusvalandžio žvalgai sugrįžo ir pranešė, kad nuo Lapgirių miško „partizanai“ važiuoja mūsų kryptimi.

– Kiek jų?

– Atrado, nemažai.

Paskubom užėmėm poziciją maždaug už trisdešimties žingsnių nuo kelio ir, sulaukę kvėpavimą, laukiame. Visi jaudinamės. Netrukus pasigirdo arklių žingsniai, vežimų traškėjimas, prislopinti žmonių balsai. Naktis buvo tamsi, nors ir žvaigždėta. Buvo galima įžiūrėti tik tamsius judančių žmonių siluetus. Pirmiausia pro mus praėjo būreliu apie dešimt vyrų, panašiai tiek, kiek mūsų. Turbūt žvalgai. Bet mes jų neužkabinome. Už kokių penkiasdešimt žingsnių pats branduolys grėsmingai slinko nakties tamsoje mūsų pusėn. Ir kuo arčiau jis slinko, tuo labiau tirpo mūsų narsa. O kai tie tamsūs šešėliai susigretino su mūsų užimta pozicija, mes, užuot atidengę ugnį, prisispaudėm veidais prie drėgnos žemės, net kvėpuoti nustojom. Jų buvo labai daug. Vien tik vežimų suskaitėm keturiolika. O kiek tuose vežimuose sėdėjo! O kiek pėsčiųjų! Ne, geriau jų neužkiršinti. O kai pradėtų svilinti iš visų ginklų, pajutę, kad tik maža saujelė juos užpuolė, tai neturėtume nė kur trauktis – visur plyni laukai. Tik pražygiavus visai partizanų kolonai ir tolumoje nutilus ratų girgždesiui, išdrįsome pakelti galvas ir laisviau atsikvėpti.

Daugiau panašių medžioklių mes neruošėme.

Kartą mudviem su seseria Elyte pjaunant palei diendaržio tvorą vištų išmindžiotus rugius, privažiavo dviračiu prie mūsų nekaimietišškai apsirengęs ir nekaimietiško veido žmogus, nužergė nuo dviračio ir paklausė, ar čia gyvenęs kaimo seniūnas.

– Čia, – atsakėm.

– Norėčiau su juo pasikalbėti.

– Jo nėra namuose. Jis išvyko į valsčių. Jeigu reikalas nelabai svarbus, galėčiau ir aš jį pavaduoti, – atsakiau.

– Reikalas svarbokus, bet... Na, tiek to. Atsigerti pas jus galima?

– Visuomet. Einam prie šulinio.

Kol aš sėmiau vandenį, nepažįstamasis nusiavė nuo kojos batelį, ištraukė iš po dvigubo pado kažkokį popierių su vokišku antspaudu ir išlankstęs padavė man.

– Vokiškai skaityti moki?

– Truputį. – Perskaičiau „Bescheinigung“ ir klausiamai pažvelgiau į jį.

– Taip. Pažymėjimas. Aš iš slaptosios policijos, – paaiškino nepažįstamasis. – O kadangi važiauvau per mišką, kur mūsų duomenimis laikosi bolševikų banditai, tai, pats supranti, tokius popierukus reikia kišti kuo giliau.

Taip pasakęs, dideliais gurkšniais išgėrė puoduką vandens ir paprašė dar vieną.

– Girdėjau, kad ir jus nuskriaudė tie bestijos, – tarė, nugėręs didesnę pusę puoduko ir likutį išpylęs ant žemės.

– Taip, paėmė vežimą, arklius, dvi kiaules...

– Matote, toks reikalas. Yra paruoštas batalionas karių sunaikinti tą jų gaują. Tik nežinome tikslios jų stovyklos vietos. Gal jūs galėtumėte mums patalkininkauti?

– Jums reikėtų kreiptis į pamiškės gyventojus, – atsakiau jam džiūgaudamas, kad gal pagaliau kariuomenė ir išblaškys tą nepageidaujamą plėšikų gaują. – Mes, gyvendami toli nuo miško, niekuo negalime jums padėti.

– Na, ką gi, taip ir padarysim. Tad viso geriausio! Tik apie tai niekam nė žodžio, – atsisveikindamasis perspėjo slaptasis pareigūnas, sėdo ant dviračio ir nuvažiavo.

Kitos dienos rytą, vos saulutei pakilus virš padūmavusių miš-

kų, mūsų ausis pasiekė netolimas patrankos šūvis. Po kelių sekundžių pasigirdo duslus žnektelėjimas, tarsi patrankos sviedinys būtų kritęs į balą.

Pakilom iš kviečių, klausomės. Vėl šūvis, ir vėl – žnekt. Šūvis – žnekt. Šūvis – žnekt. Ir taip šešis ar aštuonis kartus.

– Tikriausiai savisaugos batalionas apšaudė „partizanų“ stovyklą, – vienbalsiai nusprendėme. Daugiau jokių šūvių nesigirdėjo. Tuo ir baigėsi stovyklos puolimas, nepadaręs raudoniesiems jokių nuostolių. Nebent išgąsdino, nes po to jie iš to miško išsidingino.

Po kelių dienų, ieškodami išvartų arklių, storų medžių eglyne netikėtai užklydome į buvusią jų stovyklą. Iš sutryptos iki purvo samanų ir daugybės ugniaviečių matėsi, kad jų būta nemažo skaičiaus, o iš aplink išmėtytų duonos puskepalų, prikirmijusios kiaulienos gabalų, nesuvalgytų skilandžių bei sudaužytų uogienės puodynų buvo galima spręsti, kad ypatingo alkio jie nejautė. Vieną arkį suradome pamiškės gyventojų Joniko tvarte, o kitą – Jokūbaičių kaime.

Dar po kokios savaitės, vieną vakarą, nuėjau į galulaukėję išraustą prieštankinį kanalą nusimaudyti. Atsigaivinęs drungnu vandenėliu, grįžtu atgal jau visiškai sutemus. Dar iš tolo užuodžiu papirosų kvapą. Turbūt kas nors iš kaimynų yra atėjęs, pagalvojau, nes mano tėtis rūkydavo tik naminio tabako pyptutę. Drąsiai perlipau per lipynėlę ir pataikiau tiesiai į poilsui susėdusių „partizanų“ vidurį.

– Nejau vėl tie patys atėjo pistoleto, – dingtelėjo mintis, tačiau trauktis jau buvo per vėlu. Prie būdos ne visai draugiškai jų atžvilgiu nusiteikęs plyšojo šuniukas Džekis.

– Uvedite kuda nibutį sobaku, – paprašė vienas.

Tuo tarpu mama pavalgdydino juos ir pripylė jų gertuves šviežio pienučio. „Partizanai“ pasiteiravo, ar nėra arti vokiečių, valan-

dėlę pasėdėjo, pusbalsiu paniūniavo keletą dainelių ir, mandagiai atsisveikinę, kaip šešėliai nuslinko į sutemose skendinčias Vidaujos pakrantes.

Pas mus nuo ankstyvo pavasario laikėsi evakuotos rusų šeimos vienuolikmetis berniukas Vaska. Vasarą jis ganydavo karves. Jo tėvai, o gal seneliai (tikrai nežinau) prisiglaudė pas kaimyną.

Tą vakarą partizanai pasivedė jį į šalį ir kažką su juo patyliukais šnibždėjosi. Jiems išėjus, Vaska papasakojo, kad partizanai klausinėję jo, ar geri esą šeimininkai, ar jo neskriaudžia, ar duoda valgyti. Jis atsakęs, kad šeimininkai esą labai geri ir myli jį kaip savo sūnų.

Antrą kartą užėjus Raudonajai armijai, tėvai atėjo jo pasiimti ir vežtis į Rusiją. Vaska kažkur pasislėpė, ir mes turėjom nemažai vargo, kol suradom jį, įlindusį daržinės palėpėje.

– Ne pojiedu v Rosiju, mnie zdiesj chorošo, – spyriojosi berniukas. Taip ir išsitempė jį iš namų apsiašarojusį.

O už pusmečio atėjo laiškas mūsų adresu iš Leningrado srities. Atspėkit, nuo ko? Ogi nuo Vaskos. Pradėjo rašyti lietuviškai, bet, matyt, pritrūko žodžių. Užbraukta ir toliau rašyta rusiškai: „Živiom nie plocho, s chliebom chorošo. Cieluju vsiech. Vaska.“

Geras buvo berniukas.

Frontas vis artėjo. Tik įsivertinę stačiuose Dubysos šlaituose, vokiečiai dar ilgai laikėsi. Nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro kaip gigantiško malūno girmos be paliovos dundėjo patrankos. Vis dažniau ir dažniau naktimis į Vakarus prariaumodavo sovietiniai bombonešiai ir mėtydavo bombas kur papuolė. Viena tokia bomba nukrito ant kaimyno lauko, išrausė šešių metrų skersmens ir pustrečio metro gylio duobę. Kita šrapnelinė „nutūpė“ kito kaimyno sodelyje.

Vieną dieną į mūsų kiemą įvažiavo keli vokiečių sunkvežimiai ir dvi lengvosios mašinelės. Išlipę vokiečiai paprašė ištuštinti kambarius: jiems esą reikalingos patalpos. Didžiajame kambaryje įsitaísė aukštas, juodbruvis, aristokratiškos išvaizdos ir palyginti dar visai jaunas majoras, greičiausiai kokio nors štabo viršininkas. Su juo kartu – simpatiškas ir labai mandagus leitenančiukas. Keletas eilinių kareiviukų užėmė kitas patalpas.

Majoras atrodė labai išdidus, į mus nekreipė jokio dėmesio, net nė vieno žodžio per visą savo buvimo laiką mums nepratarė. Dienai įpusėjus, kai kambaryje pasidarydavo per daug tvanku, jis pakildavo ir išeidavo dirbti laukan, prie pavėsyje stovinčio stalo. Tada jo kamerdineris (o gal kitaip reiktų jį pavadinti?) paimdavo kėdę ir nešdavo paskui jį. Majoras grįžta atgal į kambarį – kamerdineris vėl seka su kėde iš paskos. Kartais sodelyje susirinkdavo būrys kareivių, o jų vyresnysis aiškindavo jiems kažkokią strateginę gudrybę. Nepatikdavo jiems, kai mes, per daug arti prieję, spoksodavome į juos, akis išvertę. Tuoju vydavau šalin: „Gehen Sie weg!“.

Prisimenu aš vieną tokį lėtą, jau pagyvenusį kareivėlį. Beveik kasdien pakišdavo mamai tuščią gertuvę ir paprašydavo įpilti pieno. „Danke schön“*, – padėkodavo, kai mama išpildydavo jo prašymą. Pasikrapštydavo sudilusioje piniginėje ir ištiesdavo jai penkių markių banknotą.

* Labai ačiū (vok.).

– Nereikia „geld“, – atstumdavo mama jo pinigą, ir tada, dar kartą padėkojęs, įsidėdavo savo penkmarkę atgal į piniginę.

Matyt, baisiai jam buvo pakyrėjęs karas, nes dažnai kartodavo, linguodamas galva: „Fünf Jahre, fünf Jahre. Drei in Russland, zwei in Westfront“*. Paskui išsitraukdavo iš tos pačios piniginės aplamdytais kraštais fotonuotrukėles ir rodinėdavo mums, paaiškindamas, ką kuri nuotrauka vaizduoja: „Dies' ist meine Mutter, Dies meine Frau, hier – mein sohn, und hier – meine Tochter“**.

Apskritai visi vokiečių kareiviai rodydavo civiliams gyventojams savo namiškių nuotraukas, ko negalima pasakyti apie rusų kareivius.

Vieną sekmadienio rytą į mūsų sodybą ėmė rinktis vokiečių būriai. Blizgančiomis uniformomis, darnia rikiuote, koją išmesdami iki juosmens ir vis su daina. Paskui vienas nukabino nuo kambario sienos kryžių ir vos ne tekinas nuskubėjo į Vidaujos pakrantę. Tėtis baisiausiai pasipiktino tokiu įžūlumu. Norėjo vytis tą „farmazoną“ ir atimti išniekinimui nešamą kryžių, tik mama sudraudė.

– Bolševikai ir tie neužkabino, o šitiems bjaurybėms, matai, ir kryžius užkliuvo, – vos ne su ašaromis plūdosi tėtis. – Nepadės jiems Dievas už tokius darbus!

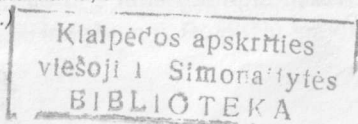
Tačiau tie jų „darbai“ nebuvo tokie „farmazoniški“, kaip tėtis galvojo: išsirinkę pačią gražiausią Vidaujos pakrantėje vietą, įsiruošė altorėlį ir pasikabino kryžių. Tą patį, dėl kurio tėtis taip sielvartavo. Prie to altorėlio susirinko visi atvykusieji kariai (jų buvo apie du šimtus) ir ilgai giedojo bažnytines giesmes.

Po pamaldų kryžių vėl atnešė ir pakabino į savo vietą.

Pas kaimynus Statkevičius buvo įruošta lauko ligoninė. Beveik kasdien atveždavo tenai nuo fronto linijos sunkiai sužeistų

* – Penkeri metai, penkeri metai. Treji Rusijoje, dveji Vakarų fronte.

** – Šita mano mama, šita mano žmona. O štai čia – mano sūnus, čia dukra. (Vok.)

kareivių. Ten juos operuodavo, gydydavo. Kurių nepavykdavo išgelbėti nuo mirties, laidodavo ten pat, šalia kelio, už klojimo. Ant kiekvieno kareivio kapo pastatydavo po kuklų, tačiau savo kuklumu įspūdingą beržinį kryželį, ant kurio viršaus dažniausiai užmaudavo peršautą šalną.

Taip diena po dienos per keletą savaitių išaugo nemažos kapinaitės, kurias užėję rusai pirmomis dienomis bjauriai išniekino.

Pamatę pašlaitėmis atlinguojantį apysenį vokiečių kareivį su amžinai po nosimi smilkstančia pypkute, žinodavom, kad lauko ligoninėje vėl atsisveikino su šiuo pasauliu vienas ar keli sužeistieji. Ateidavo jis sesers Elytės prašyti gėlių laidotuvėms.

– Noch ein Kamerad tot*, – sakydavo, ir jo akyse sublizgėdavo ašaros.

Netrukus vokiečiai susikrovė savo mantą ir nuvažiavo į Vakarus, palikdami kambariuose būdingą vokiečiams cigarų ir tualetinio muilo kvapą.

Po keleto dienų jų vieton atsikraustė kiti. Šį kartą jų buvo kur kas daugiau ir, nepaisant to, kad beviltiškai traukėsi Tarybinės armijos spaudžiami, jie buvo labai linksmi. Tačiau, paklausus, kaip reikalai, sakydavo: „Schlecht, Hitler kaput“. Vienas toks svajotojo veidu vokietukas, sutikęs mane, paklausė:

– Sprichst du deutsch?**

Aš atsakiau „malio“, galvodamas, kad tas žodis yra vokiškas, nes kai mes paklausdavom kurį nors vokiečių, ar jis supranta rusiškai, dažnas atsakydavo „malio“, ištardamas rusišką žodį „malo“ vokišku akcentu.

Vokietukas nusijuokė, kažko paklausė. Matydamas, kad aš jo klausimo nesuprantu, užklausė prancūziškai:

– Quel age as-tu?***

* – Dar vienas draugas mirė. (Vok.)

** – Ar kalbi vokiškai? (Vok.)

*** – Kiek tau metų? (Pranc.)

Dabar aš supratau, kad jis klausia, kiek man metų, ir atsakiau „Zweiundzwanzig“. Tada aš jį ėmiau klausinėti prancūziškai, o jis į mano klausimus atsakinėjo vokiškai. Nuo to laiko pasklido tarp vokiečių gandas, kad aš visomis Europos kalbomis galįs kalbėti.

Gal todėl, kad aš jiems pasirodžiau toks „mokyta“, karo komendantas paskyrė mane kaimo burmistru (Bürgermeister). Pats komendantas, rauplių išmargintu veidu leitenantas, vokiškai su manim niekuomet nekalbėdavo: jis gan neblogai grabaliojosi rusiškai, o aš, nors vokiečių kalbos buvau mokėsis dvejus metus, vis dėlto rusiškai geriau supratau.

Gyveno pas mus dar vienas dėmesio vertas vokietukas, apvalus, mažas, nuknebusia nosike, pirmas mano draugas ir didelis juokdarys. Ir smaližius nesvietiškas jis buvo. Paims mane už rankos, įsives į kamara, parodys pirštu į puodynę su grietine: „Mošno?“

– Možno, možno, – sakau.

Tada išsitraukia iš už bato aulo šaukštą, pasrebia, pasrebia šviežios grietinėlės ir ištiesia man saują cigarečių „Stambul“.

Kitą kartą išlenda iš kamaros kaip katinas, laižydamas smetonutus ūsus, ir užšoka tiesiai ant mamos.

– Ach tu, bjaurybe, vėl smetoną lakei! – šaukia mama.

– Nie sierdisj, mamka, ja niemnoška, tolko para loška, – teisinasi „vagis“.

Jis rusiškai buvo neblogai pramokęs. Žinojo gal tik kelias dešimtis žodžių, bet taip sugebėjo jais manipuluoti, tarsi Rusijoje būtų gimęs ir augęs. Pritrūkęs kokio nors žodžio, spragą užpildydavo posakiu: „Kospoti Pože moi“ (Gospodi Bože moj).

Vis žadėjo mane pavažinėti savo „Mersedesu“, nuvežti į Tauagę ir dar kai kur, bet taip ir neteko: netrukus ir jie išsikraustė iš mūšų.

Pagyveno jie pas mus gal apie mėnesį ir nė kiek neįkyrėjo. Buvo draugiški ir sąžiningi. Po pačiu majoro kabineto langu augo

obelis, nusvirusiomis nuo prinokusių raudonšonių obuolių šakomis, tačiau jie nenusiskynė nė vieno obuolio. Net krieny, ir tų nepasikasdavo, mūsų nepasiklausė, nors jų buvo pilni patvoriai ir augo kaip piktžolės. Kai pirmą dieną jie pareiškė užimsią klėtį ir paprašė ją patušinti, mama ne juokais sunerimo, kad jie neužtikėtų mėsinėj sukabintų lašinių bei kumpių ir jų neišsineštų.

Tačiau jie patys atsivedė į klėtį mamą, parodė mėsinėje sukrautas gėrybes ir pasakė:

– Pasiimkit, kiek jums reikia, o likusius palikit kaboti. Mes duris užstatysim gultais, ir niekas prie jų neprieis. – Taip jie ir padarė: lašiniai, kumpiai ir skilandžiai liko saugomi stiprios ginkluotos sargybos.

Nuo ryto iki vakaro lauke, ant stalo, stovėdavo atkimštas konjako ar kitokio gėrimo butelis. Tačiau per visą jų buvimo laiką neteko matyti nė vieno girto vokiečio. Retkarčiais praeidamas pro šalį kareiviukas prisipila to konjako stiklelį, išgeria ir nueina savo keliu, o butelis taip ir lieka stovėti.

Kartą jie suruošė kapitono (hauptmano) išleistuvėms į kitą dalinį ir majoro gimtadieniui šaunų baliuką. Išsikepė nuostabiai gražų tortą, papuoštą blizgančiu gotiškomis raidėmis užrašu „Am Geburtstag“ (žinoma, „pasiskoline“ iš mamos miltų), ir vakare visi gerokai įsisiūbavo, tačiau viskas vyko labai kultūringai: grojo akordeonas, šoko, skambėjo vokiškos dainos. Tik vienas, toks riestanosis, matyt, paėmęs trupučiuką „virš normos“, pradėjo skeryčiois ir ieškoti priekabių, bet jį tuoj apramino.

Sunku net įsivaizduoti, iš kur jų armijoje atsirado tokių, kurie šaltakraujiškai galėjo versti į duobes niekuo neprasikaltusius žydus, būti Pirčiupio tragedijos kaltininkais.

Prieš išvažiuodami, paskutinę dieną, nufotografavo keliomis pozomis visą mūsų šeimą, o mano „draugas“, tas smaližius „Gospodi Bože moj“, vos neapsiašarojo, kai reikėjo paskutinį kartą ištarti „Aufwiedersehen“. Jis puikiai suprato, kad tas tradicinis „Auf-

wiedersehen“ neturėjo jokios prasmės, nes nebuvo nė mažiausios vilties kada nors gyvenime susitikti.

Aufwiedersehen!.. Laimingos kelionės, vargšai kareivėliai. Kažin, keliems iš jūsų pavyko pasiekti Berlyną, sulaukti karo pabaigos. Jūs sakote: „Hitler kaput“, o ar nujaučiat, kad „kaput“ ir „Didžiajam Reichui“, ir milijonams tokių kaip jūs, nelaimingų kareivėlių.

* * *

Išvažiavo vokiečiai. Oras staiga pasikeitė. Baigėsi saulėtos dienos. Dangus apsiniaukė, papūtė šiurpus vakarų vėjas, palijo. Kelių dulkės pavirto gličiu purvu. Po keleto dienų dar nespėjusį išisklaidyti vokiečių paliktą cigarečių ir tualetinio muilo aromatą pakeitė machorkos, svylančio laikraščio ir dusto kvapas.

Gulėdami daržinėj ant šieno, dar gerai neprašvitus išgirdome nieko gero nežadantį triukšmą: girgždėjo vežimų ratai, žvengė arkliai, šūkavo žmonės.

Keliu, už pusantro šimto žingsnių nuo mūsų sodybos, žygiavo Raudonosios armijos daliniai.

– Ei ty, kuda pojiechal! Davaj nazad! Vpierod davaj! Vpierod, vpierod! Na lievo povierni! Na lievo dorogi niet. Kuda ty sujošsia so svojym dyšlom! Povoračivaj napravo! Durak ty posle etovo! A ty sukin syn!*

Tuo pačiu metu, kai kelyje buvo ginčijamasi, į kairę ar į dešinę pasukti, o gal grįžti atgal, sugirgždėjo mūsų tvarto durys. Greit nusiritę nuo šieno pažiūrėti, koks kipšas varsto svetimo tvarto duris, spėjom pamatyti, kaip nublukusia pilote raudonarmietis užšoko ant mūsų širmuko ir išdūmė pro atkeltus kiemo vartus.

Vokiečiai pirmomis karo dienomis konfiskavo mūsų arklius ir

* – Ei, kur važiuoji! Suk atgal! Pirmyn. Pirmyn, pirmyn! Kairėn suk. Ten kelio nėra. Kur tu lendi su savo mietu? Suk dešinėn. Kvailys tu! O tu kalės vaikas (rus.).

išrašė 650 reichsmarkių kvitą, vis kartodami: „Bolschewiken laufen“*, reikia vyti! O šitie naktį vogte pavogė.

Prasidėjo naujas karo etapas – sovietinė okupacija, daug nužmesnė negu vokiškoji. Vokiečiai, nors ir teigė išvadavę mūsų kraštą nuo bolševikų, vis dėlto save laikė okupantais, o Lietuvos teritoriją – „Ostlando“ (Rytų krašto) dalimi. Apdėjo ūkininkus prievolėmis, kurias buvo reikalaujama valstybei atiduoti, bet užteko parodyti vieną kitą kvitą, kad šiek tiek davei, ir niekas prie tavęs nesikabino. Kitas reikalas, kurie visai neduodavo. Tokius griebdavo griežčiau. Vienam kitam teko už tai ir už grotų pasėdėti, kaip sabotuotojui.

O buvo net ir toks mūsų kaime įvykis. Iš vieno mažazemio, kažkodėl visų Zyle vadinamo, nors į Zylę jis ir neatrodė kad būtų buvęs labai panašus, nebent tik savo ūgiu nuo šio malonaus paukštelio mažai skyrėsi, taigi iš vadinamo Zylės, kuris nė gramo nebuvo davęs valstybei ir kuris per seniūnijos sueigas rėkdavo visa gerkle: „Nedaviau ir neduosiu“, atvažiavusi iš valsčiaus policija ir neradusi paties šeimininko namuose, ėmė ir išvedė jo vienerių metų buliuką. Grįžęs namo žiūri – buliuko nėra.

– Kur buliukas?
 – Išvedė.
 – Kas išvedė?
 – Policija.
 – Aš jiems, rupūžgalviams parodysiu, kaip svetimus buliukus vedžioti!

Pasigriebė kirvį, užsoko ant kuino ne ką didesnio už jį patį ir nušuoliavo tiesiai į valsčių. Buliuką rado tik ką pririštą valsčiaus kieme prie medžio. Niekam žodžio netaręs atrišo, galą virvės pritvirtino prie balno ir nujojo atgal. Valsčiaus raštininkai matė pro langą, kas darosi, tačiau nė vienas neišdrįso jo sulaikyti, matyt,

* Bolševikai bėga (vok.).

pabūgę blizgančių kirvio ašmenų. Buliuką parsivedė į namus, ir daugiau niekas neišdrįso kėsintis į jo nuosavybę.

Vokiečiai dar prieš karą mažai skaitėsi su tarptautinės teisės reikalavimais, karo metu – tuo labiau, tačiau paskelbti prievartinę vyrų mobilizaciją privengė. Organizuodavo visokius savisaugos batalionus, generolo Plechanovičiaus rinktinę, bet visa tai – savanoriškais pagrindais.

Tiesa, keturiasdešimt trečiaisiais metais, kovo mėnesį, buvo lyg ir pradėję mobilizuoti vyrus nuo dvidešimtų iki dvidešimt ketvirtų metų gimimo, bet kai niekas neatsisaukė, tai tuo ir baigėsi visa jų mobilizacija.

Bolševikai šiuo atžvilgiu elgėsi visai kitaip. Jie buvo įsikalę sau į galvą, kad išvadavo Lietuvą nuo vokiškų grobikų kaip dalį Sovietų Sąjungos, kad Lietuvos liaudis „savanoriškai įsijungė į tarybinių respublikų šeimą“, ir kad jie turi nenuginčijamą teisę jos vyrus pasiųsti į frontą, todėl bet kokį vengimą stoti į Raudonąją armiją laikė dezertyravimu ir už tai griežčiausiai baudė.

Reikėjo nedelsiant apsispręsti: ar eiti į armiją ir kariauti už savo nuožmiausių priešų interesus, ar stoti į naikintojų batalionus (istrebitelius) ir naikinti savo tautiečius, ar imti ginklą ir slėptis miškuose, laukiant, kas bus toliau.

Buvo dar ir trečia išeitis, galbūt pati geriausia: mokytojams ir baigusiems bent vieną kursą studentams, kurie toliau mokosi, mobilizacija negaliojo.

Mano broliams nebuvo kito pasirinkimo, kaip tik slėptis, nes mes gerai žinojom, kas laukia „buržuazinės“ valstybės policininkų bei seniūnų, ypač jei jie tarnavo dar ir prie vokiečių.

Po besitraukiančios ir beveik visiškai sumuštos, bet tvarkingos, sočios ir švarios vokiečių armijos sovietiniai kariai atrodė labai jau suvargę. Pirmosiomis jų įžygiavimo dienomis užeidavo pas mus kasdien po du, po tris ar didesniais būreliais ir vis prašydavo „kušatį“. Užeidavo visokių: ir pražilusiais paausiais, ir jaunesnių,

ir visai vaikų. Buvo tarp jų ir aukštų, ir šviesiaplaukių, ir juodomis kaip varnų plunksnos garbanomis, ir visai nuskustomis galvomis. Apsirengę daugiausia išblukusiomis, nuo prakaito braškančiomis uniformomis, bet pasitaikydavo ir tokių, kurių kelnės kareiviškos, o švarkas – civilio, arba priešingai – kelnės dryžuotos „vizitinės“, o „gimnastiorka“ kareiviška. Šiaip dauguma buvo draugiški, nepriekabūs, neatsiklausę nieko neimdavo, gavę lašinių gabalą ar duonos žiauberę, visuomet „spasiba, choziajuška“ pasakydavo.

Prisimenu, užėjo kartą toks jaunas, visai dar vaikas, kokių šešiolikos o gal nė tiek neturintis kareiviukas.

– Choziajuška, daitie niemnožko miasa.*

Mamai pagailo vargšo kareivėlio ir atpjovė nemažą gabalą šviežios avienos.

– Bolšoje spasibo, choziajuška,** – padėkojo ir, tik išėjęs pro duris, suleido abiejų rankų nagus į mėsos minkštimą, plėšė dantimis kąsnis po kąsnio ir rijo visai nekramtęs, kaip gandrą varles, vos pasūdytos avienos gabalus. Kol nuėjo iki mūsų senojo sodo, rankose buvo likęs tik mažas, apčiulptas kauliukas. Tą kauliuką turbūt nunešė draugams, nes nepastebėjau, kad būtų numetęs.

Vienu žodžiu, geri buvo ruseliai. Tik girtų reikėdavo saugotis. O neretai pasitaikydavo ir tokių.

Kartą būrelis įsilinksmiusių raudonarmiečių mėgino dienos metu įsilaužti į kaimyno klėtį, kur buvo užsidariusios trys merginos. Nepajėgę pečiais išlaužti stiprių durų, nuėjo ieškoti įrankių. Tuo tarpu merginos paspruko. Grįžę su kirviais ir radę tuščias lovas, dar kvepiančias moterišku kūnu, baisiausiai įsiuto, sukapojo pagalves ir paskleidė plunksnas po visą klėtelę.

O vienąkart buvo toks atsitikimas. Kaip jau minėjau, ta vasara

* – Šeimininke, duokite mėsos.

** – Ačiū, ačiū, šeimininke (rus.).

buvo sausa ir karšta. Išdžiūvo žmonių šuliniai ir kūdros. Mūsų šulinyje dar prigramdydavom po kibiriuką valgiui virti ir atsigerti. O kūdroje, kur girdydavom gyvulius, buvo likę tik dumblai ir pažaliavusio vandens balutė. Visa paguoda, kad ant mūsų lauko, kur kitados stovėjusi senelių sodyba, buvo žolė, samanomis ir švendrėmis užžėlusi kūdra. Tik vienam jos krašte tyvuliavo vandens akivaras, varlių, dusių ir kitokių vabalų karalystė, kuri niekada, net pačiomis kaitriausiomis vasaromis, neišdžiūdavo.

Vieną rudens pavakarę girdau aš prie tos kūdros savo širmukus, vis pašvilpaudamas, kad noriau gertų. Pakeliu galvą, žiūriu – atlinguoja dviese per lauką tiesiai į mane. Vienas aukštas, stambus kaip Ilja Muromecas, kareiviška uniforma ir su automatu ant krūtinės – aiškiai matyti: raudonarmietis. O antrasis?.. Perkūnėliai žino, kas tas antrasis: iš veido – panašus į čigoną; sprendžiant iš aprangos – panašus į vokiečių; o kad neturėjo ginklo, buvo be antpečių ir diržo, ant galvos užsimaukšlinęs kažką panašaus į kepurę, buvo galima manyti, kad pirmojo belaisvis, tik neaišku, iš kokios armijos paimtas.

Net „zdrasvstviui“ nepasakęs, Ilja Muromecas pamaskatavo naujais „branavykais“, kuriuos jis nešėsi, persisvėręs ant kairės rankos, ir tarė:

- Vozmi, novienkije, za litr samagona atdam.
- Nietu samagon, i tvoja botinka nie nada.
- A doma jiest... samagon?
- I doma nietu...*

Oi, kaip man buvo reikalingi tie jo „branavykai“, tačiau mes buvom perspėti labiau prityrusių žmonių, kad su rusų kareiviais neverta imtis jokios prekybos. Tai ne vokiečiai. Rusai vieni par-

* – Pirk, nauji, duok litrą krūminės.
– Neturiu krūminės, ir tavo batelių nereikia.
– O šiaip ar turite krūminės?
– Ne, neturime. (Rus.)

duoda, o kiti, eidami iš paskos, atima ir neša parduoti toliau, tokiu būdu už vienerias „batinkas“ prisisirėbdavo visa jų kompanija.

Nekreipdamas dėmesio į mano kategorišką atsakymą, kad namuose taip pat „samogono“ nėra ir kad „batinkos“ mums nereikalingos, Muromecas su savo „belaisviu“ nusekė paskui mane į namus. Peržengęs virtuvės slenkstį, tuoj pasiūlė „batinkas“, o, išgirdęs atsakymą, kad jos mums nereikalingos, pareikalavo namiinės. Tik dabar pastebėjau, kad jis gerokai kauštelėjęs. Negavęs „samogono“, paprašė valgyti. Mama pridėjo dubenį šaltienos, atriekė duonos, bet ne valgis jam rūpėjo. Paknaibęs šakute šaltieną, pusę jos išdrabstė ant grindų didžiausiam katino džiaugsmui, tupėjusiam tuo laiku po stalų, ir vėl ėmė reikalauti to, kas jam šiuo momentu buvo brangiau už tėvynę ir už kareivio garbę.

– Ja tiebia, starina, arestuju, a vsiech ostalnych pierestreliaju*, – prikibo prie tėtės, ir, nusikabinęs nuo krūtinės automata, ėmė juo švaistytis. Jo draugas visą laiką tylėjo, kaip vandens į burną prisisėmęs. Mes ne juokais išsigandom. Mums, trims vyrams, sutartinai puolant, gal ir būtų pavykę jį nuginkluoti, bet, atvirai prisipažinus, pabijojom. O jei nepavyktų... Kas tada?

Galiausiai, matyt, ir jam nusibodo bergždžiai skeryčiotis, ir, užsivedęs automata, paleido pro prieangio duris ilgą seriją į grįžtančių namo avių būrį. Vienai, pačiai geriausiai veislinei avelei, kulka nukirto užpakalinės kojos nagą. Pašlubčiojo vargšėlė porą dienų ir pasimirė.

Vėliau girdėjom, kad jis tą vakarą dar ne vieną gyventoją šokdino, reikalaudamas „samogono“.

* * *

Po kurio laiko per apylinkių pirmininkus buvo pranešta, kad Šilalėje įvyks Tauragės apskrities mokytojų konferencija. Į ją kvie-

* – Aš tave, seni, suimsiu, o visus kitus iššaudysiu (rus.).

čiami ir gimnazijas baigę abiturientai, norintys tapti mokytojais. Visi jie atleidžiami nuo karinės prievolės.

Šilalėj apie pusantro šimto mokytojų, žilstelėjusių ir jaunų, susirinkom didelėj salėj, kur mus visus vardais pavardėmis įtraukė į sąrašą. Kažkokie politvadovai skaitė gaudžias paskaitas apie tarybinį patriotizmą, apie vaikų auklėjimą komunistine dvasia, apie kilnų mokytojo pašaukimą ir daugybę kitų šventų dalykų. Salės sienos, miestelio tvoros raudonavo nuo iškabintų lozungų bei plakatų, vaizduojančių, su koku įniršiu ir neapykanta Tarybinė armija triuškina vokiečių grobikus. „Smirtį fašistkim zachvatčikam“*, „Biej fašistkovo zveria v jevo samovo berlogie“, „Za Rodinu, za Stalina, vperiod do Berlina“** – tokio ir panašaus turinio šūkiai turėjo uždegti karių ir visos liaudies širdyse nenumalšinamą, krauju garuojantį keršto troškulį už padarytą žalą, išžudytas šeimas, sugriautus miestus.

Konferencijos pabaigoje raudonarmiečių saviveikla suruošė mokytojams koncertą. Padainavo „Krutitsia, vertitsia šar goluboj“, „Davaj zakurim, tovarišč dorogoj“*** ir kitokių tuo laiku populiarių dainuškų. Beje, dainelę „Davaj, zakurim“ padainavo du kareiviai, susėdę ant improvizuoto kelmo ir sukdami į laikraščio skiautes storas kaip avies koja, dvokiančias machorkės suktines, kurias, baigdami dainą, abu sutartinai uždūmijo.

Maždaug po savaitės gavau iš valsčiaus paskyrimą į Dūdlaukio keturmetę pradžios mokyklą. Dūdlaukis... Žvirblaukis... Kažkur netoli vienas kito, tik Dūdlaukio apylinkės daug nykesnės. Turbūt pats nykiausias Eržvilko valsčiaus užkampis. Mokykla įsikūrusi ūkininko name, tarp pelkių ir kemsynų. Nuklampoju aš į tą Dūdlaukį niūrią lapkričio dieną per laukus, per arimus, vos batelių padų, kurie jau ir šiaip vos laikėsi, nepalikęs tąsiame molyje.

* Mirtis fašistiniams grobikams. Pribaik fašistinį žvėrį jo pačio migyje. Už tėvynę, už Staliną, pirmyn į Berlyną.

** „Sukas tai sukas mėlynasis gaublys“

„Užtraukim dūmo, brangus drauge“ (rus.).

– Štai kur būtų pravertę Muromeco „branavykai“, – pagalvojau ir baisiai nusiminiau. Tai bent gražią vietelę paskyrė!

Pasisveikinau su šeimininkais, pasisakiau, kokių reikalu atėjęs.

Iš gretimo kambario išlindo pusiau inteligentiška kaimo moterėlė.

– Tai, sakote, jus paskyrė mokytojauti į šią mokyklą, – kreipėsi į mane.

– Taip, – sakau, – paskyrė, ir kaip tik į šią mokyklą.

– O aš čia dirbu jau kelinti metai ir šios vietos niekam nesiruošiu užleisti, – griežtai atsakė mokytoja, net balsą pakeldama.

– O aš ir negalvoju varžytis su jumis dėl šios vietos, – tariau visai nepakėlęs balso, atsisveikinau ir išėjau.

„Ačiū Dievui“, – pagalvojau, eidamas pro duris, ir nužingsniau tais pačiais klampaus molio laukais, atsargiai statydamas kojas, kur sausesnė vieta, kad netektų sugrįžti į namus basam.

Taip ir baigėsi dar neprasidėjusi mano mokytojo karjera.

Daugiau tuo reikalu nesikreipiau į valsčių, nes mano broliai jau buvo tvirtai nusprendę, kuriuo keliu pasukti.

Žinoma, jei būčiau pranešęs į valsčių, kad man skirta vieta užimta, būtų paskyrę kitą, gal ir geresnę už Dūdlaukį, bet ar ilgam? Ar ilgai sovietinė valdžia būtų pakentusi mokytoją, kurio du broliai – „banditai“? O ir aš pats ar būčiau galėjęs ramia sąžine mokyti vaikus tokių dalykų, kuriais pats netikiu, auklėti juos „komunistine dvasia“, kai tuo tarpu tūkstančiai, dešimtys tūkstančių Lietuvos sūnų kovoja ir žūsta miškuose, kai miestelių turgavietėse – žuvusiųjų brolių išniekinti lavonai...

Na, o kai 1945 metų sausio mėnesį areštavo niekuo nekaltą mano tėtį vien tik už tai, kad jo sūnų niekur nesimato (kad jie slapstosi miške, dar niekas nežinojo), ir per du mėnesius mirtinai jį nukankino, argi galėjo likti bent krislelis abejonių dėl mūsų pasirinkto kelio teisingumo?

Frontui pasistūmėjus toliau į Vakarus ir paskelbus karo tarny-

bai tinkamų vyrų mobilizaciją, reikėjo laukti represijų, nes mūsų apylinkių vyrai nė vienas neatėjo į naujokų komisiją. O kad tų represijų išvengtume, pradėjom po truputiuką slapstyti.

Rytą, dar neprašvitus, susikabindavom ant pečių karabinus, įsidėdavom po gabalą duonos, lašinių ir išeidavom į artimiausią miškelį. Susirinkdavom ten apie dešimt-dvylika vyrų, užsikurdavom laužą, kareiviškų katiliukų dangteliuose spirgindavom lašinius ir laukdavom vakaro. Sutemus gesindavom ugnį ir sugrįždavom kas sau į namus. Kitą dieną niekur neišeidavom – prasėdėdavom, vis dirščiodami pro langus, ar nepamatysim rusų kareivių atskvernojant. Ne visi jie buvo tokie plėšrūs, kaip enkavedistai, bet geriau ir jiems nesimaišyti po kojų. Su vokiečiais buvo galima ir pajuokauti. Galėjai pamatęs bėgti, kiek tik sveikatos turi – jie nešaudavo bėgančiam civiliui į nugarą. Čia, žinoma, turiu galvoje ne spec. dalinius, o paprastus vermachto kareivius.

Pamatęs bėgantį, vokietis pirmiausiai sušukdavo „halt!“*, paskui sušvilpdavo pro pirštus, o jei vis dar nesustoji bėgęs, iššaudavo į viršų.

O kad skaitytojas neap kaltintų autoriaus objektyvumo stoka, papasakosiu porą įvykių: vieną iš paskutinių vokiečių okupacijos savaitių, kitą – jau antrą kart užėjus rusams.

Vis garsiau griaudžiant ir vis grėsmingiau iš rytų artinantis frontui, sugalvojome įruošti Vidaujos šlaite slėptuvę maisto atsargoms ir šiaip vertingesniems daiktams paslėpti. Duobę jau buvom iškasę, liko tik uždengti lubas ir velėnomis užmaskuoti. Mums šitaip betriūsiant nė nepajutome, kaip šalia mūsų atsirado du jauni vokiečių kareiviukai. Stebi, kaip mes plušame ir šaiposi vienas į kitą žvilgčiodami.

– Das ist nicht gut**, – pagaliau sako vienas.

* Stok!

**– Čia nieko gera (vok.).

– Warum?

– Zu schwach!* – Jūsų bunkeris neatlaikys nė septyniasdešimt milimetrų sviedinio. – Mat jie galvojo, kad mes darom slėptuvę nuo bombų, o ne daiktams nuo gaisro ir nuo vagių slėpti. Tuo tarpu prie mūsų bunkerio atėjo mama ir kaimynas mokytojas su savo broliu. Vidaujos lankoje ganėsi mūsų karvės.

– Ar negalėtumėt mums padovanoti buliuką, – sako fricai. – Ateis frontas, užeis rusai – vis tiek visų gyvulių neišsaugosite. O mūsų kareiviams reikia mėsos. – Kaipgi neduos, jei prašo. Mes iš patirties žinjom, kad vokiečių prašymas yra tas pat, kaip ir įsakymas, tik mandagia forma, todėl nė kiek neprieštaraudami geraširdiškai atsakėme:

– Kodėl ne? Imkit. – Dar ir pagauti su vyriausiuoju broliu padėjom, nes buliukas, kad ir nemokėdamas jų kalbos, suprato vokiečius esant svetimtaučius ir nenorėjo jų nė artyn prisileisti. Antroji pusė Vidaujos jau stovėjo jų paruoštas vežimas buliukui transportuoti. Tik spėję vargšą gyvuliuką įkelti į vežimą, toji pusė, kur buvo ruošiamas slėptuvė, išgirdom spiegiant vokišką „Halt! Auf Knie!“** ir pistoleto šūvį. Iškart supratom, kad tai karo komendantas, kurį patys vokiečių kareiviai reikšmingai pirštu parodę į smilkinį, sakydami esant Verrüht, gaudo vyrus apkasams kasti. Nė sekundės negaišę mudu su broliu metėm buliuką ir, kiek tik mūsų kojos neša, pasileidom per lanką, vis atsigręždami pasižiūrėti, ar nesiveja. Matėm, kaip pamišėlis komendantas neša savo kaustytus batus įkandin mūsų, o vokietukai kvatoja susiimdami už pilvų.

Peršokę Vidaują, skuodėm toliau pro nedidelę sodybėlę, matom – kieme kuo ramiausiai žmogus malkas skaldo.

– Ei, kaimyne, palik malkas – spaudžiam!

– Kas atsitiko? Dangus griūva?

* – Kodėl?

– Per silpnas!

** Klaupk! (Vok.)

– Nėr kada pasakoti. Vokietis vyrus gaudo.

Kaimynas (vėliau jis vadinsis Stumbriu) įkrito kirvį į kaladę ir prisijungė prie mūsų „maratono“. Užbėgę už klojimo, kuris pasitarnavo mums užtikrinta priedanga, ir tokiu būdu išnykę vokiečiui iš akių, sulindome po kviečių gubomis ir stebim, kas toliau bus. Netrukus iš už daržinės pasirodė ir vokietis. Sustojo, žiūri į vieną pusę, žiūri į kitą – nematyti bėglių. Gal ir suprato, kad mes po gubomis sulindę, bet gubų daug, visas laukas, negi visas išnaršys. Sušvilpė pro pirštus, o kai niekas neatsiliepė, nusikabino nuo peties karabiną, iššovė į debesis ir nudrožė atgal.

Grįžę į namus sužinojom, kad komendantas pirmiausiai prisi-statė prie mokytojo brolio.

– Komm mit!* – pasakė vokietis ir rankos mostu parodė sekti paskui jį. O to būta ne iš baikščiųjų. Kažką piktai suburbuliavo vokiečiui nesuprantama kalba. O vokiečiams nepatinka, kai su jais kalbama piktu tonu ir dar nesuprantama kalba. Todėl išsitraukęs iš dėklo mauzerį suriko „Klaupk!“ ir dėjo šūvį prie pat ausies. Nežinia, kaip tas vaikiną būtų išsisukęs, jei atskubėjęs mokytojas nebūtų vokiškai paaiškinęs, kad jo negalima imti apkasams, nes jis kasdien veža lauko ligoninei vandenį.

O kitąkart, saulėtą vasaros popietę, įsidėjau į kišenę dvi granatas, ir nešu į pakrantę slėpti, nes namuose laikyti tokiu neramiu laiku lyg ir pavojinga.

Tik staiga girdžiu: „Halt!“ Atsigręžiu – du vokiečiai sėdi ant arklių ir moja rankomis, kad priečiau. Kurgi aš eisiu pas juos, kad kišenėse pūps granatos. Ras pas mane tokį žaisliuką, sakys „partizan“, ir kuo tu įrodysi, kad ne „partizan“. Kaput! O išmest neišmes! – pastebės. Tad nieko man neliko, kaip tik pagreitinti žingsnius ir žygiuoti ta pačia kryptimi pūpsančiomis kišenėmis. Pakrantėje ištuštinau kišenės ir aplinkiniais keliais grįžau pas juos.

* – Einam (vok.).

– Ko tu bėgai nuo mūsų? – klausia šypsodamiesi vokiečiai.

– Galvojau kad bolševikų partizanai.

– Nicht wahr? Wir sind deutsche Soldaten, nicht Partisanen*, – kvatojasi jie.

O štai ir trečias įvykis, tik jau rusams antrąkart sugrįžus. Buvo mūsų apylinkėse toks jaunas kaimo siuvėjėlis. Ramus buvo vaikinukas, lėtas, niekam neužkliuvo, nenuskriaudė nieko, ant kojos niekam neužmynė. O Raudonosios armijos kareiviams ėmė ir užkliuvo. Eina kartą Jonelis (toks buvo jo vardas) per tarpumiškį iš Pavidaujo į Jokubaičių kaimą, mat tenai mylimą mergaitę turėjo. Pamatė rusai, šaukia: „Stoj“. Jonelis nesustojo, o tik paspartino žingsnius, taip, kaip aš tada nuo vokiečių su pūpsančiomis kišenėmis. O tie ir suvarė pusę automato apkabos į jo nekaltą nugarą. Taip ir krito Jonelis vidury lauko net su savo mergaite neatsiveikinęs. O tuo laiku dar nė partizanų nebuvo.

Toks pusiau nelegalus gyvenimas truko iki 1944 m. Kūčių vakaro.

Kūčių dienos rytą atėjo pas mus broliai Gaudentas ir Jonukas. Vienas su medžiokliniu šautuvu, kitas – pasikišęs po skvernu dešimtšūvj.

Mes nebuvom medžioklės mėgėjai ir eiti su jais atsisakėm. Dar ir jiems patarėm atsisakyti to malonumo, nes tokie laikai: nežinia, ką gali sutikti, eidami dienos metu su ginklais per atvirus laukus.

– Žiūrėkit, kad kartais jūsų nesumedžiotų, – perspėjome pusiau juokais.

Sutemus mama su Elenyte ėmė ruošti Kūčių stalą, o mes, vyrai, sėdime prie linksmi spragsinčios ugnelės ir šnekučiuojamės. Tik staiga išgirdom visai netoliese keletą automato serijų. Skubiai išbėgome laukan. Dar pasigirdo trys ar keturi pavieniai šūviai, ir

* – Ir viskas? Mes vokiečių kareiviai, ne partizanai (vok.).

viskas nutilo. Šaudė pas kaimyną. Kas ten galėjo šaudyti ir dėl ko? Broliai pasiėmė vienas automatą, kitas karabiną ir išslinko į įvykio vietą.

Netrukus, negero nujautimo vedama, atėjo Gaudento ir Jonuko mama.

– Ar nežinot, kur dingo mūsų vaikai, kad taip ilgai negrįžta? – klausia sunerimusi.

Nieko tikro mes jai negalėjome pasakyti. Tik grįžę iš žvalgybos broliai, nieko neslėpdami, pranešė jai skaudžią tiesą:

– Nenusigąsk, teta, žinios blogos. Jonukas guli nušautas, o apie Gaudentą nežinom nieko.

Tik susvirduliavo vargšė moteriškė, kaip nuo peilio smūgio į pačią širdį, sudejavo: „Jėzau, Jėzau“ – ir nei ašarų, nei aimanų daugiau. Nežinau, iš kur mūsų mamos sėmėsi tos dvasinės stiprybės tokiems skaudiams likimo smūgiams.

Nulydėjau aš ją iki namų. Visą kelią nekalbėjo, neverkė, tik retkarčiais sudejuodavo: „Dieve, Dieve!“.

Grįžęs į namus radau būrį susirinkusių ginkluotų vyrų, besitariančių, kas toliau daryti.

Kalėdų rytą susirinkome Panerių miškelyje ir laukėme žinių apie Gaudentą. Jei tik jis yra Eržvilke, visi degė nekantrumu pulti miestelį ir Gaudentą išvaduoti. Pavakare sužinojome, kad jis tikrai uždarytas Eržvilko daboklėje.

Kalėdų antrą dieną gavome rinktinės vado įsakymą atvykti į Gedgaudo miškelį, esantį už pusantro kilometro nuo Eržvilko.

Neaprašinėsiu smulkiai tos nakties žygio, tik paminėsiu, kad, Bitino vadovaujami, žygiavom panaudodami visas atsargumo priemones. Iš viso mūsų buvo apie keturios dešimtys vyrų. Priekyje ėjo žvalgai, iš šonų – šoniniai patruliai, ir užpakalyje, kiek atsilikęs – ariergardas. Už bažnyčios lieptu perėjom Šaltuoną ir pro piliakalnį niekieno nepastebėti, laimingai atvykom į nurodytą vietą. Tenai jau radom rinktinės vadą K. su būriu vyrų. Po mūsų at-

vyko dar keletas grupių. Iš viso susirinkome apie šimtas dvidešimt gerai ginkluotų vyrų.

– Taip, vyrai, – kalbėjo rinktinės vadas. – Manau visi žinote mus ištikusią nelaimę: areštavo mūsų kuopos vadą Tomą. Matau jūsų tvirtą pasiryžimą pulti miestelį ir išvaduoti savo draugą. Deja, apie miestelio puolimą šiuo metu negali būti nė kalbos. Per silpnos mūsų jėgos. Miestelyje stovi trijų šimtų karių garnizonas. Užpulti tokį gausų prityrusių karių dalinį būtų daugiau negu savižudybė.

– Tai ko mes tada čia susirinkom? – atsiliepė kažkas iš būrio.
 – O susirinkot tam, kad patikrinčiau jūsų drausmę, – atsakė vadas. – Dabar grįžkite atsargiai visi, iš kur atėję.

Dar valandėlę pasikalbėję, gavę iš vado kai kurių informacijų, išsiskirstėme kas sau. Vieni liko nusivylę, kiti galbūt džiaugėsi, kad nereikėjo rizikuoti gyvybe. Tačiau šios nakties vyrų susibūrimas į vieną vietą leido pajusti kiekvienam, kad esame stipri ir vieninga jėga.

O dabar vėl grįžkime prie skaudžių Kūčių vakaro įvykių.

Mūsų medžiotojai, nusiklampoję per dieną po mišką, išvargę, permirkusiomis kojomis ir be laimikio grįždami į namus, užsuko pakeliui pas Stumbrį atsigerti ir bent trupučiuką pailsėti. Nespėję surūkyti po naminio tabako suktinę, išgirdo beldimą į duris. Šeimninkas išėjo į prieangį ir paklausė:

– Kas ten?

– Otkroj dver*, – atsakė rusiškai.

Tada Jonukas su dešimtšūviu ant peties, o paskui jį ir Gaudentas metėsi pro kitas duris. Tačiau išbėgti nepavyko. Dar neperžengęs slenksčio, Jonukas susmuko, automato kulkų suvarstytas. Gaudentas iš karto pakėlė rankas ir pasakė:

– Aš tik su medžiokliniu šautuvu.

Antrasis rusas, išgirdęs kitoj namo pusėj šūvius, įsakė Stumbrui pakelti rankas ir bėgti aplink namą į šūvių vietą. Tačiau Stumbrys pasileido bėgti ne aplink namą, kur girdėjosi šūviai, o pasuko pro svirną, per nedidelę lankutę, į Vidaują. Bet rusas pasirodė esąs greitesnis. Prisivijo Stumbrį ir iššovė. Nepataikė. Stumbrys paslydo ir nugriuvo kniūbsčias. Rusas priėjo artyn ir iššovė gulinčiam į nugarą. Tada apėjo aplink tariamąjį lavoną ir, vos neįrėmęs vamzdžio į tarpumentį, iššovė dar kartą. Įsitikinęs, kad šis „tikrai negyvas“, nuskubėjo prie namo. Šį kartą kulka pervėrė Stumbriui dešinį petį. Pakėlė galvą, apsidairė, ar nieko arti nėra, pakilo ir nudūmė per laukus.

Krauju permirkusiais iki pat kelių baltiniais atšniokštavo jis pas Bronę. Paskubom užbintavusi peršautą petį, Bronė tą pačią naktį nuvedė jį pas plačiai žinomą savamokslį kaimo daktarą Bacį (Bacevičių), gyvenantį už kokių dešimties kilometrų. Šis įvairių žolelių nuoviru praplovė kraujuojančią žaizdą, aptvarstė švariais tvars-

* – Įsileisk (*rus.*).

čiais ir, nuraminęs, kad žaizda esanti nepavojinga, paprašė Stumbrij kuo greičiau išsinešdinti iš jo namų.

Stumbras buvo gajus kaip vilkas. Nepraslinkus nė mėnesiui, jis net pamiršo, į kurį petį buvo peršautas. Valgydavo su tokiu apetitu, tarytum penkias gavėnias būtų sausai pasninkavęs ir šimtus kartų su mažiausiomis smulkmenomis pasakodavo savo Kūčių vakaro nuotyki.

Grįžti į namus vartai jam buvo užtrenkti. Bet ir tų namų liko tik stogas, sienos ir krūvos sušalusių tarakonų pasieniais. Negana to, Stumbrys buvo paskelbtas vos ne partizaninio judėjimo vadu. Už jo galvą net premija buvo paskirta. Tad norom nenorom turėjo likti miške ir kartu su tūkstančiais vyrų nešti sunkią partizano dalį.

Nepaisant to, kad porą kartų už smulkias vagystes teko išmarginti jo pliką sėdynę beržinėm rykštėm, būryje vis dėlto Stumbrij mėgo. Nebuvo kito tokio žvalgo, kuris sugebėtų taip tykiai nakties metu prislinkti prie sodybos, nesulodinęs šunų, ir kruopščiai ją išžvalgyti. Jis atspėdavo, kurioj vietoj gali būti pririštas šuo, ir sugebėdavo taip jį apeiti, kad šis nei akių neatmerkėdavo. Dažniausiai šunys ant jo kažkodėl nelodavo.

O svarbiausia, niekas nežinojo tiek pasakų, anekdotų ir nemokėdavo taip vaizdžiai su savo paties prigalvotais pagražinimais papasakoti, kaip jis. Sėdėti vakarais miške, prie degančio laužo, ir klausyti Stumbrio pasakojimų būdavo vienas malonumas.

* * *

Tai atsitiko, atrodo, 47-ųjų žiemą, ėmė jį ir pagavo enkavedistai pas kaimyną samagonėlį besiurbčiojant. Greičiausiai jis buvo iš anksto susitaręs su saugumo organais ir savo noru pasidavęs. Įdomiausia tai, kad, palaikę keletą parų Eržvilko daboklėje, išdavė dokumentus ir paleido. Kad būtų ką išdavęs – nesigirdėjo. Galimas dalykas, iš pradžių jo ir nespaudė viską išpasakoti, kad ne-

atbaidytų kitų svyruojančių legalizuotis; tačiau sunku patikėti, jog MGB taip lengvai išleistų iš nasrų tokį riebų kąsnį, jo nesukramtęs ir neprarijęs.

Kaip ten būtų, tačiau faktų apie jo išdavystę neturėjome.

Nevengdavo jis su mumis ir susitikti. O susitikęs pasakodavo, kad klausinėję apie „banditus“, kur jie slepiasi, apie ryšininkus, apie pagalbininkus. Bet tik šiaip sau, ne primygtinai, lyg tarp kita ko. O į klausimą, kur „banditai“, jis taip atsakydavęs:

– Banditai vienoje vietoje nestovi: vieną dieną Ferminėse, kitą – Panerių miškely, trečią – vėl kitur. Ieškokit miškuose tarp Gaurės, Jurbarko ir Šimkaičių. Ir rasite.

Gal niekas jo būtų ir nelietęs, jei ne jo ilgieji pirštai. Ėmė sklisti žmonėse kalbos, kad jis užsiimęs vagystėmis ir plėšikaujas partizanų vardu, tačiau mes nelabai norėjom tuo tikėti.

Kartą mudu su Geniuku buvome apsistoję Panerių miškelyje, visai netoli Kavolių kaimo palaukės. Buvo saulėtos paskutinių vasaros mėnesių dienos. Stovim miško pakrašty, žiūrime ilgesingu žvilgsniu į siūbuojančius prinokusių rugių laukus ir svarstom, pas ką užėjus pavakarieniauti. Tiesiai į mus atžingsniuoja kažkoks vyriškas, basas, kelnes pasiraitęs, su kirviu ant peties. Prisileidę arti, pažinome Stumbrį.

– Stok! – riktelėjom iš už tankios eglaitės.

Krūptelėjo, bet tuoj susivaldė.

– Tfu! Kad jus kur galas. Taip išgąsdinot.

– O ko tau bijot? Juk dabar tu ir su stribais, ir su miškiniais taikoj gyveni.

– Iš įpratimo.

– Na, tai kaip laikais, Stumbriuk? Atsiprašau, Antanai. Dabar juk tu ne Stumbrys.

– Ogi šiaip sau. Gyvenu štai pas Vincą, ūkyje po truputį padėdu. Gražus vakaras, eisiu, sakau, grėbliams kotų pasikirsti. Na, o jūs kaip?

– Mūsų gyvenimą, Antanėli, tu labai gerai pažįsti. Kaip toj dainoj: „Man gi likimas partizano, šiandieną čia, o ryt kažkur“.

– Na, tai gal užėikit, kai sutems, pas Vincą. Paplepėsime, gal dar buteliuką Vincas suras.

– Gerai, užeisim.

Pasikirto Stumbrys keletą eglaičių, tinkamų grėbliakočiams, ir nulingavo parugėmis per lauką.

Palaukę, kol pritems, pasukome ir mudu gluosniais apsodintose Vinco sodybos link.

– O! Vyrai nebuvėliai! – sutiko mus prieangyje Vincas. – Taip seniai besilankėte, maniau jau ir gyvų nėra. Na, ką gi, prašom į vidų. Ei, Vitute, surask ką nors užkąsti, reikia pavaišinti vyrus.

Kol Vincienė pjaustė dešrą ir kadagių dūmais kvepiantį kumpį, ant stalo atsirado juodas trumpu kakliuku butelis naminės. Iš lauko įėjo Stumbrys.

– Na, ką gi, paragaukim mano gamybos, – paragino Vincas, pripildamas stikliukus. – Į jūsų sveikatą, kad laimė lydėtų.

– Ir į jūsų, šeimininke.

Tuo tarpu kieme sulojo šuo.

– Luktelėkit trupučiuką. Išbėgsiu pasižiūrėti, ko jis taip draskosi, – tarė Vincas, statydamas atgal nepradėtą gerti stiklėlį. Mes pastatėme savuosius.

– Nuo Mykolų Petro ateina būrys vyrų. Ar tik ne sribai, – atrportavo po kelių sekundžių sugrįžęs Vincas. – Išėikit štai pro šitas duris ir spauskit už klojimo.

Skubiai išnėrėme į kiemą, tačiau „spausti už klojimo“ jau nespėjome: nežinomieji vyrai buvo čia pat ir mus pastebėjo. Užsivėdėm ginklus ir laukiam neišvengiamo susidūrimo, vis traukdami si arčiau klojimo.

– Nebijokit, vyrai, čia mes... Jaunutis... – išgirdom pažįstamą Jaunučio balsą.

– A kad jus kur! Sugadinot mums vakarienę. O mes pagalvojom, kad sribai.

Priėjom artyn, pasisveikinom. Jų buvo apie dvylika. Visi iš Mindaugo būrio. O su jais – pats Mindaugas – aukšto ūgio, tiesus, karininko uniforma ir gulinčiais ant pečių kaštoniniais plaukais, išlindusiais iš po kepurės. Tik vienas Jaunutis buvo iš mūsų dalinio. Netrukus prie mūsų priėjo ir Stumbrys. Tada Mindaugas pasivedė mane į šalį ir patyliukais tarė:

– Mes atvykome paimti Stumbrio.

– Kaip tai – paimti Stumbrio? Už ką? – perklausiu, netikėdamas savo ausimis.

– Taip, Stumbrio. Toks rinktinės vado įsakymas. Už tai, kad prisidavė be vadovybės žinios ir ėmėsi plėšikavimo.

– Bet kad jis nieko neišdavė, ir nėra jokių įrodymų, kad jis būtų plėš... – mėginau užstoti seną kovos draugą, bet Mindaugas nedavė užbaigti sakinio.

– Įrodymų yra pakankamai. Net per daug. Žinau, kad jūsų būriui sunku pasmerkti buvusį draugą, todėl rinktinės vadas ir pasiuntė mus įvykdyti jam mirties nuosprendį.

Iš susijaudinimo ėmiau visas drebėti. Tuo tarpu Mindaugas sugrįžo prie savo vyrų ir griežtu balsu kreipėsi į Stumbrį, pradėjęs pasakoti aplink stovintiems kažkokią linksną istoriją.

– Jūs esate Stumbrys?

– Taip, aš, – pralemeno šis ūmai pasikeitusiu balsu.

– Rintinės vado įsakymu, tamsta, esi areštuotas.

– Akylai saugokit, kad nemėgintų pabėgti, – įsakė savo vyrams Mindaugas.

Nusivedė į Šimkaičių mišką.

Mudu su Geniuku buvome taip sukrėsti, kad, teisindamiesi turį dar reikalų kaime, atsisakėme dalyvauti šioje liūdnoje eise-noje. Į stovyklą sutartoj vietoj atėjom tik išaušus rytui. Visą naktį Stumbrį saugojo sargyba. Rytą kartu su visais papusryčiavo. Val-

gė jis kaip visada – su pavydėtinu apetitu. Mėgino dar net ir pajuokauti.

Netrukus buvo sudaryta karo lauko teismo komisija, perskai-tytas mirties nuosprendis ir įvykdyta bausmė.

Vėliau Jurgutis pasakojo, kad, jam stovint prie Stumbrio sar-gyboje, šis prašęs jį paleisti.

– Aš, – sako, – bėgsiu, o tu šauk į mane, bet pro šalį.

Tačiau Jurgutis buvo nepermaldaujamas.

Nežinau, kaip aš tokiu atveju būčiau pasielgęs...

Pirmaisiais partizanavimo metais, o ypač kol dar tebeliepsnojo Sovietų Sąjungos–Vokietijos karas, mes tvirtai tikėjome, kad rusų okupacija – tik laikinas reiškiny, kad jie bus priversti anksčiau ar vėliau pasitraukti iš mūsų teritorijos, ir Lietuva vėl atgaus savo nepriklausomybę. Savo vaizduotėje piešėme, kokia laiminga bus ta diena, kokia iškilminga šventė, kaip džiaugsmingai suoš miško medžių viršūnės, kai iš visų ginklų atidengsime ugnį tos tiek lauktos šventės garbei.

Kad vokiečiai pralaimės karą, buvo aišku, kaip dieną. Jei karais jiems ir pavyktų pasistūmėti atgal į Rytus, tai tik laikinai, bet ir tuo mažai kas tikėjo. Visos mūsų viltys buvo nukreiptos į Vakarų sąjungininkus. Jie buvo pakankamai stiprūs, kare beveik nieko nepraradę ir galėjo padiktuoti nusilpusiai ir išbadėjusiai Sovietų Sąjungai sau palankias sąlygas. Be to, niekas netikėjo, kad vokiečių politikai bus tokie fanatiški trumparegiai, jog, matydami neišvengiamą bolševizmo grėsmę, nesudarys su Vakarais taikos sutarties ir bendromis jėgomis neprivers rusų pasitraukti iš užgrobtų valstybių. Tą, mūsų manymu, buvo galima padaryti tik tuo atveju, jei Hitleris būtų atsisakęs valdžios ir ją perdavęs į protingesnių žmonių rankas. Tačiau Hitleris buvo kietasprandis.

Įvykiai susiklostė visai ne taip, kaip mes tikėjomės. Benuolaidžiaudami rusams, Vakarai įsigijo tokį grėsmingą priešą, prieš kurį patiems netrukus teko drebėti.

Karas baigėsi Sovietų Sąjungos pergale. Mūsų viltys sulaukė greitos laisvės sumažėjo, bet vis dar galutinai neužgeso. Vis dar kažko tikėjomės, kažko laukėme, tačiau tas tikėjimas metai po metų vis geso ir geso, kaip nekurstomo nakčiai palikto laužo ugnis. Lieka tik plėnimis apneštos žarijos, bet, žiūrėk, vėl užsiplieskia skaisčia liepsnele išlikęs nuodėgulis, nušviečia medžių kamienus, tik neilgam: nuodėgulis sudega, liepsnelė purpteli aukštyn, kaip peteliškė nuo žiedo, ir užgęsta. Aplink įsiviešpatauja dar nykesnė tamsa. Taip ir mūsų širdyse koks nors niekuo nepagrįstas

gandas gandelis įžiebdavo vilties kibirkštėlę, kuri bematant vėl užgesdavo. Tokią kibirkštėlę buvo uždegusi ir 1946 metų vasarą Čerčilio pasakyta kalba, kai jis, pasak sovietinių apžvalgininkų, sužvangino ginklais, ragindamas laisvąjį pasaulį pradėti kryžiaus žygį prieš komunizmą.

Deja. Tai buvo tik tušti žodžiai.

Tuo tarpu enkavedistai įgijo vis daugiau ir daugiau patirties kovoje su jų vadinamuoju banditizmu. Dabar jie nelįsdavo akiai į miškus, kaip pirmaisiais metais, o stengdavosi, vietinių šnipelių padedami, suuosti partizanų stovyklas ar slėptuves ir netikėtai užpulti arba pamiškėse suruošti naktines pasalas. Jų žygiai darėsi vis sėkmingesni, o partizanų gretos vis retėjo.

Štai kartą anksti pavasarį užsupo iš miško pusės Mindaugo būrį, apsistojusį nakčiai pas pamiškės gyventoją. Vienuolika vyrų žuvo. Ištrūko tik vienas – pats būrio vadas Mindaugas. Kitą vasarą prie Skirsnemunės sunaikino rugiuose besislepiančius Liudo būrio vyrus. Taip pat, rodos, dešimt ar vienuolika. Paties Liudo su jais nebuvo. (Mūsų būrys tada dienojo pas ūkininką netoli Jurbarko, ir girdėjome visą kautynių eigą. Šaudėsi ilgai.)

Taigi metai po metų, mėnuo po mėnesio partizanams darėsi vis sunkiau ir sunkiau. Laukiamas laisvės rytas vis tolo ir tolo, kaip horizontas, prie kurio priartėti negalima.

Dabar kovojome tik iš inercijos, tik todėl, kad pasiduoti ir pripažinti save nugalėtais neleido garbė; kad geriau mirti stovint, kaip sakydavo romėnai, negu gyventi parpuolus ant kelių; kad geriau krūtinę atstatyti prieš kulkoms, negu nugarą – lagerio „konvojui“. Dabar mes jau tikrai žinojome, kad laisvės nesulauksime nė vienas iš čia, miške, esančių, kad anksčiau ar vėliau žūsime visi, tačiau ginklų nesudėjome, išskyrus vieną kitą šiaudadūšį.

Tokios partizanų nuotaikos buvo jau keturiasdešimt septintaisiais, o likusieji dar septynerius metus žiūrėjo mirčiai į akis.

Kryžiuočiai sunaikino visą prūsų tautą, tačiau kas išdrįs teigti,

kad jų kova buvo beprasme. Kova už tautos laisvę prieš okupantus niekados nebuvo ir nebus beprasme, nesvarbu, ar ta kova laimėta, ar pralaimėta.

Artėjant keturiasdešimt penktųjų pavasariui, vis daugiau atėdavo vyrų prašytis priimami į mūsų būrį. Vieni traukėsi į miškus dėl gresiančio pavojaus būti areštuotiems ir ištremtiems į Sibiro platybes, kiti – nenorėdami tarnauti okupantų kariuomenėje ir žūti kur nors vokiečių žemėje, nes karas dar nebuvo pasibaigęs. Pasitaikydavo ir tokių, kuriems dėl jaunų metų dar negrėsė mobilizacija ir jokio nusikaltimo sovietų valdžiai nesijautė padarę. Gal partizaninio gyvenimo romantikos suvilioti, o gal, kad merginos labiau mylėtų – kas atspės, kokie motyvai juos skatino imtis ginklo. Tokius būsius bernelius mes stengdavomės visokiais būdais atkalbėti, patardavom kuo giliausiai slėpti ginklą ir keliauti į namučius. Vieni, nors ir nenoromis, bet paklausydavo, o kitų akys spindėdavo tokiu pasiryžimu kovoti, kad mūsų vadai „pagailėdavo“ jų ir prisaikdinę priimdavo į partizanų gretas.

Tokiu būdu, ištirpus paskutiniams sniego lopinėliams ir sprogsiant medžių pumpurams, mūsų dalinys gerokai išaugo, o, atvykus į mūsų mišką Saturnui su keliolika savo vyrų, susidarė net visa kuopa, per septyniasdešimt vyrų.

Dienos slinko ramiai. Vietiniai garnizonai neišdrįsdavo mūsų užkabinti, o masinių miškų valymų rusai, matyt, neturėjo galimybių suruošti. Tik vieną sykį, dar žiemos metu, žvalgai pranešė matę pamiškėje susitelkusius gausius kariuomenės dalinius. Mes tuoj pat sniegu užgesinom laužus ir pasiruošėm juos sutikti. Tačiau rusai, apšaudydami iš automatų kiekvieną krūmą, kiekvieną tankesnę eglaitę, praslinko pro šalį, mūsų nepastebėję.

Šiaip iki to laiko, t. y. iki keturiasdešimt penktųjų metų pavasario, mes dar nė karto nebuvom susidūrę su NKVD kariuomenės daliniais. Nebūtų žuvęs nė vienas mūsų vyras, jei ne įvykis Globių kaime. Atvykom mes tada į Rudžius (netoli Pašaltuonio), baisiai išvargę ir pusiau alkani. Visas dalinys turėjom tik porą kilogramų kvietinių miltų. Būrio vadas, leitenantas Kauneckas, kartu su Napaliu pasišovė išeiti į miško pakraštį pasižvalgyti ir ta proga bent porą kepalų duonos parnešti.

Buvo saulėta vasario mėnesio diena. Šaltukas ne per didžiausias. Retkarčiais nuo eglės šakų nukrisdavo ant laužo ugnies sniego gniužulas ir sušnypštęs beregint pavirsdavo balzganu garų kamuoliuku. Laukiam valandą, dvi, o mūsų žvalgų vis nėra. Jau ir kvietinę košę mūsų skrandžiai baigė suvirškinti, ir valgyti iš naujo užsinorėjom, o tie du žadėtieji duonutės kepalai vis nesirodo.

– Kažkas ne taip. Kažkas negera, – pradėjom nerimauti.

Sulaukėm vakaro. Miške darėsi vis tamsiau ir tamsiau. Sėdėti prie degančio laužo jauku, kai aplink tiršta tamsa, tačiau širdyse neramu dėl taip ilgai negrįžtančių draugų. Sniegu užžarstėm blėstančio laužo žarijas, išvykom jų ieškoti. Mes žinojome, į kokį kaimą jie išėjo. Eiti reikėjo maždaug penkis šešis kilometrus, kol pasiekėm palaukę. Miške jau buvo visiškai tamsu, tik girgždantis sniegas bolavo po kojomis. Kelią vedė Motiejukas. Jam nereikėdavo nei kompas, nei žemėlapis. Net pačią tamsiausią rudens naktį nepažįstamuose miškuose jis neprarasdavo orientacijos.

Priėję miško pakraštį, sustojom. Pasiklausėm. Visur tylu. Nie-

ko įtartino. Tik retkarčiais mus pasiekia apsnūdusio šuns amtelėjimas arba klaikus pelėdos riksmas. Prie pat miško dunkso stambaus ūkininko sodyba. Pasiuntėm į tą sodybą porą automatais ginkluotų žvalgų.

Dar jiems nepriėjus gyvenamojo namo durų, kieme pasigirdo bruzdesys, sutraškėjo šautuvų spynos ir pasipylė šūviai. Sodyboje buvo rusai. Supratom, kad mūsų draugai pateko jiems tiesiai į nagus. Sugrįžo žvalgai, laimė, abu nekliudyti. Kiek pasitarę, ką daryti, pasukom atgal. Nutarėm eiti į kitą miško pakraštį pas kokį nors pamiškės gyventoją, pavalgyti vakarienės ir pernaktvoti.

Kelias buvo tolimas – apie penkiolika kilometrų.

Kam yra tekę brautis nakties metu be kelio, be takelio per miško tankumynus, tas žino, kokia tai varginanti kelionė. Pridursim, kad mes buvom alkani, neišsimiegoję, apsikarstę ginklais ir amunicija, tai nenuostabu, kad tas kelias mums pavirto trigubai ilgesniu. Atrodė, kad jis niekada nesibaigs, kad taip keliausim per mišką, per gūdžią tamsą visą gyvenimą kaip amžinas žydas. Aš buvau paskirtas antruoju kulkosvaidžio numeriu, teko nešti, be savo šautuvo, šovinių ir kuprinės, dar ir dvi atsarginės kulkosvaidžio diskos. O tos diskos, pradžioj atrodžiusios tokios lengvutės, kas žingsnis darėsi vis sunkesnės ir sunkesnės, kol pagaliau jų diržas taip įsiplovė į pečius, kad atrodė, jog šimtą pūdų ant kupros velki.

Galiausiai miškas ėmė retėti, pasiekėme palaukę. Buvo jau po vidurnakčio, kai pasibeldėm į pirmojo pamiškės gyventojos duris. Nenori įsileisti. Pasibeldėm antrą kartą, jau kiek stipriau. Vis tiek neleidžia. Tik pagrasinus išlaužti duris su visais rėmais, durys prasisvėrė ir ant slenksčio pasirodė užsimiegojusi, vienais naktiniais marškiniais apkūni moteris:

– Ko jums reikia?

– Nieko, močiut, mums nereikia. Mes – ne plėšikai ir ne vagys. Paruošk ką nors užkrimsti dvidešimčiai vyrų ir leisk pailsėti.

Pradžioj gynėsi nieko neturinti.

– Mums, – sakom, – daug ir nereikia: po kilogramą kiaulienos kiekvienam, po desėtką kiaušinių – mes ir sotūs.

– Na, jei tiek mažai tereikalaujate, tai lukterkit, tuoj paruošiu.

Beregint užkūrė ugnį, užkaitė didžiulį puodą vandens ir, kol vanduo užvirė, paruošė iš razavinių miltų tešlą. Paskui tą tešlą mediniu šaukštu sukrėtė į verdantį vandenį, pavirė kelias minutes, ir vakarienė paruošta.

Pasrėbėm to tamsaus viralo be pieno ir be kitokio uždaro, ir iškart visiems pasidarė linksniau. Nustojo gurgėti viduriai. O kai viduriai negurgia, ir nuotaika geresnė. Po tokios „sočios“ vakarienės visus apėmė snaudulys. Palikę lauke sargybinį, suvirtom ant plikų grindų, galvas padėję kas ant šovininės, kas ant kulkosvaidžio diskų, kas ant sugniaužtos kumšties, ir kietai sumigom.

Vos pradėjus rausti rytiniam dangaus pakraščiui, atsisveikiname su vaišingąja šeimininke ir tamsiais šešėliais ištirpome miško tankmėje.

Rytojaus dieną sužinojom apie tragišką mūsų dviejų vyrų mirtį. Besėdint jiems už stalo minėto ūkininko kambaryje, netikėtai įšoko du automatais ginkluoti enkavedistai. Vyrų griebėsi už pistoletų, tačiau nespėjo paleisti šūvio. Automatų serija suvarpė jų jaunas krūtines. Taip netekome savo šaltakraujiško būrio vado ir draugiško, energingo, niekad nepavargstančio Napalio.

Leitenantą Kaunecką mažai pažinojau. Apie Napalį norėtusi papasakoti šiek tiek plačiau.

Mokėmės mes su juo kartu gimnazijoje. Jo motina didžiosios pertraukos metu pardavinėjo gimnazistams bandeles ir vargingai uždirbtais centais leido savo vienintelį sūnų mokslan. Mokinys jis stropus nebuvo – padykęs. Keletą kartų sėdėjo toje pačioje klasėje po dvejus metus. Iš kažkurios klasės buvo išvykęs į Vokietiją Reicho darbo tarnybon. Pabuvo tenai metus, neblogai pramoko vokiečių kalbos ir grįžęs įstojo į mūsų aštuntąją klasę. Draugai jį vadindavo Gaideliu dėl jo ilgo, panašaus į gaidžio, išlenkto kaklo,

bet jis nepykdavo. Vėliau, rusams išvijus vokiečius, nežinia kokiais sumetimais (gal bijodamas represijų už tai, kad tarnavo Reicho darbo tarnyboje) nuo pat pirmų dienų įstojo į partizanų būrį. Gimnazijoje, kaip minėjau, jis buvo vienas iš blogiausių mokinių, o čia, jei taip galima pasakyti, atrado pats save. Nepaprastai drąsus, nežinantis, kas yra nuovargis ar nemiga, visur verždavosi pirmas. Ar į žvalgybą, ar pasirinkti maisto, ar dar į kitokį pavojingą žygį – Napalys, kaip tas ristūnas žirgas, trypia iš nerimo kojomis. Tik paskutinėmis jo gyvenimo dienomis įvyko jame kažkoks sunkiai suvokiamas pasikeitimas. Sėdi, būdavo, prie degančio laužo, papsi trumpą pypkutę, tik staiga pypkutė plept iš dantų į laužo pelenus. Užsnūsta. Pramerkia akis, pakelia pypkutę, nušluosto milinės skvernu pelenus, patraukia keletą dūmų – žiūrėk, ir vėl jo akys merkiiasi.

– Kas savanoriai šį vakarą į kaimą sužinoti apie padėtį? – paklausia vadas.

– Aš, – dar akių nepramerkęs atsiliepia Napalys ir bematant visi jo miegai išsiblaško.

Taip truko bent savaitę. Mes juokais sakydavom:

– Ne prieš gera Napalys taip miega. Neilgai jam teks miško samaną minti. Nujaučia vargšelis savo galą.

– Nebijokit. Kipšas neims savo vaiko! – atkirsdavo.

Paupinės mūšis

Taigi tą keturiasdešimt penktųjų pavasarį, kai eglių paunksmėse dar ne visur buvo ištirpęs ledas, o atvirose miško aikštelėse jau buvo galima išsirengus šildytis prieš kaitrią saulutę, ir iš beržų gausiai lašėjo sula, gavom rinktinės vado įsakymą vykti į Paupio mišką, kur stovyklavo senio Tamulio dešimties vyrų būrys. Jo slapyvardžio dabar jau neprisimenu. Žinau tik, kad mes jį vadindavom Jokeriu, nes jis ir buvo šiek tiek panašus į Jokerį: kumpa kaip vanago nosis, giliai arti viena kitos įsodintos mažos, karščiuojančios akutės. Išėjo jis partizanauti dar keturiasdešimt ketvirtųjų rudens, kartu su dviem savo sūnumis. Vienas jau buvo dvidešimties metų, o antrasis – vos šešiolikos sulaukęs geltonsnapis.

Tai buvo veiklus, energingas ir karštakošis seniokas. Pildavo narsiai, kai priešas silpnesnis, bet ir bėgdavo ne pats paskutinis, kai būrys būdavo užpultas netikėtai.

– Dūsim sribams, – sakydavo, – kad velns jūs pagriebs! – žemaičiuodavo „dūnininkų“ tarpe.

Atvykę į jų stovyklą, radom senioką baisiai susikrimtusį.

– Kuokia nelaimė, kuoks neapsižiūriėjims, – dūsauja vos ne su ašaromis akyse. – Vakar naktį, – toliau pasakoja seniokas, – sargybinis išgirdo įtartina traškėjimą netoli stovyklos, tarsi kažkas atsargiai slinktų prie palapinės. „Stok! Kas eina?“ – suriko sargybinis. Vietoj atsakymo iš krūmų pasipylė šūviai. „Vyrai, už ginklą! – daviau komandą saviškiams. „Rusai! Dūkim, kad velns juos pagriebtų!“

Ir užvirė nakties kautynės. Nė viena pusė nenori užleisti savo pozicijų. Senio vyrai galvoja, kad jų stovyklą užpuolė enkavedistai. Atvykusieji įsitikinę, kad sribai suruošė jiems pasala.

Galiausiai kažkokiu būdu išsiaiškino, kad ir vieni, ir kiti – to paties likimo broliai, kad susidūrimas įvyko per klaidą. Bet kol išsiaiškino, atvykusiųjų pusėje gulėjo vienas nukautas, o senio būryje – vienas sunkokai sužeistas.

Kaip tada paaiškėjo, būrelis partizanų (dabar neprisimenu, iš

kokio dalinio) vakarykščiai kažkokiam tarpmiškyje buvo susidūręs su rusų garnizonu; kad išvengtų tolimesnio persekiojimo, nutarė pasitraukti į Paupio mišką, kur stovyklavo Tamulio skyrius, ir susidūrė su Tamulio daliniu.

Taip susijungus visoms grupėms susidarė gan stiprus dalinys, maždaug iš aštuonių ar devynių dešimčių gerai ginkluotų vyrų. Turėjom apie dešimt įvairių markių kulkosvaidžių. Likusieji buvo ginkluoti dešimtšūviais pusautomatais, automatais ir vokiškais bei rusiškais karabinais.

Buvo gražios, šiltos balandžio pabaigos dienos. Sprogstančių berželių, pušų ir pražydusių pakalnučių kvapai svaiginte svaigino ir žadino širdyse prarastos laisvės, nepasiekiamos meilės, pavarario vėjeliu kvepiančių mergaičių ilgesį.

Vakarais, kada, prieš pasinerdama į pūkinės lengvų debesėlių duknas, saulė rausvu purpuru nudažydavo pušų ir eglių viršūnes, visas dalinys išsirikiuodavom miško aikštelėje patikrinimui ir vakarinei maldai. Giedodavom „Tėve mūsų“, kaip buvo giedama Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje.

Vieną vakarą mes, trys ar keturi vyrai, tarp jų ir brolis Geniušas, išvykom pas Apgaviką parnešti radijo imtuvą „Telefunken“. Į stovyklą grįžom pradėjus švisti. Stovykloje, išskyrus porą sargybinių, visi miegojo. Mūsų skyrius tą naktį buvo parengties stovyje, t. y. galėjo miegoti, bet apsirengę, su užsegtais diržais ir šautuvais rankose. Palapinių, be dalinio vado Saturno ir minėto senio, daugiau nebuvom įsiruošę: miegojom po atviru dangumi.

Sukorus apie šešiolika kilometrų nakties metu be kelių, tiesiog per laukus, per arimus ir dar su nelengvu nešuliu – radijo aparatu, oi, kaip norėjosi pamiegoti. Nenusirengę ir neišleisdami šautuvų iš rankų, nes, kaip sakiau, mūsų skyrius buvo parengtyje, išsitiesm ant drėgnos samanės ir bematant sumigom kietu, jaunatvišku miegu.

Kaip ilgai truko mūsų miegas – negaliu pasakyti. Gal valandą, gal pusantros, kai staiga orą sudrebino sprogusios granatos trenk-

smas, o paskui jį – kulkosvaidžių, automatų ir pavienių šūvių mišinys... Kur sprogo granata, kurioje pusėje šaudė, mieguistomis galvomis niekaip negalėjom suprasti. Tik prabėgus keletui sekundžių suvokėm, kad tai – ne sapnas, o tikrovė, kad mūsų stovyklą užpuolė priešas, ir kad dešinė pusė, kur senio ir Saturno palapinės, verda mūšis.

Mūsų skyriui įsijungti į kautynes nebuvo galimybės, nes priešas atslinko iš kitos pusės, ir mes likom užnugaryje. Skyrininkas Kaziukas davė komandą užimti poziciją iš priešingos pusės, kad priešui apsupus galėtumėm duoti jam atkirtį.

Kaziukas buvo patyręs vadas. Dvejus metus išbuvęs Rytų fronte vokiečių armijoje, matęs šilto ir šalto, veikė šaltakraujiškai ir apgalvotai.

O tuo tarpu rusai vis puola. Be perstojo kalena jų kulkosvaidžiai, čerškia automatai, rėkia visa gerkle „ura!“, „vperiod!“. Mūsiškiai dirba tylėdami. Retkarčiais nuošia medžių viršūnėmis vientisas kraupus šniokštimas. Atskirų šūvių nesigirdi, tik šniokščia kaip garvežio katilas, kaip milžiniško žvėries urzgimas. Tai mūsų Jurgutis kerta iš savo MG kulkosvaidžio. Puikus ginklas tas vokiškas kaspininis kulkosvaidis. Per minutę išspjauna tūkstantį du šimtus kulky. Štai kodėl ne kalena, kaip rusiški ar Brno kulkosvaidžiai, o šniokščia. Tik štai pasiekia mus iš lūpų į lūpas perduodama žinia: paimtas priešas kulkosvaidis.

Tą žinią patvirtino ir jų komanda:

– Pulemiot! Počemu molčit na levom flange pulemiot?

Apsirinki, ruseli! Tas „pulemiotas“ ne tyli, o retina jūsų pačių eiles.

Ne veltui įsigijom šitą kulkosvaidį, o iškeitėm į vengrišką karabiną, ir, pasakyčiau, nė kiek nepermokėjom; nors karabiniukas buvo patogus, lengvutis ginklas, tačiau šovinių jam turėjom vos kelias dešimtis. Be to, kulkosvaidis, likęs prityrusio kario rankose, dar daug nemalonumų būtų mums pridaręs.

O buvo taip. Susidūrė akis į akį mūsų Stasys, ginkluotas minėtuju karabinu, su iššokusiu iš krūmų rusų kulkosvaidininku. Taikliu šūviu tiesiai į kaktą paguldė Stasiukas bolševiką, pasigriebė jo kulkosvaidį, o karabinas beskubant užkliuvo už šakos ir liko ten kyboti.

Šūviai priešo pusėje vis retėjo. Nors jie dar visą laiką šaukė „vperiod“, tačiau iš tolstančių balsų supratom, kad priešas traukiasi. Galiausiai šūviai ir balsai visiškai nutilo. Mūšis baigėsi. Tik parako dūmai, sklaidydami pilkšvais debesėliais, lėtai kilo į medžio viršūnes.

– Mikuti, tu dar gyvas? – pamatęs mane, nusišypsojo brolis Bitinas.

Iš jo džiaugsmu spinduliuojančių akių supratau, kaip labai jis mane myli.

Pro medžių kamienus pasirodė skaisti, ryto rasose išsipraususi saulutė, ir visiškai čia pat, už kelių žingsnių, pasigirdo švelnus gegutės „Ku kū! Ku kū! Ku kū!“. Pirmą kartą šį pavasarį.

Trumpai pasitarę, nusprendėm pereiti mišką kertantį vieškelį ir tenai, susiradę patogią poilsiui vietą, palaukti vakaro. Ilgiau čia pasilikti buvo rizikinga. Kiekvienu momentu rusai gali atsiųsti naujų jėgų, užimti vieškelį ir mus užgniaužti šiame nedideliame miško kampelyje. O gal jau dabar vieškelis užimtas? Pasiuntę žvalgus, įsitikinome, kad kelias dar laisvas. Perėję kelią, sustojome gražioje, saulės apšviestoje aikštelėje. Susiskaičiavome, ar visi. Vieno trūksta. Nieko nuostabaus. Po tokio mūsų galėjo trūkti dar daugiau. Bet kurio trūksta? Skačiuojamės dar kartą. Rezultatas tas pats – vieno nėra.

Tik išsirikiavus kiekvienam skyriui atskirai, paaiškėjo, kad nėra Prasciokėlio iš Senio Tamulio dalinio. Tai trisdešimties metų, vidutinio ūgio, lieso veido, niekuo iš minios neišsiskiriantis žmogelis.

Tūkstančiai tokių bespalvių žmogeliukų arė Lietuvos laukus, niekam neužkliuvo, tačiau žinojo, kas gera ir kas bloga, ir savo

laisvę mokėjo ginti. Niekas nematė, ar jis žuvo, ar pasislėpė krūmuose. Tik praėjus keliom dienom sužinojom, kad jo išniekintas kūnas guli miestelio aikštėje.

Daugiau aukų neturėjom. Net sužeistų nebuvo. Tik Auksaplunksniui granatos skeveldra nubrėžė dešinę ausį. Sužeistąjį per susidūrimą laimingai išvedėm iš mūšio vietos, o Simas, kuris prieš keletą dienų iš pistoleto buvo persišovęs sau koją, lazdele pasiramsčiuodamas pats išklibinkščiavo be pašalinės pagalbos.

Kiek žuvo priešo pusėj, taip ir nesužinojom. Savo aukas rusai rūpestingai slėpdavo nuo žmonių. Vieni kalbėjo, kad jie neteko dvylikos, kiti – kad keturių, o kiek iš tikrųjų – nežinia.

Diena buvo saulėta, pavasariškai šilta. Šildomės miško aikštelėje prieš saulutę, valome ginklus ir dalinamės įspūdžiais, vis išsiųsdami žvalgus prie kelio patikrinti, ar nesirenka ten nauji enkavedistų daliniai. Ugnies nekūrėme, nes nebuvo reikalo: aukštai pakilusi saulė nešykštėjo šilumos, o pusryčius gaminti neturėjome iš ko.

Beveik visos maisto atsargos liko stovykloje. O, tiesą pasakius, ir valgyti nenorėjom: per daug buvom susijaudinę, ir per gera visų nuotaika po laimingai pasibaigusio mūsų, kad prisimintume tokius niekus kaip valgis. Beje, priminsiu, kad surinktus arba rekvizuotus iš bolševikiškai nusiteikusių gyventojų maisto produktus maistinininkas išdalindavo po lygiai, ir mes savo dalį kiekvienas individualiai nešiodavomės kuprinėse. Mūsų būryje maistinininko pareigos buvo patikėtos Pranui. Bematant jis sukonstruodavo iš pagaliukų svarstyklės, kuriomis tiksliai atsverdavo kiekvienam priklausantį davinį.

Ne vien tik maistą jis sugebėdavo gerai išdalinti. Nebuvo to amato, kurio jis nemokėtų, to daikto, kurio nepadarytų geriau už patį geriausią specialistą. Joks batsiuvys moderniai įrengtoje dirbtuvėje nebūtų pasiuvęs geresnių batų, kaip jis miške, atsisėdęs ant kelmo. (Tais laikais dar tebebuvo madoje moteriški auliniai chrominiai odos batai, todėl užsakymų jam netrūkdavo, nes dirbo greitai, gražiai, o svarbiausia – veltui.) Jo miške pagaminti lenktiniai, baltomis briedžio rago kriaunomis peiliukai galėjo drąsiai konkuruoti su garsiosios vokiečių firmos „Solingen“ peiliukais. Jais perkirsdavo į orą išmestą plauką, jais buvo galima ir barzdą skustis. Jo rankų padaryti smuikai skambėdavo nė kiek ne blogiau, kaip tie, kuriais buvo grojama koncertuose. Jis ir pats neblogai grojo savo darbo smuiku. Kartą miške per keletą dienų pasidarė violončelę, tik nupoliruoti nebuvo kuo. Jei pats nebūčiau matęs, kaip jis ją dirba, joku būdu nebūčiau patikėjęs, kad miške primityviais įrankiais galima sukurti šitokį stebuklą. Tačiau jis pats kažkodėl nebuvo patenkintas savo darbu: ar tembras jam pasigirdo

ne toks, koks turi būti, ar kokį kitą trūkumą įžiūrėjo – nežinau. Tik niekam nieko nesakęs sugriebė už „kaklo“, užsimojo ir trenkė visa jėga į kelmą, – į tą patį, ant kurio sėdėdamas ją drožinėjo. Kelių dienų darbo rezultatai subyrėjo į šipulius. Gailiai sudejavo trūkdamos stygos, ir tuo viskas baigėsi. Be to, anksčiau jis darydavo baldus, styguodavo pianinus, reguliuodavo vargonus. Kada jis viso to spėjo išmokti – vienas Dievas nežino. O juk jis dar ir trylikos ha ūkelį turėjo – reikėjo ir tą prižiūrėti.

– Duokit man įrankius ir tinkamo metalo, aš jums padarysiu tokį pistoletą, kad nė kiek ne blogiau šaudys už belgišką „Efeną“, – sakydavo.

– O siūti drabužius ar moki? – kartą paklausiau.

– Na, šito amato ta-ta-tai neišmo-mokau. Na, kelnes sau pasiuvu, bet šiaip ne-moku.

Tik vieną trūkumą turėjo – užsikirsdavo kalbėdamas.

Dar ir sportininkas buvo neblogas. Aukštas, gražiai naukęs, trisdešimt trejų metų vyras iš viso būrio tik man vienam šuolyje į tolį nusileisdavo. O lankstus buvo, tarsi be kaulų. Kojų per kelius nesulenkęs, burna paimdavo šiaudą nuo žemės. Užsikeldavo abi kojas ant sprando ir raičiodavosi žeme, kaip kamuolys.

Kai keturiasdešimt septintų metų rudenį mudu su broliu Geniu ku gavom rinktinės vado Vidmanto įsakymą palikti savo būrį ir išvykti į Jurbarko dalinį, jis liko to būrio vadu, pasivadinęs Gruodžiu.

Mirė miške, trūkus apendiksui, turbūt penkiasdešimt trečiaisiais ar gal kiek anksčiau – išpartizanavęs vos ne aštuonerius metus.

Vakarop dangus apsiniaukė, ėmė blykčioti žaibai, ir staiga prapliupo tokia liūtis su perkūnija, kad beregint mes pasidarėm šlapi kaip viščiukai, ką tik išsiritę iš kiaušinio.

Oras atšalo, permirkę baltiniai nemaloniai lipo prie kūno, ir mes ėmėm kalenti dantimis, šį kartą ne iš baimės, o nuo šalčio. Tam, kad sumėtytumėm pėdas ir išvengtume įkyraus enkavedistų per-

sekiojimo, pasidalinom į tris grupes. Saturnas su savo vyrais pasitraukė į savo kraštą Batakių link, o mes su Bitinu – arčiau prie savo namų, į Šimkaičių mišką. Tamulis ir jo būrys liko vietoje.

Turiu pasakyti, kad šis nedidelis 2800 ha miškelis mums buvo nelyginant antrieji namai: per trejus metus jame nežuvo nė vienas partizanas.

Praslinkus perkūnijai, dangus nusiblaivė, oras žymiai atšalo, papūtė žvarbus šiaurryčių vėjas. Kalendami dantimis, alkani ir permirkę, paryčiu pasiekėme minėtąjį mišką. Apsistojom gražioje vietoje, ant Vidaujos kranto. Užsikūrėm laužą, apsidžiovinom drabužius, trupučiuką nusnaudę prisiminėm atiduoti duoklę reiškiantiems pretenzijas savo pilvams. Ne visi turėjo kuo juos nuraminti. Dauguma savo produktus buvo palikę mūsų vietoje. Mudu su Geniu ku, išgirdę pirmuosius šūvius, čiupom savo kulkosvaidį ir užėmėm Kaziuko nurodytą poziciją. Matydami, kad iš tos pusės, kur buvo nukreipti mūsų ginklai, niekas mūsų nepuola, nutarėm slinkti į stovyklą pasiimti kuprinių. Jose buvo šis tas alkiui numalšinti: apie kilogramą miltų ir gabalas lašinių. Prazvimbė kelios kulkos pro galvas, bet tai niekis. Svarbu – alkani nebūsime. Dėl šio žygio galėtis neteko, nors Kaziukas ir išbarė mus, kam dėl tokių niekų savo galvomis rizikuojame. O dabar čia, ant Vidaujos kranto, pats pamatė, kad iš tų, jo žodžiais tariant, niekų gali ir ne niekas išeiti. Iš miltų ir lašinių, supjaustę juos smulkiais gabalėliais, nulipdėm keliolika virtinukų. Patys papusryčiavom ir dar keletą draugų pavaišinom. Tarp jų ir patį Kaziuką. Dabar jis nesakė, kad tai – niekai, o kirto apsilaižydamas. Net ačiū pamiršo pasakyti. Kaziukas žuvo tų pačių metų vasarą Panerių miškelyje. Visiškai nenujausdamas, kad mirtis jau sėlina iš paskos. Tą rytą jis buvo nepaprastai linksmas. Kaip du jauni šuniukai išdykavo juodu su savo vyresniuoju broliu Putinu. Kliudytas į vidurius, išgyveno dar iki vakaro, per naktį ir mirė tik kitos dienos rytą. Palaidojom, neprisime nu, Džiugų ar Balnių kaime netoli Miliušių miško.

Beje, Paupinės mūšio dieną mums nutiko dar vienas, pusiau juokingas, pusiau graudus nuotykis.

Atvykę į stovyklą Šimkaičių miške, pasigedom dar vieno draugo. Dingo be žinios buvęs mano „klasiokas“, vaikystės draugas Vytautas. Kur šitas galėjo išgaruoti? Juk po kautynių aiškiai mes jį matėme, net kalbėjomės su juo. Pasimetė...

Atsiskirti nuo būrio žygiuojant per mišką vorele visai nesunku. Užtenka bent kelioms akimirkoms pamesti priekyje einantį draugą iš akių, žiūrėk, ir nukrapailiosi krūmų besilankstydamas į šalį. Jei žygiuoji voros viduryje, tai ir einančius paskui save nusivesi. O jeigu esi voroje paskutinis – atsiskirsi pats vienas ir galėsi kučiuoti kartu su gegutėmis.

Taip atsitiko ir mūsų Vyteliui: užsižiopsojo ir nuklydo į šalį. O ūkauti, kaip daro paklydę grybautojai, partizanams nevalia – nežinai, ką gali prisiūkauti. Vytautas dar buvo ir trumparegis. Vėliau, trečią dieną, atsiradęs būryje, jis pats pasipasakojo savo nuotykį.

Buvo prieblanda, kai jis pasijuto einąs vienas. Sparčiais žingsniais, vos ne bėgte, ėmė vytis draugus. Sustoja, pasiklauso ir vėl vejasi. O iš tikrųjų tolsta nuo draugų, nes skuba į priešingą pusę.

Pagaliau lyg ir pažįstama vietovė. O siaubas! Juk tai ta pati stovykla, kur rytą vyko mūšis. O gal ten rusai laukia užsimaskavę, bene sugrįš partizanai pasiimti paliktų daiktų. Ši mintis tarsi bota-gu sudrožė jam per pakinklius. Šimto aštuoniasdešimt laipsnių posūkis – ir skuodžia, iš kur atėjęs. Bet neilgai. Miške visai sūtemo. Reikia eiti pamažu, rankas į priekį atkišus, kad akių į eglių sausšakes neišsibadytum. Pagaliau nėra ko ir skubėti, nes tokioje tamsoje ir rusai nepavojingi. Reikia galų gale pailsėti. Apgrai-bomis susiradęs sausesnę vietą skarotų egliaičių brūzgyne, susirietė kaip ežys į kamuoliuką, kad ne taip šalta būtų, ir beregint užmigo. Pro miegus jaučia, lyg kažkas mėgintų jį nuo žemės pakelti. Pramerkia akis ir... vos nesuriko iš siaubo: didžiulis šernas,

pakišęs po šonkauliais savo pusmetrinę knyslę, iš visų jėgų stengiasi jį ant kito šono apversti. Matyt, nori įsitikinti, ar čia ėdamas daiktas, ar neėdamas.

– Taip savo gyvenime dar nė karto nebuvo išsigandęs, – pasakoja Vytas.

Ne mažiau nusigando ir pats šernas, supratęs, kad su gyvu žmogumi reikalą turi. Tik kriuktelėjo porą kartų ir dingo tankumynuose.

– Ne, jeigu jau nėr geros nakvynės, tai ir čia ne nakvynė, – pagalvojo Vytas, įsiropštė į pačią eglės viršūnę, prisirišo diržu, kad kartais užsnūdęs nenudribtų, ir prakiurksojo iki ryto.

Kovojo už Lietuvos laisvę ne vien tie, kurie su ginklu rankose išėjo į miškus – kovojo visa Lietuva. Tie, kurie šelpė partizanus, slėpė juos ir valgydino, teikė žinias apie ruošiamas enkavedistų „ablavas“ ir asmenis, kurių reikia saugotis, rizikavo savo gyvybe, laisve bei turtu ne mažiau už pačius partizanus. Gal net dar daugiau. Užkluptiems partizanams neretai pavykdavo apsiginti ir atsisaukant pasitraukti miškan. O kas lieka tam beginkliui žmogui, pas kurį įvyko susidūrimas? Dargi su šeima, su mažais vaikais? Kalėjimas, tremtis, turto netekimas, o dažnai ir bado mirtis amžino įšalo žemėje.

1945 metų vasarą, rodos, Rudžių ar Purviškių miškuose, vienu žodžiu, kažkur tarp Eržvilko ir Pašaltuonio, buvom susirinkę beveik visa mūsų kuopa: Rolando, Saturno ir dalis Pavidaujo būrio – iš viso apie aštuoniasdešimt vyrų. Naktį, prieš atvykstant Pavidaujo būriui, vietiniai rolandiškiei buvo išėję į kaimą pasimais-tauti. Iš bolševikuojančio gyventojo konfiskavo porą bekonų, o jiems parsigabenti paėmė ir vežimą su arkliais.

Grįždami susidūrė su būreliu sribukų, išdrįsusių iškišti nosis iš miestelio. Teko apsišaudyti. Susidūrimo metu partizanas Plienaitis (Voldemaro pusbrolis) buvo sužeistas į dešinę šoną, tačiau žaizda nebuvo pavojinga, nors kulka ir lietė plaučius. Gal kurį kitą, silpnesnės sveikatos partizaną tokia žaizda būtų bent porai savaitių išvedusi iš rikiuotės, tačiau šis atletiško sudėjimo vyras, būrio stipruolis, tik ranka numojo: po poros dienų jis jau žygiuos kelias dešimtis kilometrų kartu su kitais partizanais, nesuteikdamas jiems ypatingo rūpesčio.

Po poros dienų buvo nutarta išsikelti visam daliniui į Paupio (ar į kitą kurį) mišką. Prieš išvykstant reikėjo užmegzti ryšius su Jurbarko apylinkėse veikusiais partizanais. Tam buvo paskirta dešimties vyrų grupė, į kurią įėjo broliai Idenas ir Ėglis Liesiai, mudu su Geniuku, Dūlis, rodos, kad ir Stumbrys bei dar keletas vyrų, kurių pavardės bei slapyvardžiai per tiek metų spėjo išgaruoti iš

atminties. Buvo nurodytas ryšininkas, palaikąs glaudžius ryšius su jurbarkiečiais. Tik reikėjo jį susirasti.

Sočiai pasistiprinę zuikio kopūstų barščiais ir šviežia kiaušiena, išsiruošę į žygį. Visą laiką ėjome mišku, tai kvartalinėmis, tai vingriais miško keliukais, vadovaudamiesi kompasu ir žemėlapiu. Nuo Rudžių palaukės iki Vertimų – kelias netrumpas. Kol pasiekėme šį kaimą, saulė, paskutiniajai savo spinduliais nurausvinusi lieknų pušų viršūnes, jau ruošėsi nakties poilsui. Miško pakrašty palaukėme, kol gerokai pritems, ir išėjome ieškoti nakvynės. Pirmiausia mums reikėjo nežymiai, kad nesukeltų įtarimo, išsiklausinėti, kur gyvena mums reikalingas ryšininkas. Šiame kaime nė vienas iš mūsų niekada nebuvo buvęs, todėl iškart užėjome pas pirmą pasitaikiusį gyventoją. Šeiminkai dar nebuvo sugulę. Kieme mus pasitiko jauna moteris ir iškart pažino Geniuką ir Dūlj, o geriau įsižiūrėjusi – ir mane. Pasirodo, ji buvusi artima kaimynė Marcelė, prieš keletą metų atitekėjusi į šį kraštą. Nors kaimynė ir sutiko mus su malonia šypsena ir išskėstomis rankomis, tačiau į nakvynę neskubėjo priimti: teisinosi tuo, kad pas juos esąs svetimas žmogus, kuriuo ne visai pasitiki. Geriau, sako, užeikite pas aną va ūkininką, kur prie miško. Jis esąs doras žmogus ir tikriausiai mus priimsiąs. Mes taip ir padarėme.

Ir šio ūkio šeiminką radome dar tebemoglinėjantį kieme, tad nereikėjo nė į vidų belstis.

– Kodėl ne, – atsakė išgirdęs mūsų pageidavimą. – Nakvokit. Sulįskit antai į daržinę, ten yra žiupsnis pernykščių šiaudų, ir ilsėkitės iki ryto. Aš pavaikštinėsiu po kiemą ir, jei kas, pažadinsiu.

Minėtoji daržinė buvo aukštas, sukaltas iš lentų pastatas, beveik naujas, šiauriniu šonu prisišliejęs prie miško. Iš miško pusės buvo nedidelės dūrelės, pro kurias, ištikus pavojui, būtų galima pasprukti. Pasiguldėm šalia savęs ginklus ir bregint sumigom, nes buvom gerokai išvargę. Tik vienas Idenas liko budėti, tyliais

žingsniais vaikščiodamas iš vieno daržinės galo į kitą, retkarčiais sustodamas apsižvalgyti pro plyšius.

– Ko tu slampinėji lyg vaiduoklis? Gulk ir tu, vietos juk yra, – paraginom mes jį. – Juk šeimininkas pasižadėjo mus saugoti, o juo, atrodo, galima pasitikėti.

– Kad man kažko neramu, – atsakė Idenas. – Geriau aš pabudėsiu iki ryto. O ir miego nelabai norisi.

– Daryk, kaip išmanai, o mes miegosim, – turbūt visi panašiai pagalvojom, ir vienas po kito, kas anksčiau, kas vėliau persikraustėm sapnų karalystėn. Kaip ilgai užtrukom toje karalystėje, sunku pasakyti. Atrodė, vos spėjome sumerkti blakstienas, kai pasigirdo prislopintas Ideno šnibždesys: „Vyrai, išeikim! Mes apsupti.“ Akimirksniu pašokom ant kojų, stvėrėmės už ginklų. Tik ką užtekėjusios saulės spinduliai auksinėmis stygomis skverbėsi į daržinę pro sienų plyšius. Kol užsisėgiau diržą, kurį prieš guldamas buvau nusijuosęs, kad prikimštos šovininės nespauštų šonkaulį, kol užsikabinau maišelį su kulkosvaidžių diskomis ant pečių, užsidėjau kuprinę, Geniukas jau gulėjo prie savo kulkosvaidžio, pasiruošęs gintis. Už sienos ėmė tratėti rusų automatai: šaudė per sieną, nematydami taikinio. Keliais šuoliais prišokau prie durelių ir pamėginau peržengti slenkstį. Pro galvą prašvilpė spiečius automato kulky. Šaudė iš už daržinės kampo. Greit įtraukiau galvą atgal. Tuo pačiu metu pro plyšius pastebėjau siluetą stovinčio kareivio, be abejo, to paties, kuris šaudė. Atidžiai prisitaikiau ir pokštelėjau į tą siluetą. Nežinau, ar kliuvo jam, ar tik išgąsdinau, bet „siluetas“, antrąkart iškišus pro dureles galvą, į mane jau nešaudė, ir aš laimingai pasiekiau mišką. Mūsų laimė, rusai dar nebuvo spėję užstoti pamiškės, priešingu atveju vargu ar taip lengvai būtume išsigelbėję. Paskui mane išspruko dar keletas vyrų. Pats paskutinis daržinę paliko Geniukas, nešinas kulkosvaidžiu. Ramiai, neskubėdamas jis praėjo pro netoliese prigulusį rusų kulkosvaidininką. Kodėl jis neatidengė į Geniuką ugnies? Gal užsikirto

jo ginklas? O gal jis jau buvo nukautas prieš tai į mišką išbėgusiu vyrų?.. Miško pakrašty susirinkome visi. Nė vienas nežuvo, nė vienas nebuvo sužeistas. Tik Dūlis, nusiėmęs nuo galvos kepurę prakaitui nusibraukti, pastebėjo kepurėje dvi skylės: įlįsta ir išlįsta.

– O aš, – sako, – lyg ir jčiau, kaip mano kepurė krūptelėjo ant galvos dar tebesant daržinėje. Tik dėmesio neatkreipiau: nebuvo kada.

Tik Ideno dėka išvengėme pražūtingos šio įvykio baigties. Jei ne jo nuojauta ir budrumas, kažin ar būtų buvę kam parašyti šias eilutes.

Saulutė sparčiai kopė aukštyn mėlynų dangaus skliautu; joks debesėlis nedrumstė padangių žydrynės. Mes žengėme vorele gilyn į mišką. Dar ilgai girdėjosi šūvių poškėjimas, čerškė automatai, rusai vis dar tebešurmavo ištuštėjusią daržinę. Atsigręžę atgal, pamatėm virš miško į žydrą padangę grėsmingai iškilusį dūmų stulpą: degė daržinė. Priėjome Laukesų pelkes. Sustojome pasitarti: bristi tiesiog ar sukti aplink. Kadangi ties šia vieta jos nebuvo plačios, o apeiti aplink – toli, surizikavom bristi tiesiog. Brendant reikėjo skubėti, nes, ilgiau pastovėjus vienoj vietoj, jutai, kaip grimsti vis gilyn ir gilyn, o priešais tave kyla kalnas. Neduok Dieve, pratrūktų plonytė samanų ir pelkių žolės pluta. Tada sveiks dingęs! Trauksi vieną koją, antroji dar giliau klimps – ir įsiurbis tave klastingoji Laukesa į juodas savo gelmes.

Vietom net batų neprisiseidami, vietomis pasinerdami net ligi dvišakės, aplenkdami tyvuliuojančias akivaras, pagaliau išsiropštėm į kitą jos krantą. Teko dar ilgokai paklaidžioti mažai žinomais miškais, kol išvargę, permirkusiom kojom, nuo prakaito prilipusiais prie nugarų marškiniais (diena buvo karšta, o miške – nė mažiausio vėjelio), svarbiausia – neįvykdę užduoties, suradom Rolando stovyklą.

Kiek pailsėję, tą patį vakarą visas dalinys išvykom į Paupio mišką.

Plienaitis, kaip minėjau, nebuvo sunkiai sužeistas, tačiau ilga nakties kelionė, nors ir ant arklio, gerokai jį išvargino. Po kelionės dar visą savaitę reikėjo perrišinėti, dėti į žaizdą rivanolyje išmirkytos marlės knatus. Savo slauge jis pasirinko mane ir pagarbiai vadino „pulko daktaru“, o aš jį, atsilygindamas už „suteiktą garbę“ – pulko vadu.

Po rusku neponimai

Keturiasdešimt penktųjų vasara buvo palanki partizaninei veiklai. Partizanų buvo daug, miestelių garnizonai ir sribai dar neturėjo kovos su mūsiškiais įgūdžių, neturėjo tikslų duomenų, kiek iš viso yra tų miškinų, kas jie tokie, kas jų vadai ir kas juos remia. O remdavo juos beveik visi be išimties. Galėdavom dienos metu didžiausiu būriu pereiti per kaimą – niekas nepranešdavo matęs. Aršesnieji skundikai buvo sunaikinti, kiti – sudrausminti, o dar kiti, kuriems gal ir niežtėjo liežuvių pranešti saugumo organams, tylėjo iš baimės. Dažniausiai pusė kaimo žinodavo, pas kurį gyventoją esame apsistoję ir, reikalui esant, atbėgdavo pranešti, iš kurios pusės gresia pavojus, kad laiku ir nepastebėti galėtume pasitraukti. Vienu žodžiu, gyventojai saugojo mus kaip įmanydami.

Mažais daliniais enkavedistai ir sribai bijodavo iškišti nosį iš miestelio, nes neretai tarpmiškėse gaudavo paragauti ugnies ir grįždavo skylėtomis „vatinkomis“ arba ir visai negrįždavo. Tik sutraukę didžiulius dalinius prigužėdavo pilni kaimai alkanų kaip skėriai enkavedistų, apguldavo kurį nors miškelį ir mėgindavo jį „prašukuoti“. Tačiau panašūs šukavimai mažai jiems naudos duodavo: mes arba iš anksto sužinodavom apie jų ruošiamas „ablavas“ ir pasitraukdavom į kitus miškus, kartais net į kaimus toliau nuo miškų, arba užsimaskuodavom tankumynuose ir praleisdavom juos pro šalį. Šukuodami mišką dažnai pasimesdavo, sueidavo būriais į krūvą, pasidarydavo didžiulės spragos, atsilikdavo vieni nuo kitų ir imdavo ūkauti kaip pasiklydę grybautojai, garsiai keikdamiesi rusišku papratimu. Nusikamuodavo kaip viščiukai per dieną braidydami pelkes ir grįždavo tuščiomis.

Tokių gaudynių metu jų štabas įsikurdavo pas kokį stambesnį ūkininką, ir dalinio vadas, koks nors MGB majoras ar pulkininkas įsakydavo vesti pas jį po vieną kaimo gyventoją apklausinėjimui.

Įstumia į majoro ar pulkininko kabinetą išsigandusį, drebančiais pakinkliais žmogeliuką. Majoras sėdi už stalo, šypsosi saldia šypsenėle. Atsistoja, ištiesia putlią ranką, pasisveikina.

– Sadis!*

Žmogeliukas atsisėda.

– Kuriš?*

Žmogeliukas atsako:

– Kūriš.

– Na, zakuri***, – pakiša pakelį „Kazbeko“.

Žmogeliukas mėgina užsidegti papirosą, bet niekaip negali drebančiais pirštais degtuko sugrabalioti. Majoras įžiebia trofėjinį žiebtuvėlį, uždega. Žmogeliukas patraukia dūmą, užsikosi. Matyt, per silpna taboka.

– Po ruski možeš govoritj?**** – klausia.

– Porusku nepanimai.

Tada prasideda pokalbis per vertėją.

– Kada paskutinį kartą buvo pas tave banditai? – klausia majoras jau be saldžios šypsenėlės.

– Tai kad nežinau. Kad nebuvo.

– Kaip tai? Buvo ir nežinai? Kiek jų buvo? Kaip ginkluoti?

– Tai kad nei ginkluotų, nei neginkluotų nemačiau.

– Meluoji, kalės vaike! – majoro veidas persikreipia pykčiu. – Tavo kaimynas matė, kaip aną vakarą išėjo iš tavęs būrys ginkluotų vyrų.

– Kada?

– Tau geriau žinoti, kada, banditų išpera! O gal užmiršai?

– Rebiata, napomnite emu*****, – kreipiasi į kareivius. Tie parsigriauja žmogeliuką ant grindų, vienas įspraudžia galvą tarp kerzinių batų, kitas užsilipa ant nugaros, o trečiasis, pats energin-

* – Sėsk!

** – Rūkai?

*** – Na, užtrauk.

**** – Rusiškai ar moki?

***** – Vyručiai, priminkite jam. (Rus.)

giausias, ima šermukšnine lazda skalbti žmogeliuko pasturgalį, atseit priminti, kada ir kiek paskutinį kartą buvo pas jį banditų.

Žmogeliuko atmintis iškart „pragiedrėja“: ne tik kada ir kiek jų buvo – kai kurių net pavardes prisimena.

– Nu, vot vidiš,* – vėl šypsosi majoras ir draugiškai patapšnoja per petį, tarsi nuo pat vaikystės geriausi draugai būtų. – Na, zakuri.

Žmogeliukas užsirūko. Kad ir dega užpakalis, lyg ant karštų žarijų sėdėtų, tačiau pirštai dabar jau nedreba – užsidegti popiro-są pajėgia pats, nes tikisi, kad majoras daugiau pretenzijų jam neturės.

Bet jo dar nepaleidžia. Dar klausinėja, pas kuriuos kaimynus lankosi banditai, kas palaiko ryšį su jais, kas iš kaimynų nepatenkintas tarybų valdžia ir t. t., ir t. t. Žodžiu, rūpi dar daug valstybinės reikšmės klausimų išspręsti. O kadangi žmogeliukas į visus pateiktus klausimus atsako vienu ir tuo pačiu: nežinau, nemačiau, negirdėjau, meili šypsena majoro veide užleidžia pozicijas rūsčiai grimasai ir jis prabyla į žmogeliuką šitokiais žodžiais:

– Pas tave užeidinėja banditai, tu juos šeri, slepi nuo saugumo organų. Už tokį nusikaltimą prieš tarybinę liaudį reikėtų tave su-pūdyti kalėjime arba, geriausiu atveju, užmušti ir pamesti ant gatvės kartu su tavo draugais banditais. Bet mes to nepadarysim su sąlyga, jeigu nuo šios dienos dirbsi kartu su mumis. Tai yra, retsykais pranešinėsi, kur slepiasi banditai, pas ką užaina ir su kuo palaiko ryšį. Aišku?

– Aišku, – atsako žmogeliukas.

– Gali eiti, – mosteli ranka majors durų link.

Žmogeliukas išsitraukia iš po pažasties suglamžytą kepurę, užmeta kaip papuola ant galvos ir žengia pro duris.

– Postoj! – surinka majoras. – Na, pasirašyk, kad apie mūsų pokalbį niekam nė mur mur.

* – Na, matai... Užtrauk dūmo (rus.).

Žmogeliukas pakeverzoja savo pavardę ant kažkokio panašaus į blanką popiergalio ir išsinešdina baisiai laimingas.

– Sekantį, – sukomanduoja majoras.

Šį kartą įveda mūsų ryšininką Apgaviką (tokį slapyvardį jis pats pasirinko).

Vėl ta pati maloni šypsena majoro veide, rankos paspaudimas, pasiūlymas užsirūkyti... Viskas išmokta mintinai. Kaip teatre.

– Sadisj... Kak familija?*

– Kiek „pamilijos“... „Kiek pamilijos“ – to krašto senesnės kartos tarme reiškia „kiek šeimos“. Nagi aš, žmona ir dvejetas vaikų. Iš viso keturi.

– Čto on tam bormočet?**) – kreipiasi majoras į vertėją.

– On govorit, čto evo semja sostoit iz četyrioch čelovek.***

– Durak! I etot neznaet po ruski. Perevodi emu moji voprosy.****

– Majoras klausia, kaip tavo pavardė? – sako vertėjas.

– A, pavardė?... Kisielius.

– Yra tavo giminių bandoj?

– Kad ne...

– Kaip tai nėra. O broliai K...?

– Jie man ne giminės, tik bendrapavardžiai.

– Chorošo. O pas tave ar dažnai užaina?

– Kas, ar giminės? Užaina, ko jiems neužėiti. Ir per šventes, ir šiaip su reikalais.

– Nu i durak ty posle etovo! Aš klausiu, banditai ar užaina. Banditai! – net išraudęs suspiegė majoras.

– Banditai? Ne, šitie neužaina.

– Ir gal, sakysi, nematei, pas ką jie lankosi?

* – Sėsk, kaip pavardė?

** – Ką jis ten murma?

*** – Jis sako, kad jo šeimoje ketvertas.

**** – Kvailys. Ir tas nemoka rusiškai. Išversk, ko klausiu.

***** – Na ir kvailys (*rus.*).

– Tikrai ne. Ko nemačiau, tai nemačiau.

Majoras valandėlei susimąsto.

– Vot čto, – sako majoras po trumpos pauzės. – Jeigu iki šiol nematei, tai nuo šios dienos privalai viską matyti ir viską girdėti. Privalai matyti, pas ką lankosi banditai, kokiais būriais vaikščioja naktimis, su kuo palaiko ryšį, kaip ginkluoti, kokiam miške ir kuriame kvartale stovyklauja, ir visa tai, nieko neslėpdamas, mums pranešti. Supratai?

– Suprasti tai supratau, tik kad...

– Jokių „kad“. Įsakau ir vykdyk!

– Tik kad aš bijau. Sužinos miškiniai, kad pranešinėju, atėję išsives į mišką ir pakis po kerplėša.

– Ach, tu bijai? O valgydinti jų nebijai? Teikti žinias apie mūsų dalinių judėjimą – nebijai?

– Vyrų, – kreipiasi majoras į savo žaliūkus, – išvarkite iš jo baimę!

Vėl, kaip aną žmogeliuką, parsigriovė enkavedistai Apgaviką ant grindų, batų primynė galvą ir ėmė ta pačia šermukšnine varyti iš jo baimę. Darbavosi sušilę, pasikeisdami, kol vargšas Apgavikas nepradėjo spiegti nenatūraliai plonu balseliu.

– Prekratit! – įsakė majoras savo parankiniams. – Na kaip? Vis dar bijai sekti banditus?

– Bijau. Jie mane gali...

– Eščio, rebiata!

Vėl kerzinis batas priplojo galvą prie grindų, vėl šermukšninė augaloto egzekutoriaus rankoj pakilo iki lubų.

– Nebijau, nebijau, – suskubo ištarti Apgavikas, kol lazda dar nenutūpė ant skaudamo užpakalio.

– Davno by tak, – sako patenkintas majoras. – Sadisj, pagovorim*.

* – Seniai taip reikėjo. Sėsk, pakalbėsime (*rus.*).

„Sadisj“ tai „sadisj“, bet kaip atsisėsti, jei sėdynė pasidarė tokia stora, kad vos kelnėse telpa. Ir nežmoniškai skausminga.

– Ne, geriau aš pastovėsiu.

– Kak chočeš, – šyptelėjo majoras ir pakišo pakelį „Kazbe-ko“. – Zakuri.*

Nuo godžiai užtraukto dūmo pasidarė lyg ir šviesiau akyse.

– Na tai kaip? Padėsi mums sunaikinti banditus? Užduotis, manau, tau aiški: sekti banditų judėjimą ir kiekvieną smulkmeną pranešti mums. Trečiadienį lauksim MGB štabe. Be žinių ir nemėgink pasirodyti. Sutarta?

– Sutarta, – vos girdimu balsu ištarė Apgavikas.

– O dabar čia, štai šitoj vietoj, pasirašyk, kad apie mūsų pokalbį niekam neprasitarsi. Nei kaimynams, nei draugams, nei giminėms, net žmonai ir vaikams nė žodžio. O dėl banditų – nebijok – niekur jie tavęs neišves. Ne tave vieną, o dešimtis tokių kaip tu iškviessim į štabą. Jie ir nesužinos, kuris iš jūsų mums žinias teikia. Tad viso gero, – užbaigė rekomendacijas majoras, dešine spausdamas Apgaviko ranką, o kairiąją draugiškai tapšnodamas per petį: – Sėkmės.

Visą savaitę po šito „draugiško“ pasišnekučiavimo negalėjo Apgavikas nei atsisėsti, nei atsigulti kitaip kaip kniūpsčias. Valgydavo visuomet stovėdamas, o naktį praleisdavo pasirepečkinęs ant kelių ir ant alkūnių.

– Ką tu čia dabar išsigalvojai, – pyksta žmona. – Ar iš proto baigi išsikraustyti.

Pradžioj sakėsi, kad iškilo šunvotė pačioj nevietoj. O kai žmona paprašė parodyti ir pažadėjo užtepti ichtijolo, norint nenorint teko papasakoti visą teisybę. Mes, vyrai, nemokame slaugyti savo žmonių, o vargšės žmonelės slaugo ir gydo savo vyrelius nė kiek ne blogiau už mokslus baigusius daktarus. Šiltais ir šaltais

* – Kaip nori... Patrauk dūmo (rus.).

kompresais iš įvairiausių žolelių nuoviro, visokiomis mostelėmis iš saldžios grietinės su troškintais svogūnais ir kitokiais prieskoniais pastatė žmona savo Apgaviką ant kojų taip, kad nė savaitei nepraėjus jis jau pamėgino atsisėsti ant kėdės ir, pasakyčiau, gan sėkmingai. O sutartą trečiadienį, nors ir plačiai statydamas kojas, nors ir smulkiais žingsniukais, kad šiuurškšios namie austo milo kelnės ne taip skaudžiai brūžintų sudaužytas vietas, jis jau žingsniavo „su žiniomis“ į valsčiaus garnizono štabą. Tarp mūsų kalbant, žingsniavo jis ne su žiniomis, o visai be žinių, nes per tą laiką apie banditus nieko „nesužinojo“. Todėl nėra ko stebėtis, kad vietoj laukiamų žinių jo maišelyje pūpsėjo puskepalis duonos, gabalas lašinių, dešros ir keletas svogūnų. Visi šie produktai labai pravers, jei kartais už žinių nepristatymą imtų jo ir nepaleistų. Atsarga gėdos nedaro.

Štabe jį priėmė majoras ar leitenantas – gerai jis neįsisiūrėjo, o ir jų antpečiuose nelabai susigaudė. Tik ne tas, kur prieš savaitę iš jo baimę išvarė, o kitas, pavarde Kurkinas. Tas pats Kurkinas, kuris, pasak žmonių, tardymo metu išprievartavo šeštos klasės mokinukę ir po to ją mirtinai užkankino.

– Ko jums? – įbedė piktą žvilgsnį į vos slenkstį peržengusį Apgaviką.

– Aš... sulig įsakymu.

– Aa! Pavardė.

– K...s.

– Sadis! – Kurį laiką Kurkinas knaisiojosi kažkokiuose popieruose visiškai nekreipdamas dėmesio į savo svečią. Paskui pastūmė šūsnį popierių į šalį ir vėl įbedė akis į Apgaviką tik jau ne tokias rūšcias. Pasiteiravęs apie sveikatą, apie javų derlių, ar nesunku atiduoti valstybei prievolos ir apie kitas kasdienio gyvenimo smulkmenas, paklausė:

– Na, ką gero sužinojai apie banditus?

– Šį kartą nieko. Niekur jų nemačiau.

– Tai kurių velnių čia atėjai, jei nenori mums dirbti?! – užsiplieskė Kurkinas ir pašokęs iš užstalės savo ištreniruota dešine skėlė Apgavikui tokį antausį, kad šis susvirduliuavęs atsitrenkė į sieną, o iš akių pasipylė žiežirbos.

– Na, gerai, – apsiramino čekistas. – O sakyk, kaip tu juos seki?

– Ogi nemiegu naktimis, darausi pro langus. Aš pro vieną, žmona pro kitą...

– Čto čto?.. Ach ty svoloč!* Tai tu ir žmonai pasipasakojai?..

Apgavikas susigūžė laukdamas smūgio iš dešinės. Bet Kurkino ne blogiau buvo ištreniruota ir kairioji ranka – netikėtas smūgis iš kairės išvertė Apgaviką iš kojų.

Po šito neužplanuoto „incidento“ vėl sekė „draugiškas“ pokalbis, smulkūs nurodymai, įvairios instrukcijos, patarimai, kaip sekti banditus duotas terminas, kada atvykti su žiniomis.

– Sekantį kartą taip lengvai neišsisuksi, – pagrasė čekistas.

* – Ką? Ką? O tu, niekše! (Rus.)

Iš idėjos

Grižęs į namus Apgavikas tą patį vakarą susirado mūsų stovyklą, išsipasakojo savo bėdas, prašydamas patarimo, ką toliau daryti.

– Suraskit, vyručiai, kokią seną bardanką ir priimkit mane į būrį. Toliau taip negaliu. Neištversiu. Dar neatslūgo užpakalis, o jau sutinusių snukiu vaikščioju, – vos ne su ašaromis maldavo Apgavikas.

– Į būrį tu neskubėk, – patariame. – Turi žmoną, vaikus pražudysi šeimą.

– Tai ką man daryti?

– O tu ir toliau juos apgaudinėk. Tu juk „Apgavikas“. Nelisk tu jiems į akis be žinių. Pranešinėk: čia užtikai daugelio žmonių pėdas, vedančias į mišką, ten matei būrį ginkluotų vyrų, traukiančių vorele per lauką. Kitur vėl aptikai banditų stovyklą dar teberusenančiomis žarijomis... Vienu žodžiu, fantazuok, sukis kaip įmanydamas, pasitark su mumis, o mes tau padėsime.

Taip jis ir darė.

Daugelį metų tampė jį enkavedistai, daugelį metų apgaudinėjo juos, ne kartą nukentėjo niekuo neprasikaltęs jo užpakalis, tačiau, nepaisant viso to, matyt, sekėsi neblogai, nes išvengė ir miško, ir kalėjimo, ir Sibiro.

Laikui bėgant, išsikraustė į Jurbarką, pasistatė mieste mūrinį namuką, kuriame ir užbaigė savo kupiną nuoskaudos gyvenimą.

Nemaža kaimo gyventojų praėjo panašų į Apgaviko „apdorojimo cechą“. Vieni, nepaisydami grasinimų bei prievartos, liko tvirti ir neprisidėjo prie savo tautos naikinimo. Nuožnios jėgos verčiami, pasižadėdavo dirbti čekistams, bet nedirbdavo, žadėdavo pranešinėti, pas ką jie užaina ir kas palaiko su jais ryšį, bet neprašinėdavo. O pajutę, kad užnerta čekistų kilpa vis labiau ir labiau veržia jų kaklą, palikdavo savo šeimas Dievo valiai ir prisijungdavo prie partizanų.

Kiti, silpnesnieji, įbauginti grasinimų, o neretai ir fiziškai „apdroti“, pasižadėdavo jiems talkininkauti ir... talkininkaudavo, tikėdamiesi tokiu būdu išvengti kalėjimo, Sibiro ir išlikti gyvi ant savo brolių kapinyno. Šių pastarųjų padėtis buvo itin nepavydėtina. Jie kentė baimę ir iš vieno šono, ir iš kito: neįvykdys užduoties – prarasi enkavedistų pasitikėjimą ir atsidursi kandidatų į Sibirą sąrašė. Sužinos miškiniai – dar greitesnis galas: ateis kokią naktį ir išves į ten, iš kur niekas negrįžta.

Dažniausiai tokio galo jie ir sulaukdavo.

Trečiai kategorijai galėtume priskirti tuos, kurie dirbo enkavedistams „iš idėjos“. Šitie buvo dūšia ir kūnu pasidavę okupantams, skundė visus iš dešinės ir iš kairės, džiūgavo, matydami tremiant Sibiran kaimynus, pataikavo valdžiai ir nepakentė visa, kas lietuviška. Darbavosi jie labai atsargiai, gudriai užsimaskavę: keikdavo sovietų valdžią, šypsodavosi partizanams, juos vaišindavo, kviesdavo dažniau užėti, o šiems atsisveikinus, pasekdavo, pas kokius kaimynus jie dar tą naktį apsilankė, ir suuodę skubėdavo pranešti garnizonui. Tačiau ir šių „gudriųjų“ „karjera“ greit užsibaigdavo. Dažniausiai tragiškai, jei laiku nespėdavo išsikraustyti į miestą.

Gyveno mūsų kaimynystėje, ant kito Vidaujos kranto, stambus ūkininkas. Sunkaus darbo jis nedirbo. Tik vaikščiodavo po laukus šventadieniškai apsirengęs ir reikalaudavo iš sūnų, kad viskas būtų laiku padaryta. Jo pirma laiko susenusi žmona buvo užguita kaip vergė. Šiaip geraširdė senutė, tik valios jokios neturėjo. Nieko daugiau gyvenime ji nematė, tik pridvokusią kiaulį

jovalais virtuvę ir tvartus, į kuriuos ir vasarą, ir rudenį sunku būdavo nubristi, batų neprisėmus. Už tai ir rūbo jai geresnio nereikėjo. Kitaip apsirengusios niekad nesu matęs, kaip iki blizgesio nuzulinta skranda, pro kurios plyšius švietė suvytęs nuogas kūnas.

Kitame namo gale buvo pradžios mokykla. Kartkartėmis mes, mokinukai, užbėgdavome pas ją į virtuvę. Nusišluosto jovaluotas rankas į kailinių skvernus ir prikiša mums pilnas kišenes raudon-skrusčių obuolių.

– Tik imkit, vaikučiai, obuolių, – sakydavo.

Jos vyras, įsiganęs buivolo sprandu senis, Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo kaimo seniūnas. Dukart savaitėje eidavo į valsčių, vaikščiodavo po kaimą su portfeliu, prikimštu įvairiausių blankų, paragindavo gyventojus mokėti mokesčius, žvyruoti kelius ir, esant svarbiam reikalui, paleisdavo per kaimą iš rankų į rankas maždaug šitokio turinio raštelį – „cedelį“:

„Kviečiu į būrį pas pilietį Adomaitį Kazį š. m. kovo 20 d. Atvykimas būtinas.

Su pagarba seniūnas“ (neįskaitomas parašas).

Už visa tai gaudavo per mėnesį po 50 litų ir galėjo gyventi geriau už savo kaimynus. Be to, už išnuomotą mokyklai salę dar gaudavo po keliolika litų ir malkas nemokamai. Kiekvieną sekmadienį eidavo į bažnyčią, pamaldų metu sėdėdavo šalia didžiojo altoriaus, garbingame presbiterijos suole.

Bet štai, 1940 metais Lietuvą okupavus bolševikams, jo pasaulėžiūra staiga pasikeitė: nustojo lankęs bažnyčią, atsisakė nuo maršalkų. Kartą mano tėtės užklaustas, kodėl tavęs, Kleopai, nesimato bažnyčioje, atsakė:

– O ko aš ten eisiu? Ar nusi...

Į politiką, tiesa, neskubėjo lįsti, matyt, netikėjo, kad sovietinė valdžia gali ilgai išsilaikyti.

Užėjus vokiečiams, vėl išvertė savo kailį. Vėl susirado pasaulėn nusviestą rožančių, ir vėl žmonės kas sekmadienį matydavo jį

sėdint įprastoje vietoje, presbiterijos suole, dievobaimingai pakėlusį akis į Nukryžiuotąjį.

Tačiau tas jo pamaldumas truko neilgai. Antrą kartą bolševikams „išvadavus“ Lietuvą, jo religinis entuziazmas bėginti atslūgo. Vėl nustojo lankęs maldos namus, bet į politiką ir dabar viešai nelindęs, tik prisiderindamas prie kaimynų, patyliukais keiksną sovietų santvarką. Su miškiniais stengėsi palaikyti kuo geriausias santykius, vaišindavo juos ir kviesdavo dažniau apsilankyti. Tačiau kad ir kaip gudriai maskavosi, yla greit išlindo iš maišo. Pirmiausia įdavė enkavedistams namuose besislapstantį savo jauniausiąjį sūnų Leoną. (Kiti du sūnūs jau seniai namuose negyveno.) Po ilgų tardymų, rankų sukinėjimų ir kaulų laužymų, neradę kitos kaltės, kaip slapstymąsi namuose be ginklo, Leoną paleido. Tačiau tai ne tėvo nuopelnas, kad jo nepasodino dešimčiai ar penkiolikai metų. Iš visa ko sprendžiant, tėvas norėjo galutinai juo atsikratyti ir tuo įrodyti savo ištikimybę sovietų valdžiai, o gal ir tarnybėlę šiokią tokią įsigyti, nes senis buvo ne pėsčias – caro laikais pradžios mokyklą baigęs ir rusiškai dar nepamiršęs.

Iš tardymo grįžęs sūnus susirado per ryšininą partizanų stovyklą ir primygtinai prašė, kad tėvui būtų įvykdyta užpelnyta bausmė.

– Ne dėl savęs prašau, – sakė jis. – Aš jam atleidžiu, bet už tuos, kuriuos jis įskundė ir kuriuos dar gali įskusti, jei laiku nebus užkirstas kelias.

Vėliau paaiškėjo ir daugiau seno chameleono „žygdarbių“. Ne be jo kaltės Kūčių vakarą buvo nušautas mūsų pusbrolis Jonukas, areštuotas Gaudentas ir išvytas iš namų Stumbrys, kuris tik per stebuklą išliko gyvas.

Ne mūsų, bet Aukščiausiojo valioje spręsti, kas turi teisę gyventi ir kas ne, tačiau tų laikų aplinkybėmis ką turėjome daryti?

Atsibastę iš Rusijos gelmių azijatai gal ir nežinojo, ką darą. Įsakė šaudyti, jie ir šaudė, įsakė tremti – jie trėmė, atseit vykdė savo viršininkų įsakinėjimą.

Bet mūsų šaliai?

Vestuvės miške

Užimtuos Pabaltijo kraštuos vos prasidėjus partizaninei veiklai, bolševikai suorganizavo iš vietinių gyventojų vadinamuosius Naikinimo batalionus (Istrebitelnyje bataliony). Jie buvo atleidžiami nuo karinės prievolės, nereikėjo eiti į frontą, todėl dalis Lietuvos vyrų, kuriems grėsė mobilizacija, pradžioje noriai stojo į tuos batalionus, nežinodami jų tikrosios paskirties. Liaudis juos vadino sribiteliais arba tiesiog sribais. Žinoma, ne visi stojo į sribus vien tik dėl to, kad juos rinko į armiją. Nemaža dalis buvo tokių, kuriems dėl vienokios ar kitokios priežasties mobilizacija negrėsė. Daugiausia buvo prasigėrę tinginiai, nuskurę ūkininkėliai, miestelių valkatos. Juk ir vokiečių okupacijos metais atsirasdavo tokių, kurie pasiraity rankoves, ėjo šaudyti žydų. Tai kodėl, užėjus rusams, „nenušveitus akį“ į savo tautiečius, tuo labiau, kad sovietų valdžia juos tai daryti skatino, vadino didvyriais, suteikė skambų liaudies gynėjų vardą. Tačiau jų esmė nuo to nepasikeitė. Žmonės ir toliau maldavo miškinius apginti nuo „liaudies gynėjų“.

Stribai, kurie stojo į naikinimo batalionus ne iš „blogos valios“, o tikėdamiesi „nesusiteptų rankų“ išvengti karinės prievolės, fronto, trumpu laiku pasidalino į dvi kategorijas. Vieniems, laikui bėgant, patiko terorizuoti ramius gyventojus, daryti kratas, o kratų metu kai ką ir nusikniaukti, ieškoti banditų stalčiuose bei komodo-se. O paragavę keletą kartų nuo miškinų ugnies, ėmė jų neapkęsti, kaip didžiausių savo priešų. Lygiai kaip ir tų, kurie miškinius remia ir jiems padeda.

Kitą kategoriją sudarė tie, kurie laiku suprato, į kokią bedugnę juos stumia okupantai, versdami naikinti miškuose besislapstančius savo vaikystės draugus, o kartais net ir brolius. Visokiais būdais stengėsi jie išsisukti nuo žygių prieš partizanus, dalyvauti gyventojų trėmimo operacijose, išstoti iš sribų. Tačiau, matyt, ir jie buvo davę karinę priesaiką, todėl apie išstojimą iš tarnybos negalėjo būti nė kalbos. Vienintelė išeitis – susisiekti su partizalais ir pasitraukti į mišką.

Taip keturiasdešimt penktųjų pavasarį, susitaręs su keletu savo patikimų draugų, perėjo pas partizanus Eržvilko sribų būrio vadas Misevičius, pasivadinęs Gintaro slapyvardžiu. Tai buvo energingas trisdešimtmetis vyras, ilgą laiką tarnavęs Lietuvos kariuomenėj vyresniuoju puskarininkiu. Atėjęs pas miškinius, užsiaugino šviesią barzdą ir tapo panašus į Lietuvos patriarchą J. Basanavičių. Netrukus sudarė atskirą būrį, kuriame buvo nemaža dalis kartu su juo dezertyravusių sribų, ir ėmė „šventinti“ buvusius savo draugus taip, kad šie bijojo net iš miestelio išeiti. Užpuldavo juos pačiose netikėčiausiose vietose, kur, atrodė, su žiburiu partizanų nerasi. Stribai būdavo atsargūs tik prisiartinę prie miško, visai negalvodami, kad mirtis slepiasi kur nors šalia miestelio, prie kelio augančiame karklyne.

Kartą būrys sribų išvažiavo dviem vežimais likviduoti vieno žuvusio partizano Kęstučio tėviškės, t. y. išvežti likusio toje tėviškėje turto. Dar toli nuo miško, vidury laukų, taip jiems „užgrajino“ Gintariuko vyrai, kad, siaubo pagauti, metėsi kaip kurapkos į visas puses. Pats jų drąsiausias kulkosvaidininkas mėgino atsišaudyti, tačiau neiššovė nė vieno šūvio: neveikė kulkosvaidis. Sribų ginklininkas tuo laiku buvo J. Valaitis, vėliau taip pat pasitraukęs pas partizanus. Jo pareiga buvo patikrinti išvykstančių į žygį ginklus, kur reikia – paremontuoti, sutvarkyti. Tai jis, susitaręs su Gintaru, įstatė į kulkosvaidį atžagarią spyną. Storasis Rybakovas ir dar vienas išsigandę metėsi į priešingą nuo Eržvilko pusę. Plokesnysis dar gali bėgti, o storasis bėgdamas visai išsimušė iš jėgų. Laimė, sutiko priešais važiuojantį ūkininką, susigražino atgal, susėdo į vežimą ir, čaižydamį botagu arklių nugaras, nulėkė per Girdžius į Jurbarką. Tik rytojaus dieną grįžo į savo bazę.

Žiemą Gintaras su savo vyrais negyvendavo miške. Įsiruošdavo slėptuves pas patikimus žmones, išsiskirstydavo grupėmis po du, po tris ir laukdavo pavasario, naktimis išlįsdami pasižmonėti. Vieną tokią slėptuvę buvo įsiruošę net šulinyje. Kas galėtų

pagalvoti, kad šulinyje, nelyginant varlės, gyvena partizanai. Maistą jiems nuleisdavo šeimininkas, eidamas pasisemti vandens.

Kažkas yra pasakęs, kad visų žmonijos nelaimių priežastis – moterys. Tos minties teisingumu greit įsitikino ir pats Gintaras. Artimai susidraugavo su viena jauna ryšininke ir ėmė lankytis jos svirnelyje vos ne kas naktį. Stribai suuodė, apsupo dienos metu svirną ir ištraukė savo buvusį vadą iš šilto mylimosios patalo. Surišo užpakalyje rankas, sudaužė galvą šautuvų buožėmis, pastatė vidury klėties ir iš to didelio džiaugsmo susikibę rateliu ėmė šokti aplink jį. Ne per toliausiai tame pačiame kaime dienojo jo vyrai. Greitai jiems buvo duota žinia.

– Vyručiai gelbėkit! Jūsų vadą stribai pagavo ir išsivežė į Eržvilką.

Tie šoko kaip iš ugnies ir pasileido tiesiai per laukus už akių. Visi vyrai buvo stiprūs kaip ąžuolai, kulkosvaidį užsivertę ant pečių nešdavo kaip vaikų žaisliuką. Tačiau, nors ir greiti jie buvo, užbėgti už akių ir suruošti pamiškęj pasalas nespėjo. Stribai su savo grobiu, negailėdami arkliams botagų, dūmė kiek kojos neša, mintyse skaičiuodami, kiek premijos gaus. Kol uždusę partizanai pasiekė Balandinės kampą, stribai jau buvo pravažiaavę apie tris šimtus metrų. Greit pasistatė vidury vieškelio kulkosvaidį ir paleido įkandin stribų ilgą serijas.

Stribai, palikę Dievo valiai arklius, suvirto į pakelės griovius. Atsitiko taip, kad Gintaras taip pat atsidūrė griovyje, šalia automatu ginkluoto stribo. Vargais negalais jam pavyko išlaisvinti surištas rankas, stvėrė stribo (kuris iš baimės gal ir nepastebėjo, kas šalia jo guli) automata, trenkė buožę per pakaušį ir dingo miške.

Netrukus, pilnomis džiaugsmo ašarų akimis, bučiavo Gintaras savo išvaduotojus, dešimtis kartų spaudė jiems rankas ir dėkojo.

Vakare buvome pakviesti ir mes į jų būrį kartu pasidžiaugti laimingai užsibaigusiu Gintaro meilės nuotykiu.

Neprisimenu, po kiek laiko Gintaras iškėlė vestuves su minėta ryšininke. Buvo slapta iškvieistas kunigas palaiminti jų santuoką!

Vestuvėse dalyvavo apie trisdešimt partizanų ir maždaug tiek pat merginų ir vyrų iš kaimo, jaunosios ir jaunojo giminių bei pažįstamų. Iš baltų berželių kamienų buvo sumeistruotas ilgas stalas ir tokie pat suolai. Stalas lūžo valgiais ir gėrimais. Nebuvo nei muzikos, nei šokių, nei dainų. Jaunoji nebuvo apsirengusi baltais nuotakos rūbais, kad ištikus reikalui bėgti, nesusipainiotų ilgose palankose ir nepargriūtų. Tikrai jos galvą puošė tradicinis rūtų vainikėlis. Visose pusėse buvo išstatyta stipri sargyba, kad užpuolę enkavedistai nepasinaudotų mūsų vestuvinėmis vaišėmis. Tačiau viskas baigėsi laimingai. Prie stalo man teko atsisėsti šalia Šilo, Kęstučio apygardos operatyvinio skyriaus viršininko*. Paklausiau aš jį, ar greit galėsime švęsti vestuves namuose laisvai, su muzika ir šokiais.

– Vadinasi, ruoškitės žiemai slėptuves, – toks buvo jo atsakymas, iš kurio supratau, kad mūsų vargams dar nesimato galo.

* Vėliau tapusiu jungtinės Kęstučio apygardos vadu.

Lietuvos Nepriklausomybės laikais Juozas Kasparavičius baigė karo aviacijos mokyklą ir iki užeinant rusams tarnavo Lietuvos kariuomenėje oro pajėgose. Gavo vyresniojo leitenanto laipsnį. Ką veikė vokiečių okupacijos metais, nežinau.

Antrą kartą užėmus sovietų armijai Lietuvą, slapstėsi kartu su savo jaunesniuoju broliu Antanu namuose įsirusiojoje slėptuvėje. Ne vien tik nenoras tarnauti okupantams vertė jį slapstyti. „Buržuazinės“ Lietuvos karininkai buvo laikomi nepatikimu „elementu“, sodinami į kalėjimus arba tremiami Rusijos gilumon.

Keturiasdešimt penktųjų metų žiemą, sužinoję, kad jis namuose, būrelis vyrų nuvykome kviesti į partizanų būrį. Į partizanų judėjimą jis žiūrėjo gan skeptiškai, su nepasitikėjimu ir buvo linkęs laikytis pasyviai.

– Vadinasi, per žiemą pasislapstysiu namuose, o pavasarį – matysim, – toks buvo atsakymas į mūsų kvietimą.

– Jūsų reikalas. Tik kad pavasarį nebūtų per vėlu, – perspėjome išeidami ir palinkėjome geros kloties.

Praslinkus po mūsų apsilankymo trims ar keturioms savaitėms, kažkas jį įskundė, nurodė slėptuvę, ir atvažiavęs būrys enkavedistų jį areštavo kartu su broliu. (Brolis slapstėsi vien tik dėl armijos.) Susodino į vežimą ir išvežė į Raseinius. Pravažiavus nedidelį miškelį šioj pusėj Kalnujų, vežimas sustojo ir enkavedistai pasiūlė jiems bėgti.

– Bėkit, – sako, – mes jus paleidžiam.

Nenubėgus nė penkiasdešimties žingsnių, enkavedistai pradėjo šaudyti iš automatų į jų nugaras. Brolis krito vietoj, o Šilą sunkiai sužeidė. Sužeistąjį nugabeno į kažkokią lauko ligoninę ir, pastatę sargybą, paliko slaugyti.

Tose apylinkėse jau buvo susidaręs partizanų dalinėlis. Sužinoję, kad ligoninėje gydomas sužeistas civilis žmogus, nakties metu apsupo, išvaikė sargybą, pagrobė sužeistąjį ir kažkur paslė-

pė. Galutinai pasveikęs Šilas susiklausinėjo per ryšininkus, kur mes esame, ir atkeliavo į mūsų būrį.

Tai buvo aukštas, beveik dviejų metrų, apskritu kaip mėnulio pilnatis veidu ir ilga tiesia nosimi vyras. Jo balsas skambėdavo kaip iš tuščios statinės.

Kurį laiką jis pabuvo mūsų būryje, vėliau buvo komandiruotas į rinktinės štabą, o dar vėliau – paskirtas Kęstučio apygardos operatyvinio skyriaus viršininku. Tarnybiniais reikalais tekdavo jam daug keliauti po visą Žemaitiją, todėl buvo aprūpintas fiktyviais dokumentais, kad galėtų saugiai pereiti iš vieno dalinio į kitą. Jo eiseną buvo lėta, bet žengdavo tokiais plačiais žingsniais, kad einančiam greta jo tekdavo visą kelią trepsėti ristele, jei nenorėdavo atsilikti.

Kartą žingsniuoja jis taip niekur neskubėdamas per Butkaičių laukus. Mato – pilni laukai kareivių, o vienas jų, vyresnysis, jau moja ranka, kad prieitų arčiau. Sudrebėjo Šilo širdis prisiminus, kad vidinėje švarko kišenėje slypi šifruotas laiškas, o ant voko užrašyta „Šilui“. Bėgti nėra kur: visose pusėse rusai. Nepastebimai išmetė laišką į žolę ir tokiais pat lėtais žingsniais prisiartinio prie vyresniojo.

– Vaši dokumenty?

Neskubėdamas parodo suklastotą pasą.

– O ką maiše nešiesi?

– Čia mūrininko įrankiai. Norit pažiūrėti? Prašau.

– Tai pats mūrininkas?

– Taip. Krosnis žmonėms lipinu.

– Žnačit, pečnik. Nu ladno. Možeš idti svojej dorogoj.* (Šis jų pokalbis vyko daugiau gestais negu žodžiais.)

Tuo tarpu vienas kareivis, greičiausiai stribas, šaukia iš tolo visa gerkle.

* – Vadinasī, krosnius. Na, gerai. Keliauk sau (rus.).

– Tovaršč načalnik, ne otpustite evo. Èto Šilas. My evo pismo našli. Vybrosil iz karmana.*

– Tak vot ono čto! Ty Šilas?**

– Visai aš ne žilas. Man dar tik trisdešimt metų.

– Ja govoriu, ty Šilas. Bandit!***

– Sakau, kad ne žilas. Štai pažiūrėkit, – ir nusiėmęs kepurę, parodė tikrai dar nė vieno pražilusio plauko neturinčią galvą. Jiems taip besiaiškinant kareivis – sribas atnešė ir padavė „načalnikui“ laišką.

– Ty mne ne pajacničai, a govori delo. Tvojo èto pismo?****

Dabar susikalbėti buvo lengviau, nes laišką radęs kareivis pasirodė tikrai esąs sribas, buvo šiek tiek prasilaužęs rusiškai ir iš bėdos galėjo pabūti vertėju. Šilas kur kas geriau mokėjo rusiškai už sribą, tik apsimetė nesuprantąs.

– Ką jūs, juokaujate? Iš kur čia mano laiškas! Dvaro kumečiu užaugęs aš nė rašyti dorai nemoku.

Bet ar įtikinsi bukalgalvius. Vyresnysis liepė Šilą nuvesti į štabą. Iš štabo, pasodinę į vežimą, nugabeno į Eržvilką ir patupdė KPZ kameroje. Kamera buvo sausakimšai prigrūsta įvairaus amžiaus areštuotų, taigi Šilui teko ilgai dairytis, kol surado vietos ant grindų atsisėsti. Vienas tų areštuotų buvo vaikščiojęs keletą savaičių su partizanais ir ne vieną kartą matęs tarp jų ir Šilą. Nepasakyčiau, kad jis būtų buvęs toks jau labai žioplas, tačiau žioplumo užteko, kad pamatęs Šilą, pakiltų iš savo vietos ir ištiestų pasisveikinimui ranką. Šilas savo galinga plaštaka taip suspaudė jo atkištą leteną ir pervėrė jį tokiu rūsčiu žvilgsniu, kad šis aiktelėjęs iš karto sumojo geriau nepažinti šio baisaus milžino ir bematant atsisėdo į savo vietą.

* – Draugas viršininke, nepaleiskit jo! Tai Šilas. Mes radome jo laišką. Iš kišenės išmetė.

** – Štai kaip! Tu Šilas?

*** – Aš sakau, tu Šilas. Banditas!

**** – Tu man čia nesimaivyk, o sakyk kas reikia! Tavo šis laiškas? (Rus.)

– Pažįstami? – džiaugsmingai paklausė KPZ viršininkas, atlydėjęs Šilą į kambarą.

– Kokie ten pažįstami. Žmogui vietą parodžiau atsisėsti, – šalta atsakė Šilas.

Prasidėjo tardymai. Sugirgžda raktai spynoje, prasiveria durys, pasigirsta balsas: „Šilas, na vychod!“^{*} Šilas nekreipia dėmesio ir sėdi kaip sėdėjęs.

– Šilai, ar apkurtai? Tave gi šaukia, – ir, priėjęs artyn, stribas paspiria jį koja.

– Prašau neužgaulioti tarybinio žmogaus. Aš joks Šilas. O jei užmiršai mano pavardę, galiu priminti: aš – Klimas Antanas (tokia pavardė buvo įrašyta jo pase).

Tik pašauktas pavarde, Šilas tingiai pakyla ir nuseka paskui stribą į tardytojo kabinetą. Tardytojui baisiai norėtųsi, kad jo tardomasis iš tikrųjų būtų Šilas. Juk ne šiaip sau eilinis banditėlis, o stambi žuvis. Kokia garbė apklausinėti ir sudaryti bylą tokiam žyrmiam banditų šului. Įtarimas, tiesa, didelis, tačiau tikrų duomenų nėra. Tas Šilui adresuotas laiškas galėjo būti pamestas atsitiktinai kito asmens. Galėtų panaudoti įprastines tardymo priemones, kurios priverčia ne tik kaltus, bet ir nekaltus prisipažinti kaltais, bet ir vėl nesinori. O gal jis iš tikrųjų ne banditas, o žmogus, prijaučias sovietų valdžiai. Tik apsijuoksi prieš viršininkus. Paleisti dar baisiau: o gal tikrai Šilas? Tokiu atveju ne tik apsijuoktum, bet ir nukentėtum skaudžiai, tarnybos netektum ar net kalėjime atsidurtum, kaip banditų užtarėjas.

O Šilas vis tvirtina savo:

– Aš mūrininkas, remontuoju ir statau žmonėms krosnis. Jei netikite, galite patikrinti.

Ir suminėjo keletą gyventojų, pas kuriuos jis statęs ar remontavęs krosnis (iš karto jis buvo sutaręs su keletu gyventojų, kurių

* – Šilai, išeik (*rus.*).

buvo naujai pastatytos krosnys, kad, kartais jam pakliuvus į bėdą, jie tai patvirtintų). Nežinau, ar buvo šie apklausti, tik, nieko neišpešę iš užsispyrusio Šilo, nugabeno jį į Tauragę. Čia tardytojai labiau prityrę ir gudresni – vis dėlto rajonas! Iš karto liepė parodyti rankas.

– Matai, – sako, – tu tvirtini esąs mūrininkas, o kodėl tavo rankos kaip inteligento – baltos ir be nuospaudų.

Šilui teko nemažai pasukti galvą, kol „įrodė“, kad visų mūrininkų rankos baltos. Jos taip nusišveičia į molį, kad plaunant net muilo nereikia. O nuospaudas nuėda kalkės.

Tardytojas reikšmingai susižvalgė su vertėju, pakraipė galvą ir liko Šilo atsakymu beveik patenkinti.

Kurį laiką Šilas sėdėjo vienas. Vėliau atvedė į jo kamerą pagyvenusį, mėlyna nosimi žmogėną. Trumpai papasakojęs, kaip jį nekaltai areštavę, pasigyrė esąs mūrininkas ir vis suko kalbą apie krosnių statymą. Šilas iškart suprato, kad tai provokatorius, bet pokalbių šia tema nevengė. Priešingai, pats nuolatos prie jų grįždavo, kol įrodė, kad jis apie krosnis kur kas daugiau nusimano už savo pašnekovą. Gal jis ir neblogas buvo specialistas, tačiau teoriškai apie įvairiausių markių krosnis Šilas sukirsdavo jį visais klausimais. Nieko jam daugiau neliko, kaip tik patvirtinti tardytojui, kad tariamasis Šilas tikrai yra krosnius ir net dar geriau nusimanąs apie šį darbą už jį patį.

Išsėdėjęs porą savaitių vadinamojoje šūbertinėje, pilietis „Klimas Antanas“, kaip nieko bendro neturįs su banditais, buvo paleistas.

O po kelių valandų, Klimui išėjus pro „šūbertinės“ vartus, čekistai susigriebė paleidę tikrąjį Šilą. Žaibiškai buvo išsiųsti sribai ir garnizono kariai gaudyti pabėgėlį, bet, kaip sakoma, šaukštai po pietų. Šilo ir pėdos spėjo atvėsti.

Keturiasdešimt šeštųjų metų rudenį mudu su broliu Geniuku kurį laiką slapstėmės vienodu, palaikydami su būrio vyrais nuolatinį ryšius. Kartą sumanėm apsilankyti pas pusbrolių Simą. Baikštus buvo tas Simukas nesvietiškai, visur jam vaidenosi pavojai: tai gali kas nors pastebėti, tai kaimynas paskys arba sribai netikėtai užklups, sudegins trobas, visus iššaudys arba į Sibirą išstems. Visko prifantazuodavo, bet mudu su Geniuku priėmė nuoširdžiai ir pasiūlė keletą dienų arba net ir ilgiau pas jį pavierėti. Žinoma, ne kambariuose, o ant tvarto, giliai į sieną įsiknisisus. Už tai turėjome būti dėkingi ne tiek jam (jis pats vargu ar būtų išdrįsęs taip rizikuoti), kiek jo mamai, kuri iš pat mažų dienų mane labai mylėjo.

– Kur jūs, vaikučiai, eisit tokią tamsią naktį. Pabūkit pas mus, kol nusibos.

Pasiūlymą priėmėme. Pagyventi keletą dienų saugioje vietoje be rūpesčių, po įkyrėjusių naktinių klajonių mums buvo nelyginant atostogos.

Pavakarieniavę užlipome ant tvarto, sulindome į palėpę, paskui save įsitraukėme po gerą gniūžulą šieno, kad neliktų žymės, kur mūsų sulįsta, kojomis prasikalėme skyles gilyn į sieną, o galvos liko prie gontinio stogo, kad pro plyšius gautume tyro oro kvėpuoti. Štai slėptuvė ir paruošta. Ir patogų, ir saugų, ir šiltą.

Išgyvenome toje slėptuvėje turbūt visą savaitę, jei ne daugiau. Pusryčius ir pietus atnešdavo Simukas, eidamas arklių pašerti, o vakarienės, jei kaime nesigirdėdavo sribų ar siaučiančio garnizono, pakviesdavo į kambarį. Sakysit, tegu jį velniai, tokį gyvenimą – juk galima numirti iš nuobodulio. Taip, sutinku, bet tada, kai kiekviename žingsnyje grėsė pavojus, apie nuobodžiavimą negalvojome. Ne tik palėpėje savaitę išgulėtum, bet ir ant galvos, aukštyne kojom, išstovėtum, kad tik išliktum gyvas. Be to, atplėšę vieną gontą stoge, pasidarėme užsisklendžiamą langelį, pro kurį prasišverbdavo tiek šviesos, kad be didelio vargo galėjome kortomis lošti arba skaityti Simučio atneštas knygeles.

Vieną vakarą, kaip paprastai, Simutis pakvietė vakarienės. Atėjome į virtuvę, apsiprausėm ir sėdome už stalo. Dieną buvo užėję sribai, bet niekur nelandę, kratos nedarę, truputėlį užkandę, paraginę atiduoti prievolę ir išsinešdinę.

Pavakarieniavę dar neskubam į savo slėptuves, šnekučiuojamės. Simukas vis išbėga laukan apsidairyti. Bet kadangi visur tylu, tai ir jis apsiramino. Tik staiga suviauksėjo šuniukas, tarsi kas ant uodegos būtų jam užmynęs.

– Turbūt kaimynas atsibaladojo, – sako teta ir išėjo į prieangį paklausti.

– Kas čia?... A, tie patys, kur dieną buvote.

„Tie patys, kur dieną buvo“ – vadinasi, sribai. Tuoju supratom tetos užuominą ir sulindom į gretimą kambarį. Tuo tarpu sribai susibrovė į virtuvę.

– Svetimų nėra? – paklausė kažkuris.

– Kas čia tokiu laiku vaikščios, – šaltakraujiškai atsakė teta.

Kai smalsus sribas įkišo nosį į kambariuką, mudu su Geniuku spėjome išeiti pro praviras duris į kitą kambarį. Iš to dar pro vienas duris išsmukome į prieangį. Iš prieangio durys veda į verandą. Keletą akimirkų pastovėjom nesiryždami jas atidaryti, nes jos baisiai girgždėdavo. Iš patirties žinojau – juo lėčiau tokias duris atidarai, tuo labiau jos girgžda. Todėl – bus kas nebuvę – patraukiau jas staiga iš visų jėgų – jos nė necyptelėjo, ir mes atsidūrėme verandoje. Iš verandos išnirome į rudeniškai tamsų kiemą. Prie tvartų sustojome pasiklausti. Kambariuose tyla. Vadinasi, sribai neišgirdo mūsų. Sulipome ant šieno ir sulindome į savo gūžtas. Miegas neima – vis dėlto buvome šiek tiek susijaudinę. Sribų, tiesa, nedaug, gal trys ar keturi, bet ginklus mes buvom palikę slėptuvėjų. O svarbiausia – susidūrimo atveju būtumėm pražudę šeimininkus.

Kai pagaliau snaudulys ėmė lipinti blakstienas ir tikrovės vaizdai pamažu ėmė susiliesti su sapnais, išgirdom kažką tyliai krebždant virš mūsų. Pakeliame galvas, klausomės... Tikrai. Kažkas

lyg vaikščioja, lyg šieną šakėmis verčia. Nejaugi sribai nužiūrėjo mus sulipant ant šieno ir sugalvojo bemiegančius patyliukais gyvus sučiupti. Suspaudėme šautuvus, bet kas iš to. Mūsų skylės tokios ankštos, kad nei atsisėsi, nei atsiklaupsi – vien tik gulėti gali. Geniukas su desantinio automatu dar galėtų šiaip taip gintis, o man kas daryti ilgu kaip kažerga dešimtšūviu? Nebent sau pačiam pro ausis šaudyti.

Pagaliau šiugždesys nutilo. Atrodė, lyg koks gyvas padaras susirado sau patogią vietelę, susirangė ir užmigo. Tuo tarpu sugirgždėjo atidaromos tvarto durys, pasigirdo Simuko balsas iš apačios ir tyliai paklausė:

– Vyrai... vyrai, ar miegate?

Tylime. O kaipgi atsiliepsi, jei virš mūsų tupi kažkas nežinomas ir gali ne tik mūsų balsą, bet ir mažiausią judesį išgirsti.

– Vyrai, nebijokit! Atsiliepkit, – vėl girdime Simuko balsą, šį kartą kur kas garsiau. – Galite išlįsti. Ant šieno – jūsų draugas.

Beregint išsirabaždinom iš savo palėpės.

– Vadinas, man Simas pasakė, kad jūs čia esate, tik aš bijojau jus užkalbinti, kad, staiga pažadinti iš miegų, kulkos man į kaktą nesuvarytumėt.

– Šilas?! – nustebę sušukom abu vienu kartu.

– Kaip tu čia atsiradai?

– Ogi, vadinasi, visai paprastai. Sugalvojau nors kartą aplankyti savo kaimyną. Išlendu, vadinasi, iš pašlaitės, apsidairau, paklausau – niekur nieko, ir žengiu tiesiai prie namo. Staiga atsiveria durys ir iš namo vienas paskui kitą išsiverčia keturi sribai. Vos kaktomis nesusimušėm. Laimė, iš šviesos patekę į tamsią naktį jie manęs nepastebėjo. Daviau, vadinasi, šuolį atgal ir pasislėpiau už vasarinės virtuvės kampo. Jie prie virtuvės, aš – už kito kampo, jie pasuko prie keliuko, o aš atgal, prie lango. Pasiklausiau, kad virtuvėje nieko nėra, Simas su mama ramiai šnekučiuojasi, pasibeldžiau, ir jie mane įsileido.

Tą naktį Šilas mums ir papasakojo savo nuotyki, kaip jam pavyko čekistus apmauti.

– Na, gerai, – paklausiau Šilą, kai jis baigė epizodą apie mūrinių provokatorių. O jeigu jie būtų tau uždavę išmūryti krosnį?

– O ką jūs manote, nebūčiau išmūrijęs? Būčiau. Ir dar kokią! Ir su duonkepiu, ir olandišką – kokią tik būtų užsakę. Juk aš savo namuose, dar gimnazijoje mokydamasis, visas krosnis pastačiau. Jaunystėje (lyg dabar jis būtų senas!) aš visa kuo domėjausi. Visomis specialybėmis. Pateks į rankas kokia nors brošiūrėlė, ar apie krosnis, ar šaltkalvio arba staliaus vadovėlis, ar knygelė apie bites – visas iki vienos perskaitydavau. Todėl iš teorijos galiu visus savamokslius specialistus aplink pirštą apvynioti.

Valandėlę patylėjęs pridūrė:

– Matėte Girdžių bažnyčią? Tai aš ją išdekoravau. Būdamas šeštoje ar septintoje klasėje. Per atostogas. Už darbą klebonas Alseika aštuonis šimtus litų sumokėjo.

Pasidalinę su Šilu pergyventais įspūdžiais, tą pačią naktį palikome savo jaukią lindybę ir iškeliavome. Mes į savo būrį, o Šilas kažkur toliau savais reikalais.

Daugiau su juo, rodos, ir neteko susitikti. Žuvo jis slėptuvėje kartu su keletu apygardos štabo karininkų. Tuo laiku aš jau buvau areštuotas ir sėdėjau ar Lukiškių kalėjime, ar gal jau „čestnym trudom“ išpirkinėjau savo kaltę Karagandos ypatingo režimo lageryje.

Kartą mudviem su Bitinu begulint ant šieno slėptuvėje, užplūdo rusų garnizonas ir ėmė daryti smulkią kratą. Tokia ten buvo ir slėptuvė: dalgiu išpjauta šiene skylė, ant viršaus užmestos kelios kartys, ant tų karčių vėl sluoksniš šieno – ir viskas. Pasidarėm tą lindybę dar prie vokiečių, kai pamišęs jų komendantas gaudydavo vyrus apkasams kasti. Užlipi ant tos slėptuvės, kartys linksta nuo žmogaus svorio – tik saugokis, kad neįlūžtų. O čia girdim, eina šienų rusai ir kas žingsnis smeigia durtuvais į sieną: čakšt, čakšt, čakšt... Pasiutusiai „įdomu“ laukti tos minutės, kada rusai, užtikę slėptuvę duos komandą nedelsiant išeiti, o nesulaukę atsakymo pakiš degtuką ir gyvus iškeps. Bet dar tik pradžia. Toliau bus dar įdomiau. Štai įlinko mūsų „lubų“ sijos, (matyt, enkavedisto būta sunkaus). Keliskart blykstelėjo durtuvo ašmenys pro lubų kartis (laimė, kad nekliuvo į siją), enkavedistas nustojo smaigstęs, lyg šuva užuodęs kepsnį ir garsiai sulėjo žemai stovintiems.

– Da, da!

„Jeigu jau „da“, vadinasi, rado“, – švystelėjo mums abiem mintis.

Mintis, nuo kurios stingsta kraujas gyslose. Iš apačios kažkas atsiliepė, bet ką sakė, mes nesupratome. Bitinas nukreipė mauzerio vamzdį į viršų ir laukia, kada pradės versti sieną nuo slėptuvės. Jo ryžtą supratau be žodžių: gintis, kiek galima, o paskutinį šovinį pasilikti sau. O aš? Aš neturėjau nei mauzerio, nei kitokio ginklo. Beliko tik atsiduoti Dievo valiai ir kalbėti poteries, ką aš, savaime aišku, ir dariau.

Dar vienas menkas vilties žiburėlis mirgėjo tolumoj, tačiau nuo to blankaus žiburėlio nebuvo mums nei šviesiau, nei šilčiau. Be to, greičiausiai mes apie jį tada ir nepagalvojom.

Geniukas atsisakė išeiti kartu su mumis į tuos prakeiktus pelių spąstus. Jis dabar gulėjo su savo ištikimuoju kulkosvaidžiu už klojimo, avižose, ir, savaime aišku, nebūtų palikęs savo brolių likimo valiai.

Tuo tarpu enkavedistas, dar porą kartų smeigęs durtuvu virš mūsų slėptuvės, nuklampojo kitu antvarčio pakraščiu, vis smaigstydamas su pirmykščiu uolumu.

Su koku „malonumu“ stebėjo šį spektaklį mūsų mama su sėute, manau, nėra reikalo aiškinti.

Kitas panašus „spektaklis“, užsibaigęs šiurpia tragedija, įvyko berods tų pačių metų rudenį pas netolimus mūsų kaimynus.

Jų sūnus Kęstutis su savo draugu Sauliumi atsiskyrė nuo būrio ir dingio nežinia kur. Jo motina apskelbė visiems, kad sūnus išvykęs kažkur toli, ar į Vilnių, ar dar kur kitur. Vienu žodžiu, jo šiose apylinkėse nesą. Dėl to išvykimo niekas neprieštaravo. Gera, kad žmonės sugeba užsimaskuoti – tegu sau gyvena, ar su dokumentais, ar kitoku būdu, kad tik nekenktų kovos draugams. Partizanų vadovybė net rekomendavo tiems, kurie dar neiššifruoti, pasitraukti iš dalinių, apsigyventi kur nors mieste ar kitoje tolimesnėje apylinkėje. Taip dar keturiasdešimt penktųjų metų pavasarį paliko mūsų būrį broliai Kleopas ir Alfonsas iš Kavolių, broliai Steponas ir Albinas iš Pavidaujo, taip pat keletas kitų ir susirado darbo kas Vilniuje, kas Kaune, kas dar kitur. Todėl ir Kęstučio su Sauliumi pasitraukimas nebuvo mums staigmena, tik buvome šiek tiek nepatenkinti, kad jie tai padarė nepasitarę su mumis, slapta.

Praėjo kokios dvi ar trys savaitės nuo tos dienos, kai jie paliko būrį. Tą naktį nakvojom mes, keturi vyrai, daržinėje ant šieno, už kokio kilometro nuo Kęstučio tėviškės. Šeimininkas, Apgaviko brolis, žmogus buvo geras ir ne bailys. O kadangi mūsų būrelis buvo negausus ir visi jo geri pažįstami, jis pasiūlė mums pasilikti ir dieną. Mes nesipriešinom. Apie vienuoliktą valandą pasigirdo šūviai nuo Kęstučio tėviškės. Šaudymas nebuvo labai intensyvus. Kas galėtų šaudyti? Jokių partizanų, be mūsų, šioje vietovėje negalėjo būti. Nebent būtų užklydę keletas Gintaro vyrų. Tačiau nebuvo panašu į dviejų dalinių susidūrimą. Šaudė lyg į taikinį arba į bė-

gantį. Pagaliau šūviai nutilo. Už keleto minučių iškilo į padangę tirštų dūmų stulpas.

– Žiūrėkit, vyrai, kažką uždegė, parazitai, – sako Stumbrys, žiūrėdamas pro daržinės plyšį. – Ar tik ne Globių sodyba dega?

– Kam jiems deginti tą sodybą? Juk nei Kęstučio, nei Sauliaus namuose nėra, – kažkuris atmetė Stumbrio prielaidą. – Be to, Globių sodyba dešiniau. Čia arba Norkaus, arba Giedraičio ūkis.

– Niekus tauziji, – nenusileidžia Stumbrys. – Kertu lažybų, kad dega Globiai.

Taip mums besiginčijant, padangę aukštai virš medžių viršūnių lyžtelėjo vienas, paskui kitas ir trečias ugnies liežuviai. Net girdėjosi ugnies šniokštimas ir griūvančių sijų traškėjimas.

Gaisras siautėjo neilgai. Šiaudai sausi, klojimo sienos lentinės – per keliolika minučių supleškėjo visas pastatas iki pagrindų.

Už valandos atskubėjo šeimininkas su naujiena.

– Žinot, vyrai, sudegino Globių klojimą.

– Kas sudegino? Kaip? Kodėl? – pasipylė klausimai.

– Nieko tiksliai nežinau. Buvau išėjęs į kaimą pasiteirauti. Vieni sako taip, kiti – antraip, o kaip iš tikrųjų buvo, niekas dorai nežino. Stribai apsupę ūkį, nieko artyn neprileidžia. Juozas*, sako, pabėgęs. Šaudę į jį kaip pašėlę, bet jam pavykę ištrūkti ir pasiekti Žydgirį**.

Vakare išėję į kaimą, štai ką sužinojom: apie vienuoliktą valandą atvažiavo dvidešimties stribų dalinys, vadovaujamas paties nuožmiausio Eržvilko stribo H. Butkevičiaus, ir iš karto apsupo klojimą. Dar paklausė namiškių, kokie banditai slepiasi klojime, bet, gavę atsakymą, kad jokių banditų nei klojime, nei kituose trobesiuose nėra, pradėjo šaudyti į šiaudus, reikalaudami pasiduoti. Tyla. Jokio garso. Tada Butkevičius įsakė padegti šiaudus

* Juozas – Kleopo (partizano Kęstučio) brolis.

** Žydgiriu žmonės vadindavo rytinę dalį Panerių miško.

keliose vietose. Bematant ugnis apėmė visą šiaudų krūvą, tačiau iš slėptuvės niekas nelenda.

– Išlįs, kur jie dės, kai apsvils šonus, – nusižvengė Butkevičius.

Tačiau narsusis sribas neatspėjo. Matyt, sprendė pagal save. Ugnis jau baigė sugriaužti visus šiaudus. Užsiliepsnojo sienos ir stogas, patys sribai buvo priversti atsitraukti keletą žingsnių atgal, kad akių neišsviltų – iš degančių šiaudų kaip nelindo niekas, taip nelenda. Tik pasigirdo du duslūs pistoleto šūviai, kaip trumpas, bet aiškus atsakymas į sribų reikalavimus.

Sribai kantriai laukė, kol visas pastatas pavirs pelenais. Apsiginklavę šakėmis ir kabliais, ilgai naršė pelenuose, kol ištraukė du pajuodusius žmonių nuodėgulus. Tik tada, patenkinti žygio sėkme, dalindamiesi įspūdžiais ir garsiai kvatodamiesi, šaunieji liaudies gynėjai išvažiavo savais keliais. Net lavonų neišsivežė su savimi. O juk reikėjo sulig jų nusistovėjusiais papročiais. Kaip jie būtų „papuošę“ miestelio aikštę.

Apie Kęstučio mamos ir sesučių neįsivaizduotinai skaudžius iškentėjimus, stebint šią pragarišką sceną, neišdrįstu net prasiurti.

Pasakojo, kad mama keliskart nualpo ir vėl atsigavo, ir kad po paskutinio nualpimo pasidarė kaip nesava, pasinėrė gilioje užmarštyje, į nieką ėmė nereaguoti ir vargu ar aiškiai suvokė, kas prieš keletą valandų įvyko.

Berods tais pačiais metais visą jų šeimą, išskyrus vyriausiąjį sūnų Juozą, kuris į namus daugiau negrįžo ir išėjo pas partizanus, išgabeno į Krasnojarsko kraštą. Nesu tikras, bet atrodo, kad ir jauniausiajai dukrai pavyko pasislėpti.

Dar keletą žodžių norisi pridurti apie šiuos du tragiškai žuvusius vyrus. Kęstutį pažinojau nuo pat vaikystės dienų. Gimęs (1912 m.) ir augęs Kavolių kaime, baigė Eržvilko keturklasę progimnaziją ir iki kariuomenės dirbo tėvo ūkyje. Grįžęs iš kariuomenės jaunes-

niuaju puskarininkiu, dar pagyveno kurį laiką savo tėviškėj, o vėliau susirado kažkokią tarnybą.

Gal todėl, kad jis buvo visa galva aukštesnis už savo draugus, atletiško sudėjimo ir geras dainininkas, o gal kad labiau apsišvietęs (vis dėlto baigęs keturias klases), kaime turėjo nemažą autoritetą. Atlikęs karinę prievolę, mėgino stoti į Karo aviacijos puskarininkių mokyklą, tačiau dėl nepakankamo regėjimo nepraleido medicinos komisija. Vokiečių okupacijos metais tarnavo Vilniuje, jo paties pasakojimu, kažkokio įstaigų referentu. Ten susipažino su Augustinu, ir, vokiečiams traukiantis, kartu su juo grįžo į savo tėviškę. Per žiemą pasislapstė namuose, pavasarį buvo priimti į Bitino (Česlovo), kitaip vadinamą Pavidaujo būrį. Augustinas, miške pasivadinęs Sauliumi, kilęs iš rytinės Lietuvos, greičiausiai iš Vilniaus krašto, savo charakteriu skyrėsi nuo Kęstučio kaip ugnis nuo vandens. Vienas mėgo pasipuiuoti prieš draugus, pabrėžti savo pranašumą, o antrasis buvo kuklus, tylus, draugiškas, niekuomet apie save nekalbėdavo, nesigirdavo, nors jis tikrai turėjo kuo didžiulotis. Buvo studijavęs teisę, tik nežinau, baigęs ar ne, nes jis pats apie tai niekuomet neužsimindavo. Kartais jis mums atrodydavo net per daug kuklus. Kitąkart aiškiai matydavom, kad jis negaluoja, visą dieną arba net kelias iš eilės sėdi nelinksmas ir nieko nevalgo, tačiau niekados nesiskųsdavo. O paklaustas, Sauliau, kas tau yra, kad toks nusiminęs, gal sergi, atsakydavo:

– Jūs gi ne daktarai, kam klausiate.

Tik ligai praėjus, pasisakydavo, kas buvę.

Šių dviejų vyrų mirtis skaudžiai sukrėtė visą mūsų būrį. Gailėjomės jų, bet kartu ir didžiavomės jų pasiryžimu mirti, bet nepasiduoti. Juk galėjo jie, pabūgę mirties, išlįsti iš slėptuvės pakeltomis rankomis ir neišvengiamą mirtį pakeisti keliolika metų katorgos arba net padaryti taip, kaip Kriaučius: išdavystėmis išpirkti savo kaltę. Bet ne. Jie to nepadarė. Jie pasirinko mirtį. Kodėl? Matyt,

paskutiniu momentu, kada reikėjo nedelsiant apsispręsti – gyventi ar mirti, prabilo į juos Margirio dvasia.

Tik kodėl Butkevičiui ir jo sribams neprabilo kryžiuočių riterių dvasia, kurie, išvydę nusižudžiusius Pilėnų didvyrius, iš pagarbos nulenké galvas? O šie, ištraukę iš žarijų apdegusius savo tėvynainių kūnus, tik klaikiai nusižvengė.

Apie tai, kad jie slėpėsi savo tėviškėje, nežinojo nei partizanai, nei kaimynai – išskyrus Kęstučio namiškius. Tai kas galėjo pranešti saugumui ir taip tiksliai nurodyti jų slėptuvę?

O kad buvo tikrai užrodyta, nėra jokių abejonių.*

* Vėliau skundikas buvo išaiškintas ir partizanų karo lauko teismo nubaustas mirtimi.

Pas fotografa

Sunku būdavo nusėdėti miške, o ypač vasarą, kai apylinkėse ramu, nesiautėja enkavedistai. Su ilgesingu mauduliu širdyje pasakyčiau, net su pavydu žvelgdavom iš pamiškės į ramiai laukuose besidarbuojančius žmones, nors žinojom, kad ir jų padėtis nė kiek ne saldesnė už mūsų.

Išėjom vieną vasaros vakarą mes trise – Geniukas, Jaunutis ir aš – į kaimą pasižmonėti, o tiksliau pasakius, nusifotografuoti – „įamžinti mūsų draugystę“, kaip pareiškė Jaunutis.

Eidami pro vieną medžiais apaugusią sodybą, išgirdom trankią muziką, neuždengtuose seklyčios languose šmėkščiojo šokančiųjų poros. Buvom girdėję, kad kitose vietose partizanai griežtai draudžia panašius pasilinksminimus, kai kur net panaudodami ne visai padorias priemones: išrengią iki baltinių ir liepią šokti, o komjaunuoliams dar ir užpakalines kūno dalis ištarkuoja. Mūsų rinktinėje šitokie antihumaniški veiksmai buvo smerkiami, tačiau išskirstyti panašius pobūvius, kada visa mūsų tauta kenčia priešpaudą, buvo rekomenduojama. Patyliukais suėjom į vidų ir palaukėme, kol pasibaigs polka. Įsilinksminę šokėjai ne iškart pamatė nekviestus svečius. Pirmieji mus pastebėjo muzikantai, ir muzika staiga nutrūko, kavalieriai vienas po kito paleido savo partneres. Pakvietėm visus sustoti prie sienos. Pradžioj visų veiduose matėsi išgąstis ir nerimas, tačiau greit apsiramino, matyt, supratę, kad čia ne sribai. Išdrožėm trumpą kalbą, kad dabar ne laikas linksmintis, kai vieni žūsta miškuose, kai miestely, turgavietėse išniekinami žuvusių kūnai, ir ešelonas po ešelono tremiami Sibiran jų kaimynai ir giminės. Po to buvo pasiūlyta komjaunuoliams, jei tokių yra, žengti porą žingsnių į priekį. Iš rikiuotės išėjo aštuoniolikmetė mergaitė, virpėdama kaip epušės lapas, ir sustojo nuleidusi galvą. Prie jos prišoko motina, to ūkio šeimininkė, apkabino savo dukrą ir prašo mūsų nieko blogo jai nedaryti, nes esanti jauna, kvaila, įstojusi į komjaunimą per savo durnystę. Mes ir negalvojom ką nors bloga jai daryti, tik perspėjom, kad

netinka dorai lietuvaitei stoti į bolševikines organizacijas. Visiems kitiems „robakso“ dalyviams buvo įsakyta išsiskirstyti ir žygiuoti į namučius. Beregint seklyčia ištuštėjo, šeimininkė padėkojo mums, kad nebaudėm jos dukros ir pasižadėjo į jokių komjaunimo susirinkimus jos neleisianti.

Iš čia užsukom pas seną mūsų pažįstamą, partizanų rėmėją Dobilą Liudvinavo kaime, tikėdamiesi pas jį pernaktvoti ir anksti rytą išsikviesti fotografą. Tačiau pas jį jau kuris laikas slapstėsi žuvusio Skirsnemunės būrio partizano Pavalkio žmona, todėl jis mums rekomendavo užėti pas savo kaimyną Kazimierą Sabataitį, gyvenantį antrojo Mituvos pusėj, ir ten pernaktvoti. Šis be jokių kalbų parodė mums eiti į daržinę, o pats nuskubėjo į klėtį patalynės ir tuoj sugrįžo pagalviais ir paklodėmis nešinas. Mes dar spyriojomės, tvirtindami, kad nereikia mums tokios prabangos, išmiegosim ir taip, be niekur nieko, bet jis – nė į kalbas:

– Kaip gi jūs, vaikučiai, miegosit, kaip paskutiniai vargšai be pagalvėlių ir be antklodžių? Imkit.

Ką darysi – nusileidom jo valiai.

Rytą, saulei patekėjus, pirmas pakilo Jaunutis ir žadina mus. Pašokau iš miego ir nesusivokiu, kur esąs. Akis pramerkė ir Geniukas.

– Na, – sako Jaunutis, – jūs čia valandėlę palaukit, aš tuoj atsivesiu fotografą.

Vos spėjus Jaunučiui nusirabždinti nuo šieno, prasivėrė daržinės durys, ir pasirodė šeimininkas su rezginiais:

– Vyrai, jūs dar miegat, o pas mane jau rusai.

– Rusai? Ar daug jų?

– Pilnas kiemas prigužėjo. Gal trisdešimt, o gal ir daugiau. Kراتos dar nedaro, bet, matyt, tuojau pradės. Vieni jau nuėjo klėties link, kiti dar kieme stoviniuoja.

Taip pasakęs pasitiesė rezginius ant aslos, uždėjo kirtimą šieno, ant šieno sukrovė patalynę, ant patalynės – vėl glėbį šieno, užsivertė ant kupros ir nulingavo pro rusus į tvartą.

– Sukimšiu, – sako, – viską įėdžias, manys, kad arklius šeriu. Gudrus žmogėnas. Greit susiorientavo. O ką mums daryti?

– O jūs išeikit va pro anas dureles ir, prisidengdami daržine, drožkit į krūmus. Gal nepastebės.

Kitos išeities mums ir nebuvo. Pasipriešinti tokiai enkavedistų gaujai per menkos mūsų jėgos: paguldytumėm savo galvas ir šeiminkus pražudytumėm.

Iki krūmų buvo trys keturi šimtai metrų. Kol mus užstoja daržinė, nutarėm bėgti, kiek kojos neša, o tada, jei ir pastebėtų, rusų kulkos nebūtų pavojingos. Nerimą kėlė tik ta aplinkybė, kad reikėjo prabėgti medžiais apaugusį ūkį. O jei ir tame ūkyje būtų rusų? Tada užbėgtumėm tiesiai jiems ant taikiklio. Laimė, ūkyje rusų nebuvo, ir mes laimingai sulindom į krūmus. Tai buvo tankus kokių dviejų hektarų alksnynėlis. Sustojome pakraštyje ir stebime, kas dedasi toje sodyboje, iš kur tik ką išnešėme sveikus kailius. Nieko įtartina nesimatė. Vadinas, rusai mūsų nepastebėjo, ir mes ramiai čia galime laukti vakaro. Dėl visa ko apėjome pakraščiais visą miškelį, išžvalgėme apylinkes. Visur ramu. Už puskilometro vėl matėsi panašūs krūmai, į kuriuos, pastebėję besiaartinančius rusus, galėtumėm pasitraukti.

Apie vidurdienį Dobilas su savo seseria Genute atnešė mums pietus, dar ir nedidelį buteliuką į kišenę įsistatęs. Mus painformavo, kad rusai iš to ūkio dar neišėjo. Paviršutiniškai apžiūrėję visus trobesius, bet smulkios kratos nedarę. Mat jie esą Šimkaičių garnizonas, o čia jau Jurbarko rajonas, taigi ne jų teritorija. Dabar jie poilsiauja suvirtę sodelyje.

Vakare, dar su saule, vėl atsilankė Dobilas, šį kartą vienas, ir pranešė, kad rusai iš Sabataičio išsidanginę, tik nežinia kuria kryptimi. Atrodo, sulindę į Mituvos šlaitus. Ilgiau pasilikti šiuose menką apsaugą teikiančiuose krūmuose vis dėlto buvo pavojinga: nežinia, ką rytojaus dieną rusai sugalvos. Būtinai reikėjo šią naktį patekti į stovyklą Šimkaičių miške.

Sulaukę vidurnakčio, išlindome iš krūmų ir atsargiai, prisidengdami rugių laukais ir vasarojais, prisiartinome prie Mituvos šlaitų. Sugulėme žolėje ir, prispaudę ausį prie žemės, ilgai klausėmės, ar neišgirsim įtartino šnabždesio, kosčiojimo ar neatsargaus užvedamų ginklų brakštelėjimo. Visur tylu, tik čirpė žiogai. Nusileidom šlaitu prie vandens, perbridom per upelį ir su palengvėjimu atsidusom: pirmoji kliūtis nugalėta. Liko dar praeiti apie du tris kilometrus laukais, už kurių dunksojo Šimkaičių miškas – mūsų „namai“. Priėję arčiau, išgirdome pamiškės sodybose įtartinus garsus: lojo šunys, varstėsi namų durys, o retkarčiais ausis pasiekdavo net žmonių balsai. Nebuvo abejonės, kad sodybose šeiminkauja rusai. Tuo tarpu kas minutė darėsi vis šviesiau ir šviesiau. Nė valandėlės nedelsiant reikėjo sulįsti į mišką. Kitaip diena užklups mus laukuose. Bet kaip sulįsti nepastebėtiems, jei tarp sodybų – visai nedidelis tarpas, o sodybose rusai. Grioviu prislinkome dar arčiau prie miško, tačiau griovys staiga pasuko vienos iš tų sodybos link, o iki miško liko dar apie penkiasdešimt metrų. Nusprendėm pakilti iš griovio ir kiek tik yra kvapo bėgti užvestais ginklais pro sodybų tarpą tiesiai į mišką. Kol iš sodybų mus pastebės, kol prisitaisyks arba kol užbėgs už akių, mes jau būsim miške. O jei užbėgsim ant pasalos – toks jau, matyt, likimas. Tad pirmyn!

– Na, kaip? Nusifotografavot? – užklausė stovyklos draugai.

– Nedaug betrūko, kad mus būtų nufotografavę paguldytus prie Jurbarko KGB, – kaip visuomet su humoru atsakė Jaunutis.

Vieną balandžio pavakarę, stovyklaujant Šimkaičių miške, sargybiniai sulaikė ant kvartalinės linijos įtartiną merginą. Apklausinėjant pasisakė esanti iš Jurbarko, vardas Salomėja, pavardės neminėsiu, nes ji čia dar tebegyvena ir, ko gero, gali užpykti. Vienas sargybinis pasiliko kartu su ja toj vietoj, kur ją sulaikė, o antrasis atėjo į stovyklą pranešti būrio vadui. Išgirdę jos pavardę mudu su Vytu iškart supratom, kad tai buvusi mūsų mokslo draugė. Mokėsi viena klase žemiau, tačiau buvo artimai pažįstama, galima sakyti draugė, nelegalių mūsų robaksėlių nuolatinė partnerė.

O štai dabar gūdžiame miške sprendžiamas jos likimas.

Mudu su Vytu nenorėjome jai pasirodyti, nes MGB dar neturėjo tikrų žinių, kad mes slapstomės miške. Nors mudu ją pažinojom kaip taurią lietuvaitę ir negalvojom, kad į mišką ji būtų atsibasčiusi šnipinėti, bet... „Tempora mutant et nos mutamus in illis“ (Laikai keičiasi, ir mes keičiamės juose), kaip sakydavo romėnai. Kas gali garantuoti, kad ir ji, užmiršusi savo jaunystės idealus, nepasikeitė. Juk nemažai buvo tokių „patriotų“, kurie ar priverstinai, ar savo noru nuėjo dirbti okupantams. Mėginome jos naudai nuteikti būrio vadą Bitiną ir kitus partizanus, tačiau jie ir klausyti nenorėjo.

Negali būti, kad šiaip sau, pasivaikščiojimo dėlei ateitų iš miesto mergina ir viena slappinėtų nežinomam miške – tokia buvo daugumos nuomonė. Mudu su Vytu neturėjom svarių argumentų šiai daugumos nuomonei sugriauti, išskyrus vien tik tai, kad ji keturiasdešimtais metais per Revoliucijos šventę pasišokinėdama draskė vainikus nuo „proletariato vadų“ portretų. Tada ji draskė vainikus, o dabar gal ir Lietuvos Vytį nuplėšusi nuo sienos sumintų į purvyną. Juk būta panašių atvejų.

Apklausinėjant ji laikėsi drąsiai, beveik šaltakraujiškai, nors ir sunku buvo nuslėpti kojos virpėjimą per kelį.

Į klausimą, koku tikslu ji atėjusi į mišką, kada nėra nei uogų, nei grybų, pradžioj ji nenorėjo duoti aiškaus atsakymo, mėgino visaip išsisukinėti. Tik pagrasinus sušaudyti kaip enkavedistų šni-

pę, pažadėjo pasakyti visą teisybę. Prieš pradėdama išsiėmė iš rankinuko pakelį „Kazbeko“, apdalino po papirosą aplink stovinius ir pati užsirūkė.

– Gal jums ir sunku patikėti mano žodžiais, – tarė ji, užtraukusi keletą dūmų, – bet visa tai, ką jūs iš manęs išgirsite, duodu garbės žodį, kad yra tikriausia tiesa. Pernai vasarą, mūšiams vykstant prie Dubysos ar dar kur toliau, mūsų sodyboje apsistojo vokiečių kariuomenės dalinys. Stovėjo jie pas mus gal mėnesį, gal kiek daugiau – tikrai neprisimenu. Vokietukai visi mandagūs, neįkyrūs. Ypač vienas iš jų paliko mums labai gerą įspūdį. Jų laipsnių aš neskyriau. Kareiviai kreipdavosi į jį „Herr Leutenant“. Jauanas toks, aukštas. Vardas – Richardas.

– Įsimylėjusi buvai? – pasišaipė Česlovas.

– Ne. Meilės nebuvo, – truputį nuraudo Salomėja. – Bet šiaip... Žinote, toks inteligentiškas. Sakėsi skulptorius esąs. „Kriegverloren, – sakydavo. – Deutschland kaput“. Ir atsidusdavo iš visos širdies. Visa šeima jo gailėjome. Žinoma, gaila buvo ir kitų, bet šito labiausiai.

– Palauk, panele Salomėja, – vėl pertraukė Bitinas. – Jums, rodos, buvo duotas klausimas – kurių galų atsibastėte už dvidešimties kilometrų į mišką, o jūs rezgate istoriją apie kažkokį vokiečią. Kuo čia vokiečiai dėtas? Sakysit trumpai ir aiškiai: kas pasiuntė tamstą į mišką ir su kokia užduotimi?

– Kantrybės, ponas vade. Tas vokiečiai, tai yra Richardas, kažkur Rytprūsiose pateko rusams į nelaisvę. Nugabentas į Bieloriją, pabėgo iš lagerio ir dabar slapstosi čia, šiame miške. Aš jam maisto atnešiau...

– Ntaip... Panašu į bobutės pasaką, – lyg pats sau, lyg aplink stovintiems tarė Bitinas.

– O iš kur tamsta sužinojai, kad jis šiame miške slepiasi?

– Iš Joniko. Čia prie miško gyvena. Pas jį retkarčiais užveina Richardas. O tas Jonikas mūsų geras pažįstamas, rodos, dar ir

giminaitis. Atvažiuavęs su reikalais į Jurbarką, jis ir pas mus dažnai užsuka. Taip ir išsikalbėjom, kad pažinojom vokiečių karininką Richardą.

– Nežinau, tikėti tamsta, ar ne, – jau kiek suminkštėjęs tarė Bitinas... – O kuo įrodysi, kad tai tiesa?

– Daviau garbės žodį.

– To neužtenka. Nuvesti į jo slėptuvę gali?

– Karinė paslaptis, – vylingai nusišypsojo Salomėja.

– Mes gi ne sribai ir ne enkavėdistai. Tavo vokiečių neareštuosim. Beje, o ką čia krepšyje turi?

– Dabar jau tuščias. Ką turėjau, palikau Richardui.

– Gerai. Vesk į tą jo slėptuvę. Bet perspėju: pabėgti nemėgink. Nepavyks. Mūsų vyrukai taikliai šaudo. Ir dar viena: nerasi slėptuvės – neišeisi iš šio miško iki Paskutinio teismo dienos. Supratai?

– Taip, supratau.

– Viktorai, Simai, Jurguti! Jūs geriausiai žinote mišką, eikit kartu su šia panele. Rasit slėptuvę ir vokiečių, panelę galit paleisti – tegul eina savo keliais. Nerasit – būtinai atveskit ją čia.

Salomėja nemelavo. Slėptuvę tikrai rado ir joje kaip barsuką patogiai įsitaissiusį vokiečių. Slėptuvė buvo gerai užmaskuota, švari, bet tokia ankšta ir žemutė, kad vaikščioti joje galėjai tik keturpėsčias.

Vokietis išsigando, pamatęs ginkluotus nepažįstamus vyrus, pagalvojo, kad jau „kaput“, bet tuoj nusiramino Salomėjai paaiškinus, kad čia „litauische partisanen“.

Salomėja buvo paleista.

Dauguma vyrų nebuvo linkę tikėti Salomėjos žodžių nuoširdumu. Jie galvojo, kad istorija su vokiečiu esanti enkavėdistų suplanuota gudrybė jos šnipinėjimui užmaskuoti. O patys „atsargieji“ net priekaištavo Bitinui, kam ją paleidęs. Bet kadangi mūsų jau buvo nutarta šią stovyklą trumpiausiu laiku palikti ir išsikelti į Paupio mišką, apsiramino ir jie.

Kaip ir visur gyvenime, taip ir mūsų būryje ne visi vyrai buvo vienodai drąsūs arba vienodai bailūs. Vieni, daugiausia jaunimas, buvo drąsūs, kol nėra pavojaus, bet pernelyg neatsargūs. Kiti drąsūs, bet kartu ir atsargūs. O dar kiti – ir perdėtai atsargūs, ir baikštūs kaip kiškiai. Šiai kategorijai priklausė buvęs zakristijonas Justinas, vargonininkas Ūsas ir Justino brolis Valentinas. Oi, kiek jie mums prigadindavo nervų! Sėdim, būdavo, prie kaitrios laužo ugnelės, juokaujam, vienas kitą per dantį traukiam. Trakštels netoliese kiškio užmintą šakelė arba paukščiukas purptels iš vienos eglaitės į kitą, Justinas kad pašoks kaip širšės įgeltas:

– Vyrai, ar negirdit?! Rusai!

Ūsas su Valentinu patvirtina:

– Tikriausiai supa mus. Gal geriau pasitraukus iš čia...

Pradžioj visiems pasidarydavo nejauku, kol jų gerai nepažinom.

– O gal iš tikrųjų Viešpats Dievas juos, kaip bažnyčios tarnus, apdovanojo fenomenalia klausa?

Laikui bėgant pripratom prie jų nuolatinių tirkščiojimų ir nekreipdavom dėmesio. Tik kiekviena proga pasišaipydavom iš jų.

Kartą, sulaukę vakaro, visi išėjom į kaimą pasirinkti maisto. Stovykloje liko tik „baimės batalionas“. Mat naktį sėdėti miške ne taip pavojinga, kaip vaikščioti po kaimą.

Grįždami atgal nutarėm juos truputį pagąsdinti. Mes trise – Algis, Vytautas ir aš – buvom gerai išmikinę liežuvius pamėgdžioti žydy kalbą. Prisiartinę prie stovyklos pradėjom gargaliuoti „žydiškai“. Priėjom arčiau – matom, liepsnoja laužas, o prie laužo – nė gyvos dvasios. Pabėgo mūsų narsuoliai. Atsirado tik paryčiu, įsitikinę, kad grįžo saviškiai, o ne žydai užpuolė stovyklą. Sušalo vargšai, kelias valandas ištupėję krūmuose žiemos naktį be ugnies.

Kokiai kategorijai reikėtų priskirti mūsų naująjį pažįstamą Richardą, sunku pasakyti. Labai bailus, atrodo, jis nebuvo, tad greičiausiai iš „atsargiųjų“. Be to, mano manymu, ištupėjęs daugiau

kaip metus barsuko oloje, vienui vienas, toli nuo žmonių, ir pats drąsiausias pradėtų bijoti savo paties šešėlio.

Ištupėjo jisai savo ankštame bunkeryje iki kitų metų vasaros. Galiausiai neiškentė ir išlindo. Įkyrėjo vargšui vienvė. Kartą susitiko tame pačiame miške partizanus ir pasiprašė priimamas į jų eiles. Kaip ir pridera tikram kovotojui, atsinešė vazelinu išteptą MG kulkosvaidį. Paleckis jį priėmė į savo būrį. Buvo nemažai pramokęs lietuviškai, todėl didelio vargo su juo nebuvo. Pasipasakojęs pusiau vokiškai apie savo vargus, kaip pakliuvęs į rusų nelaisvę, kaip pabėgęs iš belaisvių stovyklos, kaip devynias dienas klaidžiojęs pelkėtuose Baltarusijos miškuose ir po devynių dienų vėl atsiradęs ten pat, iš kur buvo pradėjęs savo kelionę. Galiausiai, išbadėjęs ir galutinai netekęs jėgų, pasiekęs miško pakraštį ir šliaužte įšliaužęs į kažkokio ūkininko daržinę. Paskui netekęs sąmonės ir nežinia kiek laiko išgulėjęs toje daržinėje, kol šeimininkas jį užtikęs beveik be gyvybės ženklų. Šeimininkas buvęs geras žmogus, pavalgydinęs, padaręs šiene slėptuvę ir slėpęs nuo rusų, kol jis šiek tiek sustiprėjęs. O kojos buvusios storos kaip... na, kaip medis nupjautas.

– Kaip kaladės?

– Ja, ja, kaip kaliadės. Aš prašyti šeimininkas nu tą, kur duria, nu kaip jis... nu... Schumacher mit diesem Instrument...

– Ylą?

– Ja, ja, ylia. Aš prašyti šeimininkas ylia, durt koja und bėgti daug daug vanduo.

Atgavęs šiek tiek jėgų jis vėl iškeliavęs į vakarus. Taip atsiradęs šiame miške. Pasidaręs slėptuvę, ir jau tuoj bus metai kaip čia gyvenęs.

– Aš išeit pas žmogų, paprašyt kepalias duona und eine Woche (savaitę) man gana.

Neilgai išbuvo Richardas Paleckio būryje. Nepatiko jam Paleckio tvarka.

– Paleckis daug daug Schnaps gerti. Aš jau geriau vienas būti. Ir, palikęs būrį, vėl sugrįžo į savo slėptuvę.

Bet ir čia neilgai jam buvo likimo žadėta ištūnoti. Viena gražią dieną, išėjęs į pamiškę parsinešti „kepalias duona“, užkrapaičiojo ant garnizono kareivių, pakėlė rankas ir, ištaręs „Aš ne ginklas, aš ne ginklas“, pasidavė.

Enkavedistas

Raudys

Mūsų daliniuose buvo ir daugiau vokiečių, buvusių vermachto karių. Keturiasdešimt penktųjų metų žiemą, pačiu sunkiausiu partizanavimo laiku, kai dar neturėjom patirties ir kasdien keisdavom stovyklavimo vietas, kai dar nebuvo tinkamai užsigrūdinę ir nuo mažiausio įdrėskimo ar batui nutrynus koją, mėnesiais neužgydavo pūliuojančios žaizdos, kartu su mūsų daliniu vaikščiojo keturi vokiečiai. Vienas jų buvo dar jaunas, stambaus sudėjimo, šviesiaplaukis, rudais kaip šepetys šeriais apaugusiu veidu. Vienas taip pat stambus juodbrūvis, baisiai nutrintomis pūliuojančiomis ir amžinai negyjančiomis kojomis. Trečiojo išvaizdos gerai jau neprisimenu, bet, rodos, juodbrūvis, panašus į čigoną ar kaukazietį. Ketvirtasis – buvęs vermachto feldfėbelis. Visi jie buvo aukšti, stambūs, bet kažkokie tarsi kontūzyti, išskyrus feldfėbelį, kuris buvo nedidelio ūgio ir bene pats žvaliausias. Jis buvo lyg ir neoficialus jų viršininkas: už drausmės pažeidimą kartais jiems ir antausius apskaldydavo.

Tas su nutrintomis kojomis žygio metu vis atsilikdavo, ir visas būrys būdavo priverstas sustoti ir laukti, kol jis prisiartins.

O artindavosi jis labai jau iš lėto. Ką iš jo ir norėti – tokios žaizdos! Už tai mūsų aštraliežuviai praminė jį Krepijošium.

Vilkėjo jie savo pirmąją išvaizdą praradusiomis kariškomis uniformomis. Avėjo vinimis kaustytais pusbačiais, o Krepijošius buvo apsiavęs mediniais padais veltinius, į kokius vokiečiai įsistodavo su batais žiemą, eidami sargybos. (Vėliau mes jam suradom lengvesnę avalynę.)

Vienu žodžiu, mūsų vokiškieji bendražygiai savo išore niekam negalėjo sukelti pavydo.

Tik vienas feldfėbelis kiek skyrėsi iš jų ne tik savo energija, bet ir išvaizda. Jis dar šiek tiek buvo panašus į vermachto kareivį. Vermachto, kuris savo laiku buvo sudrebinęs visą pasaulį. Tačiau ir jis kartą padarė mums didelį nemalonumą, kuris ilgai graužė mūsų visų, o ypač būrio vado Bitino sąžinę.

1945 metų žiemą buvo gautas rinktinės vadovybės įsakymas, progai pasitaikius, likviduoti aršų partijos veikėją, enkavedistą Raudį.

Apie tą Raudį sklido įvairiausių gandų kaip apie nepaprastai veiklų ir aršų partijos veikėją, o mūsų Justinas, kuris dėjosi apie jį labai daug žinąs, pripasakojo net štai kokių dalykų. Kad jį reikia būtinai likviduoti, nėra jokios abejonės, tačiau prieiti prie jo esą labai sunku. Tarnybiniais reikalais jis dažnai važinėjęs iš miesto į miestą, bet visuomet ginkluotų palydovų lydimas, o ir pats esąs neišpasakytai narsus. Tikras Čepajevas! Visados ginkluotas dviem pistoletais, kurie reikalui esant kažkokio mechanizmo veikiami iššoką iš rankovių tiesiai į delnus. O kaip šaudąs taikliai! Vienu žodžiu, be aukų jo paimti neįmanoma.

Buvo atodrėkis. Nedidelis Šlynos upelis pavirto galingu, drumzlinu kaip kava vandens srautu. Sniego mažai buvo likę. Teškenome vienas paskui kitą molėtu pašlynio šlaitu, slidinėjome, keliskart tai vienas, tai kitas vos nenusiritome į kunkuliuojantį po kojom Šlynos vandenį. O tamsu, nors akin pirštu durk. Kažkuris iš vietinių partizanų pasiūlė nusimaudyti kaimiškoje pirtelėje, kurios mūsų krašte buvo retenybė. Ką gi! Pasiūlymas neblogas, deja, pasinaudoti juo nepavyko. Užėję pas ūkininką, kuris turėjo pirtį, sužinojome, kad Paskynų kaime, pas Giedraitį, yra atvažiavęs Raudys su dviem palydovais. Tenai vaišinasi ir, galimas dalykas, apsinakvos. Kokia proga! Bitinas, pasiėmęs su savimi keletą savanorių, tarp jų ir minėtąjį feldfėbelį, išvyko į žygį, o mes, likusieji, pavakarieniavę sugrįžom atgal į mišką.

Eiti vyrams reikėjo apie šešis septynis kilometrus. Pasiekę Giedraičio sodybą, apsupo gyvenamąjį namą. Viduje girdėjosi įkaušusių vyrų šurmuly, tačiau nieko nesimatė, nes langai buvo uždengti storomis užuolaidomis.

– Kas su manim eis į vidų? – užklausė Bitinas, tačiau Justino įbauginti nė vienas neskubėjo pasisiūlyti. Tada vokiškai paaiškino feldfėbeliui apie reikalą, ir šis nedvejodamas sutiko.

– Ich trete hinein als erste!*

Štai čia ir buvo Bitino padaryta neištaisoma klaida, dėl kurios paskui teko graužtis. Jei vietoj feldfėbelio pirmas būtų ėjęs kuris nors kitas, gal ir būtų išvengta skaudžios nelaimės.

Pasibeldus duris atidarė apygirtis vyriškis ir, išvydęs priešais save ginkluotą vokiečių, stvėrė už automato vamzdžio. „Frontaviko“ reakcija puikiai ištreniruota: nespėjęs automato vamzdžio nukreipti į šalį, pasigirdo ilga serija, ir vyriškis susmuko čia pat, tarpduryje. Pasirodo, tai buvo pats tų namų šeimininkas, geras ir prijausiantis partizanams žmogus.

Viduje kilo sąmyšis: kažkas griuvo, lempa užgeso, pasigirdo ausis veriantis moterų riksmas. Kažkas vėl įžiebė lempą. Kambaryje stovi išsigandęs vyriškis, matyt, Raudžio palydovas, ir kiti šeimos nariai. Bet kurgi pats Raudys? Jo niekur nesimato.

– Nejaugi, nušovus nekaltą žmogų, teks grįžti tuščiomis? – jaudinosi Bitinas.

Pasišaukė iš lauko dar porą vyrų ir ėmė daryti kratą. Išnaršė visus kambarius, rado dar vieną pasislėpusį vyriškį, bet, patikrinęs jo dokumentus, paaiškėjo, kad ir tas ne Raudys. Tad kurgi Raudys? Dingo kaip į vandenį kartu su savo garsiaisiais pistoletais, nė šūvio nepaleidęs. Tada vienas jo palydovų vos žymiai nykščiu per petį parodė po lova. Nejaugi? Griežtai pareikalavus, iš palovio išlindo mažas, susitraukęs, raukšlėto veido ir praplikusiu pakaušiu, kokių penkiasdešimties metų žmogiūkštis, visas drėbėdamas kaip epušės lapas. Retuose jo plaukuose styrojo keletas plunksnų.

* – Aš pirmas į vidų (vok.).

Kiti

vermachto kariai

Nors vokiečiai niekuomet nebuvo lietuvių draugai – jie skriaudė mūsų tautą dar senų senovėje, plėšė pirmojo pasaulinio karo metu, terorizavo paskutinės okupacijos laikotarpiu, – bet man šių keturių suvargusių, klajojančių svetimam krašte be mažiausios vilties grįžti pas saviškius, vokiečių tikrai buvo gaila. Gaila kaip žmonių, patekusių į sunkią, daug sunkesnę negu mūsų, padėtį. Tačiau ne visi buvo tokie gailestingi kaip aš. Vietos gyventojai prikaišiodavo mums, kam vedžiojamės su savimi tuos „prūsokus“! Mažai dar jie prisirijo lietuviškų kiaušinių ir lašinių, kad ir dabar dar turi juos šerti.

Mūsų vyrai, matydami, kaip nepalankiai į juos žiūri apylinkių gyventojai, pradėjo ieškoti būdų jais atsikratyti. Tiesiog imti ir išvaryti iš būrio lyg ir nepatogu: juk nieko blogo jie mums nepadarė.

Yra žmonių, kurie savo nereikalingą šunytį ar kačiuką nušauka, pakaria arba nuskandina. Kiti, „humaniškesni“, negali šitaip padaryti – širdis neleidžia. Jie paprastų paprasčiausiai įlandina nelaimingą gyvuliuką į maišą, išveža toli nuo namų ir paleidžia likimo valiai.

Panašiai pasielgė ir mūsų vyrai su minėtais vokiečiais.

Vieną žiemos vakarą, blėstant paskutinėms laužo žarijoms, būrio vadas pasiūlė jiems vykti į Smalininkų miškus. Atseit gauta žinių, kad tenai, sutartoje vietoje, turį susitikti visi užfrontėje likę vermachto kariai ir, aukšto karininko vadovaujami, mėginsią per fronto liniją pereiti į Vokietiją. Mažam vaikui būtų buvę aišku, kad čia gyvena nesąmonė. Net jeigu būtų ir tiesa, tai kaip surasti tą „sutartą“ vietą tokiuose bekraščiuose miškuose. Tačiau vokiečiai patikėjo ir net apsidžiaugė galėsią greitai laiku susitikti su savo tautiečiais. O gal ir nepatikėjo. Gal suprato esą nepageidautini mūsų būryje ir nutarė, kad būsią geriau nesipainioti mums po kojų.

Atsisveikinę pasuko nurodyta kryptimi ir išnyko miško tankmėje.

Kur jie, vargšeliai, dings ir kas jų laukia?

Praslinko pusė metų. Buvo vasara. Vieną rytą, grįžę iš kaimo į Šimkaičių mišką, pastebėjome ateinančias kvartaline linija tiesiai į mus dvi žmogystas. Pasislėpę tankumyne palaukėm, kol prieis arčiau. Kaip nustebom, pažinę savo feldfėbelį ir antrą, tą jaunąjį vokiečių.

– Buvom, – sako, – tenai, kur jūs nurodėte, išvaikščiojom visus miškus, bet jokių vokiečių neradom.

– O kodėl jūs tik dviese? Kur kiti jūsų draugai?

– Kaput, – atsakė feldfėbelis. – Neseniai, besidžiovinant prie laužo permirkusius rūbus, užpuolė rusai. Mudu ištrūkom, o mūsų draugai – ar nušauti, ar pateko rusams gyvi.

– O ką manote toliau daryti? – teiraujamės.

– Eisim į Birbiliškės mišką. Ten turime pažįstamų tarp gyven-tojų.

Nesiprašė, vargšeliai, kad priimtume į savo būrį... Suprato esą nepageidaujami. Taip ir išsiskyrė visiems laikams mūsų keliai.

O vis dėlto nereikėjo atstumti...

Vėliau, jau keturiasdešimt šeštais metais teko sutikti partizanų gretose dar porą vokiečių: vieną Paupio būryje (neprisimenu, kas tada buvo būrio vadas), o kitą – Rolando būryje. Pastarasis buvo puikus vyras, vokiečių armijos leitenantas. Aukštas, lieknas, sportininko išvaizda, visuomet linksmas ir drąsus. Dalinio draugai pasakojo, kaip per susidūrimą su garnizonu jis vienas kaspininiu MG kulkosvaidžiu ištaršęs pilną sunkvežimį enkavėdistų. Šiam teiginiui patvirtinti jis man pademonstravo, kaip reikia sutikti netikėtai užpuolusį priešą: nespėjus man net mirktelėti, jis, padaręs panteros šuolį, jau gulėjo prie užvesto „kaspinuočio“. Gaila, neteko su juo ilgiau pabendrauti: susitikom tik vieną vienintelį kartą. Apie tolimesnį tų dviejų vokiečių likimą – ar ilgai jie vaikščiojo su partizanis, kur ir kada paguldė galvas, nežinau.

Plienščikai

Partizanų eilėse pasitaikydavo ne tik vokiečių, bet ir rusų. Vokiečių okupacinė valdžia karo metais buvo išdalinusi ūkininkams nemažai rusų belaisvių ūkio darbams talkininkauti.

Karo pabaigoj, frontui nesulaikomai slenkant į vakarus, dalis tų belaisvių paliko savo šeimnininkus ir pasitraukė į miškus, pas partizanus. Tie, kurie neatsiliepė į raudonųjų partizanų kvietimą papildyti jų dalinius, buvo traktuojami kaip tėvynės išdavikai ir sukišti į koncentracijos stovyklas, arba, geriausiu atveju, mobilizuoti ir pasiųsti į frontą. Tačiau buvo ir tokių, kurie, paragavę lietuviškos duonos ir kaimiškų lašinių, nepanoro dėtis nei prie partizanų, nei paklusti mobilizacijai: jie slapstėsi nuo vieno ir nuo kitų.

Antai pas mūsų kaimyną jau nuo pat karo pradžios gyveno toksai Kolia, praplikusiu galvoviršiu. Darbštus buvo žmogėnas, sąžiningas. Šeimnininkai jį mylėjo kaip savo šeimos narį. Daug kartų užeidinėjo pas jį raudonieji „miško broliai“ ragindami imtis ginklo ir pasitraukti į mišką, bet jis vis išsisukinėjo tai apsimesdamas sergančiu, tai pasislėpdamas kur nors šiauduose, tai dar kokią nors priežastį surasdavo. Dar arčiau frontui prislinkus partizanai paliko jį ramybėje, nes ir patiems pradėjo svilti padai. Užėjus rusams ir paskelbus įsaką visiems belaisviams ir buvusiems partizanams atvykti į karo komendantūrą, Kolia įsikniso giliai į pelus ir ištūnojo tenai, kol viskas apsiramino. Vėliau, siaučiant po kaimus enkavėdistams, jis vis įsigudrindavo kur nors prasmegti. Būtų ilgai dar išgyvenęs pas tą šeimnininką, jei ne mūsų ryšininkas Apgavikas. Gailėdamasis jau ir taip pernelyg skaudžiai nukentėjusios savo sėdimosios vietos, ėmė dienomis ir naktimis daug galvoti, kaip čia padarius, kad ir majoras būtų sotus, ir sėdynė liktų sveika. Galvojo, galvojo ir štai ką sugalvojo:

– O ką, jeigu taip ėmus ir pranešus enkavėdistams, kad kaimynystėje slapstosi kažkoks įtartinas tipas? Didelio grieko nebus, miškiniai už tai nesupyks, gal dar net ir pagirs, kad mano smege-

ninė veikia. Tiesa, jis geras, ramus ruselis, lyg ir gaila būtų... Bet juk jie savi, susirokuos.

Prieštaringų minčių kankinamas, balansuodamas tarp gailesčio ir apčiuopiamos naudos, nesumerkė Apgavikas akių visą mielą naktelę. Bet jei jau sykį pakugžda kipšas griešnam žmogui į ausį nedorą mintį, tai tol nesiliaus kugždėjęs, kol ta mintis netaps įgyvendinta.

Rytą, dar dorai neprašvitus, pakilo Apgavikas ir net padėtų pusryčių nepalietęs, išskubėjo į miestelį. Į žmonos klausimą „kur taip skubi, kaip akis išdegęs?“, tik ranka numojo.

– Vadinas, atėjau su gera naujiena, – net uždusęs nuo greito ėjimo ir vos tik peržengęs MGB kabineto slenkstį, išpyškino Apgavikas. – Pas mano kaimyną, tikriaus pas mano brolių slepiasi banditas.

Dar eidamas keliu sugalvojo, kad prie „kaimyno“ būtų neblogai pridėjus ir „brolių“, – tuo parodysiąs dar didesnį uolumą.

Išgirdus tokią žinią, majoro net akys nušvito kaip alkano šuns, kaulą numetus.

– Вот это да! Вот это же понимание. Спасибо, дорогой товарищ. Так всегда надо работать.*

Tą pačią minutę buvo pasiųstas gausus gerai ginkluotų enkavedistų dalinys pargabenti gyvą ar negyvą „pavojingą banditą“.

Be abejo, mūsų majorui teko gerokai nusivilti, kada jo narsieji kariai vietoj pavojingos tarybų valstybei bandito parvežė beginklą, praplikusį ruselį. Tuo tarpu Apgavikas jau buvo dingęs iš majoro akių ir šiam nebuvo ant kieno galvos apmaudą išlieti.

Kitas rusiokas Ivanas, belaisvis nuo keturiasdešimt pirmųjų metų, gyveno pas tolimesnį mūsų kaimyną. Šis buvo žymiai jaunesnis už Kolią ir palyginus neblogai kalbėjo lietuviškai. Mes retkarčiais užeidavom pas tą ūkininką, kur jis laikėsi. Šeimininkai juo

* – Tai bent! Suprantu. Ačiū, brangus drauge. Taip visada reikia dirbti (*rus.*).

pasitikėjo kaip saviškiu ir nieko nuo jo neslėpė. Matyt, įkyrėjo vargšui gyventi zuikiu ir dairytis į visas puses, laukiant, kada užgrius sribai ar garnizonas. Todėl ėmė prašytis, kad priimtume į būrį. Ką gi, priėmėme. Buvo gana nebailus, sumanus, o svarbiausia – nepamainomas vertėjas. Kartais mums tekdavo nakties metu lankytis pas tokius žmones, kurie užsisklęsdavo devyniais skląščiais ir nei geruoju, nei piktuoju nenorėdavo įsileisti. Šiais atvejais mūsų Vaniušą buvo nepakeičiamas.

– Choziajin, atkroite, pažaluista*, – pasibeldžia Ivanas.

– A kto tam?*** – pasigirsta balsas iš vidaus (dauguma senesnio amžiaus gyventojų, tarnavę carinėj armijoje ar mokęsi rusiškoj mokykloj, neblogai mokėdavo rusiškai, ir mums, mokantiems šia kalba vos keletą žodžių, sunku būdavo juos apgauti).

– Svoji, neboitesj. Ėto garnizon.***

Ir durys bematant atsidaro. O kai visi sugarmam į vidų, rusų kalba jau nereikalinga – susikalbam ir savo gimtąja.

Apie metus, o gal kiek ilgiau, išvaikščiojo jis su mumis.

Kartą, palikęs ginklą būryje, pasišovė aplankyti savo šeimininkus. Kiek jis ten pabuvo – gal savaitę, gal dvi, tiksliai nežinau, tik grakšt ir užklupo sribai lauką beakėjantį.

– Pavardė, vardas?

Pasisakė vardą, pavardę, tik ne savo – išgalvotus, lietuviškus.

– Gimimo vieta?

Nurodė ir gimimo vietą, kažkur apie Raseinius, bet tokią, kur likę po karo tik degėsių krūva.

Kažkuriam iš sribų, gal ir pačiam sribų vadui leitenantui Gu-deikai, pasigirdo, kad jis kalba ne visai švariai lietuviškai.

– Kodėl tu taip blogai lietuviškai kalbi? – teiraujasi.

* – Šeimininke, įsileisk.

** – Kas ten?

*** – Savi, nebijok. Garnizonas (rus.).

– Dabar aš jau neblogai kalbu, – paaiškino Ivanas. – Anksčiau visai nekalbėjau. Buvau kontūzytas.

Nieko daugiau neišpešę iš „kontūzyto“ kvaišelio, nugabeno sribai jį į Eržvilką. Iš Eržvilko į Tauragę. Ten palaikė dvi savaites, kol „viską išaiškino“ ir, išdavę dokumentus jo paties prasimanyta pavarde, gimimo vieta ir metais, paleido. Išleisdami patarė būti protingesniui, nieko nebijoti ir nesislapstyti be reikalo.

Daugiau niekas nedrumstė jo ramybės. Gal ir dabar jis tebekapsto žemę kokiam nors Lietuvos kaime. Žinoma, jeigu niekas neįskundė.*

Ir dar vienas rusų tautybės „tovariščius“ buvo radęs prieglobstį Paleckio būryje. Jo vardas Miša. Kresnas, neaukšto ūgio, bet tvirto sudėjimo vyrukas, savo laiku dalyvavęs Sovietų Sąjungos ir Suomijos kare. Taip pat neblogai kalbėjo lietuviškai ir daug mums papasakojo tokių dalykų, apie kuriuos jokie laikraščiai nerašė. Galima įsivaizduoti, kaip atkakliai ir narsiai maža suomių tauta gynė savo laisvę nuo raudonųjų įsibrovėlių, jei per šimtą dienų rusai neteko apie pusę milijono karių. Jam pačiam tekę matyti, kaip užsimaskavusi tankios eglės viršūnėje suomių mergina automato serijomis išklojo kelias dešimtis raudonarmiečių. Pradžioje rusai negalėjo suprasti, iš kur taip taikliai šaudė. O kai pastebėjo pradėjo šturmuoti eglę, mergaitė nusišovė. Rado ją diržu prisirišusią prie medžio kamieno.

Slapstėsi šis ruselis tai pas vieną, tai pas kitą Girdžių apylinkės gyventoją ir taisė žmonėms avalynę. Paleckio vyrai dažnai su juo susitikdavo. Kartą jis klausia jų:

– Sakykit, vyrai, ar aš galiu užmušti sribitelį? Man yra tokia proga, tik bijau, kad apylinkė nenukentėtų.

Tačiau šia proga pasinaudojo ne jis, o sribai. Apsupo vieną

* 1951 m. kažkam išdavus vėl buvo areštuotas ir nuteistas pagal 58-1a, 58-8 25 metams (o gal mirties bausme?).

dieną tą sodybą, kur jis remontavo batus, ir jį areštavo. Prisiplėšė maisto produktų, jam užritino ant kupros didžiulį kaip vežimo ratas duonos kepalą ir liepė nešti. Einant Mituvos pašlaite, jis tuo kepalu apsvaigino priekyje žygiavusį sribą ir kaip žaibas nėrė žemyn.

Buvo jau prietema, šlaitas apžėlęs tankiais krūmais. Stribai dar šaudė ir vijosi, bet kur tu jį pavysi. Tada jis ir atėjo pas Paleckį prašytis „politinės globos“.

– Stribitelio taip ir nepavyko užmušti, – sielojosi jis, – tik priglušinau.

Apie tolesnį Mišos likimą neturiu žinių. Greičiausiai ir jo išniekintas kūnas voliojosi kokio nors miestelio turgavietėje, kaip ir daugelio mūsųškių.*

* Žuvo 1946 m. liepos 4 d. Balnių kaime kartu su Gediminu, Adomu ir Jūra.

Mudu su Geniuku tą vasarą visą savaitę gyvenova vienodu. Miškelis nedidelis, bet tankus ir ne per toliausiai nuo namų. Sumeist-ravom palapinę, stogą uždengėm švendrėm, į guolį prisinešėm sauso, kvepiančio šieno. Neapsakomai jauku būdavo miegoti joje, kai į švendrių stogą čėžena šiltas vasaros lietutis, o mudu išliekava sausi sausutėliai.

Vieną vakarą aplankėva mamą. Ji tada gyveno vieniša savo ūkyje (sesuo Elytė buvo nuteista trejiems metams už tai, kad jos broliai slapstėsi miške ir bausmę atliko Pečioros lageriuose).

Tyliai bešnekučiuodami prasėdėjo pas mamą klėtėlėje visą naktį. Vos pradėjus švisti, mamos peržegnoji atsisveikinom ir išvykom į „savo namus“. Krapnojo smulkus lietus. Grįžę tuojau sugulėm ir beregint sumigom.

Partizanai, jei ne per daug išvargę, miega jautriai. Kaip zūkiai. Ir šį kartą girdžiu pro miegus kažkokį keistą garsą, tarytum kažkas netoliese dalgiu šlapią žolę pjautų: šniokšt, šniokšt, šniokšt. Pakeliu galvą, įsiklausau. Tikrai šienauja. Tiesa, netoliese yra nedidelė aikštė, prižėlusi sodrios žolės. Bet kas galėtų taip anksti ir dar lyjant ateiti gerą puskilometrį į mišką su dalgiu švaistytis. Bet kas ten? Pro krūmus šmėkstelėjo purvinai žalsva figūra. Viena, kita. Trečia. Iškart supratau kas. Vorele, vienas paskui kitą, slenka rusai, užsiskleidę apsiaustais-palapinėmis, galvas apsigaubę gobtuvais. Sustirusios nuo lietaus palapinės braukiasi per šakas ir rodos, lyg dalgiu šieną pjautų. Ir slenka jie tiesiai į mus. Tuo tarpu Geniukas, matyt, susapnavęs negerą sapną, suriaumojo lokio balsu.

– Tylėk tu, velnio išpera, rusai! – sušnibždėjau jam prie pat ausies.

Rusai jau buvo priėję ne daugiau kaip per dešimtį žingsnių. Atsargiai, be mažiausio garso atlaužėme šautuvų spynas ir... Kokia laimė! Nespėjus iššauti, rusai staiga nedideliu kampu pakeitė kryptį ir po truputėlį ėmė tolti nuo mūsų. Kaip jie mūsų nepastebė-

jo, – sunku suprasti. Greičiausiai kalti jų gobtuvai, kurie labai ap-riboja matomumą. O gal mamos peržegnojimas išgelbėjo. O gal mūsų Angelas sargas nuvedė juos į šalį?..

Pavojui praslinkus, suradom žolėje jų paliktą šliūžę ir, pažvel-gę iš tos vietos, kur jie pakeitė kryptį, aiškiai matėme savo palapi-nę. Bet tai buvo vėliau. O kol kas prigludę prie žemės, ginklus nukreipę į jų pusę, palaukėme, kol jie praeis. Suskaičiavome pen-kiolika. Bet jų buvo daugiau, nes dalis jau buvo praėjusi mūsų nepastebėta. Po to surinkom savo virtuvės inventorių (puodą, kep-tuvę ir du dubenėlius) ir paslėpėm po tankiomis eglaitėmis. Juk negalima priešui palikti tokį brangų turtą. Gerai užmaskavę savo puodus ir įsitikinę, kad rusai per žiopli juos surasti, leidomės jų paliktais pėdsakais paskui juos. Taip, galvojom, bus saugiau – tuo pačiu keliu jie neturėtų grįžti. Netrukus mūsų ausis pasiekė jų šūkčiojimas. Jiems atsiliepė kiti, kažkur toliau į kairę, o šiems vėl kiti, tik dar toliau, kad vos buvo galima išgirsti. Supratom, kad ne vien tik šis būrelis buvo miške, kad mišką „šukuoja“ daugybė en-kavėdistų.

Pagaliau garsai nutilo. Rusai, iškošę mišką, išėjo į pakraštį, o mudu, įsitikinę, kad operacija baigta, grįžome prie savo palapi-nės. Reikėjo galvoti, ką pasigaminti pietums, nes mūsų pilvai pradėjo reikalauti duoklės. Tačiau ugnies dar ilgai nekūrėme: bijojo-me, kad verdančios sriubos kvapas nepriviliotų dar alkanesnių už mus enkavėdistų.

Tuo tarpu dangus prasiblaivė, pasirodė išblyškęs saulutės vei-das. Suliepsnojo įkurtas laužas, skanų kvapą paskleidė kunku-liuojančios sriubos puodas.

Dar nenukėlę puodo nuo ugnies, vėl išgirdome kažką šliaužio-jant prie mūsų stovyklos. Tai vienoje, tai kitoje palapinės pusėje sutreška užminta šakutė.

– Nejaugi tie išblyškėliai suuodė mūsų pietus, – niršta Geniu-kas, imdamas į rankas automatą.

– Visko gali būti. Sakiau, nedėk tiek daug prieskonių į sriubą, – leptelėjau, nusikabindamas nuo eglės šakos savo dešimtšūvj.

– Hum, hum, – pasigirdo visai čia pat dirbtinis kosėjimas.

– Mama! – riktelėjome abu vienu kartu, pažinę mamai būdingą kosčiojimą ir, palikę puodą, nubėgome į tą pusę.

– Visą valandą duodu duodu aplink ir niekaip negaliu judviejų surasti, – pasakoja mama. – Paskui ėmiau kosėti, gal sakau, išgirdę ateisit manęs pasitikti.

– Bet kaip tu, mama, pralindai? Juk miškas apsuptas ir miške tik ką buvo rusai. Štai dar jų pėdos nušliuoztos. Kaip tu išdrįsai? Juk galėjo tave sulaikyti ir priversti vesti pas mus.

– O aš jų, – sako, – nė nepastebėjau. Štai, imkit, atnešiau porą šviežių sūrių, sviesto gabalą.

– Ačiū, mama. Tik nereikėjo dėl tokių menkniekių rizikuoti. Juk mes nealkani. Matai, koks sriubos puodas verda.

Bet kas gi rizikuos, jei ne mama. Dėl savo sūnų?!

Rytojaus dieną vaikščiodami po mišką užtikome dar keletą tokių šliūžių, nušliaužtų ta pačia kryptimi kaip ir ta, kuri vedė pro mūsų palapinę, šimto ar penkiasdešimties žingsnių atstumu viena nuo kitos.

Kaip lengvai jie mus tada galėjo susemti...

Tarybiniai korespondentai, net ir tie, kurie pretenduoja į „žymius rašytojus“, savo „dokumentinėse“ apybraižose ar kitokiuose straipsniuose bei knygosė visi kaip susitarę partizanus vaizduoja dvėseliena mintančiais šakalais, arba dar gražiau – tarybinių žmonių kraujo ištroškusiais ir rytmetį išnykstančiais vampyrais.

Pasak jų, sėdi miško tankumyne gauja vampyrų kruvinais snukiais, snūduriuoja kaip sotūs katinai ir nekantraudami laukia vakaro tamsos, kada vėl galės išlįsti iš savo migio ir numalšinti nepasotinamą troškulį šiltu tarybinių žmonių krauju. Prisisiurbę lig soties, grįžta po naktinės puotos išpampusiais pilvais į savo bazę, rankovėmis nusibraukia nuo lūpų sukrešusį kraują ir bemat suminga. Praplėšia akis tik tada, kai troškulys ima iš naujo negailastingai kamuoti.

Sutemus vampyrai vėl išdrožia į naują žygį.

Sėdi štai du jauni „vampyriukai“ prie savo palapinės, iš kurios prieš porą dienų rusai buvo juos išbaidę. Sėdi ir kažką krapštosi. Vienas lyg ir šautuvą valo, o antrasis, iš arčiau pasižiūrėjus, atrodytų, bulvę skuta. Turbūt vakarienei. Apsiniaukęs ankstyvo rudens pavakarys. Staiga tas, kuris valė automatą, pakėlė galvą ir, sulaikęs kvapą, įsiklausė. Sukluso ir antrasis, kuris bulves vakarienei skuto. Abiems pasidarė aišku: link stovyklos kažkas slenka. Tas, kuris valė ginklą (jis vadinosi Geniuku), pakilo iš savo vietos ir paruoštu automatu nuėjo pasitikti neprašyto svečio. Antrasis (jį pavadinsime Mikučiu) metė nebaigtą skusti bulvę ir, pasiėmęs šalia stovėjusį dešimtšūvį, pasuko paskui pirmąjį. Už kokių dvidešimties žingsnių nuo palapinės pamatė jis nepažįstamą, nedidelio ūgio apysenį žmogiūkštį, kuriam Geniukas stengiasi užmauti ant galvos maišą, o žmogiūkštis visaip muistosi, nepasiduoda. Mikučiui, matyt, patiko šis spektaklis, kad jis keletą minučių nenukreipdamas akių į šalį stebėjo šias keistas grumtynes. Pagaliau neiškentęs tarė:

– Geniuk, kokį tu čia maskaradą sugalvojai? Ar kaukių baliui ruošiesi?

– Palauk! Jau buvau užmovęs, o tu sutrukdei, – atsakė Geniukas ir dar su didesniu įniršiu ėmėsi pradėto darbo.

– Liaukis, Geniau, nevark be reikalo. Geriau paaiškink, kam visa tai.

Genys valandėlei nutraukė savo triūsą.

– Ogi matai, paklydo žmogus. Reikia išvesti iš miško jį. O kaip išvesi, neužmovęs ant galvos maišo, – paaiškino.

– Šit kaip! – pagaliau suprato Mikutis. – O tu jį apklausinėjai, kas jis toks ir kur keliauja?

– Nieko aš jo neklausinėjau. Aš tik maišą...

– Gerai. O iš kur tu tą supermaišį ištraukei? Mes, rodos, tokio neturėjom.

– Jis su savimi nešėsi.

– Klausyk, prieteliau, – kreipėsi Mikas į nepažįstamąjį. – Kokia tavo pavardė, koks vardas, kur gyveni?

Pasisakė žmogelis vardą, pavardę, nurodė kur gyvena. O ar tiesą sakė, kas patikrins: dokumentų neturėjo.

– Kur eini, gali nesakyti, – tęsė toliau apklausą Mikutis. – Mums ir taip aišku: ieškai „banditų“. Kas pasiuntė?

– Ką jūs, vyručiai! Jokių „banditų“ aš neieškau. Ir girdėt apie juos nenoriu.

– Štai ką įsidėmėk, drauguži, – neatlyžta Mikutis. – Pasakysi teisybę – užmausim maišą ant galvos ir išvesim iš miško į palaukę. Sumeluosi – ne tik maišą prarasi, bet ir galvos neteksi. Žmoną turi?

– Turiu.

– Ir vaikų?

– Turiu ir vaikų.

– Tad pagalvok, žmogeli, ką tau užgiedos žmona, kai grįši į namus be maišo...

– Ir be galvos, – pridūrė Genys. Vargšas žmogelis nežinojo, ką ir galvoti: ar čia juokauja „banditai“, ar iš tiesų žada nusavinti jo maišą kartu su galva.

– Ko slampinėji tokiu vėlyvu laiku po mišką, – vėl rūsčiu balsu pasiteiravo Mikutis.

– Pasakysiu, vyručiai, visą teisybę, tik nesakykit, kad meluoju. Nors ir gėda, bet...

– Pasakok.

– Pasiėmiau maišą ir eisiu sakau, vištoms avižų parsinešti.

– Pas ką?

– Pas S...lą. Manau sau, perkirsiu miško kampa, bus arčiau. O štai ėmiau ir pasiklydau.

– Kodėl taip vėlai? Juk kol grįši, visai sutems.

– Tai kad, matot, tamsoj patogiau...

– Vadinasi, eini vogti?

– Vogti, nevogti, – susigėdo žmogelis, – prisisemti iš... iš klojimo. Iš kur daugiau. Mačiau anumsyk supilta krūva. Gatavos, išarpuotos.

– Na gerai. Gal ir nemeluoji. O dabar lįsk į maišą, išvesim į miško pakraštį. Tik vogti nereikia.

Šį kartą žmogus nesipriešino: pats užsitraukė maišą ant galvos ir, įsitvėręs į parankę paklusniai žingsniavo ten, kur jį veda. O vedė jį „vampyrą“ ilgai darydami didžiausius vingius, sukdami ratus, kad miškas jam atrodytų be galo didelis ir klaidus. Kaip jį sutiko žmona, „vampyras“ neteko sužinoti. Reikia manyti, kad priekaištų nepagailėjo, kam grįžo su tuščiu maišu: galvok dabar pats, kuo vištas lesinsi. Gumbą tau į kaktą, o ne kiaušinių!*

* Šitas epizodas paimtas dar iš miške rašyto ir iš atminties atpasakoto autoriaus dienoraščio, kur jis polemizavo su „Šviesoje“ (Jurbarko rajono laikraštis) išspausdinto straipsnio „Vampyrų išnyksta rytmetį“ autoriumi.

Stropuoliai

1945 metų vasarą Bitinas sunegalavo. Nepasakyčiau, kad labai sunki liga jį išmušė iš rikiuotės, tačiau vaikščioti su būriu, sukarant vos ne kas naktį po keletą ar net keliolika kilometrų, jam pasidarė sunku. Neprisimenu, ant kurios kojos kelio atsirado keli, panašūs į šnavotes, skauduliukai, kurie neleisdavo sulenkti kojos ir vaikščiojant labai skaudėjo. Teko susirasti ramią vietelę pailsėti, kol koja sugis. Keletą dienų pabuvo pas vieną, paskui pas kitą kaimyną, galiausiai parėjo į namus pas mamą ir įsitaisė daržinėj, ant šieno.

Rytojaus dieną kaimynė pastebėjo, kad mūsų ūkio link, šautuvus atkišę į priekį, skuba būrys stribų. Viską metusi į šalį, atbėgo pranešti.

Bitinas, pamiršęs, kurią koją skauda, nusirito nuo šieno ir, prisidengdamas trobesiais, nėrė į Vidaujos pakrantę. Beregint ūkis buvo apsuptas, prasidėjo smulki krata. Pirmiausia iškratė daržinę, keliais išvaikščiojo ir šakėmis išbadė šieną.

Nei mama, nei sesuo Elytė nežinojo, kad Bitinui pavyko laimingai pasprukti. Virpančiomis iš nerimo širdimis žiūrėjo jos pro langą daržinės pusėn ir laukė pasigirstančių šūvių. Keletas stribų buvo atėję į vidų. Staiga sučerškė automato serijos, kieme pakilo sąmyšis, kažkas suriko „Banditas, banditas!“ ir tą pačią minutę du stribai, vienas už pažastų, kitas už kojų, išnešė iš daržinės kruviną žmogų. Mama nepasijuto sutrikusi: „Vajėzau, sūnelį nušovė“ ir, netekusi jėgų, susmuko ant suolo. Tuojuo į kambarį atskubėjo daugiau stribų ir, mosuodami šautuvų buožėmis, šoko prie mamos.

– Tu, sena ragana, sakei, nėra banditų, o kas šovė iš daržinės ir vieną mūsų draugą sužeidė? O tu, banditų kekše, – kreipėsi į Elytę, – renkis ir greičiau einam!

Negailestingai apstumdę ir apkumščiaję, seserį išsivarė. Namuose liko viena mama, suglumusi, nežinodama ką ir begalvoti apie taip nelauktai, kaip sapne, šmėstelėjusį įvykį. Viena jai buvo

aišku: sūnaus nenušovė, ir jos širdis aprimo. Tiesa, areštavo dukterį, bet gal Dievas duos, patardys ir paleis. Juk ne pirmą kartą ją areštuoja? Jei tai sūnaus darbas, tai kaip gi jam pavyko ištrūkti iš tokios didelės gaujos sribų?

Panašių minčių kankinama atsiklaupė prieš šv. Mergelės paveikslą ir pasinėrė karštoje maldoje.

O iš tikrųjų buvo štai kaip: smulkiai iškratę daržinę ir įsitikinę, kad bandito nėra, sribai susibūrė kieme ir tariasi, ką toliau daryti. Jie nė nepastebėjo, kaip vienas, iš visa ko sprendžiant pats pareigingiausias sribas, sumanė dar kartą įlįsti į daržinę ir dar kartą viską nuodugniai apžiūrėti. Tuo tarpu kitas jo draugas, kuris savo stropumu nė per plauką nenusileido pirmajam, išgirdęs kažką šnant daržinėje, pagalvojo, kad banditas, ir nieko nelaukęs burbtelėjo iš automato per duris. Kulka išlindo per pačią minkštąją pareigingojo sribo vietą. Supratę įvykusią klaidą, sribai ne juokais susirūpino: ką pasakys garnizono viršininkas, sužinojęs, kad, užuot paėmę banditą, pradėjo vieni kitus šaudyt. Todėl ir susimokė visi šiuo įžūliu melu bent iš dalies save pateisinti. Nors ir čia maža garbė tokiam gausiam vyrų būriui paleisti gyvą banditą. Bet vis tiek ne tokia gėda, kaip patiems savo kovos draugą peršauti.

Griję į savo būstinę, atraportavo garnizono viršininkui taip, kaip buvo susitarę: „Apsupom daržinę, iš kažkur banditas paleido į mus automato seriją ir dingo Vidaujos krantuose. Vijomės, šaudėme, bet veltui. O štai parvežėme bandito seserį, kuri jį slėpė“.

Tačiau sužeistojo sribo būta sąžiningesnio.

– Kam meluojat, – sako jis. – Ne banditas mane peršovė. O jūs patys. Bandito ten iš vis nebuvo. Štai šitas, – parodė ranką į Pranckaitį, – tai jis man kulką į užpakalį suvarė.

Elytę tą patį vakarą paleido, o minėtąjį Pranckaitį netrukus perkėlė į Gaurės miestelį ir... paskyrė valsčiaus partorgu.

Gaurės šturmas

1945 metų rudenį mūsų penketukas (taip vadinosi penkių šešių žmonių Pavidaujo būrio vado Bitino apsaugos dalinėlis, gavom kuopos vado Tomo įsakymą nedelsiant nuvykti į Rolando būrį, kuris tuo laiku stovyklavo miškų masyve, netoli Gaurės. Įsakyme nebuvo pasakyta nei priežasties, nei tikslo. Mes, trys broliai, Stumbrys ir Algis (tokia tada buvo mūsų penketuko sudėtis), išvykome tą patį vakarą. Kelio, einant tiesiai per laukus ir miškus, buvo maždaug apie 20-25 kilometrus. Naktis tamsi, ūkanota, kaip ir dera lapkričio mėnesio naktimis. Pamėgink surasti tokią naktį partizanų stovyklą nežinomame miške, kai ta stovykla dar ir užmaskuota. Tačiau Rolando stovyklą mes suradome be didelio vargo, tik neprisimenu, ar tą pačią naktį, ar kitos dienos rytą, prašvitus. Greičiausiai prašvitus ir ne mes patys vieni, o jų ryšininko padedami.

Atvykę radome jau ir Gintarą su savo maždaug penkiolikos vyrų būriu. Panašiai tiek pat vyrų turėjo ir Rolandas savo būryje. Čia pat sužinojom ir mūsų atvykimo tikslą: užpulti Gaurės miestelį ir sunaikinti stribus, kurie savo įžūlumu buvo per daug įkyrę aplinkės gyventojams ir kurių tenai buvo apie 17. Operacija buvo rizikinga, tačiau, netikėtai užgriuvus, žygio pasisėkimu neabejojome. Svarbu prislinkti niekieno nepastebėtiems prie stribių būstinės. Kai kurie Rolando vyrai gerai pažinojo miestelį; žinojo, kuriam name įsikūręs stribių štabas. Sunkiau buvo surinkti partijos aktyvą, nes šie, jausdamiesi liaudies gynėjų budriai saugojami, miegodavo kiekvienas savo namuose. Be miestelio gyventojų pagalbos, aišku, jų nesurasi.

Dar viena aplinkybė komplikavo užduoties vykdymą: Gaurės miestelis yra pusiaukelėje tarp Tauragės ir Eržvilko, kur buvo įsikūrę stiprūs enkavėdistų garnizonai. Užteko telefonu paskambinti į bet kurį iš tų dviejų punktų, kad vėliausiai už pusvalandžio mašinomis atvyktų pastiprinimas, ir tada mums būtų rieta. Todėl pirmiausia reikėjo nutraukti telefono ryšį.

Operacija buvo numatyta anksti rytą, vos prašvitus.

O čia, kaip tyčia puolimo išvakarėse, visai ne laiku ir ne vietoj, susivaidijo Gintaras su Rolandu dėl kažkokių, mano manymu, mažareikšmių taktikos smulkmenų. Vienas įrodinėja savo, antrasis – savo. Abu ambicingi – negi nusileis!

✶ Galiausiai įsikarščiavęs Gintaras pareiškė:

– Pasilik su savo vyrais miške. Su Bitino penketuku sribus sutaršysim mes vieni be tavęs!

Rolandas nieko į tai neatsakė, tačiau veide aiškiai buvo parašyta, kad jo ambicija skaudžiai įžeista.

Naktį nutarėme praleisti pas pamiškės gyventoją, kad prieš žygį būtų galima patogiai pailsėti, nes jau dvi naktis buvome be miego.

Prieš paliekant mišką, atėjo Rolandas su savo vyrais prie mūsų ugniakuro ir draugiškai užkalbino Gintarą, tarsi tarp jų nieko nebūtų įvykę. Be Rolando, kurio būryje buvo daug narsių ir prityrusių kovotojų, ir kurių dauguma pažinojo miestelį kaip savo tėvų ūkį, vieniems Gintaro vyrams, kad ir padedant penketukui, labai sunku būtų buvę susidoroti su užduotimi. Tą puikiai suprato ir pats Gintaras, todėl Rolandui užkalbinus, jo ambicija iškart suplyšo kaip pradurtas oro balionas. Visų nuotaika bemat pagerėjo.

Pasiskirstę į keletą grupių, pavakarieniavome pas apylinkės ūkininkus ir susirinkom pas minėtą pamiškės gyventoją. Sugulėm ant grindų ir bematant užknarkėm. Nemiegojo tik būrių vadai ir kai kurie miestelio žinovai. Visą naktį jie prasėdėjo prie apšviesto žibaline lempa stalo, storomis antklodėmis uždengę langus. Reikėjo sudaryti puolimo planą, paskirstyti vyrus grupėmis, kiekvienai grupei duoti konkretų uždavinį, kad viskas eitų sklandžiai ir nebūtų jokios maišaties. Reikėjo sudaryti smogiamąjį branduolį, kuris turės šturmuoti sribitelių būstinę.

Šį uždavinį Bitinas su Gintaru pasiliko sau, išsirikę apie dešimtį pačių drąsiausių, pačių energingiausių ir pačių stipriausių

vyrų. Ką gali žinoti, gal teks kovoti su sribais vyras prieš vyrą, susikibti už krūtinių.

Man su Geniuku buvo pavesta nutraukti telefono ryšį ir kulkosvaidžiu saugoti Tauragės kelią nuo užpuolimo. Stumbrys gavo užduotį saugoti Šešuvies šlaitą, kad koks ištrūkęs sribas ar aktyvistas nesusigundytų pasislėpti tankiuose jo sąžalynuose.

Rytą, vos pradėjus švisti, apsupom miestelį. Atsineštu tam reikalui pjūklų nuplovėm porą telegrafo stulpų, prilenkėm prie žemės ir nutraukėm laidus vienoje ir kitoje miestelio pusėje. Mudu su Geniuku pasistatėm kulkosvaidį ant betoninio šulinio rentinio ir akylai stebėjom Tauragės vieškelį. Kitas kulkosvaidis užėmė poziciją nuo Eržvilko pusės.

Kas minutė darėsi vis šviesiau. Miestelio gatvėse nė gyvos dvasios. Visur mirtina tyla. Tik vienur kitur pradėjo languose žiebtis blankūs žiburėliai, suamsėdavo apsnūdęs šuva. Pagaliau išaušo rūškanas lapkričio sekmadienio rytas.

Kodėl taip ilgai tęsiasi slopi tyla?

Tik staiga sudrioksėjo viena po kitos keletas granatų, sučerškė kaip plėšomas brezentas automatų serijos, sukaleno kaip gandrai savo gandalizdžiuose kulkosvaidžiai. Viskas susimaišė pragariskame triukšme. Tai Bitinas su Gintaru prislinko nepastebėti prie sribų būstinės, staigiai atplėšė langines ir pasveikino su auštančiu rytu liaudies gynėjus.

Užpuolimas buvo toks netikėtas, kad sribai nespėjo rimtai pasipriešinti. Granatų dūmams išsisklaidžius, Bitinas su keletu vyrų įšoko pro langą į vidų. Ant grindų gulėjo keletas kraujuose paplūdusių lavonų, trys, išlikę gyvi, pakėlė rankas, o likusiems, jei iš viso jų ten buvo, matyt, pavyko išnešti sveiką kailį.

Šūviams aptilus, pamatėm su Geniuku nuo miestelio artimiausio miško link skuodžiant kažkokią žmogystą.

– Matyt, jaučiasi kaltas, kad taip skuodžia, – sako Geniukas ir pasiuntė iš kulkosvaidžio jam į kulnis spiečių kulų. Nepatai-

kė. Antrą, trečią, seriją... Vėl pro šalį. Prisidėjau prie peties savo dešimtšūvj. Iššoviau. Pro šalį. Dar kartą. Vėl nesėkmingai. Trečio šovinio gilzė prisvilo lizde. Matyt, buvo parūdijęs šovinys. Tik susiradęs akmenį vargais negalais atkaliau spyną ir ištraukiau gilzę. Tuo tarpu greitakojis sprinteris spėjo pranykti miške.

– Tokia, matyt, jo laimė, – pasakė Geniukas ir nustojo veltui eikvojęs šovinius.

Beveik tuo pačiu laiku Stumbrys, užsiglaudęs šlaite už storo ąžuolo, pamatė atskubantį tiesiai į jį lyg vyrą, lyg moterį. Basas, be kepurės, vienais apatiniais baltiniais, tik užsimetęs ant pečių kareivišką milinę, bėga šlaitu žemyn, vis atsigręždamas atgal, ar kas nesiveja iš paskos.

Prisiartinus arčiau, iš mėlynos nosies ir garbiniuotų šviesių plaukų pažino, kad tai partorgas Pranckaitis. Tas pats, kur tąsyk iš automato savo draugui į užpakalį įgėlė.

Stumbrys iš prigimties buvo švelnus žmogus. Net pačiam didžiausiam priešui jis niekuomet nepasakydavo pikto žodžio: vis mandagiai, vis švelniai, kartais net pamokomai. Taip ir šį kartą. Užuoť surikęs griausmingu balsu „Stok! Rankas aukštyn!“, jis, išlindęs iš už ąžuolo, nukreipęs automato vamzdį į bėglį, kiek galima švelnesniu balsu pasiūlė:

– Tai gal pakelsit rankutes į viršų?!

Partorgas, apstulbintas ne tiek nelauktai išdygusio prieš veidą automato vamzdžio, kiek Stumbrio mandagumo, kilstelėjo rankas ir vėl nuleido. Turbūt pagalvojo, kad čia ne įsakymas, o prašymas, kurio galima ir neįvykdyti.

– Kelk, kelk, kol aš dar nepiktas. Paskui gali būti per vėlu, – vis tuo pačiu tonu pakartojo Stumbrys.

Kažkuri vyrų grupė panašiu būdu, gal tik neparodydama tokio subtilaus švelnumo, pasigavo dar vieną „žymų“ aktyvistą – valsčiaus komsorgą.

Kiek vėliau Dikas iš Rolando būrio su Geniuku, užklydę į vieną kiemą, rado atsisėdusį ant akmens ir graudžiai beverkiantį berniuką. Jis atrodė ne daugiau šešiolikos metų.

– Ko taip įsiverkei? – klausia priėjęs Geniukas. – Ar sribukų gaila?

– Nee.

– Tai kas gi tau? Ar tėtę nušovėm?

– Nee.

– Tai ko dabar žliumbi, kad nei tėtės nenušovė, nei sribukų gailiesi? – toliau kamantinėja Geniukas. – Sakyk!

– Aš pats sribukas, – pro ašaras sulemeno berniukas.

Dikas nusijuosė diržą, paėmė berniuką už rankos, pakėlė nuo akmens ir uždrožė porą kartų per sėdynę sakydamas:

– Še tau užmokestis už gerą tarnybą. Pranyk greičiau iš akių, kad į piktesnių dėdžių rankas nepakliūtum. Dikas trečiąkart užsimojo diržu, norėdamas dar ir premijos pridėti, bet nespėjo: jaunas sribukas jau buvo išnykęs.

Šūviai nutilo. Įsiviešpatavo ramybė. Kažkas surado du vežimus, pakinkė arklius. Kažkas atidarė parduotuvę ir pradėjo krauti prekes į vežimus. Dieve mano! Kiek ten tų prekių. Keli rietimai žalsvos spalvos korto, kartūno, kelios dėžės odekolono, kvepalų pačios prasčiausios rūšies, dėžė degtukų, kelios „mylios“ papirosų „Kazbek“ ir daugiau nieko.

O tuo tarpu, vos tik šūviams nutilus ir išsisklaidžius parako dūmams, eilės žmonių su tuščiais krepšiais, daugiausia moterų, traukė iš aplinkinių kaimų miestelio link „apsipirkti“. Gal kokių dvylikos metų berniukas, išokęs pro išdaužtą langą parduotuvėn, prisikrovė ant kairės rankos glėbį kavos pakelių, nelyginant malkų, ir, belendant atgal pro langą, vienas pakelis nukrito ant šaligatvio. Palikti gaila, o paimti nuo žemės tiesiog neįmanoma. Lenksies – nukris dar daugiau. Tačiau išradingas berniukas greit surado išei-
tį: stipriau apkabinęs turimą kavą abiem rankom, nukritusį pakelį

nusivarė koja, nelyginant futbolo kamuolį. Turbūt gyveno kur nors netoliese, pačiam miestely.

Tuo tarpu iš miestelio pakraštyje esančio namo išbėgo apyjaunė moteris ir patyliukais pašnibždėjo vienam iš mūsų vadų – Bitiniui:

– Mano rūsyje, po grindimis, pasislėpė aršus bolševikas, rusas Popovas.* Iškrapštykite jį iš ten.

Iškrapštyti, bet kaip? Ginkluotas jis ar be ginklo? Namų šeimininkė sakė ilgo ginklo–šautuvo ar automato nemačiusi. O ar turėjo pistoletą, šito negalinti pasakyti. Be to, iš jos sužinojom, kad rūsio anga turi staigų posūkį, taigi ir su granata nieko nepadarysi. Popovas savo slėptuvėje, matyt, jautėsi nelabai saugus, nes, vos tik lauke aptilo triukšmas, pamėgino išlįsti. Tuo tarpu vienas jaunas vyras, prieš keletą dienų atėjęs į Rolando būrį, stovėjo už kelių žingsnių veidu atsigręžęs į angą. Popovo paleista iš nagano kulka pataikė jam tiesiai į kaktą. Dabar tai jau svyruoti nebegalima. Per brangi lietuvių gyvybė, kad iš kažkur atsibastęs enkavėdistas liktų nenubaustas. Buvo nutarta veikt gudrumu. Pašūkavę lauke, keletą automato serijų suvarę į rūsio angą, pasibaladoję kambaryje, tariamai pravirkdę šeimininkę, staiga nutolome tarsi skubėdami būtume palikę miestelį. Popovas, matyt, pagalvojo, kad dabar pats laikas sprukti iš rūsio, nes, ko gero, banditai gali vėl sugrįžti. Nespėjus iškišti galvos, šliūstelėjo už nugaros granata, o jis pats, supratęs, kad „banditai“ dar nepasitraukė, nubildėjo laipteliais žemyn. Tą pačią akimirką baisus trenksmas sudrebino namo sienas, nuo lubų pabiro tinkas.

Laikas bėga, diena įpusėjo, reikia skubėti. Kas žino, gal jau rieda sunkvežimiai, prisėdę garnizono karių, į įvykio vietą. Bet dar ne viskas padaryta. Dar tebeplevėsuoja raudona vėliava miestelio aikštėje, iškelta ant ilgo stiebo. Reikia ją nuleisti. Tuoį patį

* Milicijos viršininkas.

prie jo du vyrukai, sudžerzgė pjūklas, ir raudonas skuduras kartu su stiebu šlioptelėjo į telkšančią balą. Išsirikiavom visas dalinys ir, nusiėmę kepures, sugiedojom Lietuvos himną. Po to paradiniu maršu, trankiai mušdami koja, pražygiavom išilgai miestelio. Senos moterėlės, atsidariusios langus, žegnojo mus ir laimino: „Tegu Dievas jums padeda, vaikučiai!“ Merginos mojavo ir šaukė: „Vyrai, apsilankykite dažniau pas mus!“

Pasigirdo komanda: „Vyrai, dainą!“ Iš trisdešimties krūtininių su skambo galinga lietuviška daina:

*Sušlamės prie kelio karklai,
Lenksis beržas ant kalvos,
Kad, palikę dirvoj arklą,
Stosim ginti Lietuvos...*

Daina sekė dainą ir aidėjo visu keliu, kol priėjome mišką. Dainavo visi, ir su balsais, ir be balsų. Tik penki belaisviai – partorgas ir sribukai, panarinę galvas, tėsė basomis kojomis vieškelio purvą ir tylėjo. Jų dainelė jau buvo sudainuota...

Sutikti kelyje ūkininkai pristabdydavo arklius ir iš nuostabos prasižioję ilgai spoksodavo į slenkančią pro šalį keistą procesiją. Tik susigaudę, koks čia reikalas, sukirsdavo arkliams po botagą ir, vylingai šypsodamiesi, nudardėdavo tolyn.

O vienas, matyt, mėgstąs humorą, sustojo, išsitraukė pypkę iš dantų, mirktelėjo lyg suokalbininkas gudriomis akutėmis, parodė botagą į belaisvius ir perspėjo mus:

– Žiūrėkit, vyručiai, kad tie nevidonai jums kartais neištrūktų.

Šitaip pakutenus okupantų statytinės valdžios padus, ilgiau pasilikti šiose apylinkėse buvo per daug pavojinga. Sulaukę vakaro, pasidalinom į dvi grupes.

Rolando būrys išvyko savo keliais, o mūsų penketukas kartu su Gintaro vyrais pasukom savo krašto link. Kelionė buvo daug sunkesnė ir, sakyčiau, romantiškesnė, negu mes tikėjomės. Tačiau romantiškai ji atrodo tik dabar, praslinkus kelioms dešimtims metų. O tada rūpėjo, kaip greičiau išsikapanoti iš to prakeikto miško, kuriam nei galo, nei krašto nesimato, ir pasiekti jaukią nakvynės vietą. Naktis buvo neapsakomai tamsi. Dulksnojo smulkus, kiaurai permerkiantis lapkričio lietus. Tik pakėlus galvą ir pažvelgus aukštyn, vos vos buvo galima įžiūrėti juodas medžių viršūnes tamsiame dangaus fone. Laimė, turėjome gausias degtukų atsargas. Braukėme juos ir svaidėm aukštyn, kaip raketom švietėm sau kelią. Įvažiavom į kažkokį išmaltą keliuką ar užpelkėjusią kvartalinę liniją, kur, atrodė, jokio dugno nėra. Arkliai sukrito iki pilvų į klampų purvą ir nė iš vietos negali patraukti krovinio, nors ir buvo „išprausti“ odekolonais. Teko patiems bristi vos ne ligi dvišakės ir pakaitomis stumti užklimpusį vežimą, kol pagaliau išsiropštėm į mažiau išmaltą kelią ir pajutom po kojomis tvirtesnį gruntą. Dabar jau arkliai patys pajėgė traukti purvu aplipusius ratus.

Į ką mes patys buvome panašūs, nemačiusiam sunku įsivaizduoti. Iš viršaus permerkti lietaus, iš apačios iki juosmens nutinkuoti purvu, gražiau nė pasakoj neprigalvosi. Tik visų nuotaika liko nepasikeitusi. Nors ir išvargę, nusikamavę, alkani kaip vilkai, tačiau žvalūs ir linksmi. Įklimpus į patį giliausią purvyną, iš kurio traukiant kojas pasilikdavo batai, kažkuris uždainavo šia proga labai tinkančią dainelę:

Per Smukučių ūlytėlę

Čiū dra, dra lia lia.

Bridau gilų purvynėlį

Vai kukū, vai lia lia.

O visi kiti, nors ir nedarniai, jam pritarė.

Pagaliau, sukorę apie penkiolika kilometrų, pasiekėme miško pakraštį. Apsistojome pas pamiškės ūkininką. Nukinkėme arklius, šeimininkas juos pašėrė, vežimą įstūmėme į daržinę, o patys, palikę lauke sargybą, sugužėjome į vidų. Priėmė mus aukšta, švie-siaplaukė, gal kokių dvidešimt ketverių metų šeimininkė. Beregint mums buvo paduota vandens nusiprausti. Kol nusiprausėme ir apsivalėme purvus, stalai jau buvo padengti, apkrauti karštais ir šaltais valgiais, stovėjo keli buteliai savos gamybos degtinės. Neįsivaizduoju, kaip ji taip greit spėjo viską paruošti, tarsi iš anksto būtų laukusi mūsų atvykimo.

Tuo laiku pas juos siuvo du jauni keliaujantys siuvėjai, atsibastę iš kažkur ir mums nė vienam nepažįstami. Šeimininkė mus užtikri-no, kad jie esą padorūs vyrukai ir jais visiškai galima pasitikėti.

Po vakarienės visi kritom kaip pakirsti. Kas sugulė kambariuo-se, kas nuėjo į daržinę, ant šieno. O mane žavioji šeimininkė nu-vedė į klėtėlę ir paguldė į švariai paklotą lovą. Neprisimenu, kada paskutinį kartą buvau miegojęs švariam patale.

Kitos dienos vakare atsisveikinom su nuoširdžiais šeiminin-kais ir iškeliavom į „tėviškę“ – taip vadinom Šimkaičių mišką („Fer-mines“), kuris iki to laiko mums buvo pats laimingiausias, nes ja-me dar nebuvo žuvęs nė vienas partizanas. Miškas ne per di-džiausias (2800 ha), bet pasislėpti buvo kur. Jis mus saugojo išti-kimai. Saugojo krūmai, tankūs brūzgynai, skarotos eglės; saugo-jo ryšininkės, aplinkinių kaimų gyventojai. Net geltongūžiai kėkš-tai, ir tie savo garsiais krykštavimais perspėdavo mus apie besi-artinantį pavojų. Tik iš jų sukulto triukšmo sunku buvo spręsti – draugas ar priešas slankioja apie mūsų stovyklą.

Grįžę į savo mišką tą pačią dieną sužinojome, kad ir čia, miš-ko pašonėje, pajudintas širšių lizdas. Vadinas, nuo vilko bėgom, ant meškos užbėgom.

Mums išvykus į Gaurės operaciją, mūsų likusieji ir Girdžių bū-

rio vyrai sumanė „pagąsdinti“ Girdžių stribus. Kadangi jėgos buvo nedidelės – vos dvidešimt keli kariai kartu su Girdžių būriu, o Girdžiuose tuo laiku buvo sukomandiruota iš aplinkinių miestelių (Skirsnemunės, Raudonės) apie keturios dešimtys „liaudies gynėjų“, todėl ir buvo sumanyta ne užpulti, o tik pagąsdinti. Planas buvo toks: anksti rytą prislinkti kaip galima arčiau jų būstinės, apšaudyti ir tučtuojau atsitraukti. Jų žygis greičiausiai būtų ir apsiribojęs vien tik pagąsdinimu, jei vienas Girdžių ryšininkas nebūtų pasiūlęs po būstine pakišti prieštankinę miną.

– Jei jūs neprieštarausite, – sako, – aš jiems pakepsiu tokį „kepaišį“, nuo kurio namas kartu su gyvu ir negyvu inventorium į padanges išlėks. Tik palydėkite mane, kad stribai „kepaišio“ neatimtų.

Dviejų automatininkų lydimas, prislinko drąsusis ryšininkas-partizanas prie stribų lizdo, pamėgino miną įkišti į pamatę esantį ventiliacijos langelį, bet netilpo. Tada paguldė „kepaišį“ prie namo sienos, uždegė bikforo virvelę ir kiek kojos neša, visi trys leidosi bėgti pas savo vyrus. Sprogus minai vyrai, kaip buvo užplanuota, atidengė iš visų ginklų – keturių ar penkių kolkosvaidžių, automatų ir pavienių šautuvų – pragarišką ugnį. Įsidrąsinę Girdžių vyrai, vadovaujami būrio vado Viktoro, miestelyje pradėjo gauti apkvaišusius nuo smūgio stribus. Kai kurie, panikos apimti, šoko į ištvinsią Mituvą ir perplaukė į kitą pusę. Du iš jų, nemokėdami plaukti, nuskendo. Vienas kitas dar mėgino gintis. Su vienu Ūseliui teko susikibti į krūtines. Nežinia, kaip jų dvikova būtų pasibaigusi – stribas buvo augalotas ir stiprus, jei ne atskubėjęs į pagalbą draugas.

Likusieji stribai nežinia kur išsilakstė, o ieškoti nebuvo laiko. Buvo sekmadienio rytas, žmonės pradėjo rinktis į bažnyčią.

Jurbarko kelyje pasirodė kelios mašinos, pilnos garnizono kareivių. Viktorui su savo vyrais reikėjo nedelsiant trauktis. Iki miškelio buvo apie du kilometrus, o prieš jėgos keliskart didesnės.

Garnizono kariai pasipylė iš mašinų ir apšaudė negausų besitraukiančių būrelį. Į dešinį šoną sužeidė Viktorą. Draugams teko vesti jį už parankių. Pagaliau vyrai atsišaudydami pasiekė miško pakraštį. Rusai buvo nusiteikę karingai. Be abejo, jie ir prie miško nebūtų sustoję, o persekioję toliau, nes besitraukiančiųjų šūviai darėsi vis retesni – baigėsi šoviniai. Bet čia jiems kelią pastoj o anksčiau atsitraukusių Tomo vyrų kulkosvaidžių ugnis. Dabar jau rusai parodė kulnis ir kaip įmanydami stengėsi išnešti sveiką kailį.

Nuo to laiko sribai daugiau nepasirodė Girdžių miestelyje. Apylinkių gyventojai dėkojo partizanams, kad apgynė juos nuo „liaudies gynėjų“, nes šie be galo jau buvo įkyrėję. Tokiam būriui pavalyti reikia, o maitinosi jie arčiau miestelio gyvenančių ūkininkų sąskaita: atėjęs būrys nusižnybdavo avį, nusidurdavo kiaulę ir, pasikinkę arklius, išsiveždavo, net ačiū nepasakę. Ką čia ačiū, – dar Sibiro pagrasindavo už ryšio palaikymą su „banditais“. Viktoro žaizda nebuvo sunki. Sugijo bevaikščiojant. Tačiau neilgai jam buvo likimo skirta vaikščioti partizanų keliais. Mirtinai susižeidė, neatsargiai elgdamasis su ginklu. O narsus buvo vyras. Ir sumanus. Liktinis puskarininkis, ištarnavęs Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėj nemažai metų, vyrai jį labai gerbė.

– Na, vyrai, la ta tai, – sakydavo. Ir tie jo vyrai, daugiausia aštuoniolikmečiai jaunuoliai, būdavo pasiruošę šokti net į pačią ugnį.

Neaukšto ūgio, siaurais elegantiškais ūsiukais, atrodė tik ir gi-męs nešioti kariškio uniformą. Gal kiek per daug ambicingas, tačiau ta jo ambicija, jei taip galima sakyti, buvo grynai kariška, pasiruošusi ginti ne savo asmens, o kariškio garbę. Jei tais laikais nebūtų buvę uždraustos dvikovos, esu tikras, kad ne vieną kartą jis būtų metęs pirštinę veidan užgavusio jo asmenyje kariškių luomą. Kartą buvo toks atsitikimas.

Sėdėjome aplink rusenantį laužą kartu su Girdžių būriu gal kokie dvidešimt vyrų. Buvo ten ir kuopos vadas Tomas, o kartu su

juo buvo atėjusi ir jo sesuo Kauniškė pasižiūrėti, kaip mes gyvename. Vyrai kas šnekučiavosi susėdę, kas kariškuose katiliukuose gaminosi pietus, kas šveitė ginklus, o aš graužiau Kauniškės atneštą obuolį. Apgraužęs šerdelę norėjau numesti tolyn ir pataikiau priešais sėdinčiam Viktorui tiesiai į veidą. Reikėjo tuoj pat atsiprašyti, bet aš to nepadariau. Viktoras rankove nusišluostė veidą, apsidairė ir iškart suprato, kieno tokia taikli ranka. Atsistojo, priėjo prie manęs ir, nė žodžio netaręs, skėlė man antausį. Kauniškė net aiktelėjo, o Bitinas nežymiai atsisegė pistoleto dėklą. Tomas rūščiai pažvelgė į Viktorą ir pasakė, kad vis dėlto negražu daužyti vienas kitam veidus. Aš tylėjau, nes jaučiausi kaltas, nors ir netyčia pataikiau. Valandėlę viešpatavo aplink laužą nejauki tylą. Paskui Viktoras vėl priėjo prie manęs, paspaudė ranką ir atsiprašė:

– Atleisk, Mikuti, pasikarščiauvau.

– Ne tu manęs, bet aš tavęs turėjau atsiprašyti, nes užgavau tavę, pats to nenorėdamas, – atsakiau jam ir pagalvojau, kad vis dėlto jis – džentelmenas, o aš – chamas.

Keturiasdešimt šeštųjų metų vasario mėnesio viduryje sėdėjome Šimkaičių miške prie laužo. Mums besišildant atlėkė uždususi, išsitaršiusiais plaukais ryšininkė Aušrelė su siaubinga žinia: būrio vadas Bitinas ir dar trys kartu su juo buvę draugai Algis, Kačiušis ir Tautvydas nušauti. Kelios ryšininkės, tarp jų dvi Juozo seserys ir mano sesutė, areštuotos. Pačiai Aušrelei pavyko ištrūkti ir ji atskubėjusi tiesiai čia.

Rytą mes girdėjome stiprų susišaudymą ten, kur buvo išvykę mūsų draugai. Pagalvojome, ar tik ne juos užpuolė rusai, tačiau tokios tragiškos baigties nesitikėjome.

Tarsi kuolu tvojo man ši žinia per pakaušį. Ėmė svaigti galva, raibuluoti akyse.

Česlovėlis... Elytė... Dieve mano! Kas bus su mama? Kaip ji ištvers šią žinią! Liko vienai viena tuščiamе ūkyje. Kas ją paguos, kas nuramins skausme? Kad nors mudu su Geniuku galėtumėm užėiti į namus, pabūti šalia jos skausmo valandą.

Panašios mintys kankino mane visą tą dieną iki pat vakaro. Jos tarsi paralyžiavo visą mano energiją, nesinorėjo net judėti.

Vakare nusprendėme patraukti į Jurbarko miškus, kur laikėsi Aidas su savo būriu. Akys buvo sausos, tarsi širdį deginantis skausmas būtų jas išdžiovinęs. Tik pakeliui, apsistojus Tomo tėviškėje, daviau ašaroms valią. Išsiverkus pasidarė lengviau. Tomo mama, geraširdė senutė, tokia pat nelaiminga kaip ir manoji, ramino mane kiek įmanydama.

Rytojaus dieną praleidome Miliušių miške. Buvo atodrėkis. Nuo eglų šakų krito atitirpę dideli sniego gabalai. Būrio vyrų nuotaika pagerėjo: partizanai greit pamiršta savo vargus bei nelaimės. Suruošėme sniego gniūžčių karą. Miškas aidėjo linksmu jaunatvišku krykštavimu. Valandėlei pamiršom savo žuvusius draugus, skausme paliktas mamas, areštuotas sesutes.

Ypač geros nuotaikos buvo mūsų Vyta. Prieš artėjančią nelaimę dažnai taip būna: arba kažkoks negeras nujautimas sle-

gia širdį, arba norisi išdykauti, džiaugtis gyvenimu, kurio galbūt liko tik kelios dienos ar net kelios valandos. Vytui jo buvo likę labai nedaug.

Prieš išvykdamį į tolimesnes apylinkes, Tomas ir Vytas buvo susitarę praleisti paskutinę naktį su žmonomis pas Kavolių kaimo gyventoją Šimaitį. Nuo jų neatsiliko ir Julius, kuriam taip pat knietėjo priglausti prie širdies savo Aušrelę, tą pačią ryšininę, kuri mums atnešė liūdnąją žinią. Grįžti jie žadėjo dar gerokai prieš auštant, kad, kol prašvis, galėtumėm pereiti lauką, skiriantį Miliusių mišką nuo didžiojo masyvo. Tačiau laukti taip ilgai nereikėjo. Dar prieš vidurnaktį toj pusėj, į kurią jie nuėjo, pasigirdo šautuvų, kulkosvaidžių kalenimas. Nejaugi vėl užpuolė draugus? Už kokios valandos atšniokštavo Tomas. Be kepurės, vienu žalios spalvos treningiuku, vos ne basas, tik su automatu ant krūtinės. Apsupom jį, klausinėjam: kas, kaip?

– Tikro nieko nežinau, bet Vytą greičiausiai bus nušovę, – tokį išgirdom atsakymą.

Įkandin jo atplumpsėjo Julius su savo Aušrele, o paskui juos – ir pats šeimininkas Šimaitis.

Taip, Vytas žuvo, palikęs savo Irutę, laukiančią antro kūdikio. Pats Julius savo akimis matęs, kaip jis, pravėręs langą, priklausė vienu keliu ant palangės ir mėgino iššauti į priešais gulintį kulkosvaidininką. Tačiau nespėjo. Kulkosvaidžio ugnies pakirstas, nuvirto žemyn galva laukan.

Tomui pavyko išsprukti pro duris. Kulkų spiečiaus lydimas ir atsisaudydamas pasiekė alksnyną, o iš tenai netoli ir miškas. Čia kyla neįspėjama mįslė: kodėl pirmieji žūsta patys geriausieji, o nevykėliai dažniausiai išlieka gyvi? Kodėl MIRTIS būtinai pasirinko savo auką Vytą, jei ir Julius buvo jos naguose? Ji elgiasi kaip tas godus gurmanas, kuris skuba suryti pačius skaniausius kąšnius, o neskanius nustumia į šalį ir palieka lėkštėje. Julius tikrai buvo apipelijęs ir prarūgęs kąsnis, todėl jis ir šiandien tebegyvena.

Netrukus Julius pasitraukė iš mūsų būrio, slaptai legalizavosi

ir, norėdamas įsiteikti savo naujiems šeimininkams, ėmė išdavinėti visus nuo pradžios iki galo, pasakoti visas smulkmenas apie partizanų gyvenimą, stoti į akistatas ir įrodinėti, kad štai ne taip buvo, kaip tu pasakoji, o taip, kaip aš sakau. Už tuos jo „nuopelnus“ MGB neliko skolinga: išrūpino gyvenamąjį plotą Vilniuje, įdarbino kažkokioj laboratorijoj.

Tą pačią naktį iškeliavome pas Aidą. Girdžių būrio vyrams buvo žinomas ryšininkas Ažuolas, stambus ūkininkas, gyvenantis Mituvos pakrantėje, kuris galėtų mus nuvesti. Dar gerokai prieš rytą „pacypinome“ į jo namelio langą. Pažinęs keletą miškinį, kurie jau ne vieną kartą lankėsi pas jį, žmogelis tuoj įsileido į vidų ir paklausė, kuo galėtų mums padėti. Paprašėm nuvesti pas Aidą. Nė pusės žodžio netaręs, užsimetė ant pečių kailinius, susisuko iš naminio tabako ilgą cigarą ir išėjom.

Tai buvo aukštas, tvirtos sudėjimo vyriškis. Gyveno su žmona ir nebyliu broliu. Brolis nebylys, maždaug tokio pat ūgio ir amžiaus, kartais pavaduodavo jį palaikant ryšius su partizanais. Jis taip pat puikiai žinojo aplinkinius miškus, partizanų stovyklas, buvo tvirtas ir patikimas kaip uola.

Perėję neplatų lauko ruoželį, atsidūrėme amžiną dainą savo viršūnėmis dainuojančiame pušyne. Vingiuotu, tamsiu miško keleliu išėjome į plačią, mėnulio apšviestą kvartalinę liniją. Žygiavome ilgai. Mėnuo, neįstengdamas konkuruoti su ryto aušra, darėsi vis blyškesnis ir blyškesnis, kol pagaliau pavirto balkšvu, vos įžiūrimu debesėliu. Išaušo rytas. Iš kvartalinės linijos vėl pasukome į vingiuojantį keliuką. Tuo keliuku išėjome į kitą, be galo ilgą kvartalinę. Iš tos – į vėl vos žymų keliuką. Ir vis pušynai, pušynai, pušynai...

Visą laikąėjome tylėdami, kažkaip prislėgtai susikaupe. Nežinau, ką galvojo kiti mano draugai, bet mano mintys sukosi vis apie tuos pačius skaudžius įvykius: apie užvakar žuvusį broliuką, areštuotą sesutę, apie skausmą paliktą mamą, apie kritusį Vytelį...

Pamažu dangus apsitraukė plonu, permatomu debesų sluoksniu, ėmė skraidyti lengvos snaigijų plaštakės.

Mūsų vadovas pranešė, kad Aido stovykla čia pat, davė ženklą visiems sustoti, o pats nuėjo į stovyklą perspėti draugų. Netrukus grįžo, lydimas dviejų automatais ginkluotų vyrų. Kaip maloniai nustebau, pažinęs vieną jų – savo buvusį klasės draugą Kaziuką Šimkų, dabar Liudu pasivadinusį. Širdingas rankų paspaudimas, ir jų vedami, nužingsniavome į stovyklą. O štai ir pats Aidas, aukštas, tiesus, mirkčioja savo trumparegėm akimis pro akinių stiklus, žiūri į mus ir šypsosi, kaip anais laikais, per lotynų kalbos pamokas, kurių metu jis ne tik lotynų gramatiką ir sintaksės taisykles aiškino, kiek mokė, kaip tėvynę mylėti ir priešintis okupantams. Po keturiasdešimtųjų ir keturiasdešimt pirmųjų metų bolševikinio teroro, kada buvo areštuoti penki devintos klasės mokiniai, ištremtas į šiaurę mokinių mylimas gimnazijos direktorius Bronius Liešis, matematikos mokytojas Juozas Giedraitis ir kiti, kada ir patys mokiniai negalėjo žinoti, ar neatsidurs kartu su savo šeimomis ten, kur baltosios meškos vaikus veda, dauguma moksleivių laikė vokiečių armiją mūsų krašto išvaduojoja, žavėjosi šauniais vermachto kariais. Tačiau Petras Paulaitis greit atšaldė gimnazistų entuziazmą, nuolatos tvirtindamas, kad ir vieni, ir kiti yra okupantai. Skirtumas esąs tik tas, kad „viens raudonas kaip šėtonas, kitas rudas kaip šuva“. Ne kartą jis vedėsi savo auklėtinius į Kalnėnų pušynus parodyti klaikiai įsmukusių geltono smėlio duobių, kur buvo užkasti sušaudytų žydų lavonai.

– Štai, pasigėrėkite, vaikai, kokie „humaniški“ mūsų išvaduojujai, – sakydavo.

Petras (mes draugiškai jį taip ir vadindavom) iš patikimų, patriotiškai nusiteikusių aukštesniųjų klasių mokinių suorganizavo pagrindinį „šachmatininkų“ būrelį. Žodį „šachmatininkai“ paėmiau į kabutes, kad greičiausiai nė vienas iš mūsų nemokėjom lošti šachmatais, išskyrus gal tik patį Paulaitį. Šachmatų lenta buvo reikalinga per dažniems susirinkimams jo bute užmaskuoti.

Keturiasdešimt trečiųjų metų žiemą pasklido žinia apie ruošia-

mą jaunų vyrų mobilizaciją į vokiečių armiją. Reikėjo kuo skubiau-
siai perspėti Lietuvos jaunimą, kad jokia būdu nestotų guldėti gal-
vas už okupantų interesus.

Petras ištraukė iš kažkur apipelijusį šapirografą, pasikvietė ke-
letą „šachmatininkų“ pas save, parašė atsišaukimams tekstą, pa-
mokė kaip naudotis šapirografu, ir pradėjom spausdinti. Nuo ank-
styvo vakaro iki aušros „prikepėm“ keletą dešimčių lapelių, ragi-
nančių jaunimą boikotuoti mobilizaciją, nevykti į jokia komisijas,
slapstyti, o blogiausiu atveju pasitraukti į miškus.

Man, kaip turinčiam gražiausią ir lengviausiai įskaitomą brai-
žą, buvo pavesta perrašyti tušu ant švaraus popieriaus lapų Pau-
laičio suredaguotą atsišaukimų tekstą. Tik tada, kai proklamaci-
jos buvo išklijuotos pakelėse, ant telegrafo stulpų, namų sienų ir
gatvių sankryžose, supratau, kaip rizikinga savo ranka rašyti to-
kios atsišaukimus ir kaip lengva pakliūti į gestapo nagus. Tačiau,
ačiū Dievui, viskas baigėsi laimingai.

Šapirografas, kaip minėjau, buvo senas, nuo vieno originalo at-
sispausdindavo tik trys keturi egzemplioriai, reikėjo tą patį tekstą
perrašinėti dešimtis kartų, todėl ir mūsų darbas užtruko iki pat ryto.

Jurbarke, kaip ir visuose Lietuvos miestuose, gatvių pavadinimi-
mai buvo užrašyti ant atskirų medinių lentelių dviem kalbom: vo-
kiškai ir lietuviškai, o prie įvažiavimo į miestą iš visų trijų pusių –
Kauno, Smalininkų ir Klišių puikavosi didžiulės lentos su užrašu:
„Georgenburg ist judenfrei“ (Jurbarke žydų nėra).

Paulaitis seniai griežė dantį ant tų dvikalbių užrašų. Kam, gir-
di, mums, lietuviams reikalingi vokiški pavadinimai, jei mes ir lie-
tuviškai mokam skaityti. Nuplėšt vokiškuosius! O tuos „judenfrei“
išraut su visais stulpais!

– O kur juos dėt nuplėšus?

– Suneškit pas mane. – Petras nieko nebijojo.

Pasiskirstę grupelėmis po du, po tris mes, Paulaičio šachma-
tininkai, apsiginklavę dalbomis, vintraukiais, deguto puodukais ir

kitais reikalingais įrankiais, sulaukę nakties išdrožėme į žygį. Len-
telės su gatvių pavadinimais buvo prikaltos aukštai, kai kur teko
vienas kitam ant pečių atsistoti, kad jas pasiektume. O čia, žiūrėk,
dar ir praeivis pro šalį pražirglioja – tekdavo sprukti kur nors į tamsų
kiemą, kad nepastebėtų ir, palaikę plėšikais, nesukeltų aliarmo.

Dar prieš vidurnaktį mieste neliko nė vieno vokiško užrašo:
tuos, kurių nepavyko nuplėšti, užtepėm degutu. Kad traukiamų iš
mūro sienos vinių girgždesys nesutrukdytų budinčio policininko
saldaus miego, emaliuotą skydelį su užrašu „Polizei“ taip pat už-
tepėm degutu.

Taigi, Paulaičio iniciatyva per vieną naktį buvo „nuvokietintas“
visas Jurbarko miestas.

Ežiuku pakirptais plaukais, amžinai tuo pačiu pigios medžia-
gos rudu, gerokai panešiotu kiostiumėliu – štai tokį aš prisimenu
Paulaitį iš tų laimingų, niekad negrįšiančių jaunystės laikų. Visuo-
met geros nuotaikos, visuomet optimistas.

Toks pat dabar štai stovi jis priešais mus, naujai atvykusius, ir
nurodinėja vietas, kur patogiau žemines išsikasti.

Jų stovyklą radom puikiai įruoštą. Miškas toje vietoje kalvotas,
kaip audrotos jūros paviršius. Kalvutės apaugusios jaunomis, ko-
jos storumo pušaitėmis. Tokiose kalvutėse ir įrengti jų bunkeriai,
kelios dešimtys žingsnių vienas nuo kito.

Pirmas nuo krašto – buvusio policininko Beržo bunkeris, to-
liau – paties Aido, o dar toliau – Leopardo bunkeris (pavadinti jie
skyrininkų vardais). Bunkeryje dviaukščiai gultai, šalia durų – ge-
ležinė krosnelė šildytis ir valgiui gaminti. Beržas net patalus ir pū-
kines pagalves iš namų atsigabenęs. Mes apie tokį komfortą anks-
čiau ir supratimo neturėjome.

Pirmaisiais partizanavimo metais miške prie degančio laužo
praleisdavome tik trumpą žiemos dieną. Sulaukę vakaro, parau-
dusiomis nuo dūmų akimis, o neretai ir į kaulą sukiėtėjusiais nuo
kaitros batų aulais, išeidavom pas pamiškės gyventojus perna-

kvoti. Kol šeimininkas paruošdavo vakarienę, kol pavakarieniau-
davome, miegui likdavo tik viena kita valanda, nes rytą, kol dar
visiškai tamsu, vėl reikėdavo būti miške. Kartais išlindę į pamiškę
pajusdavom, kad kaime šeimininkauja NKVD kareiviai. Tada vėl
tekdavo grįžti atgal, prie užgesusio laužo, arba brautis per brūz-
gynus į antrą miško pusę. Stovyklas ir nakvynės vietas keisdav-
vom kasdien. Be to, žiemą sniege palikdavome tokių pėdsakų,
kad ir aklam būtų nesudarę didelio sunkumo surasti mūsų stovyk-
lą. Todėl keisdavom ne tik stovyklas, bet ir tame pačiame miške
ilgiau kaip tris keturias dienas nepasilikdavome. Žygiai iš vieno
miško į kitą būdavo ypač varginantys. Man pačiam ne kartą yra
tekę tokio žygio metu užsnūsti. Tik užkliudęs koja sušalusį kur-
miarausį ar žengtelėjęs į duobutę, kurių kaimo laukuose nesu-
skaitoma daugybė, staiga nubundi ir neprisimeni, ką per tą laiką
susapnavęs.

Didžiausia laimė, kai vadas paskelbdavo poilsį. Krisdavom ta-
da kur kas stovėjęs kniūbsti ant sniego ir tą pačią akimirką užmig-
davom. Pats įsitikinau, kad, gulėdamas ant pilvo sniege, nepersi-
šaldysi. O juk neretai nuo spartaus ėjimo būdavom gausiai supra-
kaitavę. Gal dėl to ir nesusirgdavom, kad vadas neduodavo ilgai
miegoti. Pailsėję dešimt penkiolika minučių, vėl pakildavom, pa-
likdami ištirpusiame sniege tamsius savo kūnų atspaudus. Pana-
šūs vargai truko iki to laiko, kai vieną vakarą, neprisimenu dėl
kokios priežasties – ar siautė didelė pūga, ar aptingom – neiš-
ėjom nakvoti į kaimą. Pasistatėm iš egliaiškių užuovėją ir sugulėm
aplink degantį laužą, palikę vieną budintį pakurstyti ugnies. Pras-
tas buvo tą pirmą naktį miegas, kai iš vieno šono vos taukai nela-
ša, o kitas stingsta nuo šalčio. Bet, vartydamiesi kaip kotletai kep-
tuvėje, laimingai sulaukėm ryto ir išsimiegojome, jei ne geriau, tai
nė kiek ir ne blogiau, kaip vaikščiodami nakvynės į kaimą.

Nuo to vakaro kasnakt nakvodavome miške. Kam nėra tekę
tokiomis sąlygomis miegoti miške, tas net neįsivaizduoja, kaip jau-

ku naktį miško gilumoje prie kaitriai degančio laužo, kada aplink nejžvelgiama tamsa ir spigina žiemos speigas.

Vėliau išmokome statyti iš eglišakių palapinės, kurios apsugodavo mus nuo žvarbaus vėjo, neleisdavo išsisklaidyti šilumai ir būdavo šiokia tokia pastogė. Tada mes pajutome, kad partizano gyvenimas nėra jau toks beviltiškai vargingas, kaip iš pradžių mums atrodė, kad galima žmoniškai pailsėti, lig soties išsimiegoti ir nejausti nuolat gresiančio pavojaus būti užpultiems, kaip nakvojant pamiškės pirkelėse. Čia, jeigu mėgintų kas užpulti, iš tolo užgirstume besiartinantį priešą ir visuomet spėtume laiku pasitraukti arba atremti. Be to, kas mus suras naktį miško tankumynuose, jei kartais ir mes patys pusę nakties išklaidžiodavom, kol patekdavom į savo stovyklą.

Truputį pailsėję Aido stovykloje, užkandę po kelionės, griebėmės statyti žemines. Vieni kasė kalnelyje duobes, kiti, apsiginklavę kirviais ir pjūklais, ruošė iš pušaičių kamienų medžiagą perdengti luboms ir sienoms išgrįsti. Gera iki prietemos paplušėjus, mūsų šešiolikos kvadratų kambarėlis jau buvo paruoštas. Trūko tik gultų, tačiau pirmąją naktį pernakvojom be jų, sugulę ant žemės. Neatsiliko nuo mūsų ir girdžiškiai. Aido vyrai iš kažkur iškrapštė visai neblogą geležinę krosnelę, kurią užkūrus, patalpoj pasklido jauki šiluma. Mudu su Tomu neskubėjom pirmieji užimti vietų, todėl teko susirangyti prie pat durų, pro kurių plyšius visą naktį traukė vėjas. Tačiau po dviejų praleistų be miego naktų mažai kreipėme dėmesio į šį menką nepatogumą. Tik rytą prabudęs pasijutau, kad krečia šaltis, gelia sąnarius, svaigsta galva. Pasi-skundžiau Tomui. Šis pranešė apie mano ligą Aidui, o Aidas tuoj pat pas mane atsiuntė gydytoją. Tai buvo labai švelni pagyvenusi moteris, prieš kiek laiko pabėgusi iš Jurbarko ligoninės su pilnu įvairiausių vaistų lagaminu medicinos sesuo Eglė ir prisiglaudusi Aido būryje. Apžiūrėjo ji mane, pabarbeno pirštais nugarą, krūtinę, pasiklausė kvėpavimo, davė išgerti tabletę antigripino ir nuve-

dė į Beržo bunkerį. Beržas suraukė nosį, pamatęs, kaip aš be jokių ceremonijų palindau po jo duknomis, bet... negi pasipriešinsi daktarei. O ir pats Beržas iš esmės neblogas buvo žmogus.

Ilgai neteko man naudotis Beržo minkšta patalyne: tą pačią dieną mūsų vyrai baigė įrengti bunkerį, sumeistravo gultus ir vakare aš vėl persikrausčiau pas saviškius, jausdamasis beveik visiškai sveikas.

Mūsų bunkeris buvo pats erdviausias, todėl vakarais maldai ir patikrinimui susirinkdavom ne kur kitur, o pas mus.

Po maldos Aidas painformuodavo mus apie tarptautinę padėtį, kuri, atvirai kalbant, nebuvo labai džiuginanti. Aido bunkeryje buvo radijas, o jis pats mokėjo keletą kalbų (Amerikos balsas tada dar nekalbėjo Lietuvai).

Taip, padėtis, bent artimiausioje ateityje, nieko gera nežadėjo, tačiau mes patys guodėme save įvairiausiomis iliuzijomis, puoselėjom viltis greit sulaukti laisvės ir beveik tuo tikėjome. Ir jei ne tas pačių savęs apgaudinėjimas, ne tos tuščios viltys (o jos tada ir neatrodė tuščios), gal ne vienas būtų išsikraustęs iš proto, slapta pabėgęs iš būrio arba, geriausiu atveju, baigęs tuos visus vargus savižudybe. Bet mes tikėjome. Tikėjome, kad mūsų troškimai vėliau ar anksčiau išsipildys, kad stiprios Vakarų valstybės neleis per daug išsišakoti nuožmiai tironijai. O svarbiausia, tikėjome tuo, kad tiesa ir žmoniškumas nugalės smurtą ir melą.

Vieną vakarą, skraidant lengvutėms kaip pūkas snaigėms, prigulėm pilnos dvejų rogėms vyrų ir išvažiavom į žygį. Reikėjo apsirūpinti produktais ir nuraminti keletą per daug įsismaginusių šnipelių. Kelias buvo tolimas, apie dvidešimt kilometrų, tačiau pailsėję arkliai bėgo šaunia ristele, ir mes netrukome nutirpusiomis nuo nepatogaus sėdėjimo kojomis pasiekti tikslą. Girdžių būrio vyrai pasilieka vienoje miško pusėje įvykdyti jiems skirtą užduotį, mes, likusieji, pamiškės keliukais išvažiuojame į kitą to paties miško pusę. Mums buvo pranešta, kad viena man gerai pažįstama mer-

gaitė vedžiojusi po kaimą enkavėdistus ir nurodinėjusi partizanų ryšininkes. Už tokį uolumą jos laukė skaudi bausmė, tačiau reikėjo išsiaiškinti – gal ji nekalta. Į vidų suėjo keletas nepažįstamų vyrų (pažįstami nenorėjom rodytis). Vyresniajai dukrai buvo įsakyta apsirengti ir važiuoti kartu. Šeimoje kilo sąmyšis. Tėvas aimanuoja, laužo rankas, jaunesnioji apkabino savo sesutę, prisi-glaudė visu kūnu prie jos ir nepaleidžia.

– Neleisiu, – sako, – sesutės vienos. Jeigu jau taip reikia, vež-kitės ir mane. Šaudykit abi kartu.

Gal būtų ir išvengta tokios šiurpios scenos, jei karštakošis Na-palys (ne tas pats, apie kurį rašiau, o kitas) nebūtų jų taip išgąsdi-nęs. Vos įsibrovęs į kambarį, ėmė švaistyti automatu, rėkti ant vargšės mergaitės, išvadindamas ją šnipe, išdavike ir dar viso-kiais žodžiais. Nesuprantu, kodėl jis, būdamas pats jauniausias, šitaip įsismagino. Gerai, kad Špičkus laiku jį nutildė ir perėmė rei-kalą į savo rankas. Mandagiai, net atsiprašęs už savo išsišokėlių draugą, išaiškino visai šeimai, kad nėra reikalo nusiminti, kad ji greičiausiai nekaltai įskūsta ir, visai galimas dalykas, po apklau-sos bus paleista. Tėvas nustojo aimanavęs. Visi lyg ir apsirami-no. Sesutės paleido viena kitą iš glėbio. Vyresnioji greit apsiren-gė, atsibučiavo su saviškiais ir išėjo kartu su vyrais. Rogėse atsi-sėdo šalia manęs, pažvelgė man tiesiai į veidą ir... pažino.

– Kaip džiaugiuosi tave pamačiusi. O buvo taip baisu tarp ne-pažįstamų. Dabar aš tikrai žinau, kad nieko blogo man neatsitiks.

Man labai gaila pasidarė nelaimingos mergaitės, ir aš pasiry-žau, kalta ji ar nekalta, bet kokia kaina ją išgelbėti. O ir tas jos naivus manimi pasitikėjimas, kažkodėl mane įtikino, kad ji tikrai nekalta. Būdama kalta ji neišdrįstų taip atvirai žvelgti tiesiai į akis. Išdavikų žvilgsnis ne toks. Taip, mergaite, kiek sugebėsiu, steng-siuosi pateisinti tavo pasitikėjimą. To aš jai, žinoma, nepasakiau, bet vien apie tai tik ir galvojau visą kelią.

Stovyklą pasiekėme jau visiškai prašvitus. Neprivažiavę pa-

čios stovyklos, išlaipinome savo „belaisvę“. Aš ir dar pora vyrų pasilikome su ja, o kitus su arkliais pasiunčiau į stovyklą ir paprasčiau pakviesti Tomą. Nuo jo, kaip nuo mūsų kuopos vado, daugiausia priklausė belaisvės likimas, todėl pirmiausia ir nutariau jį nuteikti mergaitės naudai.

Pasivedęs į šalį, išdėsčiau jam savo samprotavimus, kad ji nekalta, kad jos kaltės konkrečiai niekas neįrodė ir kad įtarimas, lyg ji nurodinėjusi enkavėdistams ryšininkes, niekuo nepagrįstas. Greičiausiai visa tai iš piršto išlaužtas melas.

Pasiuntėm likusius vyrus į šalį, pasilikdami su Marcelike (toks jos vardas) vienudu. Po trumpos apklausos paaiškėjo, kad mergaitę tikrai vedžiojosi su savimi enkavėdistai, kad ji kažkieno buvo įskūsta palaikanti ryšius su partizanais, kad enkavėdistai ir grasinimais, ir gerumu reikalavę išduoti kitus ryšininkus ir parodyti banditų slėptuves. Bet ji nieko neišdavusi. O kad ir būtų norėjusi išduoti, nebūtų galėjusi, nes nei apie ryšininkes, nei apie partizanus nieko nežinojusi ir dabar nežinanti.

Pasikvietėm Aidą. Šis paklausė:

– Kokia jūsų nuomonė? Ką manote su ja daryti?

– Mūsų nuomonė tokia, kad ji niekuo neprasikaltusi ir kad ją reikia tučtuojau paleisti.

– Jūsų reikalas. O kaip ji pareis viena? Ar nepaklys miške?

– Iki miško pakraščio tegu ją palydi kelią žinantys vyrai, o toliau namus susiras pati viena. Ar rasi namus?

– Rasiu, rasiu, – neapsakomu džiaugsmu nušvito jos veidas.

Gražinę jai konfiskuotus odinius tėvo batus, pamokę, ką sakyti, jei kartais kelyje sutiktų stribus ar garnizoną, išlydėjome į namučius.

– Jei kas paklaus, iš kur pareini, sakysiu: buvau pas batsiuvį, nešiau batus taisyti, – guviai atsakė be galo laiminga mergina. – O kaip džiaugsis tėvelis su sesute, mane gyvą ir sveiką pamatę.

Atėję į stovyklą, grįžusių Girdžių vyrų dar neradome. Kur jie

galėtų taip ilgai užtrukti? Beje, važiuodami atgal lyg ir girdėjome kažkur tolimus šūvius. Ar tik nebus jie susidūrę su garnizonu ar stribais?

Po valandos į stovyklą įvažiavo jų rogės. Rogėse tik vienas partizanas Paulius.

Štai ką jis mums papasakojo: laimingai įvykdę pirmąją užduotį, atvažiavo į ūkininko P. sodybą. Čia gyveno senas, užkietėjęs ir labai gudrus skundikas. Stambaus ūkio savininkas puikiai sugėbėjo tarnauti dviem ponams: svetingai priimdavo miškinius, gudrumu įsigydavo jų pasitikėjimą, o paskui viską smulkiai pranešdavo saugumui. Ne vienas kaimo gyventojas jo „dėka“ atsidūrė tremtyje arba kalėjime. Galiausiai priėjo ožka liepto galą: buvo išaiškintas jo dvideidiškumas ir įsakyta jį areštuoti.

– Aš, – pasakoja Paulius, – toliau nuo sodybos saugojau arklius. Netrukus trys mūsų vyrai atvedė senį, pasodino jį į roges, o man liepė daboti, ir patys grįžo atgal į sodybą. Tuo tarpu baltais apsiaustais apsilikę garnizono kariai prislinko nepastebėti visai arti namų ir ėmė smarkiai šaudyti iš kulkosvaidžio ir automatų. Mūsų panikos apimtiems vyrams nieko neliko, kaip tik bėgti kur kas išmano. Baltai apsirengusių sniege sugulusių enkavėdistų visiškai nesimatė. Tik tratėjo šūviai, zimbė kulkos pro galvas.

Senis tuo momentu, pasinaudojęs bendru sąmyšiu, vikriai, ne sulig savo amžiumi išvirto iš rogių ir pasileido bėgti. Nubėgo netoli, už keleto žingsnių krito nuo mano kulkos. Trenksmo išgąsdinti arkliai šoko į šalį, vos neapvertę rogių ir, kanopomis žarstydami sniegą, nurūko per laukus. Laimė, spėjau sugriebti vadžias ir vargais negalais įsiritau į roges. Beskubėdamas pamečiau kepurę. Tik čia, netoli stovyklos, pastebėjau, kad ji guli rogėse.

– Kas paskui atsitiko mūsų draugams, negaliu pasakyti, – užbaigė pasakojimą Paulius.

Kitos dienos rytą atsirado dar trys draugai, po kurio laiko – dar du, o dar kitą dieną sugrįžo sprogstamosios kulkos sutrupinta kai-

rės rankos alkūne Puškinas. Trūko tik Kriaučiaus. Žinoma, sugrįš ir Kriaučius, kur jis dėsīs? Bet Kriaučius negrįžo nei po dienos, nei po savaitės.

Tą naktį Kriaučiu laimingai pavyko išvengti susidūrimo su garnizonu, todėl mes ir tikėjomės, kad neilgtrukus jis laimingai sugrįš į stovyklą, ir visai nesikrimtom dėl jo likimo.

Mat, važiuojant pro šalį, Kriaučius pasiprašė draugų, kad jam leistų trumpam užbėgti į namus pasikeisti baltinių. Kad jis negrįžo – nieko stebėtino. Kiekvienas juo dėtas nebūtų grįžęs į tą vietą, kur trata kulkosvaidžiai. Greičiausiai nusigandęs įlindo į kokią nors palėpę ir bijojo galvą iškišti.

Pamiršome Kriaučių, pamiršome tos nakties įvykius, tik niekaip negalime pamiršti nežmoniškus skausmus kenčiančio Puškino. Jį apgyvendinom mūsų bunkeryje. Kasdien daktarė perriša, plauna rivanoliu žaizdą, duoda gerti frontazilo tablečių, tačiau ranka negyja. Pradėjo pūliuoti ir skleisti nemalonų pūvančios mėsos kvapą.

Taip praėjo savaitė, kita. Kas vakarą patikrinimas, malda, politinė informacija. Kas dieną srebiam lig soties riebią sriubą, kurią be priekaištų išverda mūsų virėjas, tas pats seniukas, pas kurį žuvo Vytelis. Nuo pirmos dienos, tik įsirengus bunkerį, jis ėmė virti pietus. Siūlė jam ginklą, bet jį imti atsisakė:

– Štai mano ginklas, – parodė kabantį ant sienos iš medžio išskaptuotą samtį, – reikalui esant mokėsiu ir šiuo apsiginti.

Šautuvo neėmė todėl, kad greitai laiku galvojo grįžti į namus.

– Neimsiu šautuvo, ir niekas neįrodys, kad su ginklu kovojau prieš valdžią. O už tai, kad skanius barščius viriau, nėra jokio reikalo bausti, – samprotavo seniukas.

Ne jaunystės užgaidos ir ne romantika atvedė partizanų ryšininkę Genutę į amžiną dainą dainuojančius Jurbarko apylinkių šilus, bet smalsūs enkavėdistų ir jų šnipelių žvilgsniai privertė vienturtę geltonkasę mergaitę palikti savo tėvų namučius ir ieškoti prieglobsčio pas miško brolius Aido viešpatijoje. Čia ir ėmė

prie jos gretintis toks Žaibas, jau spėjęs keletą priekinių dantų prarasti, senbernis. Liežuvį jis turėjo gal ir ne tokį šmaikštų kaip mūsų Stumbriuko, bet ir to užteko, kad apsuktų dvidešimtmeteri merginai galvą. Jų draugystei pasiekus, o gal jau ir peržengus padorumo ribas, Aidas įtekė jiems griežtą ultimatumą: arba – arba! Arba ženykitės, arba užbaikite šią komediją. Nežinia, kuo ši komedija būtų užsibaigusi – vedybomis ar skyrybomis, jei netikėtas stovyklos užpuolimas nebūtų nutraukęs vos pradėtą kurti juodviejų romaną.

Mudu su Geniuku iš pat mažų dienų mėgdavom krėsti visokių pokštus: ar vasaros vakarais dainuojančias merginas iš parugės, užsimetę baltas paklodes, pagąsdinti, ar kokią kitą nekalną šunybę kam nors iškrėsti. Taigi ir čia, prisiminę vaikystės dienas, sugalvojom patikrinti mūsų vyrų sugebėjimą pasiruošti netikėtam užpuolimui. Dar iš vakaro išsidrožėm dvi lenteles, prie vieno jų galo pririšom po virvutę. Kada, paėmęs už kito virtuvės galo, suki tas lenteles aplink galvą, jos virpėdamos išduoda tokį garsą, kurio net labiausiai išlavinta ausis neatskiria nuo įklampusios mašinos burzgimo.

Anksti rytą, kai visų pats skaniausias miegas, išslinkom su savo zirzynėmis į patį stovyklos vidurį ir paleidom jas į darbą. Rezultato ilgai laukti nereikėjo: tuoj iš bunkerių ėmė lįsti užsimiegoję vyrai, kas be kepurės, kas vienomis kojinėmis, kas basnirčia įsipykę į batus, bet visi su ginklais rankose. Bene pats pirmas iš savo guolio iššoko Aidas. Vienplaukis, basas ir, rodos, vien tik apatinėmis kelnėmis.

Supratę, kad šis mūsų eksperimentas gali baigtis liūdnai, jei kartais išgąsdinti vyrai imtų šaudyti burzgiančių „mašinų“ kryptimi, mes tuoj nutildėme zirzynes ir ėmėme garsiai juoktis.

Na, ir gavom nuo Aido velnių! Pienburniais ir piemenimis mus išvadino. Net nubausti pagrasino, bet paskui ir pats pradėjo juoktis.

– Girdžiu, – sako, – pro miegus – ūžia mašinos. Pakeliu galvą –
ogi jos visai čia pat, stovykloje. Kad jos čia užbuksavo, – savaime
suprantama: sniego gilu, ir žemė po sniegu beveik neįšalusė. Tik
niekaip negaliu suprasti, kaip jos prisikapstė iki stovyklos. Maši-
noms pravažiuojamo kelio juk nėra.

Aido dalinyje buvo du dideli medžioklės entuziastai, seni brakonieriai: Špičkus ir Zuikys. Juodu žinojo aplinkinius miškus kaip savo švarko kišenę. Ypač taiklia akimi pasižymėjo Zuikys. Kartą, beslaminėdamas aplink stovyklą, dviem vienas paskui kitą paleistais pusautomatžio šūviais patiesė du šernus. Ir taip taikliai, kad šie nė kriuktelti nespėjo. Iš mūsų grupės medžiotojo liga buvo nepagydomai užsikrėtęs Tomas. Nežinau, ar jis savo gyvenime yra ką sumedžiojęs ar ne, bet savo galvos tą įsidėmėtiną Kūčių vakarą tik per stebuklą nepalydėjo.

Taip slinko mūsų dienos, vienos nuobodžiai, kitos linksmai iki to gražaus kovo mėnesio ryto, kai šaltukui gnaibant nosis, sėdo šie trys žvėrienos mėgėjai į roges ir išgirgždėjo į vadinamąjį Prūsgirį už kokių aštuonių kilometrų nuo stovyklos laimės pamėginti. Visą dieną laukėme jų, bet medžiotojai vis nesirodė. Pradėjom nerimauti. Nejaugi vėl kas atsitiko? Tik vakare, jau visiškai suteimus, parrisnojo vieni arkliai be rogių ir be medžiotojų. Po valandos ar dar kiek vėliau atsirado ir medžiotojai. Nusiklampoję per dieną, išvargę, vos vos batus pavilkdami. Niekio blogo neatsitikę, tik arkliai, matyt, nusibodus be užsiėmimo pririštiems stovėti, išsinerė iš pakinktų ir, palikę roges, parbėgo į stovyklą. Jei taip, tai dėl visa ko palikę sustiprintą patrulį, visi ramiai sugulėm normaliam nakties poilsiui. Tik niekad nepavargstantis Zuikys sėdo ant arklio, antrąjį pasiėmė už pavadžio ir išėjo parsivežti nušautų stirnų. Kaip minėjau, buvo kovo vidurys. Dienos buvo saulėtos, naktimis šypsojosi mėnulio pilnatis ir stiprokai šalo. Laukėm greičiau pavasario, kada nutirps sniegas, po enkavėdistų ar ne pats didžiausias mūsų priešas. Bet sniegas vis netirpo, pavasaris vis nesirodė. Staiga mūsų miegą nutraukė keletas pavienių šūvių, į kuriuos tą pačią akimirką atsiliepė kulkosvaidžių ir automatų klegesys. Sprogo keletas granatų. Bunkeryje pakilo didžiausias šurmulys. Pašoku nuo guolio ir ieškau savo batų. Vieną šiaip taip surandu ir taikau-

si mauti ant kojos. Tuo tarpu kažkoks nezgrabaila (tamsoje negi atpažinsi) užgriuvo visu svoriu ant manęs ir priplojo veidu prie žemės. Iš rankų išleidau sučiuptąjį batą, bet greitai vėl jį suradau. Ginklus dauguma kabindavo lauke prie durų, kad, reikalui esant, būtų galima greičiau surasti. Viena koja bate, kita basa, iššokau laukan. Geniukas jau gulėjo prie savo kulkosvaidžio ir trumpomis serijomis neleido priešui apsupti mūsų bunkerį. Pastebėjau, kad ir jis vienomis kojineėmis. Įšokau atgal į bunkerį ir iš karto pavyko nutverti jo batus. Užmoviau tuos batus jam ant kojų, o pats prigučiau šalia jo, pasiruošęs pakeisti kulkosvaidžio diską. Priešas pastebėjo, iš kur šaudė mūsų kulkosvaidis ir, iššovęs aukštyne keletą raudonų raketų, atidengė mūsų pusėn pragarišką ugnį. Kelios nukirstos pušaitės nuvirto mums ant nugarų. Apsidairę aplinkui pastebėjome, kad prie bunkerio likę tik mudu. Kiti vyrai jau spėjo pasitraukti ir už keleto žingsnių paskubomis kopė į kalnelį. Nėra prasmės ir mudviem ginti tuščią bunkerį. Užgesus raketoms, palikom savo postą ir nuskubėjome paskui draugus. Kautynės baigėsi. Girdėjosi tik pavieniai šūviai ir viena kita automato bei kulkosvaidžio serija. Tai Beržo ir Aido vyrai atsišaudydami traukėsi iš stovyklos. Pagaliau nutilo ir paskutiniai mūsų garsai. Rusai užėmė stovyklą ir dabar ten vieni šeiminkauja. Už kelių šimtų žingsnių radome belaukiantį Girdžių būrį ir Leopardą su savo vyrais. Jiems net neteko paragauti ugnies. Dar kiek palaukus, prisijungė prie mūsų Beržo skyrius ir Aidas.

Mūsų įkarštyje visi buvom pamirę sužeistąjį Puškiną. Tik Tomas jį prisiminė. Užuot vadovavęs kautynėms, jis šoko prie nelaimingojo, o, kol jį aprengė, mes jau visi buvom pasitraukę. Tik per stebuklą juodu praėjo pro rusų kulkosvaidininką.

– Kur mūsų daktarikė? – kažkas pasiteiravo.

Bet štai ir ji su vaistų lagaminu rankoj ir dešimtšūviu per petį.

– Kur tą šautuvą susigriebei? Ar stribą nuginklavai? – pajaukavo kažkuris.

– Deja, – atsakė daktarikė. – Tas šautuvas Untos, kurį aš palikau mirtinai sužeistą.

Dabar tai jau visi. Bet kas bus su Zuikiu, jei jis nieko neįtardamas ims ir atvažiuos su savo stirnomis tiesiai į stovyklą, kurioje jau šeimininkauja rusai? „Nu pogodi, zajec, popalsia!“ išgirs vietoj draugų pasisveikinimo. Tačiau Zuikys jau čia. Jis ne tik greitas, bet ir gudrus kaip lapė. Išgirdęs stovykloje šaudymą, pasuko arklius į tankesnę eglyną ir laukia, kuo visa tai baigsis. Ir štai sulaukė mūsų. Per daug nesumeluosiu sakydamas, kad jis ir panašus buvo į zuikį: nedidukas, trumpais kailinukais, visuomet pakėlęs žieminės kepurės ausis į viršų – tikras zuikis.

– O kaip su ta mano basa koja, – paklaus susirūpinęs skaitytojas, – ar nenušalau aš jos, pamiršęs, kad ji neapauta? Ne, nepamiršau aš ją pasirūpinti. Pradžioj, žinoma, galvojau ne apie koją, o kaip sveiką kailį išnešti. Koja antraeilis dalykas, galva svarbiau.

Praėjus pavojui, tuoj prisiminiau paraudusią nuo šalčio leteną. Vieno draugo kuprinėje atsirado gabalas naujos drobės, iš kurios gera paklodė išeitų. Aš į tą paklodę suvysčiau spalvą praradusią galūnę, iš viršaus aprišau špagatu. Jei kartais sribai ar rusai užtiktų mano pėdas, tai ne iš karto susigaudytų, kokio čia žvėries praeita: viena pėda lyg ir į žmogaus pėdą panaši, o kita – nei šis, nei tas.

Pražygiavę keletą kilometrų mišku, sustojome pailsėti. Vakare, pasiskirstę nedidelėmis grupelėmis, išėjome į kaimą apsirūpinti maistu, indais ir kitais reikmenimis. O svarbiausia, būtinai man reikėjo įsigyti bent vieną batą, nes be bato lyg ir ne partizanas.

Belaukdami vakaro, prie kaitrios laužo ugnies dalijomės įspūdziais apie pasibaigusį mūšį. Iš vakaro buvo ramu, aplink jokio garso, jokio šlamesio. Tik gerokai po vidurnakčio sargybiniai išgirdo tai vienoje, tai kitoje pusėje įtartiną traškesį. Klausosi įtempę ausis – garsas tai nutyla, tai vėl pasigirsta, ir kaskart vis arčiau. Atrodė, lyg kažkas nori ateiti į stovyklą, tik niekaip neranda

kelio: vis nuklysta tai į kairę, tai į dešinę pusę. Tik pastebėję tarp medžių šmėžuojančius tamsius šešėlius, suprato, kad čia ne stirnos ir ne šernai. Ilgiau laukti buvo rizikinga, ir jie iššovė keletą įspėjamų šūvių. Tada iš krūmų išsoko būrys rusų ir, šaukdami „ura“, pradėjo šaudyti tiesiai į Beržo bunkerio angą. Kaip jo vyrams pavyko sveikiems ištrūkti, sunku paaiškinti. Tik vargšą Untą kliudė kulka. Bunkeriu ištuštėjus, mūsų daktarikė vis dar rinkosi vaistus ir krovėsi į lagaminą. Surinkusi viską iki paskutinės tabletės, ramių ramiausiai išėjo iš bunkerio, pakeliui rado mirštantį Untą, apsikabinusį jauno berželio kamieną, pasikeitė su juo ginklais, paėmusi iš jo karabiną, o jam palikusi pistoletą ir laimingai susitiko su mumis. Lyg kokioje pasakoje: Tomas su sužeistu Puškinu prasmuko pro gulintį priešų kulkosvaidininką, visi Beržo vyrai, išskyrus Untą, ištrūko iš apsupto bunkerio, ir štai mūsų šaunioji Eglutė neskubėdama išnešė čemodaną vaistų. Bet čia ne pasaka. Pasakoju taip, kaip iš tikrųjų buvo. Stebuklingos kepurės, kurias užsidėjęs ant galvos žmogus pasidaro nematomas, jie nė vienas neturėjo. Tą aš tikrai žinau. Greičiausiai Geniuoko kulkosvaidžio ugnis prikaustė rusų dėmesį kaip tik tuo momentu, kai Eglutė, susirinkusi vaistus, paliko bunkerį.

Tą vakarą ryšininkas Ažuolas atsigulė su žmona anksti, tačiau miegas neėmė.

– Ko tu vartaisi kaip spirgas ant keptuvės? Nei pats miegi, nei man duodi, – priekaištauja žmona.

– Kad žinai, Onut, miegas neima. Kažkoks negeras nujautimas maudžia širdį, lyg sakyte sako: kilk ir eik iš namų.

– Dar ko išsigalvosi! Miegok tiktai!..

– Stengiuosi, bet negaliu.

– Tai gal lopšinę padainuot? Čiūčia liūlia, mažutėli, – ir prisiglaudusi visu kūnu pabučiavo į skruostą.

– Kokia tu gera, Onute. Kaip aš laimingas jausdamas tave šalia savęs. Tik kažin ar ilgai mes... Tokia bloga nuojauta...

– Liaukis! – pertraukia žmona. – Tu mane gąsdini savo nuojautomis. Geriau sakyk, kaip ten vyrų reikalai. Juk neseniai buvai su jais susitikęs.

– Vyrų reikalai neblogi. Tik Puškino žaizda kažko negyja. Pūliuoja. Alkūnė sutrupinta. Kad ir sugis, bet rankos jau tikriausiai nevaldys. Kriaučius dar negrįžęs. Vyrai sakė, kai ateis, kad nuvesčiau į stovyklą.

– Na, gerai, miegokim, – tarė žmona ir atsuko vyrui nugarą. Dar kurį laiką pasivartęs Ažuolas pradėjo snūduriuoti. Eina lyg per kažkokią krūmokšniais apaugusią pievą, kažko skuba, lyg nuo kažko pasislėpti nori, tik staiga išgirsta už krūmo gailiai cypiant: cy cy cy cy cy cy.

„Paukščiukas, ar sužeistas žvėrelis“ – pagalvojo. Prieina arčiau – cypauja ne už to krūmo, už kito. Prisiartina prie to – cypauja dar toliau, kažkur šone.

– Vis tiek surasiu tave, nelaimingas paukšteli, – ištaria pusbalisiu ir žengęs žingsnį siaubo pagautas atšoka atgal: po pat kojomis tyvuliuoja juodo kaip derva vandens akivara. Mėgina grįžti atgal – ir čia juoda akivara. Ir prieky, ir užpakaly, ir kairėj, ir dešinėj – visur juodas bedugnis vanduo. Stovi ant mažutės, meldais

apžėlusios salelės, ir ta salelė grimsta kartu su juo vis gilyn ir gilyn. Išsigandęs mėgina sušukti ir ... nubunda, apsipylęs šaltu prakaitu. Į lango stiklą kažkas įkyriai cypina: cypu cyp, cypu cyp.

Aha, kažkas iš vyrų bus atėjęs.

– Kas ten? – paklausė priėjęs prie lango.

– Tai aš. Nebijok. Kriaučius.

– Tu vienas?

– Ne, dar pora vyrų su manim. Iš Pavidaujo būrio. Gal nuvestum pas Aidą. Pats vienas nepasitikiu kelią rasti, o šituodu iš viso čia pirmą kartą.

– Užėikit į vidų. Aš tuoj apsirengsiu.

– Ne, geriau mes čia palauksim, – atsakė Kriaučius.

– Kaip norit. Aš tuoj.

Užsimetęs ant pečių sulopytus kailinukus, kojas įsispyręs į velinius su kaliošais, išslinko pro duris.

– Už poros valandų sugrįšiu, – išeidamas pasakė žmonai.

Švietė mėnulis. Girgždantis po kojomis sniegas spindėjo milijardais žalsvų blizgučių. Pirmas žingsniavo ryšininkas. Už jo – du nepažįstamieji, o pats paskutinis Kriaučius. Likus iki miško ne daugiau kaip penkios dešimtys žingsnių, ryšininkas pastebėjo, kad pamiškė pilna ginkluotų žmonių. „Bėgti!“ – blykstelėjo mintis.

– Stok! Nė žingsnio į šalį! – suriaumojo nepažįstamieji „partizanai“, įrėmę į nugarą automatų vamzdžius. Iš pamiškės atskubėjo dar keletas kareivių.

– Išdavi... – spyris batu į pilvą, šautuvo buože per sprandą nutraukė nebaigtą Kriaučiaus adresu prakeiksmo žodį. Partrenkę į sniegą dar ilgai spardė kojomis, kol vyresnysis nesudraudė įsismaginusių kareivių.

– Chvatit, rebiata, a to do lageria nedovediot*. Surišti rankas už nugaros, virvės galą stipriai laikyt ir pastatyt jį ant kojų!

* – Baikit, vyrai, o tai nė į stovyklą nenuves. (Rus.)

Kai įsakymas buvo kruopščiai įvykdytas, tas pats vyresnysis priėjo prie Ažuolo iš priekio, stuktelėjo kumščiu į smakrą, kad galvą aukščiau laikytų ir tarė:

– Nu, svoloč, vedi k svojim družjam!*

Ilgai jis vedžiojo būrį enkavėdistų aplink stovyklą, dėdamasis nerandęs kelio ir tuo norėdamas įspėti partizanus, kas iš dalies jam ir pavyko. Rusai, matyt, suprato mulkinami ir taip įsiuto, kad, pasibaigus mūšiui, ten pat vietoje suvedė su juo sąskaitas. Po keleto dienų nuėję apžiūrėti senosios savo stovyklos, radome jį gulintį kniūbsčią Beržo bunkeryje su peršautu pakaušiu. (Juožo Povilaičio žmona, pastebėjusi grįžtant rusus, paspruko ir slapstėsi Eržvilko apylinkėse – aut.)

* – Na, niekše, vesk pas savo draugus! (Rus.)

Tuose pačiuose miškuose dar tris ar keturias savaites praleidome kartu su Aidu. Nutirpo sniegas, sulaukėm pavasario. Vieną rytą ryšininkas pranešė matęs slenkant į mišką gausų dalinį enkavėdistų. Norėdami atsikeršyti už nužudytą ryšininką, Aido vadovaujami, nutarėme suruošti jiems pasalas. Užėmėm patogią poziciją šalia kelio, kuriuo, mūsų apskaičiavimu, jie turėjo praeiti. Pralaukėm visą dieną, bet taip ir nesulaukėm. Po kiek laiko dar kartą enkavėdistų garnizonas užpuolė mūsų stovyklą. Trumpai apsišaudė, pasitraukėm be aukų. Netrukus mūsų Pavidaujo būrys atsisveikino su Aidu ir grįžom į savo kraštą, į Šimkaičių mišką. Kuopos vadas Tomas dėl kelio sąnario uždegimo negalėjo kartu vaikščioti su vyrais ir laikinai turėjo palikti būrį. Slapstėsi savo namuose, ant tvarto įrengtoje slėptuvėje. Tą pačią vasarą, gerai kaimynei užrodžius, jis buvo areštuotas.

Praėjo maždaug pusė metų nuo minėtų įvykių. Buvo vasara. Stovyklavom Šimkaičių miške. Vieną vakarą keletas Girdžių būrio vyrų užslinko pas pažįstamą gyventoją pavakarieniauti. Buvo ten dvi šeimnininko dukterys. Aplink jaunesniąją kadaise rėžė sparnią Kriaučius, kai dar vaikščiojo su būriu ir kai dar niekas nesapnavo, kad jis taps Judu.

Susėdę už stalo vyrai pastebėjo, kad mergaitės nori jiems ką pasakyti. Susižvilgčioja tarp savęs, patyliukais pasikužda, o sakyti neišdrįsta ar progos neranda. Pagaliau. Vyresnioji įsidrąsinus priėjo prie Paleckio ir šnipštelėjo ausin:

– Kriaučius po lova.

Vyrai ramiai vakarieniavo toliau, tarsi mergaitė nieko svarbaus nebūtų pasakiusi.

Pabaigę vakarienę, pakilo nuo stalo, atsisveikino su šeimnininkais, paspaudė rankutes malonioms mergaitėms ir ruošėsi išeiti. Tada Paleckis kreipėsi į šeimnininką:

– Klausyk, šeimnininke, ar pas jus neatsirastų bent pora atliekamų, kad ir panešiotų batų. Mano keletas vyrukų vos ne basi

vaikščioja.

– Tai kad ne. Turim vienus išeiginius, bet ir tų pačių padai kaip popierius. Reikėtų puspadžius pakalti, tik odos užsimušęs niekur negausi.

– Bet aš mačiau, iš po lovos kyšo batų galvos. Nors ir purvinos, atrodo, dar visai pakenčiamos.

– Kur? – nustebo šeimininkas.

– Nagi štai čia, lovos kojūgaly. Bet iš tiesų jau nėra. Tik ką mačiau. Nejau bus žiurkės nunešusios? – pasilenkia ir vėl pamato batus, tik giliau palovyje.

– Keista, – vaizduoja nustebusį Paleckis. – Pirmąkart savo gyvenime matau tokią avalynę, kuri pati sugeba judėti. O gal čia septynmylės pušnys? Žmogau, tai būtų laimė! Nė vienas sribas iš manęs neištrūktų. Nagi pamėginsiu ištraukti.

– Oho vyrai, tik žiūrėkit! Įsigijau batus, o priedo dar ir Kriaučių. Na, Kriaučeli, kaip tu čia atsiradai?

– Vyrai, vyručiai, dovanokit, – sulemeno ištrauktas iš palovio Kriaučius.

– Ką dovanot? Batus? Ne, žmogau. Batai mums patiems reikalingi. O tu dėk ant galvos kepurę ir einam.

Tą pačią naktį atsivedė jie Kriaučių į Šimkaičių mišką. Pasiukvietė ir mūsų būrį į pasimatymą su senu bičiuliu.

– Dėdė kaltas, ne aš, – vis tą patį kartojo nelaimingasis. – Tai jis mane prikalbėjo pasiduoti.

– Ir liepė atvesti rusus į partizanų stovyklą?

– Ne, to daryti jis neliepė.

– Tai tu, žmogau, neišsisukinėk. Ir neverस्क savo kaltės ant bobutės. Geriau štai imk kastuvą ir kaskis duobę. Norėjai mums iškasti, dabar kaskis sau. Tavo minutės suskaičiuotos.

Drebančiomis rankomis paėmė kastuvą ir pradėjo kasti. Bet koks ten kasimas! Nežinau, ar iš silpnumo jam taip nesiklijavo darbas, o gal sąmoningai neskubėjo, norėdamas užtęsti laiką, kad

ilgiau pagyventi galėtų. Tris savaites būtų reikėję laukti, kol įsirašaus bent iki kelių. Užbaigti jo pradėtą darbą teko kitiems.

Kai duobė buvo baigta, pastatė jį ant krašto ir užrišo akis.

– Žmogau, po keleto minučių tu mirsi, – tarė drebančiu balsu Paleckis. – Gal ką pasakyti nori prieš mirdamas?

– Vyručiai, pasigailėkit!

– Netaušk niekų. Nori kalbėti, kalbėk rimtai. Ažuolo tu daug pasigailėjai? O ant mūsų galvų iš gailesčio užsiundeit rusus?

– Čia, netoli krūmuose, žinau paslėptą kulkosvaidį. Norit, nuvesiu. Jums pravers, – dar pamėgino vieną priemonę išsigelbėti.

– Nemeluoji?

– Garbės žodis!

– Tavo garbė pasmirdusio kiaušinio neverta. Na gerai. Atriškite akis, tegu veda.

Ilgai jis mulkino savo palydovus vis landžiodamas, kur tankesni krūmai, akivaizdžiai ieškodamas progos pasprukti, kol vienas palydovų, netekęs kantrybės, neuždrožė per sprandą.

– Apgaudinėji, šunsnuki! Jokio kulkosvaidžio tu nežinai. Marš prie duobės.

Įsivaizduoju, kokia šiurpulingai baisi padėtis patekus tarp buvusių draugų, kurių širdyse neliko nė krislelio užuojautos.

Vėl duobė. Vėl užrištos akys.

– Leiskit, vyručiai, pasimelsti.

– Melskis.

Nežinau, ar jis kada melsdavosi, bet šį kartą meldėsi neišpasakytai ilgai. Dar vienas mėginimas bent keliomis minutėmis pailginti savo gyvenimą.

– Žmogau, baik tuos savo poterius. Persižegnok ir keliauk į rojų, jei Dievas tau atleido, – neteko kantrybės Paleckis.

Sudrioksėjo šūviai ir suglebęs nelaimingojo kūnas susmuko į duobę.

Nežinau, buvo jo dėdė partinis ar ne, tačiau okupantų tvarka

jam patiko. Du jo sūnūs, taigi Kriaučiaus pusbroliai, tarnavo stri-
bais ir gynė, kiek tik jėgos leido, liaudį nuo pačios liaudies. Tą lem-
tingą vakarą, kai Kriaučius užbėgo neva pasikeisti baltinių, dėdė
sėdėjo jo tėvų pirkioje ir savo gražbylste prikalbėjo silpnavalį ber-
niuką pasiduoti saugumo organams. Rytojaus dieną pasikinkė ark-
lius ir pats nuvežė Kriaučių kaip aviną į turgų, į saugumą.

Daugiau nė žodžio apie jį.

Baltarusių „partizanai“

Kartą Šmekinės (Pavidaujo) miško pakraštyje užtikom šviežiai sumintą taką. Iš daugybės kerzinių batų pėdų buvo aišku, kad čia visai neseniai nuklampa didžiulio dalinio. Rytojaus dieną sužinojom, kad nežinomi „partizanai“, daugiausia kalbą rusiškai, lankėsi pas tarpmiškės gyventojus, rinkosi maisto ir sakėsi esą Biełorusijos partizanai, kovoja prieš sovietų valdžią. Teiravosi, kaip susisiekti su vietiniais partizanais, o kad gyventojai geriau jais pasitikėtų, buvo išsivedę apylinkės pirmininką, gerokai jį apspardę ir net grasinę sušaudyti (priminsiu, kad tas pirmininkas buvo mūsų žmogus, net ryšininkas, kurį laiką vaikščiojęs su partizanais).

Aiškus dalykas, žmonės jais nepasitikėjo, ir nieko nepešus teko jiems išsidanginti toliau.

Kitą kartą, grįždami iš kaimo, Stumbrys ir mudu su Geniuku įlindom į šieno kupetas netoli Girdžių giraitės trupučiuką nusnausti. Aušo rytas. Nespėję sumerkti akių, išgirdom tolumoje stiprų šaudymą. Atrodė, kad prie Balandinės miško verda smarkios kautynės.

„Ar tik ne „baltarusių partizanai“ susidūrė su Eržvilko garnizonu?“ – pagalvojom, nes tada dar tikėjom, kad tokių partizanų galėtų būti. Tik keistas dalykas: trasuojančios kulkos lekia tiesiai aukštyn, tiesiai į Viešpaties Dievo langus. Tada iškart supratom, kokios ten kautynės ir kokie ten partizanai. O po dienos jau pasklido po plačią apylinkę pačių enkavėdistų paleistas gandas, esą jų garnizonas susidūręs su gausiu, gerai ginkluotu banditų daliniu.

Dar vieną naktį Butkaičių kaime, eidami parugę pro medžiais apaugusią sodybą, mūsų penketas (broliai Antanas ir Bronius Liešiai, Stumbrys ir mudu su Geniuku) išgirdom toje sodyboje įtartinus garsus: girgžda varstomos durys, ausis pasiekia prislopinti vyrų balsai. Kas ten galėtų būti? Jei partizanai, tai įdomu, kokio dalinio. Pritūpėm parugėje ir laukiam, bene pasirodys. Pagaliau iš sodybos į lauką išslinko trys tamsios žmonių figūros. Atstumas nuo jų iki mūsų galėjo būti apie šimtas žingsnių.

- Kas ten? – užklausėm.
  - A kto vy? – rusiškai atsakė užklaustieji.
  - Mes – partizanai.
  - My tože partizany, – vėl išgirdome atsakymą rusiškai.
  - Togda prichodite k nam, budem vojevat vmeste, – pasiūlė Antanas Liesis, geriausiai iš mūsų mokėjęs rusiškai.
  - Net. Vas mnogo. My boimsia. Prichodite vy.
  - Raz vy boites, davaite sdelajem tak: pošlite odnogo vaševo čeloveka na seredinu polia, my pošlem odnogo svojevo dlia peregovorov*, – išvertė mūsų pasiūlymą Liesis.
  - Ladno, tak i sdelajem, – atsakė jie ir šešėliai kažkur išnyko.
- Palaukėm keletą minučių, kol kitame kaimo gale pasigirdo šunų lojimas. Pabūgo, bjaurybės!

O dar vieną kartą vos vos nesusidūrėme su iš tiesų gausiu naujai iškeptų „partizanų“ daliniu. Atsitiko tai Miliušių miške. Miškas ilgas, tęsiasi iš rytų į vakarus turbūt kokius aštuonis kilometrus, tik siauras, su persmaukomis, išsiraitęs kaip žaltys, vietomis kiek platesnis, vietomis ir pusės kilometro nesiekia. Jame dažniausiai prieglobstį rasdavo Paleckis su savo būriu, o mes tenai užklysdavome tik retkarčiais.

Tada atsibastėm į tą mišką, rodos, kartu su Paleckiu. Nespėję įsiruoti stovyklos, girdim – klampiu miško keliuku barška vežimai, prunkščia arkliai, šūkaloja žmonės. Prislinkome arčiau patikrinti, kas galėtų dienos vidury taip begėdiškai drumsti miško ramybę. Prieš mūsų akis atsivėrė štai koks reginys: vingiuotu miško keleliu, ankštai susigrūdę vienas prie kito, slenka vežimai, pilni prisėdę civiliai apsirengusių, bet ginkluotų žmonių, o dar daugiau pėsčiųjų. Kai visa ta kavalkada išvažiavo į miško pakraštį (į palaukę), pamatėm, kad ten jų esama be galo daug. Bendrai pa-

* – Jei jūs bijote, padarom taip: pasiųskite vieną savo žmogų į vidurį lauko, mes pasiųsim vieną iš saviškių ir pasikalbėsime.

ėmus, sunku iš pirmo žvilgsnio tiksliai nustatyti vorele einančių žmonių skaičių. Visuomet jų atrodo daugiau negu iš tikrųjų. Ypač nakties metu. Tačiau šį kartą mes juos stebėjome ilgai ir, manau, nedaug teapsiriksiu sakydamas, kad iš viso kartu su sėdinčiais vežimuose ir pėsčiaisiais jų buvo mažų mažiausiai pusantro šimto, o gal ir daugiau. Juk vien tik vežimų suskaičiavom vienuolika. Įdomu, ką jie būtų darę, jei mes būtumėm jiems pasirodę? Mūsų šių buvo apie penkiolika. Ar jie iš karto būtų mėginę mus likviduoti, ar būtų siūlę kartu su jais kovoti prieš tarybų valdžią, bendrai stovyklauti... Ir tik tada, pasitaikius gerai progai, pavyzdžiui, miegant, būtų susidoroję. Nežinau, kaip kitose, tolimesnėse apylinkėse, bet mūsų krašte šita enkavėdistų gudrybė nedavė jiems jokių teigiamų rezultatų: nė vienas partizanų dalinys, nė vienas ryšininkas neužkibo ant šios klastingos meškerės.

Per plauką...

Mūsų Pavidaujo būriui priklausė dar vadinamasis Telvekų skyrius, susidedęs maždaug iš dešimties jaunų vyrų. Jie buvo pavaldūs Pavidaujo būriui, bet laikydavosi dažniausiai atskirai.

Vieną 1946-ųjų vasaros dieną dienojome kartu su jais Džiugų kaime, pas ūkininką. Atbėgusi ryšininkė pranešė, kad į gretimą kaimą yra atvažiavusi žymi partijos veikėja K-nė, daug ir nuoširdžiai pasidarbavusi sudarinėjant žmonių trėmimo sąrašus ir nemažai kitokių šunybių prikėrusi. Seniai buvo vadovybės rekomenduota ją likviduoti, tik vis nepasitaikydavo progos, nes retai kada iš miestelio nosį iškišdavo. O štai dabar pati prašyte prašosi su mumis susipažinti.

Greit stvėrėme ginklus ir tarpmiškėmis, tiesiai per rugių laukus ir per vasarojus nuskubėjome prie Balandinės miško, nes tik pro tą mišką einančiu vieškelio galėjo ji grįžti atgal.

Pasiekę mišką apsidairėme – nieko nesimato. Pasirinkom patogią vietą pasaloms ir laukiame. Ilgai laukti neteko. Tolumoje pastebėjome lėtai slenkančią dviejų sargių traukiamą vežimą, pilną prisėdusį žmonių. Tarp jų matėsi dvi moterys ir keletas ginkluotų vyriškių. Tie patys! Tik važiavo jie ne tuo keliu, kur mes laukėme, o aplinkiniais šunkeliais, pro buvusį Minioto dvarą. Atsargi, kanlija! Bet mūsų neapgausi. Vis tiek sugrįši į šitą kelią, nes pervažiuoti Šaltuoną kito tilto nėra. Vyrų, už akių!

Pasileidom miško pakraščiu, kiek kojos neša tilto link. O miško pakraštys apaugęs brūzgynais, bėgti sunku. Kibios juodkarklių šakos kabinasi už drabužių ir veido, graso išbadyti akis. O čia, kaip tyčia, ar mus pastebėję, ar kitos minties įkvėpti, sudrožė važiuoti arkliams po botagą, ir šie pasileido vos ne šuoliais. Matom – lenktynes pralaimėsim, tad nieko kito neliko, kaip iššokti ant vieškelio ir šaudyti. Pirmąją šūvių seriją paleidom virš jų galvų. Arkliai, išgąsdinti šūvių ir kulku švilpimo, metėsi į šoną, vežimas apsvirtė, keleiviai suvirto į krūvą ant žemės. Iš krūvos pakilo dvi moterys, nusipurtė lyg šunyčiai išlipę iš vandens ir, pakėlusios rankas, bė-

ga tiesiai į mus. Pribėgus arčiau, pamatėm, kad tai dvi jaunos merginos. Abi šypsosi ir nė kiek nenusigandusios.

– Kas jūs tokios?

– Mes pašto darbuotojos.

– O kur K-nė?

– Jos čia nėra. Bet yra kitas: Šaulys. Antai bėga su šautuvu.

Neblogai ir tas. Jis taip pat senas mūsų taikiny. Dar keturiasdešimt penktųjų pavasarį mes penkiese, kartu su broliais Liesiais, persirengę rusų kareiviais, mėginom jį sučiupti ir gražiuoju pasikalbėti, kad liautųsi kūręs bolševikinį rojų, tačiau supratęs klastą, nėrė jis į Šaltuonos pašlaites – tiek jį ir tematėm.

Mūsų pokalbis su pašto gražuolėmis užtruko keletą akimirkų, bet ir to užteko, kad minėtasis Šaulys susirastų sau priedangą už didelio kupsto antrojo kelio pusėj, ties Vytauto ažuolu, ir pradėtų į mus šaudyti. Mes, net nesugulę ant žemės, atsakėm jam tuo pačiu, tačiau mūsų kulkos ardė tik kauburio viršūnę, jam nė kiek nepakenkdamos. O aš įkarštyje lyg tyčia pamiršau turįs už diržo vokišką mediniu kotu granatą. Ši būtų jį bemat nutildžiusi.

Tuo tarpu miestelyje sukalo garnizono kulkosvaidžiai. Jų kulkos ėmė ardyti kelią po mūsų kojomis, kitos sproginėjo, stulpais keldamos vieškelio dulkes. Aš buvau taip įsijautęs į šį pavojingą žaidimą, kad, nekreipdamas dėmesio į papsinčias po kojomis kulkas, vis leidau šūvį po šūvio į Šaulio tvirtovę, norėdamas jį iš ten iškrapštyti.

Galiausiai iš miestelio siunčiamos kulkos ėmė per daug įkyriai zvimbti pro mūsų galvas, kad ilgiau būtų galima pasilikti šioje atviroje vietoje. Pasiuntę į miestelį keletą serijų iš savo kulkosvaidžio ir kitų ginklų (tegu ir jiems prazvimbta pro ausis keletas bitelių), sulindom į mišką. Užbėgdamas įvykiams į priekį pažymėsiu, kad po šios, rodos, jau trečios pamokos, Šaulio bolševikinis entuziazmas gerokai atslūgo. Jei ir netapo partizanų bičiuliu, tai bent jau stengėsi jį nepastebėti, ir partizanai paliko jį ramybėje.

Kada nuo mūsų atsiskyrė pašto merginos, net nepastebėjome.

Visiškai sutemus išlindom iš miško į palaukę ties Jerubiškių kaimu. Einant vorele pro miško kampą kaip perkūnas iš giedro dangaus trenkė į mus kulkosvaidžių ir automatų ugnis. Tai buvo taip netikėta, ir šaudė taip iš arti, kad ir Mikutis davė kojoms valią kartu su kitais, net neprisiminęs, kad turi šautuvą ant pečių. Bet ir tai jis su Geniuku, kurio pečius slėgė rusiškas kulkosvaidis, gerokai atsiliko nuo draugų. Kol juodu pasiekė Neries krantą (ne tos Neries, kuri teka pro Vilnių – yra kita Neris, mažas upeliūkštis, Vidaujos intakas), draugai jau buvo antroj upelio pusėj. Tik pliump-telėję aukščiau kelių į vandenį, nusikabinome nuo pečių ginklus, tačiau atsišaudyti ir dabar nebuvo laiko: reikėjo susirasti nuolaidesnę krantą, kur greičiau būtų galima išlipti. Kol suradom tokią vietą ir išsiropštėm į antrą upelio pusę, sribai ar rusai – perkūnai žino, kas jie tokie buvo – jau ant priešingo Neries kranto ir vėl pradėjo į mus spirginti. Bet dabar mus dengė tamsi naktis ir pakrantės medžiai. Užlipę ant kalniuko, radom mūsų belaukiančius draugus ir, pasiuntę savo persekiotojams po keletą „padėkos serijų“, nužygiavom į Miliušių mišką. Kol mudu su Geniuku prie jų neprisijungėm, draugai nešaudė, nes tamsoje galėjo mus kliudyti.

Neįsivaizduoju, kaip jie taip netikėtai ir iš taip arti mus apšaudė (rodos, jautėme, kaip nudegino mūsų veidus), nesugebėjo ne tik mūsų visų pakloti, bet net nesužeidė nė vieno.

Kiek nusnaudę miško pievutėje tarp jaunų, išsikerojusių eglaičių, kaitriai vasaros saulutei pažvelgus pro medžių viršūnes, išlindom į pakraštį apsižvalgyti. Pamiškėje kaip skruzdės knibždėjo rusai nublukusiomis palaidinėmis. Kažką matavo, kalinėjo kuoliukus, žingsniavo. Gal jie ir pastebėjo mus, tačiau lyg ir nekreipė dėmesio ar bent dėjosi mūsų nematą. Ramiai, neskubėdami dirbo savo darbą toliau.

– Šitie mums nepavojingi, – nusprendėm. – Kažkokie statybinkai. Bet ir ne draugai. Geriau kiek tolėliau nuo jų kaimynystės.

Kokį puskilometrį paėjęjome mišku ir apsistojome saugesnėje vietoje. Čia palauksim vakaro, o paskui žiūrėsime, į kurią pusę paskuti. Be to, vakaras dar toli, dar tik priešpiečiai, dar rasa nenudžiūvo nuo aviečių uogienojų, o valgyti jau norisi – negalima ir to pamiršti.

Bet kur tau! Kaip nepamirši, jei tame kaime, kur buvom numatę maisto pasirinkti, sukvaksėjo kulkosvaidžiai. Pradžioj toliau, o paskui artyn ir artyn prie miško. Netrukus į mūsų stovyklą sugužėjo nuilsę ir suprakaitavę Paleckio vyrai.

– Žmogau, vos sveiką kailį išnešėm, – pradėjo pasakoti savo nuotykius Paleckis. – Užėjom vakar vakare pas ūkininką, pavakarieniavom, dar po čerkelę išmetėm – visur ramu. Sugulėm daržinėje ant šieno – tylu. Išsimiegojom, papusryčiavom – nė pasmirdusio stribo kaime. Ką gi, manau sau, pabūsime čia per dieną, o vakare – į mišką. Mano vyrai vėl sulindo į šiaudus, o man pačiam kažko neramu. Ne, galvoju, negulsiu. Žvilgt pro plyšį – ogi, žmogau, jau supa. Didžiausia daugybė enkavėdistų, pasiskleidę plačiu frontu, bėgte bėga tiesiai į mūsų sodybą. Vyrai, sakau, pavojus! Greit ant kojų! Kitas dar nesikelia įmigęs, ražosi, akis trina. Aš batu į užpakalį, į užpakalį...

Kaip ten toliau buvo, Paleckis nespėjo papasakoti. Prasižiojo dar kažką sakyti ir nutilo. Jo žodžius nutraukė prazvimbusios pro mūsų galvas kulkos. Šaudė visai čia pat, iš brūzgynų. Pastebėjau, kaip už pušies užsiglaudė rusas su automatu. Paleidau į tą vietą keletą šūvių. Geniukas prašnekino savo kulkosvaidį, nukreipęs ta pačia kryptimi. Gal nusigando ruselis, o gal kliuvo, bet automatas iš tos vietos daugiau nešaudė. Mūsų vyrai tuo tarpu pasiskleidė, sukrito ant žemės ir pradėjo atsišaudyti. Užvirė trumpos, bet stiprios kautynės. Greit prieš šaudymas beveik visai nutilo, girdėjosi tik rusų rėkavimas.

Atrėmę puolimą, mes tuoj palikom stovyklą ir patraukėm išilgai miško į rytus, kur, mūsų manymu, neturėjom sutikti priešų, jei

Broliai
Giesiai

tik miškas neapsuptas. Atsargiai perėjom mišką kertantį keliuką (miškas toje vietoje buvo siauras kaip rankovė) ir netrukus pasiekėm pakraštį. Kruopščiai išžvalgę palaukę ir įsitikinę, kad šioje pusėje ramu, per laukus, prisidengdami krūmokšniais, mažais eglynėliais, aukšta žole prižėlusiais kanalais, pačiu vidurdieniu nusi-danginome į visada mums teikusį patikimą prieglobstį Šimkaičių mišką (Ferminę).

Neprisimenu, kada, bet greičiausiai tos pačios dienos vakare nuo mūsų atsiskyrė Paleckis su savo būriu ir keletu telveikiškių. Likome penkiese ar šešiese: Stumbrys, mudu su Geniuku ir dar kažkas.

Rytojaus dieną, stovyklaujant netoli miško pakraščio, sargybinis pranešė, kad gan didelis rusų dalinys slenka iš kaimo mūsų stovyklos link. Po keleto susidūrimų su priešu buvom išeikvoję beveik visus šovinius, gerokai išvargę ir neturėjome nė mažiausio noro dar kartą su jais susitikti. Nedelsdami palikom stovyklą net laužo neužgesinę ir pasitraukėm gilyn į mišką. Rusai prisivijo mus ir apšaudė. Keliais šūviais privertę juos sustoti ir pagalvoti – vytis toliau ar grįžti atgal, nuėjom į priešingą (pietinį) miško pakraštį, ties Jaunučio tėviške. Reikėtų užėti į jo namus ir pasiteirauti, kokia čia, šioje pusėje, padėtis. Gal ir čia pilni kaimai „skeltanagių“? O štai ir Jaunučio brolis Adoliukas. Nė nepastebėjom, kaip jis čia atsirado su dvejų metų vaiku ant rankų. Adoliukas dar ne partizanas – jam tik šešiolika, tačiau nepamainomas ryšininkas ir už partizanus mirti pasiryžęs. Trumpai paaiškinęs, kad apylinkėje ramu, nesigirdį nei sribų, nei garnizono, tempiasi mus pas save į vidų, nors tu ką.

– Užėikit, vyrukai, užėikit. Yra Jaunutis, Jurgutis, Zidorius (Antanas Pažereckas, to paties Jonelio brolis, kurį, einantį į „Kūbačius pas mergą“, nušovė enkavėdistai), keletas merginų... – tiesiog maldaute maldauja Adoliukas.

Sunku atsispirti pagundai, kai taip nuoširdžiai prašo. Aišku,

ten vaišėmis apkrautas stalias, kaip tik buvo antroji Sekminių diena, o mes juk dar nuo vakar vakaro nieko burnoj neturėjome. Susispietėm aplink Adoliuką būreliu vis dar abejodami – priimti jo kvietimą ar atsisakyti. Tik staiga – kaip karštu vandeniu perliejo mus kulkosvaidžio ir automatų ugnis. Kritome ant žemės. Iš kur šaudė? Aha! Iš už pamiškėję suverstų rąstų krūvos. Iš labai arti. Gal iš penkiolikos-dvidešimties metrų. Suvokę, kur pasislėpęs priešas, ėmėm spirginti ir mes. Priešo kulka nukirto mūsų kulkosvaidžio kojikas, o ir priešo pozicija geresnė: juos saugo rąstai, mes be patikimos priedangos, ir šovinių belikę visai mažai. Reikia trauktis. Kulų krušos lydimi pasitraukėme gilyn į mišką. Adoliukas su savo globotiniu nepastebimai išnyko, kaip nepastebimai buvo atsiradęs.

– Taip išeina, kad mūsų motinėlė Ferminė apsupta, ir rytoj gali pradėti ją šukuoti, – tokią padarėm išvadą ir nutarėm mišku nueiti iki Paskynų palaukės, kol šviesu – gerai išžvalgyti kaimą ir, atėjus nakčiai, persimesti į Lapgirių mišką. Taip ir padarėm. Pakeliui pasibeldėm į smulkaus ūkininko pirkios langą pasiteirauti apie padėtį. Duris pravėrė vienmarškinis žmogutis, mažas, didelė galva ir, kaip man pasirodė, trupučiuką į kuprelę susimetęs.

– Vyrai, vyručiai, ką jūs darot, – pašnibždomis, bet labai įtikinančiai užsipuolė jis mus, dar nespėjusius nė prasižioti. – Pilni kaimai rusų, visi miškai apgulti. Bėkit iš čia kuo toliausiai.

Gal žmogus ir teisybę sako, o gal tik tam, kad pas jį neužteiktumėm. Valandėlę pastovėjom, pasikrapštėm pakaušius ir nutarėm nepaisyti jo perspėjimo. Susiradom saugią vietelę miške ir ištūnojome iki vakaro, neišdrįsdami arčiau palaukės prisitarti.

Broliai

Liesiai

Keletą kartų minėjau brolius Antaną ir Bronių Liesius, bet plačiau apie juos taip ir nepapasakojau. O reikėtų.

Antanas baigė Jurbarko gimnaziją 1937 m. Bronius dvejis metais vėliau. Abu buvo pažangūs mokiniai, priklausė skautų organizacijai. Baigę gimnaziją, įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą. Ką studijavo – nežinau. Jų tėvas Bronius Liesis buvo Jurbarko gimnazijos direktorius. Dėstė vyresnėse klasėse logiką, psichologiją ir dar kai kurias disciplinas (rodos, ir lietuvių kalbą).

1940 metais bolševikams okupavus Lietuvą, buvo pašalintas iš direktoriaus pareigų ir paskirtas dėstyti į programą įvestą rusų kalbą. Kaip dėstytojas, nepasakyčiau, kad būtų buvęs labai geras, tačiau žmogus buvo auksinis: teisingas, nuoširdus, aukštos moralės, aukštos kultūros ir Lietuvos patriotas. Prisimenu jo pirmą rusų kalbos pamoką mūsų klasėje. Pasisveikinęs su mokiniais, atvertė Šuravino vadovėlyje patį sunkiausią paragrafą ir paikišo pirmame suole sėdinčiam mokiniui:

– Še, skaityk!

Mokinukas atsistojo, žiūri į knygą kaip avinas į naujus vartus ir tyli.

– Ėė, jūs dar ir skaityti nemokate, – skėstelėjo rankomis mokytojas Liesis.

O iš kur mes mokėsim, jei rusiškas raides pirmąsyk gyvenime išvydome.

Tada priėjo prie lentos ir kreida ėmė paišyti rusišką abėcėlę, paaiškindamas, ką kuris ženklas reiškia.

Mėgo humorą. Pasakys kokį nors kalambūrą, mes – pilnom gerklėm kvatotis. Užsikrečia ir jis pats mūsų juoku ir ima kvatotis dar garsiau už mus pačius. Staiga susigriebia, nutyla, pabeldžia pieštuku į stalą:

– Jūs ir j-juoktis kultūringai nemokate (nežymiai mikčiojo).

Keturiasdešimt pirmųjų metų biržely kartu su žmona ir devintos klasės dukra Danute buvo ištremtas į Sovietų Sąjungos gilu-

mą, kur ir mirė iš bado. Žmoną, kiek girdėjau, tremtyje nušovė enkavėdistas sargybinis. Apie Danutės likimą neteko girdėti.

Beje, man pakliuvus į MGB nagus, kapitonas Demidenko kartą klausė manęs, ar aš nepažįstas Liesytės Danutės.

– Taip, pažinojau. Mokėmės kartu gimnazijoje, – atsakiau į jo klausimą.

– O kur ji dabar? Ar neteko susitikti?

– Jums geriau žinoti, kur ji dabar. Ją kartu su tėvais ištrėmė į Sibirą.

– Ji pabėgo, – atsakė Demidenko. – Ir kažkur slapstosi.

Iš kur ir kada ji pabėgo – iš tremties ar bevežant, ar gal iš namų, kai vežė tėvus, šito kapitonas man nepaaiškino.

Sūnums Antanui ir Broniui Liesiams kažkoku būdu pavyko išvengti tremties. 1944 metais juodu pasitraukė į Vakarus. Vokietijoje įstojo į desantininkų mokyklą. Ten juos apmokė naudotis parašiotu. Šiek tiek supažindino su partizaninės kovos metodais ir, aprenkę raudonarmiečių uniforma, apginklavę rusiškais desantiniais automatais, 1944 metų gruodžio mėnesio naktį (?) kartu su Sabaliausku, taip pat Jurbarko gimnazijos abiturientu, išmetė desantu. Vargais negalais susiradę vienas kitą, užėjo į nedidukę trobelę ir ten perdienoję.

Vakare buvo besiruošią apleisti trobelę ir išeiti kur nors pas žmones pasieškoti maisto ir mėginti susisiekti su partizanais, bet pasijuto enkavėdistų apsupti. Rusai pareikalavo mesti ginklus ir pasiduoti. Sabaliauskas iškart išėjo pakeltomis rankomis ir pasidavė, o Liesiai sulipo ant aukšto. Rusai pradėjo šaudyti, vis reikalaudami pasiduoti, tačiau šturmuoti trobelės nesiryžo, matyt, prisibijojo, nes pro pat jų ausis prazvimbdavo viena kita Liesių pasiūsta kulka.

Visiškai sutemus Liesiai nusirėplino trobelės sąsparmomis žemyn, prislinko nepastebėti prie enkavėdistų ir įsimaišė į jų gretas. Kurį laiką apšaudė kartu su jais namą ir, įsitikinę, kad rusai laiko

juos savišķiais, nežymiai nuo jų atsitolino. Jau būdami netoli miško, vis dar girdėję automatų serijas ir enkavėdistų rėkavimus: „Sdavaites, diversanty!“ 1945 m. žiemą mes jau vaikščiojome kartu su jais.

Kaip jau esu minėjęs, pirmoji partizanavimo žiema mums buvo tikrai nelengva. Ne dėl to, kad labai būtų mus persekioję enkavėdistai, o todėl, kad neturėjome patirties.

Mūsų desantininkai, broliai Liesiai Idenas ir Eglis, sunkiai priėjo prie tokio čigoniško, išties vargingo gyvenimo sąlygų. Buvo labai suvargę, nervingi, nekantrūs ir pikti. Riedavosi juodu tarp savęs dėl mums nesuprantamų priežasčių, ypač žygio metu, kaip du svetimų kaimų šunyčiai, dėl ko neretai tekdavo sustoti ir juos apaminti. Tačiau taip buvo tik pirmaisiais žiemos mėnesiais. Laikei bėgant apsiprato ir susitaikė su savo likimu. O jau sutikus juos po metų sunku būtų buvę patikėti, kad tai tie patys irzlieji broliukai, amžinai kuo nors nepatenkinti. Dabar jie tapo žvalūs, energingi ir linksmi. Žinoma, dar ir tada jie retkarčiais pasibardavo tarp savęs senu papratimu, tik ne iš nusivylimo, kaip anksčiau, o greičiausiai dėl energijos pertekliaus. O kaip gražiai juodu dainuodavo susėdę prie liepsnojančio laužo! Dažniausiai dar gimnazijoje išmokus „Tango noktiurno“, „Miela, miela“, „Tavo smuikas, čigone“ ir kt. Taip ir suspausdavo širdį prisiminus laimingus laimingus netolimos praeities laikus... Rašė jie ir eiles.

Kada ir kokiomis aplinkybėmis šie du poetiškos sielos broliukai paaukojo savo gyvybes kaip duoklę niekad nepasotinamai bolševizmo hidrai, de ja, neteko girdėti.

Kartą Jaunutis atsivedė į stovyklą kažkokį, jau persiritusį per penktą dešimtį, dėdę. Iš kur jis tą dėdę ištraukė, mes taip ir nesužinojome. Sakėsi jį gerai pažįstęs, esąs padorus žmogus, ne koks apsimetėlis ir norįs prašyti mūsų vyrų kažkokios paslaugos. Dėl kažkokių priežasčių jam tekę palikti savo namus ir įlįsti giliai į šiaudus. Jo name, kurį savo rankomis pasibudavojęs (tai jo paties žodis), įsitaisęs kažkoks sribas kaip ežys žalčio gūžtoje ir dabar ten šeimininkaujęs, tarsi tas namas nuo neatmenamų laikų jam priklausytų.

Iškiurksojo tas dėdė mūsų stovykloje keletą dienų, vis maldaudamas suteikti jam paslaugą, t. y. iškrapštyti įsibrovėlį sribą iš jo nuosavo namo, ir per tą laiką spėjo įsigyti gražiai skambantį Auksaburnio vardą. Kas jam prilipdė tą pseudonimą – griežtai tvirtinti negaliu, tačiau esu įsitikinęs, kad tai mūsų Stumbriuko darbas. Tik jis, o ne kas kitas, galėjo taip sugalvoti. Taigi šis auksaburnis dėdė per keletą dienų ėmė ir sukurstė mus eiti sribo iškrapštyti. Tamsią rudens naktį šešetas vyrų išsiruošėm į žygį. Kelią rodė pats Auksaburnis, surūdijusiu karabinu ginkluotas.

Einame valandą, einame kitą, klupdami per arimus, plėšydami kelnes į spygliuotų ganyklų vietas, kai pagaliau pats Auksaburnis sustojo ir pradėjo nerimastingai dairytis į visas puses. Kompos neturėjom. Laimė, nusiblaivė dangus, sumirksėjo žvaigždės. Pagal Šiaurės žvaigždę nustačiau, kad einame pietvakarių kryptimi. Pasakiau Jaunučiui.

– Avine tu nudaužytais ragais, savo namų nežinai, – užsipuolė Auksaburnį Jaunutis. – Negi į tą pusę Šilinė?! Į Jurbarką tu mus vedi, ne į Šilinę!

– Tai, kad rodosi...

– Rodosi, rodosi. Žegnokis, kad rodosi, o vesk ten, kur reikia!

Pasukome tiesiai į rytus. Vėl klibinkščiuojam per arimus, per ganyklas, pro tamsias, medžiuose paskendusias sodybas, o kelio galo vis nėra. Taip žygiavome dar gerą valandą.

– Dabar tai jau pažįstu vietoves, – staiga pralinksmino Auksaburnis. – Dabar jau žinau, į kurią pusę eiti.

– Žiūrėk, nenuvesk į Raseinius, – šaiposi Jaunutis. – Tau tik viščiukus perinti, o ne partizanams kelią rodyti.

Dar vienas kitas kilometras, ir štai Auksaburnio sodyba. Stovi ji prie plataus Raseinių vieškelio. Gyvenamasis namas nemažas, plačiais langais, beveik naujas.

Štai šitas langas miegamojo, – aiškina Auksaburnis. – Čia jis greičiausiai ir miega. Ginklo, kiek žinau, namuose jis neturi. Kas eis į vidų?

– Tavo sribas, tu ir įlisk pirmas, – atkerta Jaunutis. Auksaburnis tyliai pabeldžia į lango stiklą. Niekas neatsiliepia. Likusieji apsupam namą iš visų pusių. Auksaburnis pasibeldžia garsiau. Vėl tylą. Tada nusikabino nuo pečių šautuvą ir ėmė tvoti buože į lango rėmą. Tvojo tol, kol buožė neatsiskyrė nuo vamzdžio ir liko tabaluoti kaip spragilas.

– Žinai ką, brolau, tokiu beldimu ne tik pas sribą – į pragarą pas velnius neįsiprašysi, – įspėja Stumbras.

Nutarėm laužtis pro duris. Prie namo pristatytos belangės lentų gonkos. Surėmėme pečius, mėginom išlaužti. Nepasiduoda. Linksta kaip guminė, spyruokliuoja, o laikosi tvirtai. Tada užkišom pirštus už apačios ir iš visų jėgų patraukėm.

Atplyšo pora lentų. Į prasižiojusią angą sulindom mudu su Geniuku. Tenai dar vienerios durys į prieangį. Tos dar stipresnės, dvigubų lentų. Vargu ar pavyks išlaužti be kirvio. O kur jį gausi, tą kirvį? Negi prašysi paties šeimininko, kad paskolintų? Pamiršęs atsargumą atsisojau priešais duris. Galvojam, kaip čia įsibrovus. Tik pokšt iš vidaus šūvis tiesiai man į krūtinę. Aš keberiokšt aukštiekninkas.

Na, dabar tai jau galas, – nutvieskė mintis. Tuo pačiu akimirkiniu Geniukas suvarė visą automato apkabą į duris ir greit priško prie manęs.

– Kur tau kliuvo?

- Į krūtinę.
- Duok ranką.
- Palauk, aš pats.

Atsikeliu – lyg ir nieko. Vadinasi, į širdį nepataikė. Kol kraujas nutekės, jausiuosi dar stiprus, galėsiu eiti. O vėliau?.. Vėliau neteksiu kraujo, ims darytis silpna, pradės svaigti galva, sulinks per kelius kojos, draugai paims ant rankų, nuneš iki miško, o ten... Kas daugiau gali būti „ten“, jei ne mirtis...

Išlindome. Geniukas davė komandą:

– Vyrai, turim trauktis. Mikutis pavojingai sužeistas. Paimkit jį dviese už parankių ir einam.

Trauktis ir be to turėjom, nes vieškely pasigirdo automašinų burzgimas. Gal rusų dalinys stovėjo netoliese, ir išgirdę šūvius atskuba į įvykio vietą. Netrukus kelią nušvietė mašinų žibintai. Pasitraukę toliau nuo kelio prisiplojom prie žemės, ir kaip tik pačiu laiku. Pro šalį pravažiavo dvi pilnos enkavėdistų mašinos. Gal ir gerai, kad mane sužeidė. Antraip vargu ar būtume išvengę kur kas pavojingesnio susidūrimo.

Praleidę mašinas vėl sukilom žygiuoti toliau. Vyrai vėl mėgino paimti mane už parankių, bet aš nesidaviau.

– Ne toks jau aš silpnas, kaip jūs įsivaizduojate. Galiu eiti pats vienas.

Iš tikrųjų, jokio silpnumo nejaučiau, tik trupučiuką skaudėjo sutrenkta vieta. Įkišu į užantį ranką – kraujo nėra. Tik pačiame krūtinės vidury užčiuopiau slyvos didumo kauburiuką. Matyt, kulka atsitrenkė į krūtinkaulį ir pasiliko ten įstrigusi. O kodėl ji, ta kulka, nepanorėjo lįsti giliau? Matyt, stribo pistoletas buvo gerokai išgveręs, o čia dar pasipainiojo durys – kol jas pramušė, neteko pusės energijos. Toliau jai reikėjo prasiskverbti per tampriai susuktą antklodę, kurią aš turėjau persirišęs per petį, prakirsti švarką, marškinius ir tada, jau visai netekusi jėgų, sutiko savo kelyje paskutinę neveikiamą kliūtį – krūtinės kaulą.

Miške nusirengęs ligi pusės įsitikinau, kad iš tikrųjų taip ir buvo: skylėta antklodė, kiauras švarkas ir marškiniai, iki kraujo nubrozinta oda ir iššokęs kaip balandžio kiaušinis kauburiukas. Jokios kulkos neradau. Nei drabužiuose, nei bate. Turbūt pasimetė kelyje.

Kada nuo mūsų atsiskyrė Auksaburnis, niekas nepastebėjo. Dingo, kaip ir ta kulka, be žinios.

Šis nevykęs, pusiau tragikomiškas nuotykėlis pradžioj sukėlęs mano draugų nemažą susirūpinimą, baigėsi visų nuoširdžiu juoku.

Buvo karšta 1946-ųjų metų liepos mėnesio diena. Neprisimenu, kokių reikalu trise, Stumbrys, Geniukas ir aš, atsiskyrėme nuo dalinio ir Vidaujos pakrantėmis atslinkome iki mūsų ūkio. Mama, negalėdama ilgiau pakęsti sribų terorizavimo, buvo išsikrausčiusi pas kaimynus. Eidami pro šalį, matėme tuščios sodybos tvoromis tingiai vaikštinėjantį katiną. Jis, vargšelis, jokiomis aplinkybėmis nenorėjo palikti savo gimtų namų. Įsitaisėme pavėsingame išdžiūvusio upelio krante. Priešais, antroje Vidaujos pusėje, ant kalniuko, stovėjo artimiausia mūsų kaimyno sodyba. Buvo pietų metas. Saulė negailestingai kepino.

Lankoje tingiai čirpė žiogai. Mums paunksmėje buvo vėsu ir gera. Stumbrys nusiavė batus, kad kojos šiek tiek atsigautų, paslėpė savo automatą ir pasišovė nueiti pas kaimyną užsakyti pietų. Netrukus grįžo ir pranešė, kad pietūs po valandos būsią paruošti. Geniukas užmaskavo savo kulkosvaidį, kad einant su tokiu gremėzdu per lanką nepastebėtų „negera akis“.

Tik staiga iš už kaimyno svirno kaip grybai išdygo būrys sribų. Pamatė mus, suriko „Stoj!“ ir trenkė iš visų ginklų. Mums nieko neliko, kaip tik parodyti jiems kulnis ir pasikliauti savo kojomis. Gera Stumbriui, kad jis, kaip žinodamas, iš anksto nusiavė batus. Dar pirmomis sekundėmis toli jis mus paliko. O ką daryti mudviem su Geniuku?.. Be to, aš dar velku ant kupros šautuvą, kurį panaudoti nėra kada ir beprasmiška. Sribų daug, gal penkiolika. Kol tu atsigręši, kol nusitaikysi, sribai dar labiau priartės. O kulkos zvimbia pro ausis kaip pašėlusios. Mes skutame vingiuotu Kelmyno intaku, retkarčiais prisidengdami kalvutėmis, o sribai vejas tiesiai per laukus. Jų kelias daug trumpesnis. Intakas prižėlęs tankios, iki juosmens išaugusios žolės, trukdančios bėgti. O sribai vejas nedarydami vingių plikais laukais ir be paliovos šaudo. Nenubėgęs nė trijų šimtų metrų pajutau, kad jėgos baigia mane palikti: trūksta oro, ausyse spengia, širdis, rodos, iššoks iš krūtinės. O iki artimiausio Miliušio miško –

dar geri du su puse kilometro. Pagaliau išbėgome iš to prakeikto intako į lygius laukus, tačiau jėgos dar labiau išsisėmė. Bet ir sribai, matyt, ne mažiau pavargo – pradėjo po truputį atsilikti. Užtat dar labiau suintensyvėjo jų ugnis, dažniau pradėjo kalenti kulkosvaidis.

Pajutau stiprų smūgį į dešinį petį, tarsi kas geležine kumštimi būtų užtvojęs. Neišlaikęs pusiausvyros nugriuvau nosimi į žemę. Pakilau, susipainiojo kojos ir vėl nugriuvau. Geniukas, bėgęs keletą žingsnių priekyje manęs, sustojo, prišoko artyn, paėmė iš manęs šautuvą ir susirūpinęs paklausė, ar dar galėsiąs bėgti.

– Pamėginsiu, – ir pakilęs pasileidau į priekį kaip stirna. Net vėjas švilpia pro ausis. Nepaisant to, kad drabužiai iki kelių primirko kraujo, širdis ėmė plakti normaliai, batai pasidarė tokie lengvi, patys mane nešė, kaip mažąjį Muką iš Haufo pasakos. Prisivijom Stumbrį, kuris buvo mus palikęs per gerą puskilometrį, ir mišką pasiekėm kartu su juo. Geniukas liko toli užpakalyje. Tiesa, jis dabar ir neskubėjo. Retkarčiais atsigręždavo ir pasiūsdavo atsilikusiems sribams vieną kitą šūvį.

Įsivaizduoju, kaip susigraudino „liaudies gynėjai“, paleidę iš rankų tokį riebų kąsnelį. Juk broliai Kisieliai tuo laiku buvo tapę vos ne garsenybėmis. Net Raseinių KGB viršininkas pulkininkas Sinycinas neseniai kreipėsi graudžiu laišku, žadėdamas laisvę ir gyvybę, jeigu pasiduotumėm. Aš tada tokiu pat laišku atsakiau, kad mes nesijaučiam skolingi ir garantavau jo gyvybę, jeigu jis pats nustos žudęs mūsų tautą ir geruoju pasiduos miškiniams.

Vėliau žmonės pasakojo, kad sribai kartu su savimi buvo pasivarę apylinkės pirmininką banditus vytis. Vienas sribas, nusivylęs savo akies taiklumu, įbruko jam į rankas automatą ir liepė šaudyti. Sako, gal tu geriau pataikysi. Šis buvo mūsų žmogus ir vienu nuspaudimu ištuštino visą diską į netoliese pūpsantį kurmiarausį, palikęs sribą visai be šovinių.

– Kvaily tu, rupūže, kur šaudai, – užsipuolė sribas.

– O ką aš žinau – liepei ir šaudau. Aš tokį žaisliuką pirmąkart gyvenime rankose laikau, – ramiai atsakęs pirmininkas.

Spygliuočių miške, kur nesijautė nė mažiausio vėjelio dvelkimo, buvo neišpasakytai karšta ir tvanku. Kūnas sumirko prakaitu ir krauju. Galva degė karščiu. Pasidarė silpna. Susiradęs balutę įmerkiau galvą. Balutės vanduo kaip pakaitintas, bet vis dėlto galva šiek tiek atvėso, pasidarė lengviau. Draugai iškvietė ryšininę Staselę. Ta atnešė tvarsčių, švaraus vandens. Apiplovė žaizdą, patepė jodu ir rūpestingai sutvarstė. Iki vakaro sakė surasianti žmogų, pas kurį būsią galima mane apgyvendinti.

Sutemus nuvedė ji mus pas savo netolimą kaimyną Baltrušaitį, su kuriuo, matyt, dieną jau buvo kalbėjusi. Šeimininkai priėmė mane šaltai, beveik nenoromis, o šeimininkė, be kita ko, dar pridūrė:

– Kito nepriimčiau. Pagulės pas mus, pasveiks, o paskui, pakliuvę gyvi, viską išpasakos. Tave, Mikuti, arba tavo brolių priimsiu mielai, – nors nei Mikučio, nei Geniuoko niekada ji nebuvo mačiusi. Matyt, žmonių kalbos pasiekė ir ją, kad šiais vyrais galima pasitikėti. Jos vyras atrodė dar abejingesisnis. Tik jų devynerių metų dukrytė pasitiko mane su entuziazmu ir vis prašė mamos:

– Mama, priimk, mam, priimk!

Jų namukas neseniai statytas, bet mažas: du kambariai ir virtuvė. Už lango jaunas vešlus sodelis su keliolika bičių avilių.

Paguldė mane kambaryje, minkštoje spyruoklinėje lovoje.

Naktį miegojau blogai. Nedavė ramybės du dalykai: labai įsiskaudėjo peršautas petys. Pradžioj jokio skausmo nejaučiau, o dabar ėmė taip gelti, kaip gelia skaudamą dantį ar ausį. Kenčiau dantis sukandęs, bet kartais imdavau ir sudejuodavau.

Antra priežastis, dėl kurios negalėjau užmigti, – tai rūpestis, arba greičiau baimė: kas bus, jei užeis sribai arba garnizonas. Tiesa, aš buvau įsitikinęs, kad po grindimis yra gerai įruošta slėptuvė, jei taip drąsiai mane priėmė. Bet kodėl šeimininkai iš karto

man jos neparodė? Ne, ilgai taip rizikuoti negalima. Rytoj būtinai paklausiu.

Rytojaus dieną į mano klausimą, ar yra po grindimis slėptuvė, šeimininkė tik papurtė galvą: jokios slėptuvės nei po grindimis, nei kur nors kitur nesą.

– Tai kur aš pasislėpsiu, jei ateis rusai? Tai ką, rankas aukštyn ir... sudiev, gyvenimėl? Ir man, ir jums.

– O kad pas mus jie neužaina niekada, – nuramino mane be-baimė šeimininkė.

Tačiau šitoks jos nuraminimas manęs nė kiek neapmaldė. Mėnesį neužėjo, metus neužėjo, o kur garantija, kad rytoj arba net tuojau pat, šiandien, neužeis. Kad ir ne banditų ieškoti, o kokia nors kita dingstimi, pavyzdžiui, atsigerti.

Išgulėjau tame kambarėlyje dar keletą dienų kaip ant adatų. Kartą aplankė mane buvęs klasės draugas Zigmas su kitu, taip pat buvusiū mokslo draugu. Dabar jis buvo trečio kurso medicinos instituto studentas. Apžiūrėjo mano žaizdą, apspaudė nešvariais pirštais ir pasakė: „Praeis“.

Praslinkus keletui dienų skausmai sumažėjo, žaizda pradėjo gyti, ir dar labiau padidėjo mano baimė ir nepasitikėjimas šiuo kambariuku. Šeimininkų ramumas pradėjo mane tiesiog erzinti.

Tada neiškentęs paprašiau šeimininką padaryti kokią nors lاندynę, pavyzdžiui, kad ir šiene. Mano prašymą jis išpildė.

– Įruošiau slėptuvę šiauduose ant tvarto, – pasakė jis kitos dienos pavakare. – Tik nežinau, kaip skaudama ranka tu į ją įlipsi. Lipti reikės iš tvarto pusės be kopėčių.

– Vieni juokai, – atsakiau aš nepaprastai apsidžiaugęs.

Nuo tos dienos apsigyvenau savo naujoje buveinėje. Oi, kaip gera buvo čia, palyginus su tuo nelemtu kambarėliu! Perskaičiau tada neprisimenu kaip į rankas patekusį „Don Kichotą“ ir dar keletą knygų. Rytą, pietums ir vakarienei pakviesdavo mane nultipti žemyn. Pusryčiams šeimininkė priversdavo mane išvalgyti su ka-

va vos ne pilną lėkštę šviežučio medaus, kas man ilgainiui gero-
kai įgriso.

Abu šeimininkai buvo mažakalbiai, o šeimininkė, pasakyčiau, net per daug surūgusi. Atrodė, visą laiką kažkuo nepatenkinta, pyksta, tačiau širdies buvo, matyt, geros. Toks jau juodviejų abiejų buvo charakteris – tylūnai. Nė vieną kartą neišgirdau, kad jie būtų tarp savęs susivaidiję. Tik jų devynmetė dukrelė be perstojo čiauškęjo ir buvo prie manęs labai prisirišusi. Nežinau, dėl kokios priežasties ji dar nelankė mokyklos. Šeimininkų prašomas pradėjau ją mokyti skaityti, rašyti ir skaičiavimo. Buvo kažkokia išsi-
blaškiusi, neatidi, ypač nepasidavė jai aritmetika, kas mane dažnai išvesdavo iš kantrybės.

Po pamokų vėl nedelsdamas užsirabaždindavau į savo palėpę.

Kartą, beaiškindamas jai uždavinį, žvilgtelėjau pro langą ir nu-
stėrau iš baimės: pro mūsų sodybą, patvoriais, praėjo vorele bū-
rys enkavėdistų. Kitą kartą, gulėdamas slėptuvėje, išgirdau neto-
liese stiprų susišaudymą: traškėjo automatai, kaleno kulkosvai-
džiai. Būrelį partizanų mažame, vos kelių arų beržynėlyje užklupo
rusai. Ko jie susirinko į tą beržynėlį, kada už šimto žingsnių miš-
kas, dar ir šiandien negaliu suprasti. Vadovavo jiems tada buvęs
mano klasės draugas Paršelis, puikus matematikas, vienas iš to
penketuko, kuris keturiasdešimtais metais prilipdė prie Stalino por-
treto mazgotę ir kuriam pirmąją karo dieną pavyko ištrūkti iš Ra-
seinių kalėjimo. Žuvo jis pats, Adomukas (Damanskis) ir dar vie-
nas, neprisimenu kas. Išgirdęs šūvius baisiai jaudinausi. Kažko-
dėl buvau įsitikinęs, kad ir mano brolis Geniukas kartu su jais.
Laimė, Geniuko ten nebuvo.

Vieną vakarą išsikvietė Tomas mane pasikalbėti. Buvo šilta
ankstyvo rudens naktis. Tomas buvo užsivilkęs raudonarmiečio
uniformą: susėdom ant linais nukloto lauko ir prasėdėjom visą
naktį iki ryto aušros. Tada jis man papasakojo savo nuostabią
istoriją, kurią vėliau atpasakosiu smulkiau.

Netrukus po šio susitikimo, jausdamasis visiškai pasveikęs, nors petį kartais dar nusmelkdavo aštrus skausmas, atsisveikinau su savo geraisiais šeimnininkais ir išėjau į savo dalinį.

Atvyko vieną vakarą Geniukas su keletu vyrų iš buvusio Rolando (tada jau Mindaugo) būrio manęs aplankyti. Tarp jų buvo ir keletas iš Tauragės kalėjimo pabėgusių politkalinių. Aš tada ir pareiškiau norą eiti kartu su jais.

Užėjom vieną vakarą Balnių kaime pas vieną tolimą mūsų giminitį, buvusį mano mokyklos draugą. Jų šeimoje dar buvo abu tėvai ir dvi ar trys seserys. Priėmė jie mus nuoširdžiai, kaip ir dera tolimiems giminaičiams. Sočiai pavalgydino, rodos, ir po lašiuką dar surado. Po vakarienės nuvedė į klojimą ant šiaudų. Įsiknisom vos ne iki paties dugno ir saldžiai sumigom. Lauke užavo vėjas, braškėjo stogo gegnės, purškė smulkus, rudeniškas lietus. O mums taip gera snūduriuoti duona kvepiančiuose šiauduose, taip jauku. Žinom, naktį čia niekas mūsų neras, o iki ryto dar toli.

Pietus pats mano draugas atnešė į klojimą, o vakarienės paprašė ateiti į kambarį, nes visą dieną kaime nebuvę nei rusų, nei stribų.

Šeimnininkėms bečirškinant vakarienę, kieme sulojo šuniukas, ir beveik tuo pačiu laiku pasigirdo stiprus beldimas į duris. Beldėsi ne taip, kaip beldžiasi kaimynas ar užklydęs pakeleivis, o su kažkokiu įžūliu pasitikėjimu, kaip beldžiasi ginkluoti žmonės.

– Jėzus Marija, – išbalo senoji šeimnininkė. – Turbūt stribai. Eikit, vyručiai, į šitą kambarį, o iš ten pro gonkeles į sodą.

Vos įsmukę į tamsų kambarį, išgirdom griežtą: „Otkroj bystre!“ Pro kitas duris išnėrėm į gėlių darželį, peršokom per tvorą automatu ginkluoto stribo panosėje ir atsidūrėme sode. Nors naktis buvo tamsi, ūkanota, bet mes jį aiškiai matėme, už pusantro žingsnio stovintį prie tvoros, o tuo labiau jis mus turėjo matyti. Bet kodėl jis nešovė, net neriktelėjo „Stok!“. Gal jo kinkos labiau drebėjo negu mūsų, ir iš didelės baimės pamiršo šautuvą turįs?

O gal jis buvo vienas iš tų „užjaučiančių“ sribų, kokių retkarčiais vis dar pasitaikydavo. O juk galėjo jis mus vienu nuspaudimu vietoje patiesti, nes mes jį pastebėjome tik šokdami per tvorą.

Paėję nuo sodybos kokius penkiasdešimt žingsnių, sustojome pasiklausyti. Tylu. Po kelių minučių atsidarė trobos durys, išėjo keletas tamsių figūrų į kiemą ir, pasišviesdami „liktarna“, ėmė slankioti apie tvartus, daržinę, klojimą. Virpančioje žibinto šviesoje buvo matyt tamsūs ginkluotų vyrų siluetai. Matyt, trobesiuose darė kratą.

Pusvalandį pastovėję ir įsitikinę, kad šeimnininkams nieko blogo neatsitiks, apsisukom, užsimetėm ginklus ant pečių ir nužingsniajom šlapiais, įmurusiais laukais tolyn, į tamsią kaip tunelis naktį.

Tegul pagyvena

Mes, trys broliai ir Stumbrys, apsidienojom pas Simuką. Buvo saulėta, bet nešalta keturiasdešimt šeštųjų žiemos, rodos, gruodžio mėnesio diena. Simukas kažką krapštėsi kieme, retkarčiais užbėgdamas į vidų pranešti, kad kaime ramu, nesigirdi nei rusų, nei sribų ir kad mes galį ramiai ilsėtis. Turint tokį patikimą žvalgą, kuris buvo atsargesnis už patį atsargumą, nerimauti dėl netikėto užpuolimo nebuvo prasmės. Todėl rytą nubudę dar ilgai lepino mėsą minkštai paklotose lovose. Simučio mama, nors jau įpusėjęsi šeštą dešimtmetį, mikliai sukinėjosi apie puodus: gamino seniai nematytiems svečiams pietus.

– Galit, vyručiai, kilti. Apsiprauskit, tuoj bus pietūs, – iš virtuvės į mūsų kambarį įkišus galvą, pranešė geroji tetulė. Tačiau nei apsiprausti, nei papietauti nespėjome.

Net uždusęs įbėgo iš lauko Simutis.

– Vyrai, jūs dar miegat, o Dargiuose pilna sribų!

Dargiai – gretimas kaimas, maždaug už pusės kilometro nuo mūsų nakvynės vietos.

Paskubomis apsirengėm, stvėrėme ginklus ir sprukom į Mituvos šlaitą. Čia kaktomušomis vos nesusidūrėm su milžiniška Šilo figūra. Paskui ji vorele sekė Viktoras su savo būriu.

– Vadinasi, kaip gerai, kad jus susitikom. Dargiuose sribai. Vos prasmukom pro juos nepastebėti. Kad taip užgrajinus jiems, vadinasi, a?

– Galima, – atsakėm.

– Kiek čia mūsų iš viso? Berods septyniolika. Trys kulkosvaidžiai. Užteks! Kaip jūs, vadinasi, manote?

– Turėtų užtekti. O kiek sribų?

– Neturi reikšmės. Nors ir trisdešimt.

– Na tada, vyrai, la ta tai! – sprendžiamą žodį tarė Viktoras.

Mituvos pakrantėmis sparčiu žingsniu pasileidome Dargių link. Užlipę ant kalniuko pamatėm būreliais išsiskirsčiusius sribus. Jų buvo gal kiek daugiau negu mūsų. Visi jie ėjo ta pačia kryptimi.

Matyt, pasiautėję po kaimą, apkraustę stalčius ir neradę banditų, skubėjo į sutartą vietą, kur jų laukė iš kaimo parvartytos pastotės.

Stribai nuo mūsų buvo dar gana toli, daugiau kaip už pusės kilometro. Iš tokio atstumo beprasmiška šaudyti. Reikėjo prisivyti, kol dar jie mūsų nepastebėjo. Pasileidome įkandin jų bėgte ir šiek tiek sumažinom nuotolį. Pagaliau jie mus pamatė. Kai kurie sustojo, o vienas net ranka mums pamojavo, kad skubėtumėm. Matyt, palaikė saviškiais.

Tada sustojo visi, keletą akimirksnių paspoksojo į mus ir stauga, tarsi gavę botagu per blauzdas, pasileido bėgti į visas puses.

Ugnis! – sugriaudėjo Šilas savo galingu bosu.

Stribai pasipylė per laukus, kad net nežinom, į kurį nusitaikyti. Greitos kojos pats geriausias ginklas. Ne kartą yra tekę bėgti, dar net šauniau kaip šiems stribukams, bet tik tais atvejais, kai užpuldavo netikėtai, iš pasalų, arba kai priešo būdavo keleriopai daugiau.

Mudu su Geniuku nusižiūrėjom porelę vienas šalia kito skaptuojančių stribukų ir ėmėm šutinti iš kulkosvaidžio. Iš kulų sukelty dulkių kamuoliukų buvo galima koreguoti šaudymo tikslumą.

– Geniuk, imk aukščiau! Matai, kad kulkos nesiekia jų kulnų. Aukščiau! Dar aukščiau!

Dabar kamuoliukai pasirodė toli priekyje.

– Kur tu, į debesį pradėjai šaudyti?

Iššaudėm visą diską. Pakeitėm kitą. O stribukai kaip skuodė, taip ir tebeskuodžia, vis toldami nuo mūsų, tik dar didesniu greičiu. Na ir plaučiai jų. Staiga vienas nugriuvo nosimi tiesiai į arimus.

– Vienas yra. Tuoj bus ir kitas, – džiūgauja Geniukas. Kur tau! Pakilo ir nudūmė.

– Tiek to, – nuspjovėm ir liovėmės eikvoję šovinius, nes jų nedaug buvo likę.

– Tegul dar pagyvena... Iki kito karto, – tarsi ramindamas pats save, tarė Geniukas.

Ne ką geriau sekėsi ir kitiems mūsų „snaiperiams“. Po ilgo vaikymosi ir išėikvojus šimtus šovinių, tik vienam sribukui kulka nubrodino kažkurios rankos nykštį. O sužinojom apie tai štai kokiū būdu.

Mūsų būrelyje buvo radęs prieglobstį vienas toks pusiau partizanas, pusiau laisvas pilietis. Slapstėsi jis nuo valdžios organų savo paties namuose be ginklo, nuo ryto iki vakaro dairydamasis pro langus. Pajutęs pavojų, sprukdavo į mišką, kur tik jam vienam žinomoje vietoje buvo pasislėpęs šautuvą ir maišiuką šovinių. Prispildavo kišenę šovinių, išsikrapštydavo iš po samanų surūdijusį karabiną ir, užsivertęs ant pečių, išdidžiai atžygiuodavo į mūsų stovyklą. Kartą enkavėdistai atsekė paskui jį iki pat mūsų ugniaukuro. Teko gerokai apsisiaudyti ir, žinoma, palikti stovyklą.

Taigi ir šį kartą mūsų puspartizanis, išgirdęs kaime, netoli savo sodybos šūvius, spruko į mišką. Išrūkęs iš tariamo pavojaus, sustojo miško pakrašty ir dairosi į laukus, norėdamas įsitikinti, kur ir kodėl šaudo. Tuo tarpu kulų genamas sribukas, nežinodamas kur dingti, pasuko tiesiai į mišką, kaip tik į tą pačią vietą, kur savo žvalgybos postą buvo išsirinkęs pusiau partizanas. Šis pagalvojo, kad, bėdos prispirtas, miške prieglobsčio ieško kuris nors iš būrio draugų ir, užuot pasislėpęs, išėjo priešais atbėgantį. Tik pamatęs iš arčiau suprato su kuo turįs reikalą, tačiau trauktis buvo jau per vėlu: vis dėlto sribas buvo ginkluotas, o jis nė lazdos neturėjo.

O sribas, sutikęs klumpėtą ir kiaurais kailinukais žmogėną, nė minties neturėjo, kad čia galėtų būti „banditas“. Tik paklausė, ar šis nematęs miške banditų ir, skrupulingai apsidairęs aplink, paprašė, gal kartais turįs su savim kokį skudurą pirštui užrišti. Tik dabar pusiau partizanas pastebėjo kruviną sribuko nykštį ir salviomis pražydusį sniegą po sribuko kojomis.

Panaršęs kailinių kišenėse, ištraukė pirmąją savo spalvą praradusią nosinaitę, suplėšė į kelias dalis ir rūpestingai aprišo atkištą kraujuojantį sribuko pirštą.

Taip iš pačių patikimiausių šaltinių sužinojom apie patirtus stribukų „nuostolius“.

Po šios nevykusios medžioklės arba, kaip sportininkai sako, žaidimo į vienus vartus, tik be įvarčių, perkirtom Šimkaičių miško kampą ir užėjom pas gerą mūsų prietelių, gyvenantį antroje miško pusėje. Čia jau laukė mūsų gausios vaisės. Buvo susirinkusios kelios ryšininkės, tarp jų ir Apolonija, drąsi, energinga, tačiau kiek ekstravagantiška moteris. Nenoriu tikėti, kad šios vaisės būtų buvę paruoštos atsitiktinai. Taip pat neįtikėtina, kad šeimininkė ir susirinkusios ryšininkės būtų žinojusios, kad mes atvyksim ir specialiai mūsų laukusios, nes ir mes patys nežinojom, kur po viso to įvykio nusidanginsim.

Kad ir kaip ten būtų, vaisės įvyko ir truko iki vėlyvos nakties, skambant partizanų dainoms. Jautėmės saugiai, nes iš miško pusės buvom išsistatę stiprią sargybą, o jei pavojus atslinktų iš kaimo – geras trišuolis, ir mes miške.

Dar gerokai prieš aušrą išvykom į Miliušių mišką, nes pasilikti šiame miške po iškrėsto pokšto buvo lyg ir nesaugu.

Pakeliui nuo mūsų atsiskyrė Šilas, Viktoras, keletas girdžiškių ir Apolonija. Sakėsi turį reikalų pas Apgaviką.

Retai pasitaikydavo atvejų, kad, užklydę pas Apgaviką, miškiniai išeitų nepavaišinti, o kartais net ir per daug privaišinti. Taip buvo ir šį kartą. Nors ir ne laiku prikeltas iš miego, Apgavikas dar užmiegotomis akimis stuktėlėjo ant stalo butelį, paskui kitą ir dar trečią. Jo žmona papjaustė lašinių, rūkytos dešros, kumpio ir vaisės prasidėjo iš naujo. Iki aušros dar buvo toli. Čia ir įvyko tragedija.

Stikleliai stovi pilni, visų veidai įraudę, kalba garsiai, vienas kitą perrėkdam. Nežinia koku tikslu Viktoras išsiima iš dėklo „efėną“. Apolonija pagalvojo, kad Viktoras ims šaudyti į lubas. Norėdama išplėšti iš jo rankų ginklą, griebė už pistoleto ir netyčiomis ji pati, o gal ir Viktoras, nuspaudė gaiduką. Šūvis. Viktoras susmu-

ko užstalėje. Kulka pervėrė krūtinę. Pagyveno dar dvi dienas draugų slaugomas tuščioje pamiškės trobelėje ir... mirė. Palaidojo ten pat prie miško. Girdžių būrys liko be vado. Jo pareigas perėmė Anupras, o šiam žuvus – Paleckis.

Šis tragiškas įvykis, ta beprasmė jauno ir talentingo vado mirtis skaudžiai sukrėtė visus partizanus. Laidojant visų dalyvavusių vyrų skruostais riedėjo ašaros. Beje, turiu pasakyti, kad mūsų partizanai, žinoma, ne visi, gal ir per daug buvo pamėgę ieškoti užsimiršimo stiklėlyje. Dauguma kaimo gyventojų varydavo „ruginę“ ir, norėdami parodyti savo prisirišimą, vaišindavo miškinius kaip įmanydami, o šie ne visados sugebėdavo atsisipirti pagundai. Griežto įsakymo vartoti svaigalų iš aukštesnės vadovybės nebuvo. O kad ir būtų buvę – kas sukontroliuos.

Kartą mūsų penketukas apsistojo pas vieną labai malonų, partizanus užjaučiantį žmogelį, Nepriklausomos Lietuvos laikais buvusį miškų urėdą, kuris, susipakavęs būtiniausius daiktus, diena iš dienos laukė kelionės į Sibirą. Dar iš vakaro gerokai mus pavaišino ir paprašė, kad ir kitą dieną pas jį pabūtume. Rytą vėl prasiėdėjo vaišės. Šeimininkas pasikinkė į akėčias arklius ir išvažiavo į lauką, „kad tik toliau nuo bėdos“, kaip jis pats pasakė, o mus įspėjo, tiesiog prašyte prašė, kad tik nedainuotume. Jo prašymą griežtai pildėme, bet tik iki tol, kol jis, parėjęs pietų ir išmetęs tris ar keturis „kleboniškus“, pats visa gerkle neužtraukė: „Ant kalno mūrai...“

– Valio! Demokratija! – sušuko Putinas, ir visi kaip vienas pagriebėm: „Joga lietuviai...“

Tada ir prasidėjo dainos, kurios nenutilo skambėjusios iki vakaro, kol išsiskirstėme.

Tėtis

ruošiasi šauti

Artinosi 1946–1947-ųjų metų žiema. Pasirodė pirmosios snaigės, kurios kaip baltos peteliškės sukosi vėjo verpetuose, tūpė lyg pavargusios ant įmirkusių arimų ir beregint tirpo, nepalikdamos žymės. Kartais prieš rytą laukuose telkšojusios balos apsitraukdavo plonyčiu ledo stiklu, arimų paviršius sustirdavo nelyginant blogai iškepto kugelio pluta. Eiti per laukus tokią naktį lyg ir patogiau – nesivelia riebus purvas ant batų, tačiau artinosi žiema, o kartu su ja ir nauji rūpesčiai, kaip ją laimingai ir be didesnio vargo praleidus.

Vėlų rudenį, kol dar nėra sniego – pačios palankiausios sąlygos miškiniams. Dienos trumpos, naktys ilgos ir tamsios, gyventojų svirnai lūžta nuo valgomųjų gėrybių. Pas ką neužeiši – švieži kopūstai, troškinta aviena ir dar tamsus butelis obuoliais kvepiančios ruginės. Išėjai sočiai prisivalgęs ir apšilęs iš šviesios seklyčios į juodą naktį – tamsu, nors pirštu į akį durk. Išgirdęs priešais atiteškenant ką nors įtartina, gulk ant pilvo, nesvarbu, sausa ar šlapia dirva, ir priešas pražirglios pro šalį nepastebėjęs, jei tik koja neužkliudys.

Bet kaip neliaupsink rudens gėrybes, o vis tik nusibosta tokie naktiniai pasivaikščiojimai. Norisi praleisti bent vieną kitą naktį ramiai, saugioje vietoje, lig soties išsimiegoti. Kartais, žiūrėk, išeini iš apšviesto buto į laukus ir nežinai, į kurią pusę pasinešdinti. Aplink nei žiburėlio, nei miško nesimato – vien tik juodas bežvaigždis dangus ir dar juodesnė žemė po kojomis. Eini, klampoji, rodos, tiesiai, o iš tikrųjų suki ratus besitaikydamas kur sausiau koją statyti, griūvi, sukiši rankas iki alkūnių į šaltą juodą tešlą ir niekaip negali išsikapstyti iš nesibaigiančių arimų, tarsi čia būtų ne smulkaus ūkininkelio pora hektarų suartos dirvos, o neaprėpiami dvaro laukai.

Kartą pernakoję mudu su Geniuku kiauru stogu daržinėje, įsikasę į šiaudus ir sušalę iki kaulų smegenų (naktis buvo šalta, pūtė žvarbus šiaurys, o ruginiai šiaudai – tai ne šienas – pro juos kiaurai perpučia vėjas), nutarėm nedelsiant daryti miške bunkerį – slėptuvę.

Apsirūpinom kastuvais, prisimedžiojom kaime lentų, parsivilkom daržinės duris, kurių staigus dingimas jų šeimininkui, be abejo, liko neįsėpėjama mįslė, ir stvėrėmės darbo. Išsirinkom gražią vietą ant nedidelio, Kūkiu vadinamo, upeliūkščio kranto.

Geniukas kasė duobę, o aš vilkau tolyn iškastas žemes ir kruopščiai maskavau samanomis. Artėjant vakarui, dviejų metrų ilgio, dviejų metrų pločio ir sulig mūsų ūgiu gylio duobė jau buvo iškasta. Viena-me slėptuvės kampe iškasėm metro gylio šulinuką, kuris bematant prisipildė tyro gruntinio vandens. Kitą dieną lentomis išklojom sienas, kur labai pravertė parsineštos durys – iš karto visa šoninė siena. Lubas išklojom gontais, užpylėm storu sluoksniu žemių, užklojom samanomis ir apsodinom tankiomis eglaitėmis.

Kitame bunkerio kampe pastatėme geležinę krosnelę, kurią mums padovanojo geraširdė kaimynė. Ją taip pat teko naktį tempti apie tris kilometrus. Bet ką tai reiškia nakties paukščiams!.. Juk sukardavom per naktį po dvidešimt ir daugiau kilometrų. Kaminui panaudojome cinkuotos skardos nutekamąjį vamzdį. Jo, tai yra to vamzdžio, lygiai kaip ir daržinės durų, kažkas rytą atsikėlęs taip pat pasigedo, tik nei vieno, nei antro nepasitenkinimo murmesys mūsų ausų nepasiekė. Jos dabar skaisčiai raudonavo, tik ne iš gėdos, nusavinus svetimą turtą, o nuo krosnelės skleidžiamos šilumos. Pirmą kartą ją šiandien užkūrėme ir išsivirėm bulvinės sriubos su šviežia aviena. Nežinau, ar mes buvom tokie aukštos klasės kulinarai, ar labai alkani, tačiau sriuba, jau nekalbant apie mėsos porciją, buvo neišpasakytai skani, o ją sudoroję, suvirtom ant pasieniais sumeistruotų gultų ir beregint užknarkėm. Tiesa, buvom labai išvargę.

Pabudom dar ne visai sutemus. Pirmasis išlindo Geniukas. Išlindo ir... susmuko prie angos. Paskui jį išsiropščiau ir aš. Ir taip pat nugriuvau šalia jo. Kol lindėjom slėptuvėje, nieko nejautėm. Tik įkvėpę tyro oro, pasijutom baisiai nugaravę. Galvos svaigsta, ausyse spengia, smilkiniai, rodos, plyš pusiau, o atsistoti ant kojų

nėra jėgų. Šliaužiojam repečkomis aplink bunkerį ir, kaip susitarę, „ožius pjaunam“.

Taip ir nuėjo perniek mūsų išliaupsintoji sriuba. Viduriuose nieko nebeliko. Tik galvose nepakenčiama gėla.

Pagyvenom toje slėptuvėje ne ilgiau kaip savaitę. Nors ji buvo gerai užmaskuota, gražioje vietoje, čia pat vanduo, iškūrenus krosnį būdavo šilta (naktimis miegodavome išsirengę), bet ilgiau joje laikytis nesiryžom. Gerai, kol nėra sniego. O kai pasnigs, kaip mes iš jos išeisime, o išėję – kaip sugrįšime nepalikę pėdsako?.. Arti nebuvo jokio keliuko. Kaip nevingiuok, vis vien iš miško pakraščio sniege paliktos mūsų pėdos atvestų iki pat slėptuvės angos.

Žinojom, kad mūsų skyriaus vyrai turi įsirusę dvi slėptuves Šimkaičių miške. Sutikę Jurgutį pasipasakojom savo bėdą, jis pakalbėjo su vyrais ir šie, pasitarę tarp savęs, mielai sutiko mus priimti, nes kaip tik abiejose jų slėptuvėse buvo po vieną laisvą vietą. Netrukus mes persikraustėme pas juos.

Jų slėptuvės buvo įruoštos gana sumaniai. Vienai buvo parinkta vieta ant nežymios kalvelės, iš visų pusių apsuptos telkšančia bala. Žiemą, aiškus dalykas, bala užšaldavo ir užsiklodavo sniegu. Užtat rudenį, kai aplink telkšo vanduo, kas pagalvos, kad bent šiek tiek galvojanti būtybė galėtų tokioje vietoje sau lizdą susisukti. Joje gyveno atsargusis Simas, jo brolis dainininkas Viktoras, kuris laisvai kalbėjo ne tik žmonių kalba, bet ir kai kuriais paukščių (laukinių balandžių, pelėdų, gegučių ir net nenuoramų kėkštų) kalbomis, ir auksinių rankų meistras Pranas. Į tą slėptuvę buvo priimtas ir Geniukas.

Laisvu laiku (o laisvo laiko, išskyrus miegą ir išėjimą į kaimą pasirinkti maisto bei atlikti vadovybės skirtas užduotis, buvo visa likusioji paros dalis) Pranas gamindavo stebėtinai gražius sulenkiamus peiliukus baltomis briedžio rago kriaunomis, Simas su Viktoru skaptuodavo įmantrius šaukštus, o Geniukas ir šaukštus skaptuodavo ne blogesnius už Viktorą, ir miniatiūrinius pei-

liukus darydavo, ir dar iš arklio ašutų išmoko pinti laikrodžiams apyrankes. Bet daugiausia laiko praleisdavo visi keturi, pliekdami kortomis „aviną“.

Žiemą, kad išeidami iš bunkerio nepalikėtų sniege pėdsako, Simas prigalvojo kojūkus stirnos kanopomis.

Slėptuvė, kurioje apsigyvenau aš kartu su Zidorium, Jaunučiu ir Jurgučiu, o vėliau į ją atsikraustė ir kuopos vadas Šarūnas (pakeitęs areštuotą Tomą), buvo dar patogesnėje ir kai kuriais atžvilgiais saugesnėje vietoje. Vienoje pusėje išvažinėtas ir miško darbininkų ištryptas keliukas, kitoje – kiek toliau – kertama biržis, kur nuo ankstyvo ryto iki sutemų pokšėdavo kirviai, zirzdavo pjūklai, trioškėdavo griūvančių medžių viršūnės. Malkoms skirtos pliauskos buvo tvarkingai kraunamos – beveik gatavas kuras mūsų geležinei krosnelei. Vakare, darbininkams išsiskirsčius, išsirinkdavome tik uosines pliauskas, nes uosis, kad ir žalias, gerai dega ir beveik neskleidžia dūmų. Krosnelę užkurdavom tik vėlai vakare, kad kylą iš kaminuko dūmai neišduotų mūsų slėptuvės. Bunkeriu kas įšildavo, ir tos šilumos užtekdavo iki kito vakaro.

Mūsų slėptuvės buvo įruoštos ne miško tankmėje, vadinamajame „didgiryje“, kur ošia storialiemenės eglės, o sename miško kirtinyje, prižėlusiam belapių drebulaičių, už trijų keturių šimtų žingsnių nuo artimiausios palaukės.

Aplink mūsų bunkerį buvo kaip tik toks nepraeinamas, tačiau kiaurai permatomas brūzgynas. Tik vienintelė tyčia įsmeigta eglaitė maskavo išsikišusį iš žemės kaminuką.

Sakysim, „šukuoja“ enkavėdistai mišką. Prieina prie tokio brūzgyno – kam lįsti per jį, draskyti sau veidą, plėšyti ir taip jau vos gyvas vatinukas, jei aiškiai matyt, kad ten nieko nėra. Ir pasuka pro šalį, kur laisvesnis praėjimas, kur nėra pavojaus akis išsibadyti arba dar blogiau – kepurę palikti ant šakos.

Įsigyvenome tose slėptuvėse niekieno nepastebėti, šiltai ir patogiai iki pavasario, kol lietaus ir saulės naikinamas sniegas ne-

pradėjo tirpti ir stambiais lašais papsédamas vanduo neapsémė grindų. Tada norom nenorom teko išsikraustyti iš savo jaukių landynių.

Artinosi pavasaris. O kiekvieną pavasarį mes sutikdavom su dideliu džiaugsmu.

Mūsų bunkeriuose dar buvo sausa, kai aplinkui jau telkšojo neužmatomi vandens plotai, vietomis dar susimaišę su tirpstančiu sniegu, o vietomis tyvuliavo kaip ežerai. Norint išbristi į palaukę, reikėjo būti labai atidžiam, kad per viršų neprisemtum aulinių batų. O koks puikus reginys atsiverdavo akims ankstyvą pavasario rytą saulei tik ką patekėjus! Žėrėte žėri vandenų platybės, o jose kaip veidrodyje atsispindi išpampusiais pumpurais belapiai krūmokšniai.

Nuo senų laikų mūsų apylinkėse buvo išlikęs paprotys Velykų rytą tekant saulei šūviais sutikti Kristaus Prisikėlimo Naujieną. Šaukdavo visi, kas turėjo bent kokį paraku užtaisomą ginklą. Prisimeniu, mano tėtis turėjo senovišką dvivamzdį „pištalieta“, kokį dabar galima nebent muziejuose pamatyti. Nė vieno velykryčio jis nepraleisdavo nepaskelbęs dviem šūviais linksmos naujienos. Mums, vaikams, būdavo didžiausias įvykis: tėtis ruošiasi šauti!

Šūviai driksėdavo taip stipriai, kad stovintiems šalia kelias valandas spengdavo ausyse.

Tą rytą būdami miške ir mes sugalvojom šūviu sutikti Velykas. Tačiau paprasto šautuvo šūvis neįdomu – jie ir taip vos ne kasdien girdėdavosi miškuose ir pamiškėse. Reikėjo ko nors stipresnio, kad padangę sudrebintų.

Jurgutis atitempė iš kažkur penkiasdešimties kilogramų partrankos sviedinį. Užkūrėm laužą ir pakepėm.

Suošė, sušlamėjo medžių viršūnės, į padanges išlėkė liepsnojantys nuodėguliai, kaimuose sulojo šunys, o toje vietoje, kur degė laužas, liko švari duobė.

Kaip toliau šventėm – nebeprisimeniu. Turbūt labai kukliai. Prie-

šingu atveju būtų bent šis tas užsilikę atmintyje. Prisimenu tik tiek, kad tą dieną mūsų Jurgutis vos nepakliuvo enkavėdistams į nagus. Gerai apsidairęs ir įsitikinęs, kad kaime nieko įtartina nėra, išėjo jis į namus aplankyti ir pasveikinti su Šv. Velykomis savo tėvukus. Jo namai buvo už gero puskilometro nuo miško. Ginklą paliko miške. Dar nepriėjus namų, išlindo iš kažkur būrys enkavėdistų ir pradėjo vyti šaudydami. Nieko kita Jurgučiui neliko, kaip duoti kojoms valią ir spausti į kitą miškelį, kuris buvo arčiau negu tas, iš kurio jis išėjo. Rusai, matydami, kad auka gali pasprukti, jam įkandin paleido vilkinį šunį. Kol šuo jį prisivijo, jis jau buvo miške. Bet šuo gudrus, išmokytas sekti pėdomis. O enkavėdistai taip pat nestovi vietoje. Jie greitai kaip skalikai. Atstumas tarp jų ir Jurgučio vis mažėja. Vilkšunis, pametęs auką iš akių, trupučiuką atsiliko. Retkarčiais suloja galingu balsu, nurodydamas savo šeimininkams kryptį. Jurgučio laimė, kelią jam užtvėrė ištvinęs miško upeliūkštis. Tas pats Kūkys, ant kurio kranto mudu su Geniuku buvom pasidarę slėptuvę. Pabrido Jurgutis kelias dešimtis žingsnių prieš srovę ir išlipo į kitą krantą. Vilkšunis, atsekęs pėdomis iki vandens, sutriko. Bėga krantu į vieną pusę, bėga į kitą, samanas uostinėdamas – dingo pėdos. Peršoka į antrą upelio krantą – ir ten jokio kvapo. Sustojo, pakreipė galvą, susimąstė... ir grįžo kaltai vizgindamas uodegą pas savo šeimininkus.

Vargšas Jurgutis!.. Geras buvo berniukas. Draugiškas. Gailestingos širdies. Metais jaunesnis už mane.

Iš visų mano kovos draugų jo likimas bene pats tragiškiausias.

Gerai nepasakysiu kelintais metais (aš tuo laiku jau buvau Karagandos lageriuose) jis buvo paimtas gyvas, nuteistas mirties bausme ir... sušaudytas.

Žūti kovos įkarštyje arba, kad ir bėgant, kai tave vejasi įnirtęs priešas – nebaisu. Apie mirtį tada negalvoji. Vis tikiesi, iki paskutinės sekundės turi viltį, kad tavęs nekludys, kad išneši sveiką kailį. O kai stukteli tave į krūtinę ir nugriūvi, tada jau nieko negal-

voji, nejauti jokios baimės, pasidaro gera ir ramu. Bet stovėti prie sienos ir jausti į tave atsuktus šautuvų vamzdžius, o juolab sėdėti mirtininkų kameroje ir laukti, kada tave išves nuosprendžiui įvykdyti – neduok, Dieve!

Jurgučio tėvai Juozas ir Apolonija bei jaunesnysis brolis Stasys 1951 m. buvo ištremti į Irkuto skritį, pats jauniausias brolis Bronius (slapyvardis Toleikis) žuvo miške. Kada – neturiu žinių.

Nežinau, nemačiau, negirdėjau

Kada Tomas išgirdo šnarant sieną virš slėptuvės ir šūkaujant rusų kareivius, jo galvoje dar ruseno šiokia tokia viltis, kad slėptuvės gali ir nesurasti. Juk ne pas jį pirmą daro kratą. Taip ramino save Tomas, stengdamasis suvaldyti iš baimės stingstančius sąnarius, kol suprato, kad ne durtuvais rusai bado sieną, o šakėmis verčia žemyn į daržinės aslą. Akimirksniui praskleidė slėptuvės grindis ir kaip pelų maišas šmukštelėjo į tvartą. Ir tvarto durelės, pro kurias nešdavo gyvuliams pašarą, kaip tyčia praviros, o už durelių – didžiulė krūva šviežiai nuversto šieno. Jis tik šmukšt kaip žiurkiukas po tuo šieniu. Kas pagalvos, kad su šieniu būtų nuritinę ir Tomą! Tačiau ir šį kartą nelemta buvo Tomui išvengti savo likimo. Vienas iš stovėjusių daržinėje enkavėdistų pastebėjo po šieniu kažką įtartinau judant ir suriko visa gerkle:

– Bandit! Bandit!

Beregint prišoko jų daugiau ir iškrapštė tą banditą, visą apkiбусį šienuolėmis.

– Surišt rankas už nugaros ir pasodinti į vežimą! – sukomandavo vyresnysis. – Tik suveržkite negailėdami.

Bematant komanda buvo įvykdyta, rankos surištos, Tomas įlaipintas į tamtyč paruoštą vežimą. Tuo tarpu iš čia pat, už klojimo dunksančio alksnyno, išlindo keletas kareivių, surūdijusių vokiškų šovinių kaspinais nešini. Kvatodami ir leipdami iš juoko, apraizgė jį tais kaspinais nuo kojų iki galvos. Dabar Tomas buvo daugiau panašus į šarvuotą kryžiuočių riterį, Žalgirio mūšyje pametusį šalną (Tomas buvo be kepurės), nei į areštuotą Lietuvos partizaną. Iš šalių susėdo ginkluoti palydovai. Likusieji kariai susėdo į kitus iš kaimo pavarytus vežimus, ir visa ši procesija nudardėjo Jurbarko link.

Iš pradžių Tomas buvo taip apstulbintas šio netikėto įvykio, kad jokia žmoniškesnė mintis nerado vietos jo sujauktose smegenyse. Viskas, kas taip staiga įvyko, atrodė nerealu, nepanašu į

tikrovę. Jei kas būtų patyliukais sušnibdėjęs jam į ausį: „Tomai, atsibusk, juk tu sapnuoji“, jis tikriausiai būtų patikėjęs, kad tai sapnas ir iš visų jėgų stengtųsi atmerkti akis, atsibusti iš to klaikaus sapno. Bet akys atmerktos. Aiškiai regi priešais save dulkėtą kelią, lėtai ir ritmingai linguojančias plačias arklių strėnas, girdi jų kanopų bildesį, ratų braškėjimą... Ne, ne, tai ne sapnas. Sapne liko slėptuvė, žmona, pusantrų metukų dukrytė, miško draugai. O dabar nubudau iš to gražaus, laimingo sapno, ir prieš akis šturpi tikrovė. Dulkėtas vieškelis, girgždantys ratai, surūdijusių šovinių kaspiniai, šalia ginkluoti rusai pradvokę machorke ir laikraščio svilėsiais – visa tai ne sapnas, o pirštais apčiuopiama tikrovė. Gaila, kad rankos surištos. Privažiavus miškelį šokčiau iš vežimo. Gal pavyktų... Bet kad tos rankos! Užpakalyje surištomis rankomis ar toli nubėgsi. Kad bent nušautų... bebėgantį. Bet kam šauti? Užkliūsi koja už pirmo pasitaikiusio kelmo ar šaknies ir pats nugriūsi. Tada pasivys įtūžę enkavėdistai, suspardys batais ir įsiūbavę įmes atgal į vežimą kaip bulvių maišą...

Kaip įkyrūs vabzdžiai lindo visą kelią Tomui į galvą panašios mintys viena už kitą niūresnės, viena už kitą beviltiškesnės. Padrikos, be jokio tarpusavio ryšio sukosi jos visą laiką apie vieną ir vis apie tą patį: kas bus? kas laukia manęs?

Pravažiavo miškelį. Pro kuplias klevų viršūnes išniro sidabru žvilgęs Girdžių bažnytėlės bokštas su juodu kryžium viršuje. Kiek žvilgčiota į išsipuošusias merginas šioje bažnytėlėje, kiek giesmių prigiedota ant jos chorų. „Gloria in excelsis Deo“ – dar ir dabar tebeskamba ausyse šio garbės himno nuostabiai graži ir didinga melodija, kaip nepasiekiamas laimingos jaunystės aidas.

Štai jau ir Girdžių miestelis. Nedidukas, viena tik gatvelė su mediniais, aptrešusiais stogais namukais, bet toks mielas širdžiai, kada jį matai galbūt paskutinį kartą.

Štai iš šitos vietos šalia mokyklos daviau komandą atidengti

ugnį į stribų būstinę – šmėkštelėjo prisiminimas, bet tuoj pat nustumė į šalį, nes jam atrodė, kad šalia sėdintys palydovai gali net jo mintis išgirsti. O visgi šaunus vyras tas Bronius! Tokį kepašį pakepė stribams – net šyptelėjo prisiminęs ir krūptelėjo supratęs, kad ne tą galvoja, kas reikia. Jam net pasivaideno, kad ne mintyse, bet garsiai jis ištarė tą vardą. Tačiau ne taip lengva atsikratyti nereikalingų minčių, kurios kaip įkyrus uodas zvimbia aplink ausis, ieškodamas patogios vietos nutūpti.

– Šaunuolis!.. Jis net ne partizanas. Gyvena laisvėje, o ryžosi tokiam dalykui. Niekas, išskyrus mane ir miške likusius brolius, nežino, kad jis dalyvavo miestelio užpuolime ir pakišo miną po namuko kampu. Jo likimas mano rankose. O jei neišlaikęs kankinimų imsiu ir pripažinsiu, kad tai jis?.. Bet palauk! Iš kur tu ištraukei tą kvailą mintį, kad tave apie tai klausinės? Kas žino, kad aš suorganizavau miestelio puolimą ir kad pats jame dalyvavau? Mane juk paėmė namuose be ginklo... Taip, taip, taip! Svarbiausia pačiam save įtikinti, supranti, Tomai, į-ti-kin-ti, įkaltsau į galvą, kad tu jokio ryšio su partizanais ... ne, su banditais jokio ryšio neturėjai, kad visą laiką slapsteisi vienas, namuose, be ginklo. Viską pamiršk, įtikink save, tada ir juos bus lengviau įtikinti.

– O tai ko slapsteisi, jei niekuo neprasikaltai? – paklaus tardytojas.

– Ogi to ir slapsčiausi, kad nenorėjau armijoje tarnauti, – atsakysiu. Ir tada papasakosiu visą teisybę, bet tik tokią teisybę, kuri jiems patiems jau gerai žinoma: kaip keturiasdešimt ketvirtųjų rudenį mane areštavo, rado kišenėje pistoletą be šovinių, kurį, pats nežinau dėl ko nešiojasi, kaip mane išlaikė porą savaitių KPZ ir neradę kaltės nuvežė į Šiaulius ir liepė karo komendantūroje užsiregistruoti. Aš tada iš baimės, kad nepasiųstų į frontą, nes karas su vokiečiais dar nebuvo pasibaigęs, į komendantūrą, kaip buvo sakyta, nenuėjau. O apsidairęs, ar niekas nemato,

sprukau ir grįžau į namus. Tegu jie sau šaiposi iš manęs, tegu liksiu aš jų akyse bailys, dezertyras, bet ne nusikaltėlis, ne banditas. Ir kiek jie galėtų duoti man už tai? Na, sakysim metus, na, blogiausiu atveju dvejus, o gal ir nieko negausiu. Tada mane paėmė su pistoletu. Kad ir be šovinių – vis tiek ginklas – ir tai nieko.

Svarbiausia viską, viską pamiršti, kad kartais per žioplumą neprasitarčiau. Kartoti jiems visą laiką vieną ir tą patį, ir viskas bus gerai. O kadangi jie neturi apie mane jokios medžiagos, tai greičiausiai ir mušti negausiu. Muša tada, kai jie ką nors apie tave žino, o tu neprisipažįsti. Tiesa, tada neblogai gavau į skudurus – skaldė antausius, daužė per alkūnes, net galvą buvo prakirtę. Bet tada buvo kitas reikalas. Tada rado pas mane ginklą, nušovė broliuką, kuris taip pat buvo ginkluotas karišku šautuvu, pabėgo Stumbrys... O dabar?.. Dabar vieni juokai. Dabar jokių įkalčių neras.

Nuo šio nuodugnaus savo padėties svarstymo Tomo nuotaika gerokai pasitaisė. Net pašvilpauti norėjosi, bet jis nešvilpavo, o tik pamėgino užkalbinti savo palydovus. Tačiau šie, nelabai supratę, ko jis nori, ir toliau sėdėjo tokie pat paniurę, tik dar tvirčiau suspaudė automatus.

Dabar jis troško kuo greičiau pasiekti kelionės tikslą, kad greičiau pasibaigtų kankinanti nežinomybė.

Ilgai laukti nereikėjo. Štai jau ir senasis raudonų plytų Klišių dvaras ant stataus Imsrės skardžio, štai jau ir Vytautas susimąstęs, vos ne piktu žvilgsniu žvelgiąs į gaisro pusiau sunaikintą miestą, o už jo tiesi kaip liniuotė, stambiais akmenimis grįsta Vytauto gatvė. O štai pačiame gatvės gale, priešais pašto rūmus, ir MGB lizdas, kur sprendžiami šimtų, o gal ir tūkstančių likimai. Kiek ten ašarų, kiek vaitojimų, kiek kančių. Bet rūksta tik užrašo kaip virš Dantės pragaro vartų: „Palikite viltį, čia įeinantieji“. Prie paradinių durų (jei taip galima pavadinti įėjimą iš gatvės pusės) stovi būrys

guzikuotų čekos karininkų. Visi jie įsiganę, plačiomis fizionomijomis, o dar platesnėmis šypsenomis.

Vežimui sustojus ties durimis, prie išlaipinto Tomo prisiartino vienas iš karininkų, kažkoks kapitonas ar majoras (Tomas gerai nejžiūrėjo), dar labiau išpleikė savo šypseną taip, kad net krūminiai geltono metalo dantys sublizgėjo ir prabilo šiais žodžiais:

– Zdrastvui, Tomas, komandir roty. Davno my choteli pogovorit s toboi.*

„Viskas baigta. Viską jie žino“, – toptelėjo galvon baisi mintis ir kaip plėšrus paukštis aštriais nagais įsisiurbė į pačią širdį. „Viską apie mane žino. Net slapyvardį, ir tą sužinojo. Net užimamas pareigas...“ – visos viltys, puoselėtos kelyje, subiro į smulkius šipulius.

Priblokštą, suniekintą, drebantį kaip epušės lapą Tomą nusi-tempė į erdvų majoro kabinetą, atrišo rankas, nuvyniojo kulko-svaidžio kaspinus ir pradėjo apklausą. Apie tai, kad jis nesąs joks Tomas, o tik Gaudentas, ir joks kuopos vadas, ir kad visą laiką lindėjęs slėptuvėje vienui vienas – jam net prasižioti nedavė.

– Prekrati svoi babuškinų skazki, govori delo!** – perkirsdavo jo pradėtą monologą.

Ir prasidėjo klausimai, vienas už antrą baisesni, vienas už kitą netikėtesni.

– Kiek banditų tavo kuopoje, jų vardai, pavardės, slapyvardės (klički); kokiais ginklais ginkluoti, kas bandos rėmėjai (podsobniki) ir t. t., ir t. t. Kiek tarybinių žmonių nužudei ir ką tokius, arba kiek tavo įsakymu ir ką tokius nužudė tavo kuopos banditai? Viską sakyk, kaip kunigui per išpažintį – tau pačiam bus lengviau.

– Ach, tu tyli! Pažiūrėsim, kaip ilgai tylėsi! Mes turim pakankamai priemonių atrakinti tavo banditiškus žabtus. Ne tokius didvyrius mokėjom prakalbinti. Na, gerai. Šiandien tyli, rytoj tylėsi, po-

* – Labas, Tomai, būrio vade. Seniai mes norėjome su tavimi pasikalbėti.

** – Užbaik bobutės pasakas, o kalbėk, kas reikia (rus.).

ryt... O už savaitės parpuolęs ant kelių maldausi pasigailėjimo ir pats viską išpasakosi.

Ir ką galėjo Tomas į visą tą griūtį klausimų atsakyti?

– Nežinau, nemačiau, negirdėjau.

Beje, tuos tris šabloniškus atsakymus visi tardytojai jau seniai buvo mintinai išmokę lietuviškai ir kiekviena proga jais erzindavo tardomuosius: „Nežynav, nemačav, negirdėjav“.

Tomas nesijautė esąs didvyris, nebuvo jis ir beatodairiškai drąsus, tačiau nesugniužti nuo tardytojų grasinimų jautė savyje pakankamai jėgų. Taip, kol grasinimai tik žodžiai. O kai jie pavirs veiksmais? Kai pradės naudoti „priemones“. Kas tada? Ar išlaidys mano nervai? Ar užteks jėgų nieko neišduoti ir mirti kankinio mirtim?

Atmintyje iškilo baisūs kankinimų aprašymai, dar vokiečių laikais skaityti „Lietuvos archyvo“ pirmajame tome, šurprios nukankintųjų nuotraukos, akivaizdžiai patvirtinančios tuos aprašymus. Štai vienoje nuotraukoje spygliuota viela pažabotas žmogus. Viena veržiama iš pakaušio pusės geležiniu strypu, įsipjovusi vos ne iki ausų, plačiai atmerktos akys žvelgia tartum stiklinės – klaikiu, negyvu žvilgsniu.

Šiuos nelaiminguosius kankinius pirmosiomis karo dienomis žmonės rado NKVD rūsiuose, nuošaliuose miškeliuose, atsirinko savo artimuosius, fotografavo ir laidojo.

Vien tik prisiminus šias klaikias nuotraukas stingsta kraujas gyslose. O kas bus, jei su manim pragaro tarnai ims išdarinėti panašias procedūras?..

Gausus priemonių arsenalas čekistų rankose, ir vargas tam, kuriam bent mažą jų dalelę teks patirti.

Tomas labai nedaug papasakojo man apie savo tardymą. Apie jų panaudotas priemones paminėjo tik tiek, kad keletą kartų laužė nugarą ant apverstos aukštin kojom taburetės, versdami prisipažinti; kad kartą atsivežė jį surištomis rankomis į Šimkaičių mišką ir

reikalavo vesti į banditų stovyklą, o jam atsisakius, prilenkė sukibę keli vyrai prie žemės jauną berželį, vieną virvės galą pririšo prie berželio viršūnės, antrąjį užnėrė Tomui ant kaklo ir ėmė lėtai skaičiuoti: raz... dva...

– Nevesi pas banditus, kol suskaičiuosim iki trijų, – paleidžiam beržą, ir liksi kyboti, kol krankliai akis išles.

Neilgai – gal savaitę, gal dvi išlaikė Tomą Jurbarko KPZ. Vieną dieną, man jau gulint sužeistam kaime pas gyventoją B., Tomo žmona atnešė rūkomojo popieriaus skiautėlę, ant kurios Tomo ranka buvo parašyta:

„Rytoj, apie 10–11 val., mane veža į Raseinius. Darykit žygių gyvą ar negyvą mane paimti. Gelbėkit! Tomas.“

Kadangi dėl žaizdos šiame žygyje dalyvauti negalėjau, Tomo žmoną pasiunčiau pas būrio vyrus. Šie nedelsdami susisieکė su Gintaru ir tą patį vakarą išvyko vaduoti Tomo. Kelias iš Jurbarko į Raseinius vedė pro Šimkaičių miško kampą. Anksti rytą dalis vyrų užsimaskavo miške, kita dalis užėmė poziciją tuščiam ūkyje, antroje kelio pusėje. Vadovavo Gintaras. Nebuvo žinoma, kokia susisieکimo priemone jį gabens: arkliais ar automašina. Bet nesvarbu. Nebuvo abejonės, kad veš su stipria apsauga. Iš to bus galima spręsti, ką veža. Svarbu nepražiuopsoti.

Vyrai laukia sugulę, gainioja įkyrius uodus, o laikas slenka taip pamažu. Bet štai jau ir saulutė pakilo. Jau dešimta, jau ir vienuolikta valanda. Pravažiuoja vienas vežimas, antras, pravažiuoja trečias – vis ne tie. Tai sumitęs ūkininkas, įsiriėplinęs į pustuščius ratus, prapliaukši botagu, tai boba su vyru pečius suglaudę pilną vežimą maišų su grūdais į malūną veža, tai dar kas nors. Po to vėl gerą pusvalandį nė gyvos dvasios kelyje.

Pagaliau toluomoje pro vieškelio dulkes pasirodė dar vienas vežimas. Iš tolo būtų lyg ir panašu, kad veža areštuotą – žmonių prisėdęs pilnas vežimas, bet, atidžiau įsižiūrėjus pro žiūronus, paaiškėjo, kad ir čia ne tie, kurių taip nekantriai laukiame.

Privažiavus tą vietą, kur buvo užsimaskavę vyrai, pasigirdo „tprū“, arkliai sustojo, važnyčiotojas padavė vadžias šalia sėdinčiam, išsirabždino iš vežimo ir lėtais kaimiečio žingsniais, kryptuodamas į šalis, atlingavo į mišką. Ir užkrapaiok tu man tiesiai ant paties Gintaro.

– Stok, tėvai, – pašoko Gintaras ir atstatė automatą į krūtinę. – Ko čia tau reikia?

Porai vyrų davė komandą sulaikyti likusius ant kelio.

Žmogelis krūptelėjo kaip botagu perlietas, bet greit susivaldė.

– Ma-ma-matote, ieškau bene kur botagui kotą rasiu išsipjauti. Anas nulūžo.

– Kur važiuoji?

– Į Raseinius, ponus vežu.

– Kokius ponus.

– Na, tai draugus, kad ponų šiais laikais nėra. Vienas valsčiaus pirmininkas, o kiti – bala juos žino, kas jie tokie. Kažkoks mokytojas, dar kažkas...

– O kaip tas pirmininkas? Padorus žmogus? – pasiteiravo Gintaras.

Žmogelis apsidairė aplink, pažvelgė į kelio pusę, ar toli vežimas, ir tarė pašnibždomis:

– Geras žmonių ėdikas, kad jį kur velniai.

Gintaras nebūtų Gintaras, jei leistų tokiai žuvytei laisvai nu-plaukti.

– Atveskit, vyrai, juos čia!

Atvestieji visi laikėsi ramiai, tik vieno labai jau įtartinais drebejo kinkos.

– Kuris iš jūsų valsčiaus pirmininkas? – permetęs akimis visus nuo kojų iki galvos, paklausė Gintaras. Tyla.

– Galit neprisipažinti. Ir taip aišku. Dokumentus! – kreipėsi į drebantįjį.

– Neturiu.

– Iškratyt!

Du vyrukai prišoko, atsagstė švarką ir iš vidinės kišenės ištraukė pasą ir raudoną knygutę.

– Jūsų dokumentai? – kreipėsi į likusius.

Tie nedvejodami parodė savo pasus.

– Štai koks reikalas, piliečiai, – tarė Gintaras, net nepažvelgęs į jų dokumentus, – nesinorėtų jūsų trukdyti, bet nieko nepadarysi. Taip jau susiklostė aplinkybės. Teks jums palaukti čia iki vakaro.

Po to tarė savo vyrams:

– Įvažiuokit arklius į mišką. Tik toliau nuo kelio.

– O su šiuo, – automato vamzdžiu parodė į pirmininką, – bus atskira kalba.

Kalba su pirmininku buvo trumpa, kaip ir su visais okupantų tarnais, o likusieji buvo nuvesti toliau nuo kelio, suguldyti žolėje ir įsakyta neišduoti nė mažiausio garso.

– Kad ir kas atsitiktų, kad ir ką girdėtumėt ar matytumėt, būkit tylūs kaip pelės olose.

Palikę prie sulaikytųjų sargybinį, vyrai vėl užėmė savo vietas prie kelio.

Laukė ilgai, iki pavakarės. Tik saulei pasislėpus už medžių viršūnių, paleido belaisvius, o patys sugrįžo į savo stovyklas. Ilgiau laukti nebuvo prasmės, nes buvo aišku, kad rytoj į tą vietą sugužės gausūs enkavėdistų daliniai.

Po nepavykusio žygio visų vyrų nuotaika buvo prislėgta.

Vėliau sužinojom, kad Tomo nei tą, nei kitą dieną į Raseinius nevežė. Nugabeno tik ketvirtos dienos ankstų rytą surištomis už nugaros rankomis, paguldytą sunkvežimio kėbule, su stipria sargyba.

Raseiniuose Tomą be jokių ceremonijų automatų vamzdžiais įgrūdo pro kalėjimo vartus.

Kalėjimo teritorijoje prižiūrėtojai, korpusiniai ir visi kiti viršininiai paprastai vaikščioja be ginklų, kad kartais kokiam karštakošiui kaliniui nekiltų pagunda atimti ginklą ir juo pasinaudoti.

Už tai pats kalėjimas aptvertas aukšta mūro siena, o virš tos sienos dar kelios eilės spygliuotos vielos ir bokšteliai su automatais ginkluota budria sargyba.

Esu skaitęs apie pabėgimus iš stipriai saugomų kalėjimų kitoje šalyse, bet kad kas nors būtų pasprukęs iš tarybinio kalėjimo – negirdėjau. Ir vis dėlto...

KPZ prižiūrėtojas Kolia ar Miša, dabar jau gerai neprisimenu, buvo vienas iš pačių žiauriausių. Niekam ne paslaptis, kad kalėjimo prižiūrėtojo tarnyba pati nuobodžiausia iš visų tarnybų. Jo padėtis dar sunkesnė negu kalinių. Kaliniai sėdi kameroje, šnekučiuojasi, kartais ir pajuokauja, kerta iš namų pristatytus lašinius, naktimis miega, jei neišskviečia tardymui, o jis vienas kaip vaiduoklis slankioja koridoriaus prieblandoje ir dar alkanas kaip šuva. Kas daryti? Kaip sutrumpinti lėtai slenkančias budėjimo valandas?

Galvojo, galvojo Miša, sugalvojo ir pradėjo jas „trumpinti“ gan originaliu būdu: išsišauks naktį iš kameros kurį nors menkesnio sudėjimo vyruką ir ims be jokios įžangos skaldyti antausius arba spardyti į tarpukojį. Nuraminęs nervus, įstumia savo auką atgal į kamerą ir, kiek atsikvėpęs, eina prie kitos. Kol perčiupinėja visų kamerų silpnesnius (stiprių vyrų, matyt, prisibijodavo), žiūrėk, jau ir pamaina baigiasi.

Gal ir teisingai yra sakoma, kad moteris – visų žmonijos nelaimių priežastis. Tą tiesą galėtų patvirtinti ir mūsų šaunusis prižiūrėtojas Miša.

Atsitiko taip, kad jis susipažino su viena miesto mergaite. O buvo ji gan graži, dailaus sudėjimo, šviesiaplaukė, mėlynų akių ir nepaprastai gyvo temperamento. Ši, pamačius, kaip jis alpsta ją susitikęs, sumanė nepraleisti progos ir ta jo silpnybe pasinaudoti.

– Miša, – sako ji, leisdama apkabinti savo kelius ir glostydama jo galvą, – tu man taip pat patinki, ir aš sutikčiau būti tavo, jeigu tu...

– Ką, jeigu aš?

– Jeigu tu išpildytum vieną mano prašymą.

– Kokį? Šimtą prašymų! Tūkstantį!

– Ne, Miša, tiek daug man nereikia. Man tik vieno...

– Sakyk! Tik greičiau...

– Ir iš tikrųjų prižadi išpildyti?

– Kakoi razgovor*! Nėra pasauly tokio dalyko, kurio aš nepada-

* Kokia gali būti kalba! (Rus.)

ryčiau dėl tavęs. Tu mano meilė, mano išganymas. Nori, užlipu štai ant ano triaukščio namo ir šoku žemyn galva ant akmenų! Netiki?

– Tikiu, Miša, tikiu. Tik aš nenoriu tavo mirties. Juk aš tave beveik jau įsimylėjau.

Mergaitė susimąstė, pro Mišos petį žvelgdama į tolį. Matyt, nelengva jai buvo patikėti tokią svarbią savo širdies paslaptį. Pagaliau pasiryžo.

– Gera, Miša, aš tavimi tikiu, – tarė mergaitė ir kupinu meilės žvilgsniu pažvelgė į Mišos akis. – Paleisk iš Šubertinės kalinius, ir aš tavo, – vos girdimai pridūrė.

Miša išbalė, atšoko keletą žingsnių atgal, tarsi nematoma ranka būtų jį atstūmusi.

– Čiort vozmi! – atgavęs žadą pralemeno pusiau lūpų. – Juk tai neįmanoma!

– Na, matai, – paniekinančiai šyptelėjo mergaitė. – O sakei myli mane, viską padarysi dėl manęs. Bailys! Lipk greičiau ant stogo, krisk žemyn galva ant akmenų!.. Greičiau!.. Ką, bijai?.. Ištarusi „greičiau“ net koja treptelėjo. Jos veidas išraudo, akys svaidė pykčio žaibus. Niekada Mišai ji neatrodė tokia graži, tokia karališkai didinga, kaip šią minutę. Jei jis nepuolė tuoj pat vykdyti jos įsakymo, tai tik todėl, kad jo kojos buvo tarsi suakmenėjusios, tarsi jaugusios į žemę.

– O aš kvailutė (duročka) juo patikėjau. Galvojau, kad jis vyras, kad tikrai vertas mano meilės, – lyg pati sau ištarė mergaitė ir apsisukusi norėjo nueiti.

Tuo tarpu Miša, supratęs, kad iš jo rankų gali išslysti paskutinė viltis užkariauti mergaitės širdį, atsipeikėjo iš stingulio ir išskėtomis rankomis puolė artyn prie savo mylimosios.

– Brangioji, mano vienintele, nepalik tokioje padėtyje manęs!.. Aš dar pagalvosiu...

– Gera, – šiek tiek atlyžo mergaitė, – leidžiu tau pagalvoti. Bet žinok, kol neišpildysi mano prašymo – nė žingsnio artyn!

Ilgai dar laužēsi Miša, ilgai svarstē, kovojo su savimi, kol pagaliau aistra nugalējo sveikā protā. O tuo tarpu Šubertinēs kalnīai stebējosi – kas čia su mūsu kankintoju Miša pasidarē, koks vabalas jam įkando, kad jis taip staiga pasikeitē? Toks geras, net perdētai švelnus.

Praslinkus gal savaitei po lemtingo susitikimo, Miša paskyrē savo numylētinei pasimatymā. Neišdrįsdamas pažvelgti į akis tarē:

– Gerai, brangioji, sutinku. Sykį užnērei kilpā ant kaklo, – tempk, kol liežuvį išleisiu. Bet kas bus su manim?.. Po viso to?..

– Kol kas pasitrauk kartu su vyrais, – atsakē nepermaldaujamoji mergina. – Vēliau matysim. Aš turiu galimybių išrūpinti tau netikrus dokumentus. Išvažiuosim kur nors toli į Rusijos gilumą, susituoksime ir gyvensime laimingi...

Jei Miša nebūtų taip aistros apakintas, būtų pastebējęs, kaip tariant paskutinius žodžius, mergaitēs skruostus nurausvino gēdos jausmas: ji dar nebuvo išmokusi meluoti.

– Tai kada galii tikētis? – po valandos paklausē.

– Rytoj naktį aš dežuruoju. Jei niekas nesutrukdys...

– Tad sutarta. Linkiu sėkmēs, mano branguti. Iki...

– Palauk. Leisk dar nors valandēlę tavimi pasidžiaugti. Einam į nuošalesnę vietā. Kur nors į Jūros pakrantę.

– Ne, ne, mano berniuk! Koks tu greitas. Avanso aš neduodu. Užmokestį gausi atlikęs darbā.

– Tai leisk nors pabučiuoti.

– Šitā galii...

Tā naktį kelios dešimtys tamsių šešėlių išslinko pro Šubertinēs vartus ir dingo niekieno nepastebēti Jūros šlaituose.

Galima įsivaizduoti, kokį triukšmā sukēlė enkavėdistai, radę rytā tuščias kameras.

Ištisas savaites truko gaudynēs (žmonių ablavomis vadintos),

išnaršė visus aplinkinius miškus ir pamiškes, iškratė gyventojus, bet sugauk, jei gudrus, vėją laukuose...

Skaitančiam šias eilutes, be abejo, bus įdomu sužinoti tolimesnį Mišos likimą: ar išsipildė jo svajonės, ar ištesėjo pažadą jo mylimoji?

Jau iš pradžių patekęs pas partizanus, jis jautėsi nelabai jaukiai. Nesuprasdamas jų kalbos, jis sėdėjo vienišas, niekieno neužkalbinamas, nedrįsdamas pažvelgti į tuos, kuriems taip neseniai antausius talžė, bet vis dar tikėjo, kad vieną kurią dieną pasirodys jo mylimoji, atneš paruoštus dokumentus ir jo likimas išsispres. Tačiau mergaitei nesirodant nei pirmą, nei antrą dieną, nei už savaitės po tos lemtingos nakties, suprato esąs skaudžiai apgautas, pradėjo niršti pirmiausia pats ant savęs, kam buvęs toks kvailas, kad leidosi apgaunamas tos „prostitutkos“, paskui ir ant pačios „prostitutkos“, kaip ji galėjusi taip begėdiškai pasielgti. Pradžioj keikėsi patyliukais, vėliau vis garsyn ir garsyn: keiksmazodžiai darėsi kaskart vis baisesni, kol galiausiai perėjo į šiurpius grasinimus.

– Zarežu etu suku, golovu atrubliu! Tolko vyjti mne iz etovo prokliatovo lesu. Ubju stervu!*

Įniršio ir nevilties apsvaigintam, jam atrodė, kad ir partizanai privalo jos neapkęsti ir pritarti jo keršto planams. Dėl to turbūt jis jų ir nesivaržė.

Partizanams reikėjo būti labai atidiems, kad jis nepabėgtų. Buvo paskirti žmonės ir įsakyta pakaitomis dieną naktį sekti kiekvieną jo žingsnį, kiekvieną judesį.

Taip vieną naktį ir sučiupo jį mėginantį pasprukti. Nepaisant nuopelnų, buvo jam perskaitytas karo lauko teismo mirties nuosprendis, ir bausmė įvykdyta.

* – Papjausiu tą kalę, galvą nusuksiu! Kad tik ištrūkusi iš šio prakeikto miško. Užmušiu paleistuvę! (Rus.)

Generolas Bartašiūnas

Iš dienos šviesos patekęs į apytamą kamerą, iš pradžių Tomas nieko nematė. Tik akims apsipratus prie tamsos, pastebėjo kampe, ant medinių gultų, sėdinčią stambiają vyro figūrą.

Vyriškis laikė galvą parėmęs rankomis ir buvo labai susimąsęs. Pajutęs, kad kameroje yra ne vienas, staiga krūptelėjo, pakėlė galvą ir keletą akimirkų įtemptai žiūrėjo į naujai atvykusį. Paskui išsitiesė visu savo ūgiu, žengė keletą žingsnių Tomo link ir, ištiesęs pasisveikinimui dešinę ranką, prisistatė:

– Jonaitis, Dubysos partizanų būrio vadas.

Tardamas šiuos žodžius, spustelėjo savo galinga plaštaka Tomo atkištą ranką.

– Mane enkavėdistai vadina Tomu, kuopos vadu. Bet aš ne Tomas ir ne kuopos vadas. Mano pavardė K... Mane areštavo namuose be ginklo. Apie partizanus aš nieko nežinau, – atraportavo Tomas, prisiminęs, kad kalėjime reikia būti atsargiam ir neprasitarti, ko nereikia. Be to, naujojo draugo pernelyg didelis atvirumas jam pasirodė įtartinas. Tik provokatorius gali pirmam sutiktam žmogui taip atvirai išsipasakoti.

– Man nėra ko slėpti, – lyg atspėjęs Tomo mintį, tęsė toliau nepažįstamasis. – Apie mane enkavėdistai viską žino. Paėmė su ginklu per kautynes, o kad aš vadovauju būriui, tą jie seniai žino. Apie save gali man nieko nepasakoti. Dar geriau. Aš suprantu tavo nepasitikėjimą ir gerbiu tave už tai. Kalėjime ir sienos turi ausis.

Tomui lyg našta nukrito nuo pečių.

„Ne aš vienas toks baidus nusikaltėlis“, – pagalvojo.

Praėjo savaitė. Per tą laiką kelis kartus buvo pašaukę Tomą apklausai, kelis kartus buvo iškviestas ir Jonaitis. Daugiau areštuočių į kamerą kol kas neatvedė – visą laiką sėdėjo juodu dviese.

Pamažu Tomas vis daugiau ir daugiau ėmė pasitikėti savo naujuoju draugu. Arčiau susipažinus, pasirodė jis esąs labai draugiškas, ne plepys ir ne pagyrūnas. O svarbiausia – nieko nesiteiravo

apie Tomo praeitį. Nusiteikęs visuomet optimistiškai, atrodė, ir kūnu, ir dvasia tvirtas. Kitąsyk atvesdavo jį po tardymo žiauriai sumuštą, tačiau jo nuotaika nuo to nė kiek nepablogėdavo.

– Kvailiai, – sakydavo jis po tokio „apdorojimo“, – galvoja, mušimu ką nors iš manęs išgauti. Jų smūgiai man tik nusispjaut. Kaip žąsinui lietaus lašai. Jų čekistiško lipšnumo, fariziejiškų rankos paspaudimų – štai ko labiausiai bijau.

Apie save jis pasakodavo taip pat nepagražindamas ir neiškeldamas savo žygdarbių.

Vis dėlto per ilgą laiką Tomui pavyko sužinoti, kad tame lemtingame mūšyje jis kovėsi iki paskutinio automato šovinio, kad, pasibaičius šoviniams, griebėsi pistoleto, kad paskutinį šovinį pasiliko sau, bet pistoletas „užspringo“, ir jis buvo priverstas pasiduoti gyvas.

– Kaip draugai, taip ir ginklai kartais tampa išdavikais, – užbaigė savo trumpą pasakojimą šia nenuginčijama išvada.

Iš jo šykščių pasakojimų Tomas dar sužinojo, kad namuose jis paliko žmoną su dviem vaikučiais – berniuku ir mergyte, kad MGB generolas Bartašiūnas esąs artimas jo žmonos giminaitis (gal dėdė).

– Matai, broli, galėjau ir aš per jo protekciją užimti prie tarybinės valdžios neblogą vietą. Būčiau dabar kokiu nors tardytoju, koks nors MGB kapitonas Jonaitis. Tinka mano pavardei toks titulas, ar ne? Narstyčiau dabar tave po kauliuką, padus svilinčiau, kol neprisipažintum, kad iš tikrųjų esi Tomas, Lydžio kuopos vadas, cha cha cha!..

Jam šitaip bepostringaujant, Tomui kilo išganinga (o gal pražūtinga – kas tada galėjo pasakyti) mintis.

„O kad taip ėmus ir parašius, pasinaudojus jų giminyste, tam Bertašiūnui malonės prašymą?“ (Generolas Bertašiūnas tada buvo MGB ministras.)

Iš karto Tomas nieko jam apie tai neužsiminė. Tik kitą dieną, per naktį gerai apsvarstęs, pakišo Jonaičiui šią mintį.

– Galima, – atsakė šis. – Bet iš kur gauti rašalo, popieriaus?

Rašalas, popierius ir apskritai bet kokios rašymo priemonės kalėjimuose, o ypač tardymo kameroje, buvo, galima sakyti, neišsprendžiama problema. Po teismo – kitas dalykas. Nuteistuosius kalėjimo administracija vos ne prievarta versdavo rašyti ma-lonės prašymus arba kasacinius skundus, tik nežinau nė vieno atvejo, kad tie prašymai būtų buvę patenkinti. Gal tik mirtininkams kartais mirties bausmę pakeisdavo dvidešimt penkeriais metais „darbo pataisų“ lagerio.

Ilgai reikėjo Tomui prašyti, maldauti, įrodinėti, kam tos rašymo priemonės reikalingos, kol pagaliau prižiūrėtojas atnešė į jų ka-merą minėtuosius reikmenis.

Praslinkus dar savaitei, subraškėjo raktas spynoje, plačiai pra-sivėrė kameros durys, ir kalėjimo vyresnysis, iššaukęs abudu pa-vardėmis, išvedė į kiemą. Kieme jų laukė krovininė mašina. Kur-čiai suriaumojęs ir pasmilkęs kaip kodylu tamsius kalėjimo mūrus perdegusio benzino dūmais, sunkvežimis lėtai išriedėjo pro gele-žinius vartus į gatvę.

Keistas dalykas: kėbule be minėtų kalinių sėdėjo vienui vie-nas palydovas be ginklo.

„Štai kur puiki proga duoti fūgą“, – pagalvojo Tomas. – „Bet kam bėgti? Jei veža be apsaugos, pasprukti visada spėsime.“

Sunkvežimis lėkė visu greičiu, palikdamas paskui save tirštą dulkių debesį. Važiavo Žemaičių plentu tiesiai į Kauną. Kaune, nė minutei nesustojęs, tik sumažinęs greitį, pasuko Vilniaus link. Vilniuje, pasisukinėjęs iš vienos gatvės į kitą, privažiavo prie didžiulių rūmų ir sustojo. Teko ilgokai palaukti, kol juos išlaipino iš mašinos ir įvedė į erdvų, kilimais išklotą kabinetą. Už masy-vaus, įmantriai raiitytomis kojomis ažuolinio stalo sėdėjo gene-rolas (Tomas tik vėliau sužinojo, kad tai pats generolas Barta-šiūnas). Kambaryje, be šio generolo, buvo dar keletas aukšto rango MGB karininkų.

Jiems įėjus (t. y. Tomui su Jonaičiu), generolas atsistojo, nužvelgė juos nuo kojų iki galvos, pasiūlė atsisėsti ant stovinčių šalia durų kėdžių ir, plačiais žingsniais matuodamas kambarį iš vieno galo į kitą, pradėjo savo „rotaciją“. Kalbėjo jis lėtai, įtikinamai, kaip kirviu kirsdamas kiekvieną žodį. Matyt, buvo iš anksto gerai informuotas apie areštuotuosius, kad, nepaklausęs nei jų pavardžių, nepasiteiravęs, kas jie tokie, iškart ėmėsi nurodinėti jų nusikaltimo baisumą.

– Įsitraukę į banditų veiklą, – sakė generolas, – jūs padarėte didelį nusikaltimą prieš tarybinę liaudį, prieš partiją ir vyriausybę. Užtai būtų reikėję jus vietoje užmušti be jokio teismo, ir jūsų niekšiškais lavonais patręšti mūsų plačiosios tėvynės laukus. Bet mūsų partijos tikslai nėra naikinti paklydusius piliečius. Mūsų tikslas juos perauklėti, padaryti iš jų pilnaverčius tarybinius žmones, suteikti jiems galimybę sąžiningu ir pasiaukojamu darbu išpirkti padarytus nusikaltimus prieš savo liaudį. Jūsų likimas – jūsų pačių rankose. Norite tapti žmonėmis – prašom, mes nieko prieš. Mes visomis išgalėmis jums padėsime. Bet perspėju – reikės daug ir sąžiningai padirbėti, kad švariai nuplautumėt tą šlykščių dėmę, kuria jūs suteršėte doro tarybinio piliečio vardą.

Baigęs kalbėti, parodė ranka majorą ir tarė:

– Štai draugas majoras Sokolovas. Nuo šios dienos jūs pereinate visiškai jo valdžion. Ką jis įsakys – šventa! Be jo žinios – nė žingsnio! Aišku? Galite eiti.

Majoras Sokolovas

– Kiek šeimos turi namuose? – paklausė Tomą.

– Mama, žmona ir duktė.

– Kiek metų dukrai?

– Pusantrų.

Po to tuos pačius klausimus uždavė Jonaičiui.

– Taigi įsikalkit sau į kaktas: už nevykdymą mano nurodymų, už tyčinį ar netyčinį paslapties išplepėjimą vienintelis atpildas – kulka į pakaušį. Už pabėgimą atsakys jūsų žmonos ir vaikai. Vam poniatno? – užbaigė savo informaciją įprastu klausimu.

Paskui nusivedė juos į kažkokio karinio dalinio sandėlį ir išdavė kariškus rūbus.

– Oficialiai jūs dabar priklausote statybos batalionui. Statysite „majakus“ (bokštus), – paaiškino majoras. – Apie pagrindinius jūsų uždavinius sužinosite vėliau.

Tada vėl susodino mūsų draugus į sunkvežimį ir išburzgė į Tomui nepažįstamas vietas, greičiausiai į Trakų ar Varėnos apylinkes.

Sunkvežimis sustojo įvažiavęs į tuščią, turbūt ištremto į Sibirą kokio nors „buožės“ ūkį. Rašau „tuščią“ tik todėl, kad jame nebuvo savininko, o šiaip jis nebuvo tuščias. Jame stovyklavo nemažas rusų kareivių dalinys. Kaip ir mūsų draugai darbo bataliono uniformomis. Tarp jų buvo nemaža ir lietuviškai kalbančių.

Tomui iš karto krito į akis, kad šie, lietuviškai kalbantys, nors ir nešiojo kareivišką aprangą, savo išore gerokai skyrėsi nuo rusiškai kalbančių. Jų dauguma nešiojo ilgus, net ant pečių gulinčius plaukus, kurie labai jau nesiderino su mažutėmis, vos viršugalvį dengiančiomis pilotėmis. Kai kurie iš jų užsiauginę barzdas, ir tik vienas kitas buvo šiek tiek panašus į raudonarmietį. Tomui jie pasirodė ir juokingi, ir kartu baisūs, tarsi ne šios planetos gyventojai. Vienas kitas dėbelėjo į juos iš padilbų, o dauguma net pažvelgti nesiteikė. Visi jie buvo paniurę, nekalbūs.

Majoras Sokolovas nusivedė juos visus, kartu ir Tomą su Jonaičiu, į erdvų, išdaužytais langų stiklais kambarį.

– Mūsų būrys pasipildė dar dviem draugais, – pasakė rusiškai. Vienas jų, nieko nelaukęs ir neraginas, išvertė majoro žodžius į lietuvių kalbą. Matyt, tokios buvo jo pareigos.

– Jie dar naujokai, nieko nežino apie mūsų veiklą, – tęsė toliau majoras.

– Vilkas, – kreipėsi jis į vertėją, – išaiškink jiems visas mūsų veiklos aplinkybes.

Vilkas, kumpa erelio nosimi, aukštas, ilgaus, pečius dengiančiais kaštoniniais plaukais, buvo, matyt, ne tik vertėjas, bet ir šio keisto dalinio vadas.

– Mūsų pareigos nesudėtingos – rytą, apie septintą valandą, mūsų draugai raudonarmiečiai išeis į darbą, statyti „majakų“. Statyti jie, aišku, nieko nestatys: kažką matuos laukuose, kalinės į žemę kuoliukus... Vienu žodžiu, vaizduos, kad kažką stato. Mes, likusieji namuose, visą dieną galim miegoti, lošti kortomis ir kuo mažiausiai rodytis lauke. O jei kas nori išeiti į kiemą, būtinai turi užsivilkti kareivio uniformą.

– Vakare, visiškai sutemus, numetame kariškus rūbus, persirengiame partizanais ir išeiname į kaimus. Tuo laiku bus jau grįžę iš „darbo statybininkai“ ir saugos mūsų būstinę.

– Tuo tarpu viskas, kas jums reikia žinoti, – užbaigė Vilkas.

„Viešpatie, tai bent pakliuvau!“ – pagalvojo Tomas. – „Norom nenorom teks tapti išdaviku. Ir ko aš, kvailys, nebėgau tada, kai vežė į Vilnių? Tokia proga!“

– Beje, galite pasirinkti, kokias norite slapyvardes, – dar pridūrė Vilkas. – Jei ne – mes parinksime.

Tomas ir toliau pasiliko Tomu.

Pirmąją „partizanavimo“ naktį nieko ypatinga neatsitiko. Apilankė keletą apylinkės gyventojų, pasirinko maisto ir dar gerokai prieš aušrą atsargiai, kad niekas nepastebėtų, sugrįžo į savo ba-

žę. Vaikščiojo visi kartu, o jų buvo aštuoniolika. Gyventojai, nematydami tarp jų nė vieno pažįstamo, nelabai norėjo leisti su jais į kalbas. Norint gerai atlikti savo provokacines užduotis, būtinai reikėjo įsigyti žmonių pasitikėjimo. Todėl jie buvo išmokę daugybę partizaniškų dainų ir taip gražiai sudainuodavo, kad Tomui liko tik stebėtis. O kai užgiedodavo maldą „Tėve mūsų“, ne vienai namų šeimininkei nuriedėdavo ašara. Prigalvodavo visokiausių istorijų apie neva siautusias jų krašte ir dar dabar tebesiaučiančias „ablasvas“, todėl ir buvę priversti laikinai pasitraukti iš tų apylinkių. O kiek kartų tekę susidurti su enkavėdistais ir sribais, kiek žuvę pačių geriausių draugų...

Po truputį vietiniai gyventojai ėmė vis labiau jais pasitikėti. Vienas kitas net išvardijo, pas kuriuos ūkininkus galima drąsiai užėti, o kurių reikia saugotis.

– Blogai, kad mes šiame krašte neturime ryšio su vietiniais partizanais, – skundėsi savo sunkia dalia provokatoriai. – Bendromis įgjomis tai bent sukrėstumėm sribukus.

Vieną naktį visas būrys užėjo pas neturtingą pamiškės gyventoją. Iš Sokolovo jie buvo gavę žinių, kad šis žmogelis prijaučia miškiniams ir, galimas dalykas, palaiko su jais ryšį.

Pasibeldė į langą ir kai žmogelis, neatidaręs durų paklausė, „kas čia“, Vilkas griežtu balsu pasiteiravo:

– Ar čia gyvena toks ir toks?

– Įsileisk, – įsakė išgirdęs teigiamą atsakymą. – Mes partizanai.

Iš pradžių žmogelis nenorėjo leisti.

– Nežinau, – sako, – jokių partizanų.

Bet, pagrasinus išlaužti duris, atsklendė medinį skląstį.

– Apsirenk ir einam! – sukomandavo grupės vadas vienais baltiniais stovinčiam žmoguiui. – Mikliai!

Žmogelis net žioptelėjo netekęs žado.

– Kaip tai? Už ką?

– Rengtis įsakyta! Ir neklausinėk. Mažiau reikia naktimis po kaimynų langais slampinėti.

– Ką jūs, vyručiai. Aš... aš...

– Tylėt! – sugriaudė vadas, ir žmogelis, nebaigęs pradėto sakinio, nutilo. Viduje pradėjo raudoti žmona, klykti vaikučiai.

Ilgai žmogelis negalėjo pataikyti drebančia koja į kelnių blauzdinę.

Nusivedė į pamiškę.

– Stok čia, prie eglės!

– Vade, aš nekaltas! – atsiklaupė žmogelis ant kelių ir apkabino kojas. – Nieko aš nesu įskundęs, kaip Dievą myliu. Čia kažkoks nesusipratimas. Pas mane patį užaina partizanai, ir visi mane myli. O jei kas sako, kad aš naktimis po kaimynų langais slankioju, tas meluoja. Kaip mane gyvą matot. Gal iš keršto ar iš pavydo...

– Na gerai, gerai. Kas gali patvirtinti, kad tu padorus žmogus? – kiek atlyžo Vilkas.

– Klauskit, ką norit. Visi mūsų apylinkės partizanai pasakys, kad aš ne skundikas.

– Partizanai... Kur mes surasim tuos jūsų partizanus, jei ryšio su jais neturim. Pasakyk bent vieną ryšininką, kuris galėtų nuvesti mus pas juos.

– Na, kad ir Gaudešį Kazimieras, čia netoli, antras gyventojas po dešinei. Jis tai tikrai žino, kur juos surasti. Be to, galite jo pasiklausti, ar verta manimi pasitikėti, ar ne.

– Gerai, gerai. Pats dabar matai, kaip sunku svetimam krašte be ryšio. Galima ir nekaltą žmogų sušaudyti. Tik negerai, kad tu, mūsų nepažindamas, iš karto ryšininką nurodei. O jeigu mes būtume sribai? Kas tada? Kitą kartą, brolau, taip nedaryk.

– Tai kad iš karto, nors ir nepažįstu nė vieno, supratau, kas jūs tokie. Sribai tokių plaukų nenešioja. Ir trispalvių ženkliukų ant rankovių neturi.

– Na, eik namo, o tai žmona iš proto išsikraustys nesulaukdama. Dovanok, kad mes be reikalo tave užsipuolėm.

– Vienas užkibo, – nusišypsojo grupės vadas, žmogeliui išnykus tamsoje.

Panašūs „partizanų“ pasivaikščiojimai vyko vos ne kas naktį. Rinkosi maistą, dainavo partizaniškas dainas, įsigydamis vis didesnę žmonių pasitikėjimą, sužinodami, kas palankūs sovietų valdžiai, o kas priešiška nusistatę. Su pastaraisiais jie apsieidavo ypač švelniai ir draugiškai. Nevengdavo užėti ir pas sovietiška nusiteikusius piliečius. Su tokiais jie būdavo griežti ir nepermaldujami. Perspėdavo, prigrasindavo išvesti į mišką, jei ir toliau palaikysią draugystę su bolševikais, o neretai ir nubausdavo, prievarta atimdami ką nors iš rūbų ar maisto produktų. Pasitaikydavo, kad „tokiems“ net ir rykščių įkrėsdavo. Tai, kad jie būtų ką nors iš taikių gyventojų nužudę, Tomas neminėjo.

Pradžioje Tomas ilgai negalėjo suprasti tos jų komedijos. Buvo aišku kaip dieną, kad tai partizanais persirengę provokatoriai, tik iš kur Sokolovui pavyko surinkti tokių tipų gaują? Jeigu jie stribai, tai iš kur jie taip gerai žino visus partizanų įpročius, moka tiek daug partizaniškų dainų ir taip gražiai sudainuoja.

O jeigu tai buvę partizanai ir panašiais būdais, kaip jis su Jonaičiu, pakliuvę ant Sokolovo meškerės, tai kur pagaliau jų sąžinė?

Kaip jie išdrįsta pardavinėti savo brolius, su kuriais dar taip neseniai kartu kovojo prieš bendrą lietuvių tautos priešą, kartu kentę šaltį ir mirtinus pavojus, gelbėdami vienas kito gyvybę. Iš tikrųjų, kas jie per vieni – paprasti mirtingieji ar iš pragaro ištrūkusi demonų gauja? Kad ir pats Vilkas: žmogus jis ar šėtonas, priėmęs žmogaus pavidalą.

Kartais slaptomis Tomas persimesdavo vienu kitu žodžiu su Jonaičiu, tačiau ir tas nieko negalėjo atsakyti į Tomą kankinančius klausimus – tik beviltiškai traukė pečiais. Be to, jis visą laiką buvo susimąstęs ir tylus kaip žemė.

Laikui bėgant iš nugirstų pokalbių Tomui ėmė darytis aišku, kad jie tokie pat, kaip ir jis su Jonaičiu, pakliuvę į enkavėdistų rankas partizanai, dabar „sąžiningu darbu“ (čestnym trdom) išperkantis savo gyvybę ir laisvę. Gal ir jų dauguma galvoja taip, kaip Tomas, tačiau, verčiami kažkokios nematomos baisios jėgos, daro tai, kas prieštarauja jų sąžinei, tik per savo silpnadvasiškumą negali tai jėgai atsispirti.

Kartais kildavo Tomui pagunda bėgti iš čia, palikus tą pragaro draugiją, grįžti į savo kraštą, pas likusius miške draugus. Nieko nėra lengvesnio, kaip iš čia pasprukti. Išėjai į sargybą ir dingai tamsoje. Kol jie susigaudys, kad tavęs nėra, tu jau būsi toli nuo jų. Paskui miškais, miškais – o miškai čia neapbrėpiami – į savąjį kraštą, į mieląją Šimkaitinę, kur Mikutis, Geniukas, Jurgutis ir kiti širdžiai brangūs draugai. Bet... Tomo svajonėms kelią pastoja nelyginant iš tiršto rūko išplaukę žmonos ir dukrelės šešėliai. Kas bus su jomis, jei aš pabėgsiu? Juk Sokolovas aiškiai davė suprasti, kas jų laukia, jei kartais jis mėgintų pasprukti. Ne, geriau dar palaukti. Gal pavyks nesupurvinus savo sąžinės išlįsti iš tos prakeiktos balos? Pagaliau kokią turiu teisę statyti į neišvengiamą pavojų savo artimųjų gyvybes?..

– O kokią tu turi teisę sukišti į kalėjimus dešimtis, o gal ir šimtus pasišventusių savo tėvynės reikalui ryšininkų? – iš vidaus atsiliepia kitas, prieštaraujantis balsas.

Panašios mintys dieną ir naktį nedavė Tomui ramybės. Tačiau savisaugos jausmas ir meilė artimiesiems nugalėjo sąžinės balsą: Tomas ir toliau liko šio pragaištingo darbo bendrininku.

– Norėdamas ir čia galėsiu padaryti savo kraštui naudos, – nusprendė Tomas, – tik reikia būti gudriam.

Vieną vakarą provokatoriai neišėjo iš savo bazės. Visi sugulė miegoti. Dar gerokai prieš aušrą vadas prikėlė visus iš miego, liepė apsirengti, pasiimti ginklus ir išvedė į mišką. Miške paaiškinoti visiems, ką turės daryti.

– Štai čia, šituo keliu po pietų, apie trečią valandą enkavėdistai praveš areštuotą banditų ryšininką. Mūsų užduotis užpulti iš pasalių enkavėdistus ir išvaduoti ryšininką. Šaudyti visiems tik į viršų.

Maždaug nurodytu laiku kelyje pasirodė vežimas, pilnas prisėdęs karių, o jų viduryje surištomis rankomis sėdėjo pagyvenęs žmogus. Priekyje ir paskui vežimą žygiavo dar keliolika kareivių. Apsauga stipri.

– Ugnis! – sukomandavo grupės vadas, kai vežimas susigretino su jų užimta pozicija.

Netikėtai užklupti enkavėdistai akimirksniu išsiritę iš vežimo, pėstieji sugulė į pakelės griovius, ir užvirė „aršios kautynės“. Neišlaikę „narsių partizanų“ spaudimo, enkavėdistai išlakstė į visas puses, palikdami griovyje gulintį surištomis rankomis ryšininką.

Areštuotasis su džiaugsmo ašaromis akyse puolė savo „išvaduotojams“ į kojas.

– Ačiū, ačiū, vyručiai! Tai bent vyrai, tai bent partizanai! Tai ne mūs ištizičiai, kuriuos tik maitink, šelpk, o bėdoje neprisišauksi. Kad ne jūs, vyrai, man jau būtų galas. Daug ką jie apie mane žinojo. Kuo aš jums atsilyginsiu už tai?

– Dėl to mažiausiai rūpinkis, tėvuk. Gelbėti savus žmones – mūsų šventa pareiga, – atsakė „vadas“.

– Ir kaip greitai jūs susitvarkėte su tokiu gausiu būriu. Bravo, vyrai! Ir nė vienas jūsiškių nesužeistas?

– Nė mažiausio įdrėskimo.

– Tiesiog stebėtina! Štai ką reiškia drąsa ir sumanumas.

– Mes, tėvuk, dar ne tokių šunybių jiems iškrėstumėm, tik visa bėda, ryšio neturime. Mes ir tave išgelbėjom atsitiktinai. Žiūrime, atplevėsuoja būrys skarmalių. Reikia, sakom, švinu juos pavaišinti, juk amžinai alkani, bestijos. O dėl atlyginimo, tai tu, tėvuk, nesijaudink. Svarbiausia mums turėti stiprų ir patikimą ryšį, kad žinotumėm kiekvieną bolševikų žingsnį. O tada dar ne taip sudrebės šios pamiškės.

*„Drebèkit visi bolševikai,
Jums kerštas ateina baisus,
Nes jūsų planai nepavykę,
Nušluos jus nuo žemės visus...” –*

užtraukė kažkuris dainą. Kiti tyliai pritarė.

„Tėvuko“ širdis taip suminkštėjo, kad, ilgai neprašomas, išvardijo pavardėmis ir slapyvardėmis kelias dešimtis ryšininkų bei ryšininkių.

– Palauk, tėvuk, neskubėk. Neįprastos pavardės, sunku prisimint. Geriau užsirašysiu.

„Tėvukas“ dar kartą išvardijo visus jam žinomus ryšininkus, lėtai, neskubėdamas, po kiekvienos pavardės palaukdamas, kol šis užsirašys į savo knygutę.

Rytojaus dieną „partizanus“ užpuolė rusų garnizonas, ir „tėvukas“ vėl atsidūrė čekistų naguose.

Iššifruotų ryšininkų enkavėdistai neskubėjo areštuoti. Tegu sau ramiai gyvena, kol provokatoriai, atlikę visas savo užduotis, neišsikraustys į kitas apylinkes. Tik išimtiniais atvejais Sokolovas pats asmeniškai imdavosi kvosti suimtuosius.

Nekalbėkit rusiškai

Apsistoję tuščiame ūkyje, provokatoriai įruošdavo slėptuvę, dažniausiai tvarte po mėslais. (Mėšlas geras garso izoliatorius – niekas neišgirs tardomųjų aimanų.)

Vieną naktį provokatoriai apsinakvojo pas nestambų pamiškės ūkininkėlį.

Pavalgę vakarienę sugiedojo maldą, pusbalsiu padainavo keletą partizanų dainų ir, palikę sargybinį, sulindo į daržinę miegoti. Sargyba keisdavosi kas valandą. Atėjo Tomo eilė. Užsimetęs karabiną ant pečių, atsargiai žengdamas per miegančiųjų kojas, išslinko iš daržinės. Sargybinį rado sėdintį ant akmens, nugara atsirėmusį į daržinės sieną ir snaudžiantį.

– Tai ką, drauguži, šitaip mus saugai? – bakstelėjo Tomas miegančiam sargybiniui į pašonę.

– Auuū, – nusižiovavo šis. – Nejaugi taip greitai prabėgo valanda? Užrūkyti turi?

– Še, imk, – atkišo Tomas metalinę tabokinę, prigrūstą smulkiai pjaustyto naminio tabako. – Bet juk žinai, kad sargyboje rūkyti draudžiama.

– Niekai. Kas mus užpuls? Su rusais mes „vas, vas“, su vietiniais partizanais, rodos, jau ir ryšius užmezgėm.

Abudu užsirūkė.

– Na, gerai, einu drėbtis, – tarė pakeistasis sargybinis ir, numetęs kibirkščiuojančią nuorūką, įlindo į daržinę.

Naktis buvo apsiniaukusi, bet nešalta. Apėjęs keliskart apie daržinę ir įsitikinęs, kad visur ramu, Tomas atsisėdo ant to paties, dar nespėjusio atvėsti akmens, ant kurio prieš tai sėdėjo pakeistasis sargybinis, ir pasinėrė neramiose mintyse.

Nė pusvalandžiui nepraėjus, prasivėrė daržinės durys, ir priešais Tomą atsirado Jonaitis.

– Tu mane keiti? Juk dar anksti.

– Žinai, brolau, nesimiega. Visokios mintys baigia mane iš proto išvaryti. Reikia kažką daryti, o ką – niekaip negaliu sugavoti. Ne-

galima leisti, kad dėl mūsų kaltės šitiek ryšininkų areštuotų. Geriau jau kulką į kaktą.

– Tik ne į savo, o į Sokolovo. Bet ir tas nieko nepadės. Ryšininkai vis vien bus areštuoti. Reikia kaip nors duoti jiems žinią.

– Ir aš apie tai galvoju. Bet kaip jiems pranešti. Ar tu garantuotai, kad ir tarp tų pačių ryšininkų nėra Sokolovo agentų? Kas tada bus su mumis ir mūsų šeimomis, jei sužinos, kad mes pranešėm?

– Reikia pranešti taip, kad nesužinotų, kas pranešė. Supranti? Aš jau beveik sugalvojau. Popieriaus turi?

Jonaitis ištraukė iš vidinės švarko kišenės gerokai apmaigytą užrašų knygutę ir padavė Tomui. Tomas išplėšė švarų lapiuką ir kaire ranka pakeverzavo:

„Kuo greičiausiai perspėkit visus ryšininkus, kad jie iššifruoti ir greitai laiku bus areštuoti. Naujieji partizanai – provokatoriai.“

– Dabar mūsų uždavinys, – nunešti šitą raštelį pas artimiausią ryšininką ir įkišti kur nors į durų plyšį, – tarė Tomas, perskaitęs Jonaičiui raštelį.

– Pasirodo, tavo galva ne puodynė, Tomai. O aš, žiopyls, tokio paprasto dalyko nesugalvojau. Nešam pas Vosilką. Iki jos nuo čia visai netoli. Tik skubėkim, kad iki pamainos galo spėtume grįžti.

Taip plačios apylinkės partizanų ryšininkai buvo išaiškinti. Beliko juos tik susemti. Provokatoriai savo darbą atliko ir, palikę prikalinėtus laukus niekam nereikalingų kuoliukų, išsidangino toliau, į kitus partizanų veiklos rajonus vykdyti naujų Sokolovo užduočių.

Atėjo laikas surinkti „derlių“. Čia jau tvarkėsi vietiniai čekistai.

Bet koks buvo jų visų nustebimas, o dar didesnis siutas, kai paskirtą areštų dieną namuose rado tik vieną kitą, nespėjusį arba napanorėjusį pasitraukti antraeilės svarbos ryšininkėlį.

Gerai neprisimenu, ar tose pačiose apylinkėse, ar nusibasčiusi kiek toliau, Sokolovo „artistų trupė“ surengė gan įdomų spektaklį. Kai kurie vietiniai gyventojai gal dar ir dabar tebetiki, kad ten ne vaidinimas buvo, o tikros kautynės.

Kažkokio ežero pakrantėse, kurio pavadinimo Tomas nežinojo, Sokolovo provokatorių būrys susitiko su enkavėdistų garnizonu. Garnizono pajėgos šį kartą buvo nepalyginamai stipresnės, ir „partizanai“ po „įnirtingų kautynių“ buvo priversti pasitraukti į netoliese esantį miškelį.

Nors ir vieni, ir kiti šaudė į debesis, mūšiui pasibaigus kovos lauke liko gulėti keletas „partizanų“ ir keletas enkavėdistų lavonų. Koks mūšis be aukų!?

Majoras Sokolovas buvo įžvalgus čekistas. Jis iš anksto apsirūpino „žuvusiais“. Vokiečių karo belaisvių stovykloje buvo prišaudyta reikalingas skaičius belaisvių, aprenpta vienus partizanų, kitus rusų kareivių rūbais ir išmėtyta „mūšio lauke“.

Po „mūšio“ enkavėdistai lavonus surinko ir sukrovė į du vežimus. „Saviškius“ pridengė brezentu, kaip visuomet, tarsi norėdami nuslėpti nuo žmonių akių, o „banditus“ nuvežė ir suguldė miestelio rinkoje.

Ir kas po šitokio įvykio nepatikės, kad ten netikri partizanai kovėsi? Koks gi ryšininkas ar šiaip partizanams prijauciantis žmogus neparodys rūpestingo nuoširdumo naktį užklydusiems išblaškyto dalinio vyrams, tarp kurių būta ir „sužeistų“: parįstomis rankomis, sutvarstytomis kojomis, šlubuojančių.

Kartą provokatoriams buvo duotas uždavinys susisiekti su Žaliosios miške esančiu partizanų daliniu, įgyti jų pasitikėjimą, kartu stovyklauti, kartu vykdyti uždavinius, o pasitaikius gerai progai, naktį bemiegančius nuginkluoti ir tučtuojau duoti žinią Sokolovui. Šiai operacijai vadovauti buvo paskirtas Tomas, kuriam Sokolovas jau buvo suteikęs partizanų kapitono laipsnį. Saugumo dėlei juos lydėjo dalinys rusų kareivių, tų pačių „statybininkų“, taip pat persirengusių partizanais. Jie laikėsi truputį atokiau ir jokių būdu neprivalėjo tarp savęs kalbėtis rusiškai. Kaip Sokolovui pavyko susisiekti su šiuo partizanų daliniu, Tomas supratimo neturėjo. Greičiausiai per kokį nors ryšininką išdaviką – taip jis manė.

Ryšininko vedamas Tomas su keletu vyrų (kiti pasiliko toliau)

atvyko į stovyklą. Prie degančių laužų pasiskirstę grupėmis sėdėjo apie trisdešimt partizanų. Tomas pasakė Sokolovo duotą slaptažodį, pasisveikino su dalinio vadu ir keletu arčiau esančių.

– Taip, mums buvo pranešta apie jūsų atvykimą. Jau dvi dienas, kaip laukiame, – sako vadas.

– Niekio nepadarysi, – atsakė Tomas. – Tenka ir pasivėluoti. Tose vietovėse, per kurias mums teko eiti, siautėjo rusai. Dvi paras negalėjome nosies iškišti iš miškelio, į kurį, mūsų didžiausiai laimei, pavyko nepastebėtiems prasmukti.

– Jūsų tik tiek? Mes tikėjomės daugiau.

– Ne. Iš viso atvykom keturiasdešimt vyrų. Kiti pasiliko toliau. Nenorėjom išgąsdinti.

– Argi mus tokiais baikščiais laikote? Vesk visus čia. Kavute pavaišinsime.

– Palydėk mane kelis žingsnius, – tarė vadui Tomas.

Pasivedęs į šalį apsidairė, norėdamas įsitikinti, ar tikrai nieko arti nėra, kas galėtų išgirsti jų pokalbį, ir giliu žvilgsniu pažvelgė vadui į akis.

– Tu žinai, kas mes esame? – pašnibždomis paklausė vis žiūrėdamas į akis.

– Kas čia per klausimas? – nustebo vadas. – Nagi partizanai, kurių mes laukėme.

– Ir tu nė kiek tuo neabejoji?

– Kokios gali būti abejonės? Juk atvedė mūsų pačių ryšininkas, pasakėte slaptažodį... Nesąmonė abejoti.

– Klysti, drauguži. Nesąmonė tikėti tuo, kad mes partizanai. Mes provokatoriai. Atvykome įvesti jus į pinkles ir sulikviduoti.

Tai pasakęs Tomas pasišaukė savo vyrus ir apsisukęs grįžo su jais pas likusius nuošalyje. Dalinio vadas išbalso kaip popiežiaus lapas Tomo žodžių pritrenktas, susimąstė ir keletą minučių pastovėjęs ryžtingais žingsniais grįžo į stovyklą.

– Svoločiai jūs! Asilai ilgausia! Taip puikiai paruoštą operaci-

ją sužlugdėte. Iššaudyti jus visus, šunsnukiai, daugiau nieko! – net apsiputojęs šaukė Tomas, išrikiavęs provokatorių būrį. – Kiek kartų jums buvo sakyta: nekalbėkit rusiškai, nekalbėkit rusiškai! O jūs, parazitai, pusvalandžio negalėjot patylėti.

– Tak my i ne govorili po ruski*, – mėgino teisintis neteisingai apkaltintieji.

– Negavarili, negavarili... O kas, šventieji gavarili, kad banditų patruliai išgirdo?

– V čiom delo? Čevo tak raskričalsa, Tomas?* – priešais Tomą išdygo pats majoras Sokolovas, kuris prieš tai buvo savo reikalą įlindęs į krūmus.

– Tak vot v čiom delo.*** Atėjus mums į stovyklą, banditų vadas pasivedė mane į šalį ir sako: „Mūsų sargybiniai girdėjo jūsiškius kalbant rusiškai, todėl mes jumis nepasitikime. Jokių kalbų tarp mūsų negali būti. Jūs ne partizanai. Eikit sau iš kur atvykę“. Tak skažite, taviarišč major, kak ne kričat posle etovo?****

– Nda... – numykė majoras. – Vot eto da! Priznaites, rebiata, kto iz vas razgovarival po ruski? – kreipėsi jis į išrikiuotą būrį. Visi tylėjo.

Nežinia, įtarė majoras Sokolovas tikrąją operacijos žlugimo kaltininką ar ne. Tomui jis nieko apie tai nesakė, nepadarė jokios užuominos, kad juo nepasitiki. O vis dėlto reikia manyti, kad po šios nepavykusios operacijos Tomo „markė“ jo akyse gerokai nu-smuko. O vienąkart, vėl po panašios nesėkmės, jis aiškiai pasakė: „Tarp mūsų yra išdavikas“. Vadinasi, nujautė, kad kažkas iš būrio kaišioja pagalius į ratus, tik nežinojo kuris. Įtariamųjų sąrašė, matyt, buvo ir Tomas, ir greičiausiai ne paskutinis.

* – Tai kad mes ir nekalbėjom rusiškai.

** – Kas atsitiko? Ko taip rékauji, Tomi?

*** – Štai koks reikalas.

**** – Tai sakykite, draugas majore, kaip po viso to nerėkauti! (Rus.)

– Na kaip, Tomas, – paklausė kartą Sokolovas, šypsodamasis savo įprasta gudria šypsenele, – ar nenorėtum kartais pasimatyti su saviškiais? Su žmona, su dukrele? Juk, manau, pasiilgai.

– Žinoma, norėčiau, – atsakė Tomas džiaugdamasis, bet kartu ir sunerimęs, ar kartais neslypi už tos jo saldžios šypsosenės vėl kokia nors nauja klasta.

– Tak vot, – vis šypsodamasis tęsė majoras, – sugalvojau išleisti tave neribotam laikui atostogų. Gaila, mes neturime naujų išeiginių uniformų. Bet tą pačią gerai išsivalyk, man atrodo, kad ji dar pakenčiama. Kas, kad truputį išblukusi, svarbu, kad neskylėta. Rytoj gali važiuoti į namučius. Tik prieš išvažiuodamas neužmiršk užėiti pas mane leidimo atostogoms.

Iš to džiaugsmo Tomas net padėkoti užmiršo už suteiktą malonę.

Rytojaus dieną, įteikdamas leidimą, majoras davė dar keletą itin svarbių nurodymų:

– Grįžęs į namus pirmiausia prisistatyk savo rajono MGB viršininkui ir, žinoma, besąlygiškai vykdyk visus jo nurodymus, jeigu tokių bus. Apie mūsų veiklą geriau nepasakok nė jam. Jei kartais paklaus, kaip reikalai, atsakyk trumpai, nesileisdamas į smulkmenas, – kad dirbi prie statybos. Bet greičiausiai jis ir neklausinės. Tuo labiau ničnieko neužsimink nei žmonai, nei sutiktiems pažįstamiems. Mažiausia užuomina apie mūsų veiklą bus vertinama kaip valstybinės paslapties išdavimas. Supratai?

Užbaigęs savo rekomendacijas, majoras ištiesė atsisveikinti savo putlią, išpuoselėtą, niekada fizinio darbo nemačiusią rankutę.

Neaprašinęs jo džiaugsmingo susitikimo su žmona, dukrele ir mama, nes ir be to kiekvienam aišku, kokie jausmai tokiais atvejais užplūsta žmogaus širdį, o verčiau pasekim paskui jį į Jurbarko MGB būstinę, kur jis sulig majoro Sokolovo rekomendacija turėjo prisistatyti.

Kas tada buvo Jurbarko MGB viršininku, ar tas pats majoras

Serebriakovas, kuris, metams praėjus, spyrė man į blauzdą ir pasirūpino mane uždaryti septynioms paroms į atmatų duobę (ją vadinamą karceriu), ar kas kitas – negaliu pasakyti. Bet tas nesvarbu – visi jie ant vieno kurpalio ištempti.

MGB viršininkas sutiko Tomą kaip ir pridera čekistui, ištiesęs pasisveikinimui ranką, nelyginant senam bičiuliui po ilgo nesimatymo. Trumpai paklausinėjo apie šį bei tą, per daug nesigilindamas į smulkmenas, ir iš karto perėjo prie reikalo.

– Štai koks reikalas, Tomas, – po trumpos pauzės tarė majoras. – Tau yra žinoma, kad miškuose kartu su banda slepiasi du ginkluoti tavo broliai ir iki šio laiko krečia šunybes.

– Kad aš, draugas majore, neturiu brolių, – pertraukė viršininko kalbą Tomas. – Vieną turėjau ir tą patį nušovė keturiasdešimt ketvirtaisiais.

– O broliai A. ir J. K-liai? Kas jie tau, ne broliai?

– Ne, draugas majore, pusbroliai.

– Tuo geriau. Taigi tavo pusbroliai jau kelinti metai banditauja, ir mes niekaip negalime jų paimti. Tu privalai mums padėti.

– Bet kaip? – vėl neiškentė Tomas.

– Kantrybės, Tomas. Tuoju paaiškinsiu, Aš netikiu, kad tie tavo broliai, ar pusbroliai – velniai juos rautų, – sužinoję, kad tu grįžai iš kalėjimo, nenorėtų su tavimi susitikti. Jie pas tave ateis, būtinai ateis. Tada jūs pasikalbėsite, papasakosi viens kitam, kad čia tavęs niekas nemušė, nekankino. Niekas nereikalauja išduoti savo draugų ar ryšininkų. Žodžiu, tu jiems prikalsi, kad mestų ginklus, atsisakytų tos beprasmiškos kovos ir ateitų savo noru. Štai, sakyk, mane paėmė prievarta ir tai paleido. O jei jūs pasiduosite gera valia, savanoriškai – nė plaukas nenukris nuo jūsų galvos: gausite dokumentus ir galėsite gyventi laisvai, niekieno nepersekiojami.

– Jeigu jie dar spyriosis, nenorės geruoju sudėti ginklų, tada tu jiems pasiūlyk dar vieną pasimatymą, kur nors pas ūkininką ar miške – kaip tau atrodys patogiau. Ne, geriau miške. Pas ūkinin-

ką sunku bus mūsų daliniui nepastebėtam prislinkti. Apie pasimatymą duosi mums žinią ir pats nuvesi mano vyrus į sutartą vietą. Mes tada lauksime netoliese užsimaskavę ir, jums besišnekučiuojant, staiga iššoksime iš krūmų ir paimsime juos be šūvio. Sutarta?

– Sutarta tai sutarta, bet jeigu jie nepanorės su manimi susitikti ir pas mane neateis?

– Tada tu pas juos nueisi.

– O kur aš juos rasiu?

– Žinai ką, Tomas, – jau piktai rikteli viršininkas. – Neapsimesk kvailiuku ir mūsų tokiais nelaikyk. Geriau tiesiai sakyk, kad nenori vykdyti mano įsakymų. Tada aš žinosiu, ką su tavim daryti. Visi ryšininkai, kurių padedamas gali surasti kiekvieno bandito linyne, tau žinomi. Žinok, nuo šio uždavinio priklauso – laisvam tau vaikščioti ar kalėjime sutrūnyti. Savo nusikaltimą liaudžiai reikia išpirkti sąžiningu darbu, besąlygiškai vykdant mūsų įsakymus. Veltui laisvės banditams mes nedaliname. Tad pasirink: arba – arba!

– Gerai, draugas majore, pamėginsiu, – visai be entuziazmo ištarė Tomas.

– Pamėginti gali tik pas mergšę nuėjęs. O čia reikia vykdyti. Gali eiti! Beje, – sulaikė majoras jau pro duris beišeinantį Tomą, – lankysies pas mus dukart per savaitę. Nesvarbu – su žiniomis ar be žinių. Tačiau tuščiomis nepasirodyk. Eik!

Paliko Tomas viršininko kabinetą linkstančiais pakinkliais, braukdamas nuo kaktos prakaitą.

„Štai tau ir atostogos, štai tau ir pasimatymas su namiškiais“, – pagalvojo Tomas ir taip susigraudino, taip pagailo paties savęs, kad nepajuto, kaip sūrios ašaros ėmė riedėti skruostais.

Grįžtu į namus, išskėstomis rankytėmis pasitinka mane dukrelė: „Opa, tėtė, panešiok!“ O aš, priglaudęs jos mažutį kūnelį prie krūtinės, negaliu pasidžiaugti ta laime, kokią jaučia visi tėvai, paėmę ant rankų savo mažuliukus, nes visus tėviškus jausmus nustelbia viena ir ta pati, į vieną tašką nukreipta mintis – kaip išsi-

narplioti iš apraizgiusio nuo kojų iki galvos čekistų voratinklio. Dieve, Dieve, už ką man tokia bausmė? Kuo taip nusikaltau, kad turiu kentėti ne tik baimę dėl savo gyvybės, kaip visi miško broliai, bet dar ir sąžinės priekaištus ir tą širdį graužiantį netikrumą, – ar pavyks neįsigijus išdaviko vardo išlįsti iš to šlykščiai dvokiančio liūno.

„O tuo ir nusikaltai, mielas Tomai, kad nepanorėjai kentėti kartu su tūkstančiais savo brolių už laisvę ir nepasibjaurėjai prašyti malonės iš savo priešų“, – atsiliepė vidinis balsas. – „Kad pamiršai, jog čekistai neduos veltui laisvės, kad turėsi už ją sumokėti išdavysčių kainą“.

Tačiau Tomas nebuvo iš tokių, kurie slegiami sunkių minčių lengvai pasiduoda nevilčiai. Jis buvo veiklos žmogus. Veiklos ir kombinacijų. Tad ir šį kartą nubloškęs į šalį sielą prislėgusią nevilčių, dar kelyje į namus, ėmė įtemptai galvoti, kurti planus, kaip pasotinus vilką, kad avis išliktų sveika.

Pirmiausia nutarė susitikti su manimi ir bendrai aptarti sunkią savo padėtį. Pagal jo planą auka turėjo padėti savo budeliui. Tuo reikalu per ryšininę Staselę jis išsikvietė mane į pasimatymą prie Miliušių miško, ant linais nukloto lauko. (Aš tada pas Jerubiškių kaimo gyventoją gydžiausi peršautą petį.)

Užbaigęs savo pasakojimą, Tomas kreipėsi į mane prašydamas, kad padėčiau jam išsinarplioti iš sunkios padėties.

– Ir kuo galėčiau tau padėti? – paklausiau.

– Matai, Mikuti, reikalas tas. Rajono MGB įpareigojo mane susitikti su tavimi ir įvilioti į pinkles. Grįžti pas juos tuščiomis rankomis ir pareikšti, kad niekur jūsų nesurandu, negaliu. Jie tuo nepatikės. Įtars, kad nenoriu jiems dirbti ir, geriausiu atveju, pasodins į kalėjimą. Negrįžti pas juos taip pat negaliu: už tai jie pažadėjo sunaikinti mano šeimą. Dabar supranti, koks linksmas mano gyvenimas, – pridūrė po valandėlės.

– Per daug tu, Tomai, kombinuoji. Suprantu, nepavydėtina tavo padėtis, bet kuo čia aš dėtas?

– Tuoj paaiškinsiu. Parašyk ant lapiuko man kelis žodžius, kad būtinai nori su manimi pasikalbėti. Pažymėk susitikimo dieną ir valandą, nurodyk tiksliai vietą, sakysim, Miliušių miške, prie to didelio ąžuolo, ir viskas, ko aš tavęs prašau.

– O tu atvesi būrį skeltanagių, ir susemsit mus kaip biteles, kad nė įgelti nespėsime. Nieko sau sugalvota! Tu už tai gal ir medalį gausi, o mes tau skirtą vietą kalėjime užimsim.

– Vis tiek tu manęs kaip reikiant nesupratai, – užsigavo Tomas, – todėl, kad pertraukei mane, neišklausei iki galo. Jums visiškai nereikės atvykti į sutartą vietą. Tariamąjį pasimatymą išvakarėse ar dieną anksčiau tu parašysi kitą raštelį, kad atvykti negalėsite.

– O per ką aš tuos raštelius perduosiu?

– Čia tai jau mano reikalas, – nusišypšėjo Tomas. – Nebijok, ryšininko neįkišiu. Pasakysiu, kad atnešė nepažįstamas žmogus.

– Tokiu atveju aš sutinku tau pasitarnauti, – atsakiau Tomui ir paėmęs pieštuką brūkštelėjau iš karto du laiškėlius: vieną – kad lauktų manęs su broliu nurodytoje vietoje, o antrą, pažymėtą keliomis dienomis vėlesne data, kad dėl susidariusių aplinkybių atvykti negalėjom.

Tomas įsidėjo abu raštelius į kariškos palaidinės kišenę ir ištiesė ranką atsisveikinti, nes ilgiau gaišti nebuvo galima. Kažkurioj sodyboj storu balsu užgiedojo gaidys. Kitoje pusėje atsiliepė antras, plonesniu balsu. Paskui – trečias, ketvirtas... Išaušo rytas.

– Ir tu tikras, kad šiais popiergaliais tau pavyks apgauti čekistus? – suabejojau spausdamas jo ranką.

– Žinoma, – atsakė Tomas. – Sokolovas koks gudrus, ir tai porą mėnesių vedžiojo jį už nosies.

Veltui džiūgavo tą dieną krūmuose pasislėpęs enkavėdistų būrys, belaukdamas mūsų atvykstant. Veltui Tomas prastovėjo iki

vakaro po išsikerojusiu ąžuolu miško aikštelėje – lauktosios žuvytės nesulindo į jų paspėstą tinklą.

Netekęs kantrybės, išlindo iš krūmų dalinio vyresnysis ir priėjo prie Tomo.

– Tai ką, Tomas, matyt, be reikalo jų laukiam. Apgavo mus tie tavo broliai.

– Gal ir neapgavo, – atsakė Tomas. – Gal kokia nenumatyta kliūtis jiems sutrukdė.

– Galėjo ir taip būti, – sutiko su Tomo nuomone enkavedistas. – Šiaip ar taip, ilgiau čia styroti nėra prasmės.

Ir surinkęs savo būrį, nudrožė į kaimą, kur tikėjosi gyventojų sąskaita socialiai pavakarieniauti.

MGB viršininkas, savaime suprantama, nebuvo patenkintas šia nesėkme. Jis kaltino garnizono karius, kad šie galbūt blogai užsimaskavo – banditai juos pastebėjo ir grįžo atgal. Bet daugiausia kliuvo Tomui.

– Ne kitaip, tik per tavo kaltę nesučiupom banditų! – apsiputojęs rėkė majoras. – Nesugebėjai kaip reikiant suorganizuoti pasimatymo.

Tik tada, kai po kelių dienų Tomas parodė viršininkui antrąjį raštelį, čekistas šiek tiek apsiramino. Tačiau šis laikinas jo apsiramimas nedaug suteikė Tomui paguodos.

Reguliariai, du kartus per savaitę, jis privalėjo lankytis MGB štabe, klausytis keiksmų, rėkavimų, grūmojimų ir naujų užduočių. Dar ne vieną kartą buvo reikalaujama susitikt su broliais, sekti banditus, surasti stovyklas, išvardyti žmones, palaikančius su banditais ryšius, teikiančius jiems pagalbą, tarsi Tomui daugiau nebūtų kas veikti, kaip slampinėti pamiškėmis ieškant banditų, stoviniuoti naktimis po gyventojų langais ir lakstyti į rajoną du kartus per savaitę po 15 kilometrų pirmyn ir atgal. O juk Tomas buvo ūkininkas, turėjo ir kitų darbų. Juk reikėjo tvarkyti savo ūkį: arti dobilienas, sėti rugius, atiduoti valstybei prievoles, nuo kurių net

MGB šnipeliai nebuvo atleidžiami. Tačiau čekistams į visa tai nuspjaut. Šnipinėjimas svarbiau už viską.

Tomui primygtinai prašant, MGB viršininkas leido jam užsiverbuoti tarpininką (tarp jo ir MGB), kuris bent retkarčiais pavaduotų jo žygius į rajoną. Tam reikalui jis pasirinko tą pačią kaimynės dukrą, kuri užrodė enkavėdistams jo slėptuvę.

Pradžioje ji spyriojosi, nenorėjo sutikti, tačiau prigrasinus, kad ją išves miškiniai už tai, jog parodė slėptuvę, nusileido ir sąžiningai ėmėsi vykdyti visus Tomo nurodymus.

Galbūt MGB viršininkas ir nebūtų leidęs Tomui tokios prabangos – turėti savo kurjerį, – jei šis nebūtų įrodęs, kad pačiam taip dažnai lankytis rajone yra pavojinga. Aplinkiniai gyventojai jau pradėję jį įtarinėti turint reikalų su saugumu. Pasiėks ta žinia banditus, šie, ko gero, gali pastoti kelią arba ateiti į namus ir nužudyti.

– Da, ty prav, Tomas*, – pagalvojęs atsakė viršininkas, – reikia būti atsargiam. Retkarčiais gali atsiųsti tą savo pasiuntinį, kai nebus itin svarbaus reikalo. Bet ir pats neužmiršk apsilankyti.

* – Taip tu teisus, Tomai, (rus.).

Mirtinas smūgis

Kartą viršininkas, draugiškai paspaudęs vos įžengusio į kabinetą Tomo ranką ir pasiteiravęs, ką naujo sužinojęs apie banditus, apie ryšininkus, apie brolius, tarė:

– Vis dėlto, aš nepatenkintas tavimi, Tomas. Blogai, oi blogai vykdai mano užduotis. Užuoat atvedęs brolius, tu man kaišioji kažkokias špargalkas; apie ryšininkus pasakoti nenori; banditų stovyklos nesuradai nė vienos... Ne, drauguži, toliau šitaip dirbti negalima. Manai, kad mes dėl tavo gražių akių laikome tave laisvėje. Į požemį tave įgrūsti, badu marinti tave reikėtų, kol tavo kvailas užsispyrimas neišgaruos iš tavo smegeninės, – rėkavo įsikarščiavęs KGB viršininkas.

– Tai kaip, Tomas, manai tu mums dirbti, ar nemanai? – po trumpos pauzės prabilo majoras jau kiek ramesniu balsu.

– Galvoju, draugas majore, – drebančiu balsu atsakė Tomas.

– Surasi brolius?

– Surasiu, jei galėsiu.

– Ir vėl „jei“! Mesk velniop tu tą „jei“. Sakyk, „taip“ arba „ne“.

– Stengsiuosi kiek galėdamas, draugas majore.

– Na, čia jau kita kalba, – dar labiau suminkštėjo majoras. – O dabar dar vienas svarbus dalykas, – tęsė toliau jau visai nusiraminęs viršininkas. – Rytoj arba vėliausiai poryt tau reikia išvykti į Vilnių.

– Man? Į Vilnių? – nustebo Tomas.

– Taip, tau. Ir ne kur kitur, o į Vilnių. Ten kviečia tave kažkoks majoras Sokolovas. Nežinau, kokie reikalai jus sieja su tuo majoru Sokolovu, – kalbėjo viršininkas, – bet jis tavęs laukia. Štai adresas.

Ištaręs paskutiniuosius žodžius, majoras padavė Tomui skiautelę popieriaus, nuplėštą nuo kažkokio plakato, ant kurios buvo užrašyta gatvės pavadinimas, namo ir buto numeriai.

– O dabar gali eiti, – tarė majoras, vėl paspaudė ranką ir palinkėjo laimingos kelionės.

Vilniuje Tomui teko gerokai paklaidžioti, kol surado reikiamą gatvelę ir namą, tačiau nurodyto buto duris rado užrakintas. Keletą minučių pastoviniavo laiptinėje, paslampinėjo nepažįstamo miesto gatvėmis, vengdamas toli nueiti, kad vėl nepaklystų, ir po geros valandos sugrįžęs atgal, rado majorą tik ką parėjusį.

– A, Tomas! Sveikas, sveikas! – džiaugsmingai išskėstomis rankomis sutiko savo svečių majoras. – Prašom, užsik, nusirenk. Štai kėdė – sėsk. Na, kaip reikaliukai? Kaip pailsėjai? Kaip žmonelės sveikata? Kaip dukrelė auga? Pasakok, – bėrė klausimą po klausimo, į kuriuos Tomas nespėjo nė atsakinėti. Bet jis ir nēlaukė atsakymų. Kas jam svarbu ta jo žmonos sveikata ir kaip dukrelė auga.

Suprato ir tai, kad ne apie žmonos sveikatą pasiteirauti išsikvietė jį į Vilnių.

O Sokolovas kaip užsuktas kalbėjo toliau:

– O aš, žinai, tavęs jau nuo vakar dienos laikiu. Ilgokai užgaisai. Ne, čia ne nuolatinis mano butas, – paaiškino, pastebėjęs Tomą besidairantį į tuščias kambario sienas, kur vietomis buvo ištrupėjęs tinkas. – Čia, taip sakant, mano laikinas darbo kabinetas. O dar tiksliau – pasimatymų su savo žmonėmis vieta. Rūky-si? Še, užsirūkyk, – pakišo „Kazbeko“ dėžutę. – Tu, kiek prisime-nu, mieliau rūkai naminį tabaką negu tuos šiaudus. Aš taip pat per karą buvau pripratęs prie machorkės. Bet supranti – čia mies-tas. Negi smardinsies machorke.

Abu užsirūkė. Dar niekad Tomas nebuvo matęs Sokolovo taip gerai nusiteikusio.

– Žinai, Tomas, kam aš tave išsikviečiau? – užtraukęs keletą dūmų, majoras užbaigė bereikšmius plepalus ir perėjo prie rimtos kalbos. Man reikalinga tavo – ir tik tavo – pagalba. Pats žinai, kokie visi mano būryje bukapročiai avinai. Tik tau vienam galima patikėti tokį svarbų uždavinį, kur reikia ne tiek drąsos, kiek sumanumo (smekalki). Jei šis uždavinys pavyks, bus suduotas mirti-

nas smūgis visam Tarybų Lietuvos banditizmui bei visoms pagrindžio organizacijoms.

– Štai koks reikalas, Tomas. Yra Vilniaus universitete toks docentas, pavarde Markulis. Vyras palyginti dar jaunas, išvaizdus, puikus dėstytojas ir studentų labai gerbiamas. Nelaimė, jis yra gudriai užsimaskavęs liaudies priešas. Mūsų turimomis žiniomis, jis organizuoja studentų antitarybinius būrelius, palaiko glaudžius ryšius su nusikalstamomis gaujomis. Maža pasakyti – palaiko ryšius: jis duoda joms direktyvas, aprūpina vaistais, nelegalia spauda ir kitokiais reikmenimis. Žodžiu, jis tų gaujų protas, širdis ir įkvėpėjas.

– Visa tai mes nujaučiame, galima sakyti, žinome, – tęsė majoras, rūkydamas papirosą, – deja, neturime apčiuopiamos medžiagos, konkrečių faktų, kad būtų galima jį areštuoti. Jį reikia priremti prie sienos, kaip sakoma, griebti už gerklės. Nes supratus, kad mes neturime konkrečių faktų apie jo ardomąją veiklą, jis paneigs visus mūsų kaltinimus, ir mes būsim priversti jį paleisti. Tarp studentų kils sąmyšis, jo kolegos pasipiktins, o jis pats bus dar atsargesnis.

– Klausyk toliau, Tomas. Minėtasis docentas laukia „Dainavos“ apygardos vado pasiuntinio, bet šis neatvyks. Tuo pasiuntiniu būsi tu.

– Kaip tai aš?! – iš nuostabos Tomas net pašoko. – Man daug kas čia neaišku.

– Kantrybės, kantrybės, Tomas. Tuoj viskas paaiškės. O kol kas – šė papirosą, parūkyk.

Kol Tomas godžiai traukė dūmą, majoras marširavo iš vieno kambario į kitą ir giliai susimąstęs tylėjo.

– Taigi, – iš naujo pradėjo čekistas, – apygardos vado pasiuntinys pas docentą Markulį neatvyks. Mūsų operatyvininkai jį sulaukė kelyje kartu su užšifruotu rekomendaciniu laišku. Ekspertams be didelio vargo pavyko iššifruoti laiško turinį, kuriame apygardos

vadas prašo nurodymų dėl bendros veiklos su lenkų partizanais. Nors ir užsispyręs kaip ožys tas niekšas, saugumiečiams panaudojus kai kurias ne visai švelnias priemones, šio bandito liežuvis atsirišo, ir jis pasakė slaptažodį, kuriuo turėjo prisistatyti Markuliui.

– Dabar tau aišku, ko aš iš tavęs reikalauju?

– Po truputį pradėdus suprasti.

– Taigi tu, apsiginklavęs rekomendaciniu laišku ir slaptažodžiu, nuvyksi pas docentą Markulį vietoj sulaikyto pasiuntinio. Visą, ką jis su tavimi kalbės, kokius duos nurodymus, ką pas jį matysi – viską grįžęs į namus kuo smulkiausiai surašyk ir atiduok man. Turi pieštuką? Štai popierius, užsirašyk jo adresą. Viskas aišku? Dabar gali eiti. Beje, – sulaikė jau pakilusį nuo kėdės Tomą, – užmiršau paklausti. Pažįstamų mieste turi, kur galėtum pernaktuoti.

– Ne, neturiu.

Majoras pakėlė telefono ragelį, surinko numerį ir kurį laiką kalbėjosi. Paskui kreipėsi į Tomą:

– Liejyklos gatvėje yra toks neišvaizdus bendrabutis. Nueisi tenai, pasakysi, kad nuo majoro Sokolovo – nė paso nepareikalaus. Šiandien jau vėlu. Be to, gal ir pavargęs iš po kelionės, per naktį gerai išsimiegok, o rytoj, maždaug apie 4-5 valandą, drožk tiesiai pas Markulį.

Prieškambaryje Tomą sutiko palyginti dar jaunas, malonios inteligentiškos išvaizdos vyriškis.

– Kuo galiu tamstai pasitarnauti? – mandagiai paklausė nepažįstamą svečią.

– Aš... aš... – sumikseno Tomas, nežinodamas nuo ko pradėti. – Jūs būsite docentas Markulis?..

– Taip, aš. Ko jūs norėjote?

– Aš... – vėl užsikirto Tomas.

– Gerai, prašau, į kambarį. Sėskite, – parodė ranka fotelį. – Aš jūsų klausau.

Dar nepasinaudojęs malonaus šeimininko kvietimu prisėsti, Tomas padavė docentui laišką, kartu negarsiai ištardamas slaptažodį. Šeimininko veidas staiga nušvito.

– Lukterkite trupučiuką, – tarė jis ir, išėjęs į prieškambarį, užrakino iš vidaus laukijas duris. – Atsarga gėdos nedaro, – nusišypsojo. – O aš ne juokais buvau susirūpinęs, taip ilgai jūsų nesulaukdamas. Kur taip užtrukai, mielas?

– Enkavėdistai siautėjo mūsų apylinkėse, negalėjau ištrūkti, – sumelavo Tomas.

– Suprantu, suprantu jūsų padėtį. Žinai, prieteliau, kad mane paskutiniu laiku ėmė intensyviai sekti. Galbūt netrukus ir man teks prašytis jūsų prieglobsčio. Bet kol kas dar laikysiuos. Čia dirbdamas, manau, daugiau naudos atnešiu tėvynei negu miške. Kaip jūs galvojate?..

Po pirmųjų nereikšmingų frazių pokalbis pasuko rimtesne linkme.

O! Kaip gražiai, kaip įtikinamai, kaip uždegančiai mokėjo jis kalbėti! Apie patriotizmą ir Tėvynę, apie pasišventimą savo tautai, apie besąlygišką pasiaukojimą, kovojant už Lietuvos laisvę, apie bolševikų padarytas skriaudas lietuvių tautai ir visas jų niekšybes – taip ir liejosi iš jo lūpų žodžiai kaip gaivinantis balzamas į Tomo širdį.

„Kaip brangus mūsų tautai šis žmogus! – susižavėjęs galvojo Tomas. – Ir aš turėčiau jį išduoti?! Ne, ne! Nieko Sokolovas nesusižinos iš manęs apie jį. Geriau mirtis, geriau kalėjimas – tik nepradžudyti tokio žmogaus. O gal atskleisti jam visą teisybę, pasakyti, kas mane ir koku reikalu atsiuntė pas jį?“ – dingtelėjo Tomui mintis, bet susilaikė.

Paskui Markulis atidarė spintos stalčių ir iš sumaniai dugne įrengtos slėptuvės ištraukė pluoštą atsišaukimų bei mašinėlė rašytų ir spaustuvėjų spausdintų pogrindžio laikraštėlių.

– O šitokių jums teko kada skaityti? – tarė paduodamas Tomui.

– Iš kur mums tokia prabanga, – atsakė Tomas. – Pasiiekia kartais ir mus vienas kitas laikraštėlis, bet labai retai.

– Tai imkit, parvežkit savo vyrams lauktuvių. Tik su šitais reikia būti labai atsargiam.

– Aš ir pats tą puikiai suprantu, – atsakė Tomas, slėpdamas nelegalią spaudą į pačią giliausią kišenę.

– Dabar galite eiti. Labai būtų malonu su jumis daugiau pasikalbėti. Juk jūs dar nepapasakojote apie savo bėdas, ar smarkiai spaudžia enkavėdistai, ar daug partizanų aukų, kaip pasiruošėte žiemai? Bet žinote, vis to laiko taip maža. Reikia ir paskaitoms pasiruošti, ir šiaip visokiausi visuomeniniai reikalai – visokie posėdžiai, susirinkimai, simpoziumai. Prisipažinsiu, miegoti tenka kokias keturias, penkias valandas. Taigi rytoj, maždaug tuo pačiu laiku. Būsiu gal kiek laisvesnis. Tai viso... Tik žiūrėk, būk apdairus! – perspėjo, stipriai paspausdamas Tomo ranką.

Rytojaus dieną Markulis nebuvo toks iškalbus. Daugiau klausinėjo Tomą, negu pats pasakojo. Davė keletą konkrečių nurodymų apygardos vadui dėl ryšio ir suderintos veiklos su lenkų partizanais ir atsisveikino, palinkėjęs geros kloties.

– Trečią kartą jau nenorėčiau savo bute tavęs priimti, nes esu įdėmiai sekamas, – pridūrė jau pasikėlusiam išeiti pro duris Tomui. – O dėl medikamentų – atsiųsim pirmai progai pasitaikius per savo patikėtinį.

Sugrįžęs į bendrabutį, Tomas viską iki mažiausių smulkmenų susirašė į savo bloknotėlį, tačiau Sokolovui neperdavė.

Visą naktį praleido be miego, vartydamasis nuo vieno šono ant kito ir vis galvodamas, kas daryti: atiduoti užrašus Sokolovui ar ne? Kas gi iš tikrųjų tas Markulis? Gal ir jis Sokolovo sėbras?.. Gal čia man pačiam spąstai paspęsti?.. Kad nors ta lova, po velnių, taip negirgždėtų, – pyko Tomas, – susikaupti trukdo.

Kaip būtų gera turėti šiuo metu ištikimą draugą, su kuriuo būtų galima pasikalbėti, pasitarti.

Bet kur jį surasti? Visi draugai toli, miškuose. Nepasiekiami...

Taip besivartant girgždančioje lovoje, dingtelėjo Tomui į galvą dar viena, nors ir maža vilčių teikianti mintis.

– Taip ir padarysiu, – ryžtingai nusprendė Tomas.

Rytą, dar gerai neprašvitus, Tomas nuskubėjo į geležinkelio stotį ir pirmu traukiniu išbildėjo į Kauną, pas seserį. Su kuo daugiau pasidalinsi širdį slegiančiais rūpesčiais, jei ne su sesute, kuri tik viena gali šioje beviltiškoje padėtyje jį suprasti.

– Kažką lyg ir esu girdėjusi apie docentą Markulį, – pasakė sesuo Elytė, baigus Tomui pasakoti savo bėdas. – Tik nežinau, bloga ar gera. Nagi, palauk. Užbėgsiu pas savo pažįstamą kleboną. Jis turi daug pažinčių – gal ką nors daugiau apie jį yra girdėjęs.

Ir, užsimetusi ant pečių lietpaltį, nubildėjo laiptais žemyn.

– Markulis – išdavikas! – vos atgaudama kvapą tarė Elytė, įšokusi pro duris. – Nežinai, kaip jo vardas?

– Juozas.

– Tas pats. Kito docento, pavarde Markulis, nėra. Kiek jis studentų yra sukišęs į kalėjimą. Pats suorganizuoja pagrindžio grupes iš lietuviškai nusiteikusių studentų ir paskui juos išduoda.

– Taip išeina, kad galiu Sokolovui parodyti, ką esu surašęs? – pasitikslino Tomas sesutės nuomonę.

– Ramiausia sąžine.

Tomui tarsi penkiapūdis akmuo nuslinko nuo krūtinės. Dabar jam viskas pasidarė aišku: jokie pasiuntinio enkavėdistai nesulaukė – jo išvis nebuvo. Laiškas, su kuriuo jis prisistatė Markuliui, – Sokolovo sufabrikuotas, slaptažodis – jo paties sugalvotas, o visa ši šlykšti komedija buvo surežisuota ne tariamajam pagrindžio veikėjui Markuliui iššifruoti, o patikrinti Tomo lojalumą. Tik dabar jis suprato, kas per paukštis tas Markulis.

Nieko nelaukdamas išvažiavo Tomas atgal, į Vilnių. Susirado Sokolovą ir tēškė ant stalo bloknotą.

– Še, skaityk! – Dar nespėjus Sokolovui paimti į rankas Tomo užrašų, kumščiu trenkė į stalą ir suriko:

– Kuo jūs pagaliau laikote mane, kad siunčiate provokuoti žmogaus, dūšia ir kūnu atsidavusio tarybinei valdžiai?! Ką!.. Nepasitiki-
kite manimi? Išmėginti mane užsimanėte?.. Be reikalo. Užtenka iš manęs tyčiotis!

Tariant šiuos žodžius, Tomo balse ir veide buvo sukaupta tiek gilaus pasipiktinimo, kad Sokolovui nė į galvą neatėjo suabejoti jo nuoširdumu.

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad čia Tomas trupučiuką pertempė stygas, pasielgė neatsargiai; kad jam reikėjo ramiai įteikti Sokolovui surašytus parodymus, padėti ant stalo gautus iš Markulio laikraštėlius: štai faktai, kurių jums trūko. Bet tada nebūtų buvę tokio pritrenkiančio įspūdžio. Na, atliko žmogus užduotį, nieko nenulėpė, – vadinasi, dirba sąžiningai. O ar nuoširdžiai jis tą užduotį atliko, ar gal tik iš baimės ar iš silpnadvasiškumo, kas gali pasakyti? Dabar, kada jis taip giliai pasipiktino tuo, kad ne visiškai juo pasitikima – toks žmogus tikrai vertas pasitikėjimo.

– Nesikarščiuok, Tomas, nesikarščiuok, – pradėjo raminti ne-
jaukiai pasijutęs Sokolovas įsiaudrinusį Tomą. – Matai, mūsų toks darbas. Reikia nuodugniai ištirti kiekvieną žmogų, kuriam pavedamos atsakingos užduotys. Neužsigauk, Tomas, bet mes turėjom šioją tokį pagrindą tavimi suabejoti. Prisimink, kiek nepavykusių operacijų. Kažkuris iš mūsų grupės kenkė mums, sabotavo, o kuris – nagi atspėk, jei gudrus. Ne paslaptis, kad ir tave įtariau. Dabar matau, kad tave galima siųsti nors ir į ugnį.

Po šio uždavinio, arba, tiksliau pasakius, po šio išmėginimo majoras Sokolovas vėl leido Tomui išvykti į namus.

– Kai būsi reikalingas, pasikviesim, – pridūrė atsisveikindamas.

Grįžo šį kartą Tomas į namus savimi patenkintas. Pats stebėjosi savo artistiškais gabumais.

Tačiau gera nuotaika truko neilgai. Vėl prasidėjo žygiai į rajoną, vėl MGB viršininkas veidmainiškai spaudė jo ranką, trunkė kumščiais stalą, čia grasino kalėjimu, čia maloniai šypsojosi ir draugiškai tapšnojo per petį, čia vėl spjaudėsi daugiaaukščiais rusiškais keiksmiais, vis reikalaudamas išduoti ryšininkus, sekti partizanus, surasti brolius...

Ne vien tik KGB kabinete, bet ir namuose ėmė darytis nesaugu. Jo ausis pasiekė kalbos, kad kai kurie partizanai ir vietiniai gyventojai pradėjo įtarinėti turint glaudžius santykius su saugumu. Ypač Paleckis griežė ant jo dantį. Nors aš vis įrodinėėjau, kad jis nekaltas, kad, priešingai, jis yra daug padėjęs partizanų veiklai, Paleckis vis kartodavo:

– Žmogau, negali būti, kad enkavėdistai už dyka jį laisvėje laikytų.

– Bet aš juk tau sakau, kad jis nė vienos išdavystės nėra padaręs.

– Jei dar nepadarė, tai padarys. Čigonai savo vaikus taip pat lupa, kol dar nekalti.

Buvo vėlyvas keturiasdešimt šeštųjų ruduo. Vieną pavakarę atskubėjo į mūsų stovyklą susijaudinęs Tomas ir pranešė:

– Vyrai, būkit atsargūs. Į mūsų apylinkę atsikraustė Sokolovas su savo provokatoriais. Apsistojo tuščiame Mačiulio ūkyje, Butkaičių kaime. Greičiau perspėkit patikimus gyventojus ir ryšininkus, kad į jokiais kalbas nesileistų su nepažįstamais partizanais.

Tą patį vakarą parašėme pluoštą atsišaukimų, informuodami gyventojus, kaip elgtis su užėjusiais nepažįstamais partizanais ir nakčia išlipinom pakelėse, prie namų sienų, kelių sankryžose, o artimesniems gyventojams, pasiskirstę mažomis grupelėmis, pranešinėjom žodžiu.

Dvi savaites provokatoriai kalinėjo laukuose kuoliukus, naktimis lankėsi pas gyventojus, rinkos maistą, dainavo partizaniškas dainas, teiravosi apie ryšininkus, klausinėjo, kaip susitikti su vietiniais partizanais (viskas kartojo lygiai taip, kaip Tomas man buvo pasakojęs), tačiau nė vienas gyventojas, nė viena ryšininkė neužkibo ant Sokolovo meškerės.

Nesuprato provokatorių vadeiva, kad „ištikimasis“ Tomas dar kartą sužlugdė jo planus. Visą kaltę suvertė ant mūsų rinktinės vado Vidmanto. Chitraja galva etot Danilevičius (tokia buvo mūsų rinktinės vado Vidmanto pavardė), skundėsi Sokolovas generolui Bertašiūnui. – Visus spėjo perspėti.

Nedelsiant buvo duota žinia apie provokatorių pasirodymą rinktinės vadui Vidmantui, ir šis netruko atvykti į mūsų kraštą su buvusio Rolando – dabar Mindaugo – vadovaujamu būriu.

Vieną vakarą susirinkom nemažas dalinys (apie 40 vyrų) pas ūkininką tame pačiame Butkaičių kaime. Už kokių trijų šimtų žingsnių dunksojo nakties tamsoje Sokolovo užimta Mačiulio sodyba.

Išsikvietėme Tomą. Tarėmės, kas daryti. Buvo pasiūlyta nakties metu užpulti provokatorius ir likviduoti. Tomas keletą kartų Sokolovo kvietimu jau buvo lankęsis tame ūkyje ir maždaug apytikriai žinojo jų pajėgas bei išsidėstymą. Kartu su provokatoriais ir tariamais statybinkais jų esą apie keturias dešimtis vyrų, sakė jis. Aplink sodybą turi išsikasę apkasus ir įsirusę kulkosvaidžių lizdus. Taigi įsivelti su jais į kautynes, jo nuomone, esą per daug rizikinga.

Prasidėjo karštos diskusijos. Vieni tvirtino, kad reikia pulti. Nors ir ne visus išklosime, bet baimės tai tikriausiai įvaysime nemažai, ir Sokolovas daugiau neišdrįsįs taip laisvai švaistytis su savo išgamų likučiais. Kiti sakė, kad neverta leisti į tokią rizikingą avantiūrą. Aukų turėsime gal net daugiau negu priešas, o mums juk reikia branginti kiekvieno partizano gyvybę. Be to, artinasi žiema, prasidės represijos – „ablavos“, net nosies negalėsime iškišti. Dar kiti tylėjo – nepalaikė nei vieno, nei kitų.

Pats karščiausias puolimo entuziastas buvo Mindaugas.

– Kiek mes turime kulkosvaidžių? Septyniolika! Tik pagalvokit – septyniolika kulkosvaidžių! Kas liks iš tos sodybėlės, – įrodinėjo jis, išskėtęs pirštus ir iškumpinęs per alkūnes rankas, tarsi vanagas pasiruošęs pulti savo auką. – Kas liks iš jos, kai mes trenksime visi kartu iš tų septyniolikos kulkosvaidžių? Į orą pakils! Į šipulius išlaksstys. O kur dar kiti ginklai, šautuvai, automatai, kur granatos!

Rinktinės vadas Vidmantas tylėjo sėdėdamas už stalo ir žiūrėjo į lubas. Vidmantas Danilevičius kilęs, atrodo, iš Rytų Lietuvos. Prieš išeidamas į partizanų dalinius, mokytojavo Eržvilko vidurinėje mokykloje. Dar prieš užeinant bolševikams, kartu su mokytojais Kazimieru ir Petru Ruibiais ir Jonu Kubilium organizavo LLA, „Vanagų“ pagrindines organizacijas. Būdamas Vorkutos lageryje girdėjau, kad vėliau jis buvo komandiruotas į Rytų Lietuvą. Vorkutoje teko matyti ir vieną iš Ruibių, rodosi, Petrą. Jis tada buvo taip psichiškai palaužtas, kad visiškai nereagavo į aplinką ir aplinkinius. 1947 m. vasarą su Danilevičium vaikščiojo ir jo žmona.

Jis buvo neaukšto ūgio, menko sudėjimo, smulkaus inteligentiško veido, praplikusia galva.

Ramiai išklausęs visų nuomonių, tarė vis žiūrėdamas į lubas:

– Aš manau, kad užpulti taip stipriai įsitvirtinusį priešą, kuris ir skaičiumi, ir ginklais nė kiek nenusileidžia mums, per daug rizikinga. Kaip čia vienas draugas pastebėjo – turėsime daug aukų, kurias vargu ar pateisins priešui padaryti nuostoliai. Be to, pats Sokolovas kažin ar lįs į pačią tirščiausią ugnį. Jis stengsis išnešti sveiką kailį. Kas iš to, jei mums ir pavyktų pakloti keletą provokatorių, o pats jų organizatorius išliktų gyvas. Netrukus jis vėl suorganizuos naują išgamų būrį. Mano nuomonė tokia: puolimo reikia atsisakyti.

Rinktinės vado žodis buvo sprendžiamasis.

– Aš siūlau štai ką, – tęsė toliau Vidmantas, – iš pamiškės gerai užsimaskavus sekti provokatorių lizdą, nužiūrėti, kada išva-

žiuos Sokolovas, ir užpulti jį kelyje. Taip, mano manymu, ir rizikos beveik jokios, ir didesnė garantija, kad Sokolovas neištrūks. O slibinas nukirsta galva nebaisus.

Valandėlę visi tylėjo. Didesnė dauguma pritarė vado pasiūlymui. Tik Mindaugas buvo baisiai nepatenkintas tokiu Vidmanto sprendimu. Praradęs viltį žūtibūtinėse kautynėse išlieti savo energiją, skambiu tenoru užtraukė dainą:

*Plaukia Nemunas iš léto,
Tai bus kova, žiauri kova...*

O kitą posmą:

*Ginsime brangią mūs tėviškėlę,
Už laisvę stosime visi...*

pagriebė likusios keturios dešimtys gerklių.

Išėję laukan, dar sudainavom keletą dainų ir pasitraukėm į mišką.

Keletą dienų sekėme iš pamiškės provokatorių būstinę, tačiau išvažiuojančio Sokolovo taip ir nepastebėjom. Gal jis išvyko nakčia. O gal jau tą vakarą, kai ruošėmės puolimui, jo tenai nebuvo.

Netrukus provokatoriai iš mūsų apylinkės išsidangino, palikę ūkyje baisiausią netvarką ir tvarte po mėšlais iškastą bunkerį.

Po visų čia aprašytų įvykių Tomą vėl iššaukė į Vilnių. Šį kartą pas patį generolą Bartašiūną. Susirinko tenai keletas aukšto rango čekistų ir pats Sokolovas.

– Chitraja galova etot Danilevičius, – apmaudžiai kartojo generolas anksčiau pasakytus Sokolovo žodžius.

– Reikia ieškoti būdų, kaip jį sučiupti. Ką tu šiuo reikalu gali pasiūlyti, Tomai?

Tomas, užuot atsakęs, tik pečiais patraukė.

– Mano planas štai koks, – tęsė savo mintį generolas, nesulaukęs Tomo atsakymo. – Aš siūlau įkurdinti Tomo namuose desėtką automatais ginkluotų karių, įrengti jiems slėptuvę kur nors ant aukšto ar daržinėje ir laukti. Danilevičius vis tiek neiškės pas Tomą neapsilankęs. Tomą mes aprūpinsime migdomosiomis tabletėmis arba lašais – tokių mes gausim – ir kai tik Danilevičius ateis, Tomas, kaip geras šeimnininkas, pavaišins jį iš anksto paruoštu gėrimu, sakysim, samagonu. Mėgsta čierką Danilevičius? – paklausė Tomą.

– Atrodo, visai negeria.

– Vadinasi, abstinentas. Na, tada kava. Taigi pavaišinsi jį karšta kavute su tabletėmis ir, kai jis užmigs, duosi žinią pasislėpusiems kariams. Galimas dalykas, o greičiausiai taip ir bus, kad jis ateis ne vienas, o su keliais palydovais. Tuo geriau. Didesnis bus laimikis. Kaip tu į tai žiūri, Tomai?

– Nepatinka man šis jūsų pasiūlymas, draugas generole, – atsakė Tomas.

– Kodėl? – visi nustebę sužiuro į Tomą.

– Vienas dalykas, Danilevičius niekad nėra pas mane buvęs. Tai ko gi jam dabar ateiti kaip tik tuo momentu, kada mano namuose paspėstos pinklės.

– Tai dar ne argumentas, – pertraukė Tomo žodžius generolas. – Aš nesakau, kad tuoj pat ir ateis. Gal teks palaukti savaitę, dvi, mėnesį, o gal iki pavasario. Tu nebijok – išlaidas mes padengsim dešimteriopai.

– Ne išlaidos esmė, – vėl tęsė Tomas pertrauktą kalbą. – Maža galimybių, kad jis pasirodytų nors ir iki pavasario. Tai viena. Antra, jūsų kareiviai neiškęs taip ilgai neišlindę iš slėptuvės. Prasėdės savaitę, gal dar kitą, paskui nusibos ir įsidrąsinę užeis į kambarį, ims vaikščioti po kiemą. Pastebės kaimynai ar šiaip kieno nors nepageidautina akis, ir visas vargas veltui. O, be to, partizanai...

– Kas, kas? Partizanai? – ironiškai nusišaipė vienas čekistų.

– Atsiprašau, banditai, – pasitaisė Tomas. – O, be to, banditai jau senokai įtarinėja mane turint ryšių su saugumu. Ne išimtis, kad jie naktimis, o gal ir dienos metu, nes gyvenu prie pat tankaus alksnyno, slampinėja apie mano sodybą ir seka mane. Pastebės mano namuose kariškius, o tada sveiki dingę – ir aš, ir jūsų kareiviai.

– Tomas teisus. Šitas variantas netinka, – patvirtino Tomo žodžius iki šiol tylėjęs Sokolovas.

Taip ir nesugalvojo prityrusios čekistų galvos, kaip sučiupti rinktinės vadą Danilevičių.

Vieną pavakarę atėjo į mūsų stovyklą Šimkaičių miške Tomas. Tai buvo, kiek pamenu, keturiasdešimt septintųjų metų vasaros pradžia. Dulksnojo smulkus lietutis. Nors dar tebebuvo tik vėlyva popietė, miške jau viešpatavo jauki prieblanda. Apsidžiovinęs prie kaitrios laužo ugnelės sudrėkusius drabužius, pajukavęs su draugais (juokauti jis neužmiršdavo net sunkiausiomis gyvenimo valseklomis) ir surūkęs keletą suktinių, pakilo eiti į namus. Paprašė manęs, kad truputį palydėčiau.

– Žinai, Mikuti, velniškai kebli mano padėtis, – pasakė jis, kai pro šlapius krūmokšnių lapus vos buvo galima įžiūrėti mirgančią laužo švieselę. – Padėtis tokia, kad ir gyventi nesisinori. Čekistai baigia mane užkamuoti. Prisispyrę reikalauja, kad išaiškinčiau ryšininkus, surasčiau partizanų stovyklas. O kaip aš surasiu, jei ne-

žinau, net kuriame miške jie slapstosi. Bet jie tuo netiki. Tu, sako, žinai ir dabar su jais susitikinėji, tik nenori mums sakyti. Duoda terminus, kad iki tokios ir tokios dienos būtinai surasčiau. Jei ne, grasina kalėjimu ar net dar blogiau: užmušim, sako, kaip pasiutusį šunį ir įmesim į atmatų duobę – nė lapė nesulos, kur dingai. Aš prižadu, palaukiu iki nurodytos dienos ir vėl nuvykstu pas juos tuščiomis. Nežinau, ką daryti. Galva sukasi.

– Spjauk jiems į snukius ir drožk pas mus! – patariu.

– Priištas, Mikuti, kaip šuva prie grandinės prikaustytas... Jie, velnio išperos, ir tą yra numatę – mėginsi pasprukti, sako, žmoną su dukra matysi kaip savo ausis. Naktimis negaliu užmigti. Vis galvoju, kaip išsinarplioti iš to prakeikto voratinklio. O jei kada ir pavyksta sumerkti akis – baisiausi sapnai sapnuojasi. Stovi, rodos, už manęs toks baisus, lyg žmogus siaurom, kaip vikšro prapjautom akim, lyg šmėkla kokia ir taikosi durtuvu smeigti man į nugarą. O pats šypsosi. Ne taip durtuvo nusigąstu, kaip tos jo šypsenos. Surinku siaubo pagautas visa gerkle ir prasibundu šaltu prakaitu apsipylęs. Net žmona pašoka nusigandusi.

– Ko tu čia dabar rékauji? – barasi.

– Tu, sakau, dar ne taip suriktum, jei pamatytum tai, ką aš matau.

– O vienąsyk dar kraupesnis sapnas prisisapnavo: galandu peilį, tą, kur kiaules skerdžia, o antrąja ranka laikau apglėbęs savo dukrytę. „Tėte, – sako ji, – aš tavęs bijau“, – ir pradeda verkti. „O kodėl tu manęs bijai, dukrele?“ – klausiu ir toliau galandu. „O kam tu tą peilį galandi? Juk tu žadi mane papjauti“. „Reikia, – sakau. – Sokolovas iš tavo odos dėklą pistoletui užsisakė“. O baisiausia tai, kad gailėsčio jokio nejaučiu. Tai matai, Mikuti, koks mano gyvenimėlis. Jis ir nepasikeis, kol gyvensiu kaime. Enkavėdistai nesiliaus mane kankinę, kol dūšia neišskris pas Abraomą.

Tomas nutilo ir susimąstė. Tylėjau ir aš. Po valandėlės tarė:

– Reikia kuo greičiausiai kraustyti į miestą.

– O bene tave išleis, jeigu tu jiems čia reikalingesnis?
 – Šiaip sau, nei iš šio, nei iš to, žinoma, neišleis. Reikia priežasties. Jeigu jie pamatys, kad man čia pavojinga, gali ir išleisti. Tik man vėl reikalinga tavo pagalba.

– Būtent?

– Tu parašysi man laiškiuką, lyg ir perspėjimą, kad partizanai suuodė mano ryšius su saugumu ir laukia progos mane užmušti. Kaip tu j tai, Mikuti? Sutinki?

– Kokia gali būti kalba! Duok šen popieriaus. Pieštuką savo turiu.

Tomui diktuoju parašiau maždaug tokio turinio laiškutį:

„Mielas Broli!

Kuo greičiausiai nešdinkis iš mūsų krašto, kol partizanai nenusuko tau sprando. Nenakvok namuose nė vienos nakties, nes jie tave įtaria šnipinėjimu. Jie laiko tave išdaviku, vertu mirties. Rinktinės vadas išsiuntinėjo visiems būriams įsakymą paimti tavę gyvą ar mirusį. Geriausia, žinoma, gyvą. Aš vis dar netikiu, kad tu būtum nuėjęs tokiu gėdingu keliu. Kitaip nebūčiau perspėjęs. Saugokis!

M.“

– Na, ir kaip tu galvoji – pagailės jie tavęs? – paklausiau, baigęs rašyti.

– Pamėginsim, blogiau nebus. Matai, Mikuti, gailisi jie manęs kaip vilkas avino. Tik jie labai nenorėtų, kad aš gyvas pakliūčiau į partizanų rankas: per daug Sokolovo paslapčių žinau, – ir dar kartą užsirūkęs, nušlepsėjo šlapia miško samana į namus.

– Palauk, Tomai! – riktelėjau jam iš paskos. – O jei paklaus, kas tau atnešė tą laišką? Juk per ryšininką negalima tokių laiškų siuntinėti.

– Radau įspraustą duryse!

Kad ir kaip keista, tačiau čekistai „pagailėjo“ Tomo. Matyt, jau-

tėsi dar ne viską iš jo iščiulpę. Tomas išsikraustė į Jurbarką. Įsi-darbino pieninėj buhalteriu ar sąskaitininku.

Praslinkus kiek laiko, gal mėnesiui, o gal kiek daugiau, jis vėl kreipėsi į mane, prašydamas pagelbėti.

Majoras Sokolovas dažnai atvažiuojęs į Jurbarką ir kiekvieną kartą primenęs, kad reikia gelbėti jo, Tomo, brolius, t. y. mane su Geniuku.

– Tu parašyk, Mikuti, man dar vieną laišką, – paprašė jis manęs. – Rašyk, kad judviem toks gyvenimas labai nusibodo, kad ši nelygi kova jums atrodo visai beprasme. Rašyk, kad judu lyg ir galvojate pabėgti iš būrio ir pasiduoti saugumo organams, tik baisu žengti tokį žingsnį. Todėl, galutinai nenusprendę kas daryti, klausiate mano nuomonės, ką aš jums patarčiau.

– Bet, Tomai, toks laiškas mus sukompromituotų. Ir ne tik mane su Geniuku, bet ir visus partizanus. Matai, galvos, kokių šiaudadūšių atsiranda.

– Nesvarbu, – perkirto Tomas. – Jie vis vien ne per geriausios nuomonės apie jus. Kad ir kaip didvyriškai kovojat, jie vis tiek laiko jus paskutiniaisiais bailiais, išdrįstančiais tik iš pasalų užmušinėti beginklius žmones, moteris ir vaikus. Tu tik parašyk, o aš su tuo laišku – tiesiai pas Sokolovą. Tai bus puikus įrodymas, kad aš nesnaudžiu, o dirbu.

– Ir tu galvoji, kad ilgai seksis šitaip juos mulkinti?

– Pažiūrėsim. Kol kas dar sekasi.

– Nespėsi ir pažiūrėti, Tomai. Man atrodo, kad jie žaidžia su tavimi, kaip katinas su pele. Vienąkart nusibos katinui žaidimas. Bus tik „capt“ ir pelytė suvirškinta.

– Tai kas gi man daryti?! – beviltiškai sušuko Tomas.

– O ką kiti daro? Ne tu vienas turi šeimą. Niekas nenori pražudyti savo artimųjų, tačiau nesivelia į jokių sandėrius su čekistais.

Tomas nutilo ir nuleido galvą, net pagailo man jo. Gal ir per daug aštriai pasakiau.

– Gerai, – sakau, – išpildysiu tavo prašymą, kad tik sėkmė tave lydėtų.

Tomas tam reikalui buvo atsinešęs kelis lapus švaraus popieriaus, ir aš, ilgai negalvodamas, parašiau tai, apie ką mudviem su Geniuku net sapne nebuvo užėjusi mintis. Laiško gale nurodžiau susitikimo vietą ir laiką ir dar paprašiau, kad apie šį laišką niekam niekam neprasitartų.

Šie paskutiniai žodžiai buvo skirti tam, kad pamatyti, kaip ištikimai Tomas tarnauja saugumui: juk ne tik neprasitarė apie laišką, bet nunešė ir padavė tiesiai į rankas pačiam Sokolovui.

Tą pačią dieną Sokolovas suredagavo atsakymą, vertėjas išvertė į lietuvių kalbą, išspausdino mašinėle ir tuoj pat išsiuntė Tomą su tuo laišku pas mus.

Laiško turinys dvelkė klastingu nuoširdumu. Jame buvo net patariama per daug nepasitikėti vietiniais valdžios bei MGB organais, neatsiliepti į jų raginimą mesti ginklus ir legalizuotis, nes tai negarantuosią nei mūsų šeimos, nei mūsų pačių saugumo. Geriausia esą nurodyti per Tomą vietą ir laiką, kada jis, pats majoras Sokolovas, galėtų atvykti pasiimti mus pas save naudingam darbui. Be kita ko, laiške patarė: ginklus galite pasiimti su savimi, jeigu jie dar neblogi, bet galite ir palikti kur nors paslėpę – kaip mums atrodysią geriau. Jei turite užsiauginę ilgus plaukus ar barzdas – nekirpkite ir nesiskuskite jų. (Vėliau tą laišką parodžiau Kęstučio apygardos operatyvinio skyriaus viršininkui Mindaugui. Jis mašinėle padarė jo kopiją ir pasiuntė į Kęstučio apygardos štabą, o originalą grąžino man, kurį nešiojauši švarko kišenėje iki arešto dienos.)

Įduodamas Tomui laišką, Sokolovas liepė perspėti mus, kad greitai laiku į Eržvilko, Šimkaičių, Paupio apylinkes būsią sutraukti gausūs NKVD kariuomenės daliniai ir vienu kartu šukuojami tų apylinkių miškai. Šioji žinia, majoro Sokolovo manymu, turėjo pagreitinti mūsų apsisprendimą. Kaip vėliau sužinojome iš Tomo, Sokolovas tikėjosi, kad jau tą patį vakarą Tomas atsives mus pas jį.

Įdomi detalė, kad pats Tomas, taip sielvartavęs dėl savo padėties, taip iškamtuotas visokiausių tardymų ir grasinimų, į mūsų klausimą, kokia jo nuomonė apie Sokolovo pasiūlymą, atsakė:

– O aš beveik ir patarčiau priimti tą pasiūlymą. Vis tiek daugiau šansų išlikti gyviems.

– Ir dar daugiau šansų parduoti draugus!

– Aš, tai ačiū Dievui, nepardaviau nė vieno.

– Labai džiugu, kad taip išėjo. Bet juk dar ne galas. Ne, Tomai, mes nenorime tokios rizikos. Duok popieriaus, parašysiu tam tavo šefui atsakymą tokį, kad jis daugiau nesikabintų prie mūsų.

Parašiau trumpai, bet aiškiai. Viso laiško neprisimenu, bet prasmė maždaug tokia:

„Jūsų, gerbiamas majore, pasiūlymas mus labai pradžiugino. Deja, mes nė negalvojame juo pasinaudoti.“

Neprisimenu, ar slapyvardžiu pasirašiau, ar tikra pavarde.

Gavęs tokį nelauktą atsakymą (juk jis tikėjosi pamatyti mus pačius arba bent pažymėtą susitikimo datą ir vietą), provokatorių vadas baisiausiai užpyko ant Tomo, lyg jis būtų kaltas, kad mes atsisakėme eiti pas jį, Sokolovą, dirbti „naudingą darbą“. Tą pačią dieną išsivežė Tomą į Vilnių, užrakino savo kabinete ir išlaikė tris paras nevalgiusį ir negėrusį.

Kartą Lapgirių miške rinktinės vadas Vidmantas pasiūlė Tomui nušauti docentą Markulį, tačiau jis nuo šio uždavinio atsiskakė, motyvuodamas tuo, kad ne jo charakteriui ir ne jo įsitikinimams panašūs smurto darbai.

Su Tomu neteko daugiau laisvėje susitikti. Pasimačiau su juo tik keturiasdešimt aštuntųjų metų žiemą Jurbarko MGB viršininko majoro Serebriakovo karštai prikūrentame kabinete. Tai nebuvo akistata, greičiausia jis buvo pakviestas tam, kad padėtų čekistams prikalbėti mane išduoti ryšininkus.

Netrukus po to jis buvo pasodintas už kažkokį išeikvojimą piešinėj. Girdėjau, buvo gavęs trejus metus, tačiau tiek neišsėdėjo. Paleido anksčiau.

Sėdėdamas Lukiškių kalėjime, gavau pasimatymą su sesute Elyte. Pradžioj galvojau, kad pasimatymą išsirūpino kauniškė Elytė, Tomo sesuo, nes mano sesutė, žuvus broliui Česlovui (Bitinas), 1946 metais buvo nuteista trejiems metams ir bausmę atliko Pečioros lageriuose. Koks buvo mano nustebimas ir džiaugsmas, kai už tankaus vielų tinklo išvydau savo brangiosios, tiek daug iškentėjusios sesutės veidą.

Pasimatymui skirta patalpa siauru koridorium padalinta į dvi dalis. Vienoj koridoriaus pusėj stovi kaliniai, kitoj – atvykusieji į pasimatymą jų namiškiai.

Koridorius iš abiejų pusių iki lubų užtvertas tankiu vielų tinklu. Tarp tų vielų vaikšto prižiūrėtojas ir įdėmiai gauda kiekvieną pokalbio žodį. Ištarsi ką nors, kas nepridera, tuoj nutrauks pasimatymą, nors ir taip skirta jam tik penkiolika minučių. Įsivaizduokim, ką galima pasikalbėti per tas penkiolika minučių su artimu žmogum, nesimačius keletą metų ir dar prižiūrėtojams klausantis.

O vis dėlto, nepaisant visų šitų superatsargumo priemonių, Elytė įsigudrino patyliukais sušnabždėti: „Tomas vėl areštuotas“. Prižiūrėtojas, ačiū Dievui, neišgirdo – pasimatymo nenutraukė.

– Už ką?

– Už senas nuodėmes, – tiek spėjo ji man pasakyti, bet užteko ir dviejų žodžių, kad suprasčiau, kokia dabar sunki jo padėtis.

Štai ir priėjo ožka liepto galą...

Tai buvo tūkstantis devyni šimtai penkiasdešimtieji metai...

Netrukus namiškiai gavo iš kalėjimo administracijos trumpą pranešimą:

„Mirė širdies liga.“

Kas patikės tokia nesąmone?! Trisdešimt ketverių metų vyras, pačiame jėgų žydėjime, niekad nesiskundęs širdimi, ėmė staiga, nei iš šio, nei iš to ir mirė nuo širdies ligos.

Jau grįžus man iš tremties į Lietuvą, mano ausis pasiekė kita, kur kas panašesnė į tiesą versija: Lukiškių kalėjimo vienutėje jį pakorė ant lango grotų. Pakorė – bet kas? Vieni tvirtino, kad jis pridaręs daug išdavysčių, už tai ir nužudė patys kaliniai.

Kiti tvirtino, kad su juo susidorojo kaliniais persirengę čekistai, nes per daug žinojęs jų paslapčių.

Karagandos griežto režimo lagery teko sutikti senuką Miklaševičių iš Šakių ar Vilkaviškio rajono. Jis sakėsi, kad jam tekę keletą dienų sėdėti su Gaudentu Kisieliu vienoje Kauno kalėjimo kameroje. Po to jį kažkur išvedė...

Galėjo jį ir kaliniai nužudyti – šito aš neneigiu. Juk ne išimtis, kad kas nors iš kalinių, matęs Tomą Sokolovo provokatorių būryje, galėjo jį atpažinti. Tačiau jei jie ir nebūtų suvedę su juo sąskaitų už tariamas išdavystes, tai tik per apsirikimą. Juk ir Paleckis kadaise tvirtino, kad jį reikia likviduoti. Tik kažin ar daug nuo to būtų laimėję Eržvilko apylinkių ryšininkai ir partizanai?..

Naujoje vietoje

Treji metai kraujuose sutirpo,
Žūsta broliai už laisvę šalies.
O jų sesėms paguoda beliko:
Laistyt ašarom kapo gėles...

(Iš partizanų dainos)

1947 metų spalio mėnuo. Šimkaičių miškas toje vietoje, kur prie jo glaudžiasi Pavidaujo ir Jokūbaičių kaimai, vietinių gyventojų vadinamas Fermine. Miške tylu. Retkarčiais, darydamas įmantrius viražus, nukrenta vienas kitas šalnos pakastas beržo ar drebulės lapelis, sušlama vėjo pajudintos skarotų eglių viršūnės, savo tankumynuose glausdamos besislapstančių nuo žiaurių persekiojimų tą ryžtingą Lietuvos jaunimo dalį, kuri su ginklu rankoje sutiko geriau mirti čia, savo tėvynėje, negu raudonosios armijos gretose žūti kur nors pakeliui į Berlyną arba palikti savo kaulus neaprėpiamų Sibiro platybių tremtyje. Pusiau apsinuoginę berželiai beria savo pageltusių lapų likučius ant drėgnos miško samanos tartum primindami susispietusiui aplink liepsnojantį laužą vyrų būreliui, kaip skaudžiai per šiuos trejus žūtibūtinės kovos metus išretėjo jų gretos. O kas jų laukia ateityje – vienas Dievas težino. Nors ir beviltiška jų padėtis, tačiau jie nesudeda ginklų, neatsiliepia į okupantų valdžios raginimą pasiduoti, su panieka atmeta jų klastingus pažadus suteikti laisvę ir neliečiamumą. O jei kartais ir atsiranda iš tūkstančio vienas kitas, kuris susigundo siūloma laisve, tai nuo tokio silpnavalio nusigręžia visi kaip nuo niekam neverto parsidavėlio, kaip nuo iškirmijusio grybo.

Taigi tą tykią, ūkanotą rudens dieną gavau rinktinės vado įsakymą palikti savo būrį ir kartu su broliu Geniuku išvykti į Jurbarko partizanų dalinį – buvusios partizanų kuopos buvo perorganizuojamos į vadinamuosius rajonus, o Jurbarko rajonui buvo reikalinga sudaryti štabą.

Graudus buvo atsisveikinimas su ginklo draugais, su kuriais

kartu buvo praleista tiek daug sunkių, pavojingų, o neretai ir linksmų valandėlių. Išsirikiavom visas dalinys vakarinei maldai. Po maldos mėginau tarti savo draugams keletą atsisveikinimo žodžių, tačiau vos atvėrus burną kažkoks dusinantis kamuolys atsiėjo gerklėje, ir ašaromis paspringo mano balsas, nelyginant sprangios, neprinokusios kriaušės būčiau atsikandęs. Turbūt niekur taip nesusidraugaujama ir taip stipriai neprisirišama prie vieno kito, kaip partizaninėje kovoje. Kažkokia sunkiai suvokiama nuojauta tarsi sakyte sakė, kad paskutinį kartą matau šiuos brangius draugų veidus ir tą Ferminės mišką, tokį širdžiai mielą kaip gimtieji namai, trejus metus ištikimai saugojusį mūsų gyvybes.

Ir ne vien tik aš susigraudinau: Jurgučio ir dar kai kurių partizanų akyse sublizgėjo ašaros.

Kitos dienos vakare dar kartą paspaudę draugų rankas, iškeiliavome į paskyrimo vietą. Naktis buvo rudeniškai tamsi, krapleno smulkus lietutis. Pakelėje prie mūsų prisijungė Šalčius, Audronis (būsimasis Jurbarko rajono vadas ir štabo viršininkas) ir keletas girdžiškių, tarp jų ir pats Girdžių būrio vadas Paleckis. Tai tipiškas suvalkietis. Protingas, nors ir lėtakalbis, tačiau neblogas pasakorius. Nuo pat vaikystės tarnavęs pas svetimus ūkininkus, iš pradžių piemenuku, vėliau bernu, buvo pripratęs prie vargo, lengvai pernešdavo šaltį, darganą, alkį ir kitokius nepatogumus.

Jam vieni juokai būdavo ilgą rudens naktį išmiegoti ant šlapios miško samanotos toli nuo laužo ugnies ir dar šlapių palapinės brezentu susivyniojus. Brezentą tyčia vandeniu sumirkydavo, nes, pasak jo, šlapias brezentas šalčio nepraleidžia. Puikus buvo vyras! Sumanus, draugiškas, labai mėgstant filosofuoti, bet paskutiniu laiku ir taurelę ne mažiau pamėgęs. Neretai grįždavo po naktinių pasivaikščiojimų į šalis svirduliuodamas ir garsiai, pats sau vienas, kažkokius painius klausimus sprendamas. Pasitaikydavo net ir tokių atvejų, kai į stovyklą parsvyruodavo tuščiomis šovininėmis ir įkaitusiu šautuvo vamzdžiu. Į draugų priekaištus už tokį

beprotiškai neatsargų elgesį atsakydavo: kam, girdi, esą verta ir ant svieto gyventi, jei nėra pasilinksminti negalima.

Ką gi, vadas – nenubausi.

Tą naktį žygio metu užėjome tariamais Paleckio ir jo vyrų reikalais pas keletą jo artimai pažįstamų gyventojų. Visose vietose pabuvojome gan trumpai, niekur net neprisėdome, dažniausiai nė į kambarį neužeidavom, tačiau mūsų Paleckiui visiškai ir to pakako, kad iš paskutinės vietos išeitų vos nesvirduliuodamas.

– Nesuprantu, kaip jis taip sugeba, – stebisi Audronis. – Tiesa, šį kartą jis nesaliutavo savo karabino šūviais mūsų maršui: žygiui vadovavo ne jis, o Audronis. Užuot šaudęs jis ėmė taip garsiai rėkauti ir juo tolyn juo smarkyn, kad pereiti per gyvenvietę, nesukėlus visų kaimo šunų, o tuo labiau MGB šnipelių, pasidarė tiesiog neįmanoma. Audroniui teko jį nuginkluoti ir duoti vienam iš partizanų įsakymą varyti jį kaip belaisvį, sudėtomis už nugaros rankomis, o susidūrimo su priešu atveju, pirmąjį šūvį paleisti į jo nugarą.

Triukšmadarys iškart nurimo: nuleido galvą ir tapo tylus kaip avinėlis. Net ir tada, kai eidamas siauru, nerūpestingai kažkieno permestu per Mituvą liepteliu nusprūdo ir pliumptelėjo iki pažastų į šaltą kaip tirpstantis ledas vandenį – net ir tada neišdrįso garsiai nusikeikti.

Į jurbarkiečių stovyklą, kurioje buvo dvylika ar keturiolika partizanų, atvykome jau visiškai prašvitus. Radome juos sutūpusius aplink smilkstančią ugnelę paraudusiomis nuo dūmų akimis ir suodinais veidais. Aplink ištisas kvartalas nuskurusių aukštapelkės pušaičių, visomis kryptimis kelių šimtų žingsnių matomumas, po kojomis, poeto žodžiais tariant „minkštučiukai samanų patalai ištiesti“, o po tais „patalais“ – vandenėlis žliugsi. O ir jų laužo laužu nepavadinsi: rusena kelios sakuotos pušų šakelės, sokliais vadinamos, nuo kurių ne šiluma, o tik juodi ir aitrūs dūmai sklinda. Į

mūsu klausimą, kodēl tokioj nykioj vietoj stovyklā iēsirinko, jie paaiēskino, kad tokioj vietoj saugiau eēā: niekam neateisia ē galvā, kad ēia stovykla galētū būti. Gal ir taip. Taēiau tokioj atviroj vietoj priēšas ir be ētarimo iē tolo pamatys. O ir malonumas ne per diēdžiausias tūnoti per dienas vējū pagairēje permirkusiomis kojomis. O tū dieną kaip tyēia dulkсноjo smulkus rudeniēskas lietus, todēl ir mūsū nuotaika dar neatsigavusi iē po liūdno atsisveikiniēmo su senais draugais buvo toli gražu ne pavasariēska. Mūsū nuotaikā slēgē dar ir ta aplinkybē, kad ēia atvykē neradome beveik nē vieno iē anksēiau paēžistamū kovotojū. Nematēme jū tarpe, jau nekalbant apie dalinio vadā Aidā, nei visad linksmo ir judraus Špiēkaus, nei Berēžo, kuris kadaise taip nenoriai mane susirgusj po savo pūkinēmis duknomis priēmē, nei Leopardo, nei plepuēio Liudo, nei niekad nepavargstanēio snaiperio Zuikio, nei Žaibo, nei daugelio daugelio kitū, kuriū ēiandien jau ir vardū gerai nebeprisimenu. Iēretējo ir ēia „kaip tie lapai rudens“, jaunū vyrū gretos, kaip berēželiai mieloj Šimkaitinēj...

Dar tū paēiā dieną palikome senajā stovyklā ir vietiniams vyrams padedant susiradome naujā, labai graēiā ir patogijā stovyklai vietā: tankiame eglynēlyje ant maēo, vos ēiurlenanēio upeliūkēēio kranto. ēia buvo ir sausa, ir vējas neuēpūtē, ir vaizdas graēus, o svarbiausia – saugu, nes tik priartējēš per penkiolika ar deēimt ēingsniū pastebi, kad ēia stovykla, o iē tankaus eglynēlio aplinkos stebējimas kuo puikiais. Dēiaugēmēs mes, dēiaugēsi ir jurbarkieēiai.

Auksinė proga

Buvo vėlyvas ruduo – lapkričio mėnesio paskutinės dienos. Jei ne šiandien, tai ryt-poryt galėjo spustelti šaltukas, iškristi sniego, ir mūsų sąlygos iškart pablogėtų. Nė kiek nedelsiant reikėjo apsirūpinti žiemai bent pagrindiniais maisto produktais, kad vėliau, prisnigus netektų taip dažnai klampoti po kaimus ieškant ir sniege paliktomis pėdomis enkavedistus ar stribus į stovyklą prisivilioti.

Aš kaip tik buvau paskirtas į rajono štabą ūkio reikalus tvarkyti. Nelabai man šios pareigos buvo malonios, ne mano charakteriui, tuo labiau, kad dar ir apylinkės nežinomos, ir gyventojai nepažįstami. Bet ką darysi: įsakymas lieka įsakymu.

Iš partizanams palankiai nusiteikusių gyventojų sužinojom, kad kažkur, Smalininkų pašonėje, vieno gerokai raustelėjusio, per daug matančio ir žinančio kas reikia ir nereikia, piliečio tvarte yra šeriamas tarybinio ūkio bulius. Proga auksinė! Geresnės vargu ar kada sulauksi.

Pasiskyrčiau iš dalinio penketą visais atžvilgiais man patinkančių vyrų, tarp jų vieną kulkosvaidininką ir savo brolį Geniuką, ir gūdžią rudens naktį nukreipėme savo žingsnius į „rausvojo“ piliečio sodybėlę, kurią jis nežinia už kokius nuopelnus buvo gavęs iš tarybų valdžios.

Neaprašinėsiu smulkmenų, kaip mes tą milžinišką gražuolį, kuris panorėjęs vienu galvos mostelėjimu bet kurį iš mūsų būtų permetęs per tvarto stogą, parsivedėm į mišką, kaip jis buvo iš mūsų ištrūkęs, kaip jį gaudėme pusę nakties miške ir t. t., ir t. t.

Iš anksto stovyklos vyrams buvom nusakę, kurioje miško vietoje mes su savo laimikiu apsistosis, kad jie vėliau atvažiuavę su arkliais ir vežimu galėtų paimti iš tenai apdorotą skerdieną.

Nelaimė, naktį pridrebė šlapio sniego, kuris nespėjo iki ryto visiškai pranykti. Vietomis nutirpo, o vietomis liko gan ryškus pėdsakas. Keletui minučių sustojus, vietiniai vyrukai užbėgo pas vie-

ną gyventoją užsakyti pusryčių. Pusryčius atnešė man nepažįstamas vyriškis kartu su savo juodbruve gal kokių septyniolikos metų sesute. Laužo šviesoje ji man pasirodė ne tik graži, bet ir simpatiška, o jai mano povyza, reikia manyti, taip pat nebuvo labai atstumianti, nes bregint atsirado tarp mūsų bendra kalba, ir likusią nakties dalį praleidom kaip du balandėliai suglaudę snapiukus ir čiauškėdami įvairiausius niekučius.

Dar nepradėjus gerai švisti, juodu paliko stovyklą ir nuėjo į namus, o mes, pasikloję aplink liepsnojantį laužą egliaškių „patalą“ ir palikę vieną budintį sargybinį, sugulėm pailsėti. Prašvitus prie keliuko, kuriuo atsivedėm bulių, palikom sargybinį, o mūsų „mėsininkai“ medžiotojišku vikrumu susidorojo su laimikiu: paskerdė, nunėrė odą ir pradėjo kirviais kapoti mėsą. Pagaliau atėjo ir mano eilė sargybon. Ne be apmaudo išėjau į postą, nes kaip tik tuo laiku vėl tas pats vyriškis atnešė mums sočius pietus: puodą bulvinės košės gausiai išmargintos spirgučiais. Žinoma, dar būtų buvę apmaudžiau, jei kartu su juo būtų atsilankiusi ir simpatiškoji jo sesutė. Tačiau jos šį kartą nebuvo.

Diena buvo rūškana, niūri. Nuo eglaičių šakų, kurių tankmėje buvau užsimaskavęs, papsėjo stambūs tirpstančio sniego lašai, retkarčiais pataikydami man už apykaklės ir tuo sukeldami nemalonių šurpulį.

Pradžioje nieko įtartino nesimatė. Monotoniškas lašų papsėjimas skatino snaudulį, o pilvas, tas didžiausias partizano priešas (kiek per jo užgaidas žūva mūsų broliū!) vis įkyriau ir įkyriau ėmė priekaištauti už tai, kad jo nepavalgydinęs išėjau į sargybą.

– Duok tu man šventą ramybę, nekantrusis besoti! Palūkėk trupučiuką. Tuoju ateis sargybos pamaina, prikriesiu tave iki pat viršaus.

Tačiau sargybinių nesulaukiau. Už kokio puskilometro pastebėjau vieną paskui kitą perbėgančias ginkluotų žmonių figūras.

Suskaičiavau dvylika. Turbūt mūsiškiai, kaip buvom sutarę. Bet kodėl jie be arklio ir be vežimo, ir kodėl jie neina keliuku, o sulindo į mišką? Ar tik ne rusai? Reikia įsitikinti. Įvedžiau į lizdą šovinį ir laukiau, įtemptai klausydamasis. Praslinko keletas minučių nejaunos tylos. Trakstelėjo užminta šakutė kairėje pusėje nuo manęs. Už valandėlės sutraškėjo tiesiai priešais mane, bet jau arčiau. Po kelių sekundžių dešinėje pusėje. Po to vėl kairėje...

Ne, čia ne mūsiškiai. Mūsiškiai, kad ir mišku, eitų vorele, o čia visu frontu, pasiruošę atakai. Pradžioje kilo mintis prisileisti visai arti, kadangi buvau gerai užsimaskavęs, ir, kai pamatysiu taikinį, užgroti iš savo dešimtšūvio. Bet tuoj pat tą sumanymą atmečiau – tai būtų buvę per daug rizikinga. Pirmąjį rusą, tikriausiai, būčiau nukirtęs. Likusieji tuo tarpu sukris ant žemės ir atidengs į šūvio vietą ugnį iš visų ginklų. Mano postą nuo stovyklos skyrė maždaug keturiasdešimties metrų pločio plika aikštelė, kurią perbėgti vargu ar pavyktų, nebent tik tuo atveju, jei priešas būtų ginkluotas ne automatais ir kulkosvaidžiais, o lazdomis. Tad greit suvokęs padėtį, perbėgau aikštelę ir perspėjau draugus apie gresiantį pavojų, o šie, palikę nebaigtą kapoti skerdieną, paskubomis susirinko ginklus ir ėmė trauktis į priešingą pusę. Matydamas, kad mano vyrai per daug skubotai traukiasi, net šūvio nepaleidę, ėmiau šaukti jiems, kad sustotų, kad nebėgtų kaip pakvaišę, o pavaišintų neprašytus svečius sutelkta ugnimi, pristabdytų jų puolimą ir tik tada planingai atsitrauktų. Vyrai paklausė mano komandos ir sugulę į gailėmis prižėlusią samaną ėmė atsišaudyti. Girdėjau, kaip prašneko mūsų kulkosvaidis, suvirpinęs širdį sunkiai nusakomu, neramiu, bet maloniai kutenančiu džiaugsmu.

Tačiau atsišaudėme neilgai. Pajutę, kad priešas šaudo į mus iš dviejų pusių, iš priekio ir iš dešinio šono, kad esame pusiau apsupti, buvom priversti norom nenorom trauktis. Mudu su Geniu buvom sugulę šalia vienas kito. Per tirštai sužėlusias gales

sunku buvo įžvelgti, kas dedasi priekyje. Pamažėle pakilau ir pamačiau už kokių septyniasdešimt žingsnių nuo vienos eglaitės prie kitos perbėgantį kareivį. Iššoviau du ar tris šūvius. Tuo pat laiku už šalimais to kareivio esančio krūmokšnio pasigirdo ilga automato serija, ir aš pajutau stiprų smūgį į krūtinės dešinę pusę. Nenugriuvau tik todėl, kad buvau pasilenkęs į priekį.

Dar iššoviau keletą šūvių į tą krūmokšnį.

– Tu sužeistas? – sunerimęs paklausė Geniukas ir paleido priešų pusėn keletą trumpų automato serijų. Kiti mūsų draugai, spaudžiami iš dviejų pusių priešų ugnies, ėmė sparčiai trauktis beveik neatsišaudydami ir jau tolokai buvo mus palikę. Pradėjom trauktis ir mudu, retkarčiais atsisukdami ir paleisdami po vieną kitą šūvį. Jaučiau, kaip greitai silpsta mano jėgos, akyse ėmė darytis tamsu, kojos sulinko per kelius, ir aš nugriuvau į vandeniu žiugsinčias samanas. Prišoko Geniukas ir paėmė mano šautuvą. Girdėjau, jis man kažką dar sakė, bet jau nesuvokiau jo žodžių prasmės, – viskas išnyko pilkoje nebūtyje. Kiek laiko aš taip išgulėjau – nežinau: gal minutę, o gal tik keletą akimirkų, kai staiga atsibudau kažkieno stipriai trukteltas už plaukų. Atmerkiu akis – ogi didžiulis, tamsia nugara vilkšunis iššiepęs dantis laiko mane už plaukų ir, vos tik man pajudinus galvą, grėsmingai suurzgė. Vėl beviltiškai užsimerkiu. Tuoj pat išgirdau skubių žingsnių šlepsėjimą ir rusiškus žodžius: „Žyvoj“, – sako vienas. „Niet, miortvyj“, – prieštarauja kitas. O man tuo tarpu buvo visiškai vis tiek, ar aš dar „žyvoj“, ar jau „miortvyj“. Nejaučiau nei baimės, nei nerimo. Ką jie su manimi darys, kur jie mane dės, ir apskritai, koks bus tolimesnis mano likimas, – tokios ir panašios mintys man tada visai nekvadrino galvos. Man buvo tik neapsakomai gera ir ramu.

Netrukus mane apspito visas būrys garnizono karių. Vienas iš jų atsegė mano kareiviško diržo sagtį, patraukė diržą už vieno galo taip, kad mano kūnas pakilo nuo žemės ir žnegetelėjo atgal. Aštrus skausmas nusmelkė krūtinę. Paskui kareiviai, pasodinę

mane už pažastų, pakišo po manimi palapinę ir, paėmę už kampų nuvilko prie mūsų palikto gėstančio laužo. Čia vėl netekau sąmonės. Pabudau baisiai sušalęs. Mano nugara buvo kiaurai peršlapusi, o laužas beviltiškai užgesęs: pelenuose raudonavo vos kelios žarijos. Pro pramerktas blakstienas mačiau vikriai šokinėjančius, mažyčius, tarytum pasakų nykštukai, žmogeliukus aplink kažkokią raudoną, beformę masę. Atidžiau įsižiūrėjęs suvokiau, kad tai rusų kareiviukai tvarko mūsų neužbaigtą kapoti mėsą. Bet kodėl jie tokie mažučiai?

Sukapoję mėsą pakrovė į vežimą, o ant viršaus užvertė mane ir pridengė palapine. Vėl netekau sąmonės, o gal tik užmigau. Atsipeikėjau nedideliame kambarėlyje, paguldytas ant grindų. Prigužėjo pilnas kambarys kareivių. Vienas priėjo prie manęs, pasilenkė ir pamėgino mane nurengti, bet man sudejavus, išsitraukė iš bušlato kišenės lenktinį peilį. Tuo peiliu jis perpjovė išilgai mano drabužius, ir aš likau iki pusės išrengtas. Įkvėpus oro iš žaizdos ėmė švirkti kraujas ir tirštos miglos pavidalu kristi ant veido ir akių. Tas pats ruselis (gal tai buvo dalinio sanitaras) išsitraukė iš kišenės paketėlį tvarsčio ir labai nevykusiai užbintavo krūtinę. Tvarstis beregint nusidažė raudonai. Žaizdai nepaliaujant kraujavus, kažkodėl labai supykau ir pradėjau juos baisiausiai plūsti, maišydamas rusiškus ir lietuviškus žodžius, už tai, kad jie esą niekam neverti kariai, net žaizdos nesugeba žmoniškai perrišti. Plūdausi ilgai, su įkarščiu ir kažkokiu man pačiam nesuprantamu įkvėpimu, kol pagaliau, netekęs jėgų, nutilau. O jie visi tylėjo nė žodžio nepratardami, tarsi ne sužeisto belaisvio kliedėjimų, o savo viršininko už prasižengimą griežto papeikimo klausytųsi.

Po šitos „lekcijos“ iškart mane pradėjo kankinti nežmoniškas troškulys. Pirmąkart savo gyvenime taip aštriai pajutau arba, gal geriau pasakius, taip tiesiogiai patyriau, ką žmogaus gyvybei reiškia vanduo.

– Vandens! Duokit nors lašelį vandens, – maldavau užsimiršęs, kad čia ne draugai, o patys pikčiausi priešai. Ilgai (o gal man taip tik atrodė) teko jų maldauti. Pagaliau vėl tas pats sanitaras atnešė arbatinuką su vandeniu ir iš snapelio keletu lašų suvilgė mano sukepusias lūpas. Instinktyviai griebiau abiem rankom už arbatinuko ir godžiai apsižiojau kaklelį.

– Nelzia, nelzia! – suriko „sanitaras“ ir jėga išplėšė iš mano rankų tokį brangų gėrimą nė lašelio nespėjus nuryti.

– Vypjiesz mnogo – umrioš*, – lyg pateisindamas savo šiurkštų elgesį paaiškino jis.

Tai užmigdamas, tai prarasdamas sąmonę, tai vėl ją atgaudamas enkavėdistų apsuptyje, čia pat ant grindų, išgulėjau nepa-keisdamas padėties iki ryto.

Vos prašvitus vėl pakrovė mane pusnuogį į vežimą ant tos pačios jautienos, pridengė brezentu ir vėl leidomės į kelionę. Prie-kyje žygiavo ginkluoti kariai, paskui vežimą ėjo galvą nuleidusi ta pati juodbruvė mergaitė, su kuria naktį taip meiliai šnekučiavo-mės, o už jos vėl būrys garnizono kareivių. Iš viso jų galėjo būti per tris dešimtis.

Taip mes neskubėdami, žingsnis po žingsnio atvykome į Sma-lininkų miestelį. Kaip jie mane iškėlė iš vežimo, nežinau, turbūt vėl buvau praradęs sąmonę arba užmigęs. Tik pasijutau paguldy-tas kažkokioje įstaigoje ant ilgo ir plataus stalo, ant kokio paprastai kaimo žmonės kiaules mėsinėja.

Vienas stribukas prikišo man prie kaktos automato vamzdį ir sutraškino užraktą – galvojo labai jau mane išgąsdinsiąs, tačiau aš nė nemirktelėjau. Šiam pasitraukus, prisiartino į žiurkę pana-šus šviesiais raitytais plaukais strazdanotas tipelis, įbedė į mano veidą savo išsprogusias veizylas, paspoksojo nemirksėdamas ke-letą sekundžių ir tik tada teikėsi paklausti:

* Daug išgersi – numirsi. (Rus.)

– Ką tu su manim būtum padaręs, jei gyvas būčiau pakliuvęs į jūsų rankas?

– O kas tamsta toks būsi?

– Aš – Smalininkų valsčiaus partorgas, – ne be pasididžiavimo atraportavo „žiurkė“.

– Būtumėm sušaudę.

– O mes tavęs nešaudysim, tu niekšingas bandite. Mes tavo gyvą adatomis užbadysim, – išpyškino partorgas ir tuoj pasišalinė.

Nežinau, kaip ilgai ir kokių tikslų jie laikė mane ant to stalo, neprisimenu ir to, kaip mane nuo jo nukėlė, tik pasijutau paguldytas vežime ant šiaudų gniūžtės ir kažkur vežamas. Vadžias laikė toks nupiepęs kareivėlis ir be paliovos pliekė botagu tokią pat kaip ir jis nupiepusiam kuinui per strėnas, matyt, stengdamasis kuo greičiau pasiekti kelionės galą. Nejauku jam, vargšeliui, buvo važiuoti per mišką, iš kurio kiekvieną minutę galėjo iššokti ginkluoti „banditai“ ir užbaigti jo kelionę dar neprivažiavus paskyrimo vietos. Ne todėl, kad jo žiauraus būta, bet iš baimės čaižė jis botagu kumelpalaikės šonus.

Tačiau jokie „banditai“ iš miško neiššoko, tik tai vežimo kratymas sukėlė man nežmonišką skausmą viduriuose. Pradžioj kentėjau dantis sukandęs, paskui ėmiau dejuoti vis garsyn ir garsyn, o galiausiai taip įsismaginau rėkti visa gerkle, kad net aidas miške skambėjo.

– Nevyk taip arklio dėl Dievo meilės, – ėmiau prašyti, taikydamasis sugriebti savo palydovą už rankos, kurioje jis laikė botagą.

– A ty ne kriči!* – atsakė jis ir dar su didesniu entuziazmu ėmėsi čaižyti kumelpalaikės nugarą.

Ir nenuostabu: juk aš savo beprotišku riksmu, jo manymu, galėjau prisišaukti draugus iš miško.

* O tu nešauk! (*Rus.*).

Pagaliau įvažiavome į Jurbarką. Štai Mituvos tiltas, o štai ir ta vieta, kur vokiečių okupacijos metais stovėjo lenta su užrašu: „Georgenburg ist judenfrei“*, kurią mes, gimnazistai, Paulaičio įsakymu vieną naktį taip nepagarbiai išrovėme su šaknimis. Nepaisant mano beviltiškos padėties, šis meteoru praskriejęs prisiminimas sukėlė manyje kažkokį sunkiai nusakomą jausmą, kuris (tą aš gerai jaučiau) blankia šypsenėle nušvietė mano veidą.

Važiuojame toliau. Tos pačios akmenimis grįstos gatvės, kuriomis, būdami gimnazistais, vaikščiodavome būriais, svaitydavomės reikšmingais žvilgsniais su sutiktomis mergaitėmis, gaudydavome jų kuklias šypsenėles... Taip neseniai visa tai buvo, rodosi, čia pat, tik ištiesk ranką ir pasieksi, o tačiau, kaip viskas pasikeitė! Vietoj krūtinę virpinančių merginų žvilgsnių pasitiko mane prie MGB būstinės guzikuotų čekistų įžūliai patenkintos šypsenos.

Mūsų vežimas sustojo. Čekistai kažką pasikuždėjo tarp savęs ir tuo pačiu vežimu nugabeno mane į miesto ligoninę. Vėl paguldė ant ilgo ir plataus stalo. Tik šį kartą apžiūrinėjo mane ne partorgas su stribais, o gydytojas Perevičius, kurį gerai pažinojau dar iš gimnazijos laikų. (Susirgę kreipdavomės į jį dėl paliuosavimo nuo pamokų.)

Medicinos seselės aptvarstė mano žaizdą, bet šito aš jau neįaučiau: vėl viskas buvo paskendę nebūties miglose. Atsipeikėjau švariai paklotoje lovoje, šviežiais ligoninės baltiniais, tampriai subintuota krūtine. Raudoniui nukaito mano skruostai pagalvojus, kad prieš užvilkdamos naujus baltinius, sanitarės turėjo išrengti mane visiškai nuogai... O jos dar tokios jaunos!

Šioje palatoje išgulėjau apie savaitę. Buvau labai silpnas, dažnai prarasdavau sąmonę. Naktimis kamuodavo košmariški sapnai. Guliu štai, ankštoje duobėje, suspaustas iš visų pusių taip, kad negaliu pajudinti nei rankų, nei kojų, o tiesiai į mane bėga

* Jurbarkė žydų nėra (vok.).

tūkstantinės žmonių minios siaubo iškreiptais veidais ir rėkia visi iš visų jėgų, pagalbos šaukiasi. Matau – sutrips mane tūkstančiai kojų, o pats pajudėt negaliu. Pabundu – groja radijo reproduktorius, kažkokia solistė traukia spiegiančiu sopranu ariją.

Kasdien po kelis kartus užeidavo neapsakomai baisūs pilvo skausmai. Buvo toks jausmas, tarsi kažkoks nematomas niekadarys galinga pompa pumpuotų į mano vidurius orą iki tokio laipsnio, kad štai dar minutė, dar kelios akimirkos ir pilvas sprogs, neišlaikęs spaudimo, o jis, nenaudėlis, vis nesiliauja pumpavęs. Tada imu dejuoti, šauktis seselę į pagalbą. Ta atskuba su paruoštu švirkštu, suleidžia į ranką adatą morfijaus. Skausmai pamažu apsimsta, pasidaro taip gera, taip malonu, ir aš vėl kelias valandas galiu ramiai miegoti. Taip prasikankinau apie savaitę, kai pagaliau kapitono Demidenkos vertėjas Baibakas, dar visai piemeniokas, pranešė man, kad dar šį vakarą teksią palikti šią palatą ir kraustytis į MGB būstinę, nes čia esą nesaugu: galį ateiti mano draugai ir mane nužudyti. „Žioplai tu, čekistų pastumdėli, – pagalvojau kiek pyktelėjęs. – Tik jūs neatimkit man gyvybės, o draugai tai jau tikrai nenužudys.“

Visą ligoninės praleistą laiką mano lovos kojūgalyje dieną naktį stovėjo ginkluotas sargybinis – sribas: saugojo mane, kad nepabėgčiau, nors apie pabėgimą negalėjo būti jokios minties, nes aš vos galvą galėjau pajudinti. Vienas jų, jaunas sribukas, nebuvo labai įkyrus: naktį snausdavo ant suolo apsikabinęs šautuvą, o kartais taip užparpdavo, kad neišgirdavo, kaip aš koja baladoju į lovos galą, norėdamas įsitikinti, ar gilus jo miegas.

„Dieve mano, – su širdgėla pagalvodavau, – kad taip bent kiek būčiau stipresnis!..“

Dieną visai nesivaržydamas glamonėdavosi jisai su jauna sinitare, kuri, iš visa ko atrodė, nebuvo jam abejinga.

Užtat antrasis, kažkoks jau pagyvenęs kevēštkepuris, pavarde Vanglikas, buvo tikras tarybinės drausmės įsikūnijimas. Iš to-

kio jau neištrūksi. Visą pamainą jisai stovėdavo išsitempęs kaip styga, nuolat čiulpdamas kliurksinčią medinę pypkę, prikimštą dvo-
kiančios machorkės ir nė akimirką nenuleisdavo nuo manęs akių.
Vos tik pakreipdavau galvą bent kiek į šoną ar iškišdavau iš po
antklodės rankas, tuoj išsitraukdavo pypkę iš dantų, prisidėdavo
šautuvą prie peties ir suburbuliuodavo kaip kalakutas:

– Nejudėt! Dėsiu šūvj, i vsio!

Ir tikriausiai mano visiems vargams bei kančioms būtų buvę
„vsio“, jei būčiau išdrįšęs nepaklusti jo komandai.

Kalbėk, kalbėk

Dar tą patį vakarą, atgabenus mane į ligoninę, prisistatė MGB operatyvinio skyriaus viršininkas kapitonas Demidenka su neperskiriamu savo vertėju Baibaku ir pradėjo smulkų apklausinėjimą: pavardė, vardas, stovyklos vieta, vyrų skaičius, pavardės ir slapyvardžiai (klički), kuris kokiais ginklais ginkluotas ir t. t., ir t. t. Buvau tada labai silpnas ir nežmoniškai norėjosi miego. Kol jis užrašydavo mano atsakymą, aš jau būdavau saldžiai užmigęs, ir jam tekdavo kelias minutes purtyti mane už peties, nuolat kartojant „nu, govori, govori“*, kol aš vėl pramerkdavau akis. Neprisimenu, kokius aš jam daviau atsakymus (jau rytojaus dieną nieko neprisiminiau, nes atsakinėjau pusiau miegodamas), tik žinau, kad viską begėdiškai melavau, o jis viską kruopščiai su mažiausiomis smulkmenomis užsirašinėjo. Pripasakojau tokių pavardžių ir slapyvardžių, kurių amžiais nebuvau girdėjęs, tiek prifantazavau, galop taip susipainiojau savo atsakymuose, kad vėliau, sąmonei šiek tiek prablaivėjus, teko nemažai susirūpinti, ką turėsiu sakyti, jei tie patys klausimai pakartotinai man bus pateikti. Juk iškart pagaus bemeluojuant. Tačiau, ačiū Dievui, viskas baigėsi laimingai.

Kartą įsvirduliavo į mano palatą girtas girtutėlis liaudies gynėjas, iš išvaizdos toks jau labai mizernas sribukas: mažas, viena akimi ir gilaus rando subjaurotu dešiniuoju skruostu. Be jokių ceremonijų prisiartinio prie mano lovos, užsikniaubė ant manęs ir taip susigraudino, kad ašarodamas vienintele savo akimi ėmė bučiuoti mano veidą, vis ramindamas mane, vis guosdamas, kad, girdi, viskas baigsis gerai, kad aš dar nemirsiąs, kad mano sveikata pasitaisysianti, kad aš gyvensiąs dar ilgai ilgai, ir kad mudu, tai yra jis ir aš, dar ne vieną kartą sėdėsią drauge prie butelio degtinės ir gersią į vienas kito sveikatą.

Na ir kaip gali pykti po viso to ant tokio... „nuoširdaus“ sribuko?!

* Na, pasakok, pasakok (*rus.*).

Trečią ar ketvirtą dieną man esant ligoninėj atėjo į palatą jaunutė, malonaus veido sanitarė Bronikė su plaukų kirpimo mašinėle rankoj ir pareiškė nukirpsianti man plaukus.

– O kam? – nustebęs paklausiau.

– Taip bus geriau, – atsakė liūdnai šypsodamasi ir, prikišusi savo putlias lūpikas prie pat mano ausies taip, kad šį jos gestą būtų buvę galima palaikyti lengvu pabučiavimu, tyliai pridūrė:

– Kad tardytojai tavęs netąsytų už plaukų.

Jos žodžiuose buvo jaučiama tiek gilios užuojautos, kad aš pasijutau ne vienišas esąs ir ne visų apleistas, ir tas suteikė man daug dvasinių jėgų, ištvermės bei ryžto nepalūžti sunkiuose likimo išmėginimuose. Atsidėkodamas stipriai paspaudžiau jos rankutę.

Netrukus kuokštais ėmė kristi ant baltos pagalvės mano plaukai, ir aš beregint tapau plikas kaip naujokas kareivėlis. O ji susižavėjusi sušuko:

– Kokia nuostabiai švari galva!

Kaip gera beviltiškoje padėtyje tarp nuožmių priešų sutikti bent vieną užjaučiančią širdį, nors ta širdis ir niekuo padėti negali.

Tuo metu ligoninėje dirbo sanitarė dar viena jau pagyvenusi moteris, kurios nei vardo, nei pavardės nežinau, tačiau kurios pamiršti visą gyvenimą negalima. Tai buvo drąsi ir pasišventusi moteris. Ji ne tik užjautė mane, bet ir padėti sunkioje mano padėtyje visokeriopai stengėsi.

Perkėlus mane į MGB būstinę, ji pati dažnai atnešdavo man maistą (tada maitino mane ligoninė), užtrenkdavo mano patalpos duris prieš apstulbusį sargybinį, kuris po tokio jos ryžtingo mosto neišdrįsdavo toliau paskui ją sekti; vikriai pakišdavo man po pagalviu obuolių ar kitokių skanėstų, spėdavo persimesti su manimi keliais slaptais žodeliais, pasiteiraudavo: ar neturįs ką pranešti ryšininkei Staselei. Širdies gilumoje jaučiau, kad šia moterimi galima pasitikėti, tačiau pranešti neturėjau ką, tik prašiau pasakyti, kad dėl manęs visos ryšininkės gali būti ramios, kad aš jų neiš-

duosiu. Iš tos pačios Staselės sužinojusi, kad man dar tebebūnant ligoninėje, brolio suorganizuoti partizanai ruošėsi mane iš tenai išvogti, tačiau nespėjo. Demidenka laiku susigriebė išgabenti mane į miesto centrą.

Sužinojęs, kad mane ruošiamasi iš ligoninės išvežti, aš labai rūpinausi: ką prisišauksiu reikalui esant, kas suleis morfijaus skausmams numalšinti. Tačiau mano nuogąstavimai buvo be pagrindo: tarytum kažkieno stebuklinga ranka iš pirmos dienos panaikino skausmus, ir nė karto jie daugiau nepasikartojo.

Jeigu mane kas paklaustų, kurią savo gyvenimo dieną aš laiku pačia laimingiausia, tai ilgai nedvejodamas atsakyčiau: jei ir ne pačia laimingiausia, tai bent jau viena iš tokių laikyčiau tą dieną, kai tardytojas, vyresnysis leitenantas Pančenka iškviėtė mane iš karcerio į savo kabinetą pasirašyti 206 straipsnio, paaiškinęs, kad tai reiškia, jog mano tardymas baigtas, ir kad jis daugiau su manimi reikalų neturėsias.

Išlindau iš to baisaus požemio svaigstančia nuo alkio ir amoniako garų galva, ir stribo lydimas nusvirduliuavau į dar baisesnį tardytojo kabinetą. Vėl šimtai įkyrių minčių sudirgino mano jau šiek tiek karceryje pailsėjusias smegenis: į kokius klausimus teks dar atsakinėti, kokios dar gudraus tardytojo paruoštos pinklės manęs tyko, iš kurios pusės saugotis klastingo smūgio?..

– Sėskitės, – mandagiai pasiūlė tardytojas. – Na, kaip jums patiko rūsyje?

– Net labai, – atsakiau į jo pašaipų klausimą.

Prisipažinsiu, kad per tardymus taip pramokau rusiškai, jog vertėjas man jau nebuvo reikalingas.

– Tai štai, pilieti kaltinamasis, turiu tamstai pranešti, kad tamsotos tardymas baigtas, – tarė jis, sklaidydamas išsipūtusios bylos lapus. – Daugiau tamstos netrukdysiu. Pažiūrėk į šį storą aplaną. Jeigu aš tau perskaityčiau viską, kas joje surašyta, tavo galva

pasidarytų štai tokia. – Tai pasakęs rankomis parodė, kokia pasidarytų mano galva. – O dabar pasirašyk 206-tą, kad byla užbaigta.

Neapsakomas džiaugsmas užliejo mano krūtinę, išgirdus šiuos tardytojo žodžius. Džiaugiausi ne tiek dėl to, kad baigėsi fizinio varginimo bei dvasinės įtampos dienos, o labiausiai todėl, kad iš to baisaus tardymo, grasinimų ir šantažo labirinto išsinešiau švarią sąžinę – neatsivedžiau nė vieno žmogaus paskui save.

Tačiau ne taip greitai, kaip gali pasirodyti skaitančiajam šias eilutes, išaušo ta laiminga diena, kurią tik ką minėjau. Oi, daug nerimo dienų, nemigo naktų ir įtempto galvojimo valandų teko išgyventi, kol sąžiningi partijos tarnai čekistai įsitikino, kad iš manęs nieko daugiau neiščiulps, ir kad tolimesnis kamantinėjimas bus tik laiko gaišinimas.

Poezijos perlai

Kaip jau anksčiau minėjau, perkėlus mane į MGB būstinę, skausmai daugiau nepasikartojo. Pradėjo pamažu taisyti ir sveikata. Mano kambarys buvo nelyginant ligoninės mikrofili alas: maistą atnešdavo iš ligoninės, patalynė ir guminis ratas, kad nugaros nepragulėčiau, taip pat buvo ligoninės. Retkarčiais aplankydavo mane gydytojai (Perevičius arba Kiauleikis, o kai kada ir abudu kartu), pasiteiraudavo apie mano sveikatą. Maitino labai gerai, skaniai ir sočiai. Atneštą maistą patikrindavo dežuruojantis stribas arba pats KPZ komendantas. Kartą komendantas net prisikabino prie pietus atnešusios sanitarės, kam, girdi, tą banditą taip gerai šeriate?

– Mūsų ligoninėje maistas visiems ligoniams vienodai geras, – atkirto nė kiek nesumišusi sanitarė, nors aš puikiai žinojau, kad šitokiais gardžiais kąsneliais toli gražu ne visi ligoniai lepinami.

Po komendanto perspėjimo kotletus, mėsos gabaliukus ar kokį skanesnį kąsnelį ligoninės tarnautojos pradėjo slėpti dubenėlio dugne, giliai po bulvėmis, kad komendantas su budinčiais stribais seilių nevarvintų ir iš pavydo sau nervų negadintų.

Daugiau kaip mėnesį apklausinėjo mane gulintį lovoje, nes buvau dar per silpnas ne tik į kabinetą nueiti, bet ir lovoje atsisėsti nepajėgdavau. Greičiausiai šiai aplinkybei ir turėčiau būti dėkingas, kad išliko sveika nugara ir sveiki kaulai. Negi daužys žmogų, nepajėgiantį nuo pagalvio galvos pakelti, kurio dūšia ir be mušimo kiekvieną minutę pasiruošusi pas Abraomą iškristi.

Nepasislėpdavo nuo mano žvilgsnio pykčio iškreiptas kapitono Kuzichino veidas, kai nutverdavo bemeluojant. O tai atsitikdavo gan dažnai, nes iš pradžių meluoti nemokėjau. Tada prapliupdavo iš kapitono žabtų toks srautas daugiaaukščių keiksmų, kad mano plaukai būtų piestu pasistoję, jei simpatiškoji Bronikė nebūtų plikai nukirpusi. Tokias iš atvirų keiksmažodžių sukomponuotas ilgiausias frazes, kur nebūdavo pamirštamas net Dievo Motinos vardas, teko išgirsti tik po keleto metų Karagandos lageriuo-

se iš pačių blatniausių recidyvistų lūpų. Ar lagerininkai išmoko šitų „poezijos perlų“ iš saugumiečių, ar saugumiečiai iš lagerininkų – į šį klausimą man sunku atsakyti.

O apskritai, kas gi beliktų iš ruso, iš to paprasto ruselio darbininko, jeigu iš jo būtų atimta teisė keiktis? Kur jis pasireikštų, kur išsiskleistų jo talentas? Suvystų kaip žolė išrauta su šaknimis. Kartą mažame buvusių politkalinių pobūvėlyje užklausiau aplink stalą sėdinčių:

– Na, gerai, sakote, ukrainiečius lageriuose palaikė daina, lietuvius – malda ir daina, o kas gi palaikė ruselius, kad jie nepalūžo? Juk jie nei meldėsi, nei dainavo.

– Keiksmi! – ilgai negalvojęs atsakė vienas seniukas.

Manau, kad mažai suklydo šitaip atsakydamas. Juk jų keiksmi ne šiaip sau tušti necenzūriniai žodžiai. Jų keiksmi – poezija. Teko girdėti eilėraščių, kur ištisi posmai susideda vien tik iš keiksmazodžių. Paprasti, kasdieniai žodžiai juose pavartoti tik kaip kalkių skiedinys sienos plytoms surišti.

Taigi ir Kuzichinas ne šiaip sau keikėsi, o su įkvėpimu – „mit Begeisterung“, kaip vienas vokiečių lagery sakydavo.

Sykį atėjo kapitonas Kuzichinas pas mane su mašinėle rašytu laišku rankoje.

– Kieno šis laiškas? – iškart paklausė. – Mes jį radome tavo švarko kišenėje.

– Majoro Sokolovo, – atsakiau pažinęs tą patį laišką, kurį užpraeitą vasarą man buvo atnešęs Tomas.

– O kas jis toks, tas Sokolovas? Banditas?

– Taip. Banditas, jei MGB majoras gali būti banditu.

Kapitonas net akis išsprogino:

– Tai tu susirašinėjai net su saugumo majoru?

– Taip, susirašinėjau. Ko čia stebėtis? Nusibodo mudviem su broliu tas beviltiškas slapstymasis, todėl ir ėmėm galvoti, ar nevertėtų legalizuotis. Tada parašėm pusbroliui laišką klausda-

mi jo patarimo, nes jis taip pat ilgą laiką vaikščiojo su ginklu po miškus, buvo areštuotas ir dabar laisvas gyvena Jurbarkė. (Priminsiu, kad aš visą laiką stengiausi tardytojams įrodinėti, jog mudu su broliu daugiausiai slapstėmės vienudu, nepriklausėm jokiam daliniui, nes taip buvo lengviau apsimesti nieko nežinančiam.)

Čia ir prirėmė mane Kuzichinas su tuo laišku prie sienos. Aš tada neįtariau, kad ne pats laiškas jam svarbu, o kas jį nunešė pusbroliui. Juk nepasakysi, kad pats pusbrolis atėjo pas mane į mišką ir aš tą laišką įdaviau jam tiesiog į rankas. Tada išduočiau aš jį, kad palaiko ryšius su „banditais“, o be to, ir laiško nebūtų reikėję.

Tuo labiau nepasakysi, kad jis pats, tai yra pusbrolis prašė mane, kad parašyčiau jam laišką, kuriuo remdamasis galėtų įrodyti savo viršininkui, jog nesnaudžia, o dirba – susitikinėja su miškiniais.

Šitokio klausimo prispirtas nutilau ir tylėjau, kol pats tardytojas nepakišo man atsakymo.

– Tai sakyk galų gale, svoloč ty etakaja, per ką perdavei laišką? O gal pasiuntei paštu?

– Taip. Paštu, – kaip skęstantis išmesto gelbėjimosi rato griebiausi jo pakištos minties. Bet ir čia nagus nusvilau.

– Juk į paštą tu negalėjai nueiti. Ten garnizonas. Paskutinį kartą klausiu tave: per ką perdavei laišką?

Aš ir vėl nutilau. Keletą minučių tęsėsi slogi tylą. Kuzichinas laukė, o aš tylėjau. Tik mano protas įtemptai dirbo, ieškojo būdų, kaip išsisukti iš keblios padėties. Puikiai žinojau, kad jokia laiško perdavimo versija jis nepatikės, bet ką nors sakyti reikia.

– Parašiau laišką, ir tariamės su broliu, kaip jį pasiųsti, – po nejaukios tylos pradėjau regzti naują melą. – Staiga brolis sako: „Sugalvojau. Duok šen!“ Paėmė iš manęs laišką ir išėjo į kaimą.

Sugrįžęs pasakė man, kad laišką pasiuntęs. O per ką, to jis man nepaaiškino, o aš ir nesiteiravau – svarbu, kad pasiųstas.

– Vot j. t. m. (turbūt aišku skaitytojui, ką tos raidės reiškia) – nusikeikė Kuzichinas. – Dumal, dumal ir pridumal*.

O aš manau sau: tegul bus ir „pridumal“, o tu įrodyk, kad sakau netiesą.

* – Galvojo, galvojo ir sugalvojo (*rus.*).

Šito žmogaus aš nepažįstu

– Pažiūrėsim, kaip tu toliau išsisukinėsi, būrio vade! – neslėpdamas pikto džiaugsmo kreipėsi į mane, vos peržengęs slenkstį kapitonas Kuzichinas. – Dabar mes viską žinom apie tave. Pasigavom tavo draugą Čigoną. Jis viską mums išpasakojo.

Kaip perkūnas iš giedro dangaus trenkė mano sąmonėn ši žinia. Dabar jie stengsis visokiais būdais, visomis galimybėmis, net pačiomis žiauriausiomis priemonėmis palaužti mano valią, kad tik priverstų išpasakoti visus ryšininkus, vadų slėptuves ir kitas partizaninės veiklos paslaptis. Juk iki šiol aš visą laiką tvirtinau, kad esu tik eilinis partizanas (jų žodžiais tariant, banditas!), kad beveik visą laiką slapstėmės (ne kovojome, o slapstėmės!) vienudu su broliu ir kad po to, kai mūsų apylinkėse buvo areštuota daug moterų ir mergaičių, ryšininkus težino tik būrių ir stambesnių dalių vadai. O štai tas nelemtas Čigonas (kad jis kur liežuvį būtų nusikandęs!) ir išpyškino viską. Pajutau, kaip išblyško mano veidas, kaip nervingai ėmė drebėti rankos ir kojos. Laimė, kad jos buvo paslėptos po anklode, tai prityręs čekistas ir nepastebėjo to išdavikiško virpulio. Tačiau atsirado manyje pakankamai jėgų sutramdyti savo susijaudinimą: po keleto sekundžių mirtinos tylos kuo ramiausiai atsakiau:

– Nepažįstu aš jokio Čigono.

– O jis tave labai gerai pažįsta. Pažiūrėsim, kaip tu užgiedosi per akistatą, – kaip kirviu kirto čekistas ir išeidamas užtrenkė duris.

Likau vienas su savo paklaikusiomis mintimis. „Neapleisk, Viešpatie, šią lemtingą valandą, – tyliai šnibždėjo mano lūpos. – Padėk surasti išeitį iš šios keblios padėties...“

Ir padėjo.

Vos praslinkus kelioms minutėms aš jau žinojau, ką darysiu: kad ir kaip kvailai atrodytų, ginsiuos iš paskutiniųjų, kaip šv. Petras „nepažįstą šio žmogaus“.

Akistatos neteko ilgai laukti. Gal po pusvalandžio, o gal nepa-

ėjo nė tiek, nutempė mane į antrą aukštą, į tardytojo Kozlovo kabinetą.

Šis čekistėlis jei ir nebuvo geraširdis (geraširdžių čekistų vargu ar pasitaiko), tai geriausiai atveju – žioplas. Nebuvo jo žvilgsnyje tos plėšraus paukščio išraiškos, kuri taip būdinga Stalino laikų saugumo darbuotojams.

Tardytojas sėdėjo už stalo, o kambario viduryje stovėjo visai sutrikęs, tarsi tik ką iš medžio iškritęs Čigonas.

– Kaltinamasis V-ti, ar pažįsti šį priešais tave stovintį žmogų? – kreipėsi į jį tardytojas.

– Pažįstu. Tai Pavidaujo būrio vadas K-s.

– Kur ir kada esi su juo susitikęs?

– Butkaičių miške, keturiasdešimt penktais metais, rugsėjo ar spalio mėnesį, – sušvelnino savo parodymus Čigonas, nes iš tikrųjų mes susitikom ne vieną ir ne tik jo nurodytame miške, o dešimtis kartų ir įvairiose vietose. (Jis labai vykusiai mokėjo pamėgdžioti čigonų kalbą, todėl ir jo slapyvardis kurį laiką buvo „Čigonas“.)

– Kaltinamasis K-au, ar pažįsti priešais tave stovintį žmogų? – kreipėsi tardytojas į mane.

– Nepažįstu ir neprisimenu, kad kada nors būčiau jį matęs, – nesvyruodamas atsakiau į man pateiktą klausimą.

– O Butkaičių miške? Jis tai matė tave.

– Butkaičių miške tada jis manęs negalėjo matyti, nes tų metų nei vasarą, nei rudenį tenai nebuvo. Jis arba meluoja, arba apsirinka. Galimas dalykas, kad jis matė tada mano brolį, kuris iš tikrųjų buvo Pavidaujo būrio vadas ir, be to, labai panašus į mane. – Kaip skęstantis šiaudo griebiausi šios naivios gudrybės, kuri ir mane, ir V-tį bent laikinai ištraukė iš keblios padėties.

– Tai kaip galų gale, V-ti, matei tu jį Butkaičių miške ar netai? Sakyk! – pradėjo karščiuotis Kozlovas, matydamas, kaip svarbus argumentas slysta iš jo rankų.

– O gal ir ne jį, gal iš tiesų jo brolių tenai mačiau, – tariamai suabejojo V-tis ir nužvelgė mane nuo kojų iki galvos. – Taip, taip. Dabar tikrai matau, kad ne jis, o jo brolis ten buvo.

Čekistui beliko tik riebiai nusikeikti.

– Perechitrili vy menia!*, – sumurmėjo ir liepė vertėjui mane išvesti.

Puolimas atremtas, bet ar ilgam. Ar užteks Čigonui ištvermės ir toliau tvirtinti, kad ne mane matė tada Butkaičių miške, o mano brolių. Vėliau sužinojau iš to paties Čigono, kad jį dar ir po to daug kartų vertė prisipažinti dalyvavus kartu su manimi įvairiuose žygiuose, tačiau jis laikėsi vyriškai, tvirtino niekur manęs nesutikęs, ir todėl tardymo organams nepavyko sudaryti mums bendros bylos. O tai labai svarbu. Priešingu atveju būtų gerokai sukomplikuavę mūsų padėtį.

* – Pergudravote mane! (Rus.).

Dar pirmomis dienomis, kai saugumiečiai paėmė mane iš ligoninės į savo globą, užėjo į mano vienutę jaunas, gan simpatiško veido kareiviukas. Geraširdiškai šypsodamasis pasiteiravo, kaip jaučiuosi, kaip mano sveikata.

– Tai aš tave pašoviau, – lyg ir šiek tiek didžiuodamasis pasigyrė. – Ar neprisimeni, aš tau ir žaizdą perrišau. Nu į zdorovo ty nas togda obrugal*, – nusijuokė kareivėlis.

Nesimatė jo veide nei pagiežos, nei pykčio. Nejaučiau jokios neapykantos ir aš jam. Juk mes buvom maždaug vienmečiai, ir kitokiomis aplinkybėmis galėjome būti nuoširdžiausi draugai.

Užeidavo pas mane ir daugiau smalsuolių kaip į zoologijos sodą reto tropikų žvėries pasižiūrėti. Net ir Eržvilko stribų vadas leitenantas Gudeika buvo užsukęs manimi pasidžiaugti. Kažką jis man dar sakė, apie kažką klausinėjo, kažkaip keistai kaip gyvačiukas liežuvį kaišiodamas – tokia jau buvo jo kalbos maniera, bet aš nusišukau į sieną ir nepratariau jam nė žodžio. O Jurbarko partkomo sekretorius kartu su MGB viršininku majoru Serebriakovu mėgino mane net į šventą bolševikų tikėjimą atversti. Išdrožė ilgą ilgiausią kalbą apie komunistų šviesią ateitį, apie partijos neklaidingumą, marksizmo dialektiką ir dar apie kažkokias man nežinomas teorijas. O kad galutinai išsklaidytų mano abejones, dar ir „Tiesos“ keletą numerių atsiuntė.

MGB kapitonas Demidenka užeidavo vos ne kasdien ir primygtinai ragino mane raštu išdėstyti visa tai, kas saugumo organams buvo itin svarbu sužinoti. O svarbu jiems buvo štai kas: partizanų pavardės ir slapyvardės, jų skaičius ir apsiginklavimas; dalinių pavadinimai ir jų veiklos rajonai; ryšininkai, ryšininkės bei partizanų rėmėjai, stovyklų, štabų koordinatės ir daugybė kitų dalykų. Prikalbinėjo visokiais būdais: ir grasinimais, ir gerumu, labai draugiškai, nepašyktėdamas gražiausių pažadų, tačiau nepai-

* – Na ir šauniai tu mus tada apkeikei (rus.).

sant jo „draugiškumo“ ir žadamų malonių, kiekvienąkart atsakydavau vienu ir tuo pačiu: viską, ką žinojau, jums papasakojau. Daugiau neturiu ką pridėti nei raštu, nei žodžiu.

Savaime suprantama, tokie mano atsakymai, kuriais nieko konkretaus nebuvo pasakyta, o vien tik tušti atsikalkinėjimai, godaus čekisto negalėjo patenkinti. Jie tik erzino jį, vedė iš kantrybės. Tačiau prityręs enkavedistas mokėjo susivaldyti ir nesiplūdo kaip kiti, jaunesni čekistai, o tik pridurdavo išeidamas pro duris:

– A ty vsio taki podumai chorošenko*.

– Na gerai, – pagaliau nusileido mano užsispyrimui kapitonas. – Nenori – nereikia. Mes turime užtektinai priemonių tave prašneinti. Anksčiau ar vėliau tu mums viską išpasakosi. Po poros savaičių ar po mėnesio pats maldausi, kad tik išklausytumėm tave. Ne tokius didvyrius palaužėm. Bet tada... pats save kaltink, – užbaigė savo monologą grasinimu.

– A poka vot čto**, – po trumpos pauzės vėl prabilo kapitonas. – Štai imk lapą popieriaus, pieštuką ir parašyk broliui laišką, kad baigtų kvailiojęs ir ateitų pasiduoti. Reikia bent jį ištraukti iš to liūno.

Šitą malonę padaryti sutikau. Ne dėl to, kad patenkinčiau čekisto užgaidą, o todėl, kad tai buvo gera ir vienintelė proga pasiųsti saviškiams žinią apie save, nuraminti jų sielvartą.

– Gerai, – broliui laišką aš parašysiu, – valandėlę pamąstęs atsakiau čekistui. – Bet kaip jūs perduosit jam laišką, jei nežinot, kur jo ieškoti.

– Dėl šito nesirūpink. Rasim kaip, – atsakė kapitonas.

Jam pasišalinus tuoj ėmiausi rašyti. Nors mano sveikata buvo jau žymiai pagerėjusi, tačiau iš lovos dar nepajėgiau atsikelti. Rašiau gulėdamas ant šono.

* – O tu vis dėlto gerai pagalvok.

** – O tuo tarpu štai ką (rus.).

Rašyti reikėjo taip, kad kapitonas būtų patenkintas ir perpykęs nesuplėšytų laiško, jei kas nors nepatiks, o būtinai pasiųstų broliui. Bet ir taip, kad nesuklaidinčiau brolio, kad jis nepagalvotų, jog aš iš tikrųjų patariu jam pasiduoti. Beje, prieš tai kapitonas man davė perskaityti Aido kreipimąsi į partizanus, kad mestų beprasme kovą, sudėtų ginklus ir visi legalizuotųsi (Aidas buvo suimtas keliais mėnesiais anksčiau.)

Nesiimu tvirtinti, kad tas laiškas tikrai buvo Aido rašytas, o ne enkavėdistų sufabrikuotas, nors braižas lyg ir panašus į jo.

Trumpai aprašęs savo sveikatos būklę, kad esu nors dar ir silpnokas, tačiau gyvybei pavojaus jau nėra, kad dėl rūpestingos priežiūros kasdien jaučiuosi vis geriau ir geriau, kad saugumiečiai elgiasi su manim labai humaniškai – nemuša ir nekankina manęs, priėjau prie pagrindinės laiško minties – tai yra prie to, ko reikalavo iš manęs kapitonas Demidenka – paraginti, prikalbėti, įtikinti brolių, kad vienąkart pasiryžtų užbaigti beprasmius vargus ir ateitų į saugumą pasiduoti. O kad brolis kartais nepagalvotų, jog aš tikrai raginu jį žengti šį gėdingą žingsnį, savo laiške parašiau tokį sakinį. „Tegu šie mano žodžiai bus tau kaip balsas, šaukiantis tyruose.“ Tik ne laiško pabaigoje, kad čekistai neatkreiptų dėmesio ir neatspėtų prasmės, o laiško viduryje, tarp eilučių. Brolis skaitys tą laišką dešimtis kartų ir supras, kad „balso, šaukiančio tyruose“ negalima išgirsti, neturi išgirsti ir jis. Kapitonui Demidenkai šį laišką skaitys vertėjas, žinau net kuris – Baibakas, ir vargu ar sugebės tiksliai perduoti šio sakinio prasmę.

Mano laišku kapitonas buvo patenkintas: rodos, dar net ir ranką paspaudė.

Praslinko du mėnesiai, o gal ir du su puse nuo tos dienos, kai kapitono Demidenkos prikalbėtas parašiau broliui laišką. Mano tardymas jau ėjo prie pabaigos. Vyresnysis tardytojas Pančėnka pasikvietė mane į savo kabinetą. Paprastai tardymai vykdavo naktimis, o šį kartą jis mane išsikvietė dieną. Kaip visuomet nerimu plakančia širdimi žengiu pro kabineto duris... Ir ką aš išvydau!? Šalia tardytojo stalo, ant krėsluko sėdi... mano mama. Dieve, ko-kia ji man pasirodė suvargusi ir pasenusi per tą trumpą laiką.

– Sūneli, tai man smagu, tai smagu, – ištarė pamačiusi mane vos girdimu, bet aiškiu balsu. Taip buvau apstulbintas netikėto susitikimo, kad iš karto nesuvokiau tikrosios jos žodžių prasmės.

Mano ausyse mamos ištarti žodžiai: „Sūneli, kaip man smagu, kaip smagu“ iš pradžių suskambo lyg ir priekaištas, savo reikšme tolygus „sūneli, kodėl man taip padarei“. Bet visa tai truko tik dalelę akimirkos. Pažvelgęs į džiaugsmu spinduliuojantį jos veidą, visa savo būtimi pajaučiau, kad ji tikrai džiaugiasi. Džiaugiasi, kaip gali džiaugtis tik motina, išvydusi priešais save gyvą ir jau sveikstantį savo sūnų, kurį mintyse seniai buvo palaidojusi ir kurio jau niekuomet, niekuomet nesitikėjo gyvo pamatyti. Tas džiaugsmas nelyginant koks skystis, perpilamas iš vieno indo į kitą, iš jos širdies pažū persiliejo į manąją, išstumdamas visus kitus jausmus. Širdyje neliko nei gresiančių kankinimų baimės, nei nerimo dėl ateities... Ją pripildė iki šiol nepatirtas begalinis džiaugsmas, kad turiu mamą ir kad ta mama čia pat, ranka pasiekiamo. Dar niekuomet savo gyvenime nesijaučiau ją taip mylįs kaip čia, nykiame tardytojo kabinete. Ir vargu ar kada nors jaučiausi laimingesnis kaip dabar. Tačiau ta palaiminga būseną tęsėsi vos keletą minučių. Akistata baigėsi. Reikėjo išsiskirti ilgam ilgam laikui, gal net ir visam gyvenimui – kas žino. Ir vėl begalinis liūdesys suspaudė širdį. Reikėjo tvirtai sukąsti dantis, kad balsu nepravirkčiau.

Kas dėjosį tada mamos širdyje – man sunku spręsti. Tik tokia pat kaip ir ji nelaiminga motina, išgyvenusi daugybę vienas už

kitą skaudesnių likimo smūgių, galėtų suprasti ir pajusti, tačiau tiksliai atpasakoti – kažin – – –

Davus komandą mane išvesti, paprasčiau tardytojo, kad leistų atsisveikinti su mama. Tardytojas leido.

Priėjau artyn ir pabučiavau jos suvytusius skruostus.

– Sudiev, sudiev, sūneli, tegu Dievas tau... – ištarė ji ir neužbaigusi sakinio paspringo ašaromis.

Po to ją greitai išvedė, o jai išėjus, tardytojas paklausė:

– Ką tu jai atsisveikindamas pašnibždėjai į ausį?

– Nieko, tik pasakiau sudiev.

– Ne. Tu jai perdavei kažkokią paslaptį.

„Bukas tardytojėli, jeigu ir būčiau pasakęs, manai, imčiau dabar tau prisipažinčiau,“ – pagalvojau, o garsiai tik ištariau:

– Jokios paslapties. Tik atsisveikinau.

Tardytojas Pančenka išsikvietė mamą ne tam, kad pasimatytų su sūnumi. Formalumai reikalavo, kad dar ir mama patvirtintų mano tapatybę, kad aš esu kaip tik tas, o ne koks nors kitas banditas. Kaip ir visuomet akistatosė, man tik įėjus į kabinetą, tardytojas paklausė, ar ji pažįstanti šį žmogų. Jai patvirtinus, kad tai jos sūnus, panašiu klausimu kreipėsi į mane, ar aš pažįstas čia sėdinčią moterį. Išgirdęs teigiamą atsakymą viską užprotokolavo, ir tuo akistata baigėsi. Po to tardytojas leido mudviem persimesti vienu kitu žodeliu. Žinoma, dalyvo vertėjai ir mūsų pokalbį tiksliai vertė. Beje, mama man pasakė:

– O tą laiškėlį, kurį parašei broliukui, nešiojaisi, nešiojaisi pamiškėm, norėdama jam perduoti, ir pamečiau.

Nors kapitonas Demidenka ir dėjos gudrus esąs, bet taip ir nesurado laiškui perduoti kito kanalo, kaip tik mano mamą. Be to, čia išryškėjo ir jo klasta: vienu šūviu tikėjosi du zuikiu nudžiauti – prisivilioti brolių ir suvystyti mamą: jei sugebėjai perduoti laišką, vadinasi, žinai, kur jis yra – vesk pas jį!

Tačiau beraštė senutė ėmė ir pergudravo čekistą.

Ramunėlių arbata

Kartą apsilankė pas mane abu ligoninės gydytojai – Perevičius ir Kiauleikis patikrinti mano sveikatos. Pasiskundžiau, kad skauda dešinį šoną. Pasiklausė kvėpavimo, pastukseno nugarą.

– Pleuritas, – nustatė diagnozę daktaras Perevičius, cheminiu pieštuku dešinį nugaros pusę nupaisė kažkokį skrituliuką ir pasakė savo kolegai man negirdėtą lotynišką žodį. Supratau, kad jie žada man kažką daryti. Taip ir buvo. Po valandos sugrįžo su dideliu švirkštu ir siaubingai ilga bei stora adata. Pasodino mane lovoje, vienas laikė mane už pažastų, o antrasis suvarė adatą į tą vietą, kur buvo nubrėžtas skrituliukas ir išsiurbė vos ne pilną švirkštą rusvo skysčio.

– Dabar tau palengvės, – pasakė Perevičius, ir abu daktarai, palinkėję greitai pasveikti, išėjo.

Deja, nė kiek man nepalengvėjo. Priešingai – pakilo temperatūra, ėmė krėsti šaltis, o kairiajame petyje (ne dešiniajame, kaip, atrodo, turėjo būti) pajutau tokį skausmą, tarsi kas sunkiu geležiniu strypu būtų iš visų jėgų užvažiavęs.

Lyg tyčia tą patį vakarą ir vertėjas Baibakas prisistatė.

– Valiosi į antrą aukštą užlipti? – įkišęs pro duris galvą paklausė.

– Turbūt kad ne, – atsakiau. – Labai blogai jaučiuosi.

– Kaip nors pasistenk, ir aš padėsiu. Ten viršuje brolis tavęs laukia.

„Kas?.. Brolis?.. Viešpatie, nejaugi ir Geniukas į jų nagus pakliuvo“, – nusmelkė mintis, ir visuose sąnariuose pajutau silpnumą. Dabar tai jau tikrai neužteks jėgų ne tik į antrą aukštą užlipti, bet ir iš lovos pakilti. Tačiau jėgų užteko. Nors ir sunkiai, bet Baibako prilaikomas šiaip taip užsirabaždinau laiptais ir atsidūriau karštai prikūrentame majoro Serebriakovo kabinete. Be paties majoro už stalo sėdėjo kapitonas Demidenka, o pačiame kamputyje, taip, kad iš karto ir nepastebėjau, kiurksojo... Tomas. Tarytum sunkiausias akmuo nuslinko nuo krūtinės. Net kvėpuoti pasidarė

lengviau. Vadinasi, Geniukas dar ne jų rankose. O aš jau ruošiausi pačiai sunkiausiai akistatai.

– Počemu ty tak drožiš?* – paklausė Serebriakovas.

– Šalta, – atsakiau. – Temperatūra...

Tada pasodino jie mane prie karštos krosnies. Po keleto minučių nustojo krėtęs drebulys, o dar vėliau net ir kakta išrasojo. Išlaikė jie mane tenai, prie tos vos ne iki čirškimo prikūrentos krosnies daugiau kaip tris valandas ir vis kalbėjo, vis mokė, į doros kelią stengėsi atvesti, pilnaverčiu tarybiniu piliečiu padaryti. Dar neužbaigia pradėto sakinio Serebriakovas, pradeda Demidenka. Šitą vėl, nespėjus iki galo išsakyti savo minties, pertraukia Serebriakovas. Ir taip iki vėlyvos nakties. Tik Tomas sėdėjo savo kamputyje nepratardamas nė žodžio ir, atrodo, snaudė.

– Mes nereikalaujame iš tavęs negalimų dalykų, – pradėjo Demidenka, rankos mostu davęs ženklą Serebriakovui, kad šis patylėtų. – Nuvesk į banditų stovyklą arba tiksliai nurodyk, kur yra rinktinės arba apygardos štabas – ir tu laisvas. Ir ne šiaip sau laisvas. Suteiksim galimybę gyventi, kur tik panorėsi. Galėsi mokytis, studijuoti, kas tau patinka, gausi stipendiją... Na tai kaip? Padėsi mums?

– Partizanai keičia stovyklas vos ne kasdien, todėl kur jie stovyklauja šiandien, negaliu žinoti, – atsakiau.

– Gal ir taip, – sutiko Demidenka. – Bet tu žinai visus gaujų ryšininkus nuo Gaurės iki Šimkaičių. To juk nepaneigsi. Išvardyk juos.

– Aš ne kartą esu jums sakęs, kad ryšininkus žino tik būrių vadai. Štai priešais jus sėdi buvęs, kaip jūs tvirtinate, kuopos vadas Arėjas (toks buvo Tomo antrasis slapyvardis). Paklauskite jo, ar gali žinoti ryšininkus eiliniai partizanai.

* – Ko taip drebi? (Rus.).

- Banditai, – pataisė „mano klaidą“ Serebriakovas.
- Na, banditai.
- Ladno, – perėmė iniciatyvą majoras. – Sakyk, kada ir kur buvai sužeistas?
- Lapkričio 28-tą, netoli Beržynės kaimo.
- Tą mes patys žinom. Aš klausu, kada pirmą kartą tave sužeidė?
- Tada ir sužeidė mane pirmą kartą. Tikiuosi, kad ir paskutinį.
- Opiatį ty svojo! Tau gi dar prieš tai peršovė dešinį petį. Kada tai įvyko?
- Jokio dešinio peties niekas man neperšovė. Štai pažiūrėkit – yra kulkos žymė dešiniajame petyje ar nėra, – tai taręs drąsiai apnuoginau dešinį petį (vilkėjau aš tada juodą vos ne iki žemės ligoninės chalatą ant vieno apatinių marškinių, dėl ko mane kai kurie karininkai „kunigu“ vadindavo).
- Ne, ne dešinį, o kairį, – „patikslino“ Demidenka ir priėjo artyn. – Nagi parodyk.
- Lyg nenorėdamas nusmaukiau chalatą nuo kairiojo peties.
- Žiūrėkit.
- Iš tikrųjų nėra žymės, – atidžiau apžiūrėjęs iš visų pusių petį, konstatavo kapitonas ir su nuostaba veide pažvelgė į majorą. Šis tik pečiais patraukė.
- Praėjus kelioms dienoms į tą patį klausimą buvau spiriamas atsakyti tardytojui Pančenkai. Aš ir jam tvirtinau tą patį, kad niekad anksčiau nebuvo sužeistas. Liepė nusivilkti chalatą.
- O kas čia? – bakstelėjo į dešinį petį, kaip tik į tą pačią vietą, kur buvo užgijusios žaizdos randas.
- Čia?
- Nu, čia!
- Šitoj vietoj?
- Nu, vot štai, kur mano pirštas. Iš kur tas randas?
- Čia dar prieš keletą metų buvo iškilusi šunvotė.

– Na, o čia kas? – palietė pirštu kitoj peties pusėj, tik gal kiek ne tokį ryškų randą.

– Ir čia buvo šunvotė.

– Hm. Nuostabi simetrija, – šyptelėjo tardytojas, bet jo veidas staigiai apsiniaukė.

– Žinai ką! Baik savo anekdotus – ir mažam vaikui aišku, kad štai čia kulkos įeita, o čia – išlįsta. Tai sakyk, kada ir kokiomis aplinkybėmis tave pašovė?

Ką gi darysi, jei jau sučiupo bemeluojant. Papasakojau, kaip buvo, tik, žinoma be visų smulkmenų.

– Pas ką gydeisi, ir kas slaugė?

– Gydžiausi miške, o slaugė ir žaizdas perrišinėjo Stumbrys.

– Kokiais vaistais?

– Ramunėlių nuoviru.

– Kodėl iš karto neprisipažinai? Juk tai nebūtų pakenkę tavo bylai.

– Paprasčiausiai nenorėjau, kad žinotumėt. – Aiškiai mačiau, kad tardytojas manimi netiki, tačiau įrodyti, jog netiesą sakau, neturi argumentų.

Taip tęsėsi visą savaitę. Kiekvienos dienos tardymą užbaig-davo vis tais pačiais klausimais: pas ką gydeisi, kas slaugė ir kas vaistų pristatydavo.

Ir kiekvieną dieną išgirsdavo vis tuos pačius atsakymus: miške, Stumbrys, ramunėlių arbata.

– Na, gerai, – kartą jis kreipėsi į mane tokiais žodžiais. – Tu pats matai, kad aš netikiu nė vienu tavo žodžiu, o tu vis tiek nesiliauji melavęs. Mes tiksliai žinom tą ūkininką, pas kurį tu du mėnesius išgulėjai besigydydamas, tik norėdami tau gero, laukėm, kol pats pasakysi. Na, o jei aš pasakysiu to žmogaus pavardę, ar patvirtinsi?

– Kodėl ne. Jei tik teisingai atspėsit.

– Jerubiškių kaime, – paskiemeniui ištarė tardytojas, neatitrauk-damas akių nuo mano veido.

– Pas ką Jerubiškių kaime, – paklausiau ir pajutau, kaip sudrebėjo mano balsas. Sunku buvo nuslėpti jaudulį, nes šią minutę sprendėsi mano geradarių likimas.

– Pas gy-ven-to-ją... iš raidės... B???

Viešpatie, viską žino! O gal jau jis areštuotas? Gal po minutės, po kitos atves į akistatą?

– Nežinau Jerubiškių kaime nė vieno gyventojo, kurio pavardė prasidėtų iš B raidės, – atsakiau kiek beįstengdamas ramesniu balsu.

– O tu pagalvok. Gal prisiminsi. – Vis ragina įbedęs kietą žvilgsnį į mano akis.

– Nieko neišeis.

– Pas Bei-no-rį! Antaną Beinorį! Nu ką?.. Atspėjau? – džiūgavo tardytojas, tikėdamasis įspėjęs tokią svarbią mįslę.

– Ne, neatspėjot. – Dabar jau džiaugiausi aš, kad ne Baltrušaičio pavardę jis paminėjo. Vadinas, girdėjo skambinant, tik nenusiklausė kurioj varpinėj.

– Tada sakyk pas ką, jei ne pas Beinorį.

– Miške.

Daugiau prie šio klausimo nebuvo grįžta.

Taip slinko pilnos kraupaus nerimo dienos mano vienutėje. Sveikata sparčiai taisėsi. Kasdien jaučiausi vis stipresnis. Dabar aš jau negulėjau ištisas paras lovoje, ant guminio rato. Dienų dienas praleisdavau plačiais žingsniais matuodamas savo kambarėlį nuo durų iki lango, nuo lango iki durų vis kalbėdamas rožančių. Taip. Tikra tiesa. Meldžiausi tuomet, kaip niekados gyvenime nebuvau meldęsis. Ir jaučiau, kaip malda tarsi gaivinantis balzamas suteikia moralinių jėgų ir dvasinės ramybės. Kaip ištroškusio keleivio kūną atgaivina gurkšnis šaltinio vandens, taip aš savo sielą atgaivindavau malda. Kartais mane pagaudavo toks dvasinis pakilimas, kad geisdavau būti kankindamas už tikėjimą, už Kristų, už tėvynę. Nors šiaip labai bijojau kankinimų. Pirmąkart gyvenime pajutau, kad laimės pilnatvę galima pasiekti tik kančioje. Ne beprasmeje – PRASMINGOJE KANČIOJE.

Fizinės kančios žmogų dažniausiai nužmogina, paverčia jį kraujuojančiu mėsos gabalu, todėl aš ir bijojau kankinimų, nes nesijaučiau esąs toks stiprus, kad kankinimus išlaikyčiau. Iškentėta kančia gimdo didvyrius, neiškentėta – išdavikus. Tačiau dvasinė kančia yra viena iš būtiniausių žmogaus dvasinio tobulėjimo sąlygų. O žengdamas tobulumo pakopomis žmogus tik ir jaučiasi laimingas. Visu kuo pertekęs žmogus, kada jam nieko netrūksta – nei garbės, nei turtų – toks žmogus niekuomet nebus laimingas. Jis bus tik patenkintas, bet ne laimingas, jis negali dvasiškai tobulėti. Į laimę einama tik per kančią. Tikra laimė gali būti tik giliai skausminga. „Das tiefe, schmerzensvolle Glück“, – sakė Goethe.

Tokių ir panašių minčių buvo prikimšta mano galva tomis ilgos vienatvės dienomis. Gilaus susikaupimo minutėmis atmintis pasidarydavo tokia aiški, kad galėdavau kaip iš knygos skaityti dar vaikystėje girdėtus, bet seniai jau pamirštus arba niekada mintinai nemokėtus eilėraščius, maldas bei giesmes. Tada patyriau, kad ir vienatvė yra būtina žmogaus tobulėjimo sąlyga, kad jos nereikia vengti, kad ji yra turtas, kaip sakė Dž. Papinis.

O vis dėlto ilgainiui įgriso man iki gyvo kaulo ta nerami vienatvė, tas nervinantis laukimas, kada štai prasivers mano vienutės durys ir vertėjas pašauks į tardymą. Su likimo draugais jausčiausi ramiau, ne toks visų – Dievo ir žmonių – apleistas. Tad nenuostabu, kad žvelgdamas pro savo vienutės langą į kieman išleistus kalinius, ėmiau jiems pavydėti. Jie vaikštinėja, šnekučiuojasi sustoję būreliu, kartais net pajuokauja. O aš vienui vienas, neturiu su kuo pasikalbėti, išskyrus tardytoją. Žinau, kad juos maitina šlykščiu srėbalu, kad jie uždaryti tamsiame, be langų, iš plytų sumūrytame tvartelyje – buvusioje žydo malkinėje, tačiau iš visos širdies troškau ten patekti, atsižadėdamas skanaus maisto ir švarios patalynės. Taip pat žinojau, kad jų šonus graužia... na, tokie juodais lopais ant nugarų vabaliukai, bet ką tai reiškia palyginus su vienatve, nors ji ir „turtas“. Todėl vieną dieną, atėjus gydytojams patikrinti mano sveikatos, pareiškiau, kad jaučiuosi kuo puikiausiai, esu stiprus ir visiškai sveikas. Neprisimenu, ar tą pačią dieną, ar kiek vėliau mane iškraustė į KPZ kamerą, jeigu tą skylę, kur buvo laikomi tardomieji politiniai kaliniai, būtų galima taip pavadinti.

Rojaus kampelis

Dieną pro durų plyšius prasiskverbavo šiek tiek šviesos. Ant cementinių grindų tiek buvo susikaupę pelenų, kad galėjai rieškučio-
mis juos semti. Tačiau ar tai svarbu palyginus su tuo, kad už plo-
nos plytų pertvaros aiškiai girdėjosi draugų balsai, ir aš, niekieno
nevaržomas, galėjau su jais laisvai šnekučiuotis. Jaučiausi kaip iš
pragaros patekęs į skaistyklą. O kai dar po keleto dienų įbruko ma-
ne pas juos, tai skaistykla net rojumi pavirto. Keletą mėnesių išbu-
vus vienvėlyje, pokalbiai su bendraminčiais draugais, dalijimasis
įspūdžiais man buvo lygiai tas pats, o gal net ir daugiau kaip alka-
nam duona, kaip ištroškusiame vandens stiklinė. Dabar ir su Čigonu
galėjom pasitarti, kaip laikysimės toliau, nes emgebistai vis dar ne-
buvo galutinai įtikinti, jog tarp mudviejų nieko bendra nėra. Kartą,
man jau pabuvojus bendroje kameroje keletą dienų, išvedė mus į
miesto pirtį nusimaudyti. Visą kelią, o taip pat ir pirtyje buvo įsakyta
mus variusiems „liaudies gynėjams“ neprileisti mudviejų su Čigonu
arti vienas kito ir jokių būdu neduoti kalbėtis. Psichologinis poveikis
ar dar kokia nors čekistų sugalvota naujovė? Kameroje kalbėkis,
kiek dūšia geidžia, o pirtyje – šiukštu!

Kameroje buvo toks seneliukas su barzdele, labai panašia į
mūsų buvusio prezidento, dėl ko saugumiečiai Smetona jį vadin-
davo. Jo pavardė išdilo iš atminties. Tai buvo inteligentiškas žmo-
gus, mokėjęs lenkų, vokiečių, rusų ir, rodos, anglų bei prancūzų
kalbas ir labai optimistiškai nusiteikęs. Savo optimizmu jis užkrė-
tė ir mus, o politikoj susigaudė nelyginant užsienio reikalų minist-
ras. Kam yra tekę pabuvoti tarybinėse tardomųjų politinių kalinių
kameroje, tas žino, kokia neįkainojama vertybė turėti tokį drau-
gą. Už tai mes jį gerbėme ir mylėjome kaip savo tėvą. Tik gaila,
kad likimas greit mus išskyrė.

Gal ir visai neblogai būtų galima jaustis šiame „rojuje“, jei iš to
rojaus netektų tardytojui „maloniai“ kviečiant taip dažnai vėl atgal
į „pragarą“, tai yra į jo kabinetą nusileisti. O tai atsitikdavo daž-

niausiai naktimis, pačiame įmygyje. Sugirgžda raktas spynoje. Pašoki kaip širšės įgeltas iš miego pusiau sapnuodamas, tą pačią akimirką suvoki klaikią tikrovę ir pajunti, kaip nesuvaldomai ima tirtėti pakinkliai. Kokie, pagalvoji, laimingi tie, kurie su palengvėjimu atsidusę, kad ne juos iškviatė, gali apsiversti ant kito šono ir tęsti toliau neužbaigtą sapną. Atslenki tada į ryškiai apšviestą tardytojo kabinetą, atsisėdi ant taburetės – ne ant visos plokštumos, o tik ant paties kampučio (tokia jau tvarka!), kojas ištiesi į priekį, delnus pasidedi ant kelių ir... lauki. Lauki valandą, pusantros, lauki dvi, o tardytojas dar nė negalvoja tave klausinėti: knaisiojasi popieriuose, kažką tikrina, kažką pažymi – skubėti jam nėra ko, laiko iki ryto – marios. O tu sėdėk, nervinkis, spėliok, kokius klausimus tau užduos, kol galva apsvaigsta iš nuovargio, kol atbuks protas nuo skausmų nugaroje ir negalėsi minčių sukaupti. Tada būsi sukalbamesnis. Į visus klausimus skubėsi atsakyti taip, kaip tardytojas nori. Kad tik greičiau į kamerą, į tą mažą „rojaus kampeį“, pas draugus. Ne, mes nekankinam tardomųjų, nemušam ir kaulų nelaužom – jie patys gera valia viską išpasakoja. Nuvirsi nuo kėdės neišlaikęs įtamos, tave vėl prikels, vėl pasodins ant paties kampučio, prieš tai batais šonkaulius apspardę – už režimo taisyklių nesilaikymą.

Nemažai būdavo ir tokių, kurie tyčia nuvirsdavo, apsimetę nualpusiais, kad bent keliom sekundėm maudžiančią nugarą galėtų ištiesti, nors gerai žinodavo, kad už tai šonai nukentės.

Laimė, tardytojas Pančenka, kuriam buvo pavesta mano byla, tokių priemonių man netaikydavo. Leisdavo sėdėti ant visos taburetės ir delnų padėti ant kelių nereikalaudavo. Galėdavau kaitalioti kūno padėtį, kartais užsikeldavau koją ant kojos ar net rankas ant krūtinės susikryžiuodavau. Nieko nesakydavo. Tik kai šitaip lepinamas mėgindavau dar ir atsistoti, ir pasirąžyti, tada jis rankos mostu parodydavo, kad sėdėčiau kaip pridera – „kak položeno“.

Kartą lyg jau buvau minėjęs, kad kameroje nei dieną, nei naktį šviesos neturėjome. Tiesa, dienos metu pro nesandarias duris, ypač kai lauke būdavo saulėta, iš kiemo prasiskverbavo šiek tiek šviesos, kad būtų galima žžiūrėti vieni kitų veidus, o naktį viešpaudavo absoliuti tamsa. Toje tamsoje mums buvo gan jauku. Dieną sėdėdavom ant plikų, iš neobliuotų lentų sukaltų narų, vakarais šnekučiuodavomės patyliukais, kol imdavom snūduriuoti ir sumigdavom apsirengę. Rytą išleisdavo po vieną į ruošą, į čia pat kieme sukaltą medinę būdelę. Praustis nereikėjo, nes tam reikalui nebuvo nei indo, nei vandens. Šluoti kameros taip pat nereikėjo – nebuvo kuo. Taigi galima įsivaizduoti, į ką mes tapome panašūs išsėdėję šioje lindynėje tris mėnesius. Beje, per tą laiką vieną kartą buvo mus nuvedę į miesto pirtį. Prie kūno niežėjimo ir gyvų padarėlių rėpliojimo nugaromis buvom jau taip pripratę, kad į tai mažai dėmesio kreipėm. Be to, tamsoje vis tiek jų nepagausi.

Išleidę į vakarinę ruošą, sargybiniai palikdavo pusvalandžiui praviras duris ir leisdavo mums pasmoglinėti po kiemą.

Kartą, norėdami iš mūsų pasityčioti, sribai paprašė Čigono padainuoti „banditiškų“ dainų. Tas ir užtraukė:

*„... suskretusi rubaškė
net braška ant pečių –
jums neužteko turto
net vokiečių darbščių...“*

O po to – kitą:

*„Jei strebitelį sutiksim,
gyvo mes jo nepaliksime:
kas žmones kankina,
laimės tenezino...“*

Stribukams dainos nelabai patiko: pačepsėjo lūpomis, pasiraukė ir daugiau neprašė dainuoti.

Taigi, kaip matome, ir čia, toje kančių ir nevilties karalystėje, pasitaikydavo ir linksmy valandėlių. O linksmiausia būdavo tada,

kai vakarais, visiškoj tamsoje sugulę ant narų ir iki kraujo kasydamiesi nugaras, pasakodavome vieni kitiems linksmas istorijas, anekdotus arba draugiškai traukdavom vienas kitą per dantį. Toku būdu bent laikinai pamiršę rūsčią tikrovę, pasinerdavom sapnų karalystėj.

Tačiau retai kurią naktį sapnai likdavo nesudrumsti. Taip atsitiko ir tą vakarą. Vos tik po malonių vakaro pokalbių miegas pradėjo lipinti blakstienas, pasigirdo pažįstamas rakto girgždesys duryse. Buvau bepradedęs kažką sapnuoti, bet pūstelėjusi iš lauko pro pravertas duris šalto oro srovė ir ištarta mano pavardė beregint išblaškė miegus. Ar nuo šalčio, ar nuo susijaudinimo, o greičiausiai nuo vieno ir nuo antro, visą kūną ėmė krėsti drebulys, ėmiau kalenti dantimis. Tik be saiko prikūrentame tardytojo kabinete (visi čekistai, be išimties, labai mėgo šilumą) nustojau purtėjęs.

Kvietė leitenantas Paškevičius. Tai buvo aukštas, dailiai nuaukęs, juodais siaurais ūsiukais ir labai gražaus veido karininkas. Jam reikėjo patikslinti žinias apie vieną per užpraėjusių metų Sekmines partizano Jaunučio tėviškėje suruoštą baliuką, kuriame, jo manymu, ir aš dalyvavęs. Todėl jis ir išsikvietė mane, tikėdamasis gauti iš manęs papildomų duomenų, sužinoti visas smulkmenas: kiek partizanų, kas tokie ir kokios ryšininkės dalyvavo tose vaišėse.

Į visus jo klausimus atsakiau, kad nei apie tas vaišes, nei kas jose dalyvavo, nieko nežinau ir nieko nesu girdėjęs.

– O mes žinom, kad ir tu ten buvai, – tvirtina stribų vadas.

– Labai gerai, kad jūs taip viską žinote. Tada nėra reikalo manęs klausinėti, – gal kiek per šiurkščiai atsakiau.

– V karcer jevo! Na piatj sutok. Za grubyj otvet sledovatelju.*

Šiuos žodžius plonu balseliu suspiegė tik ką pro duris įžengęs ir mano atsakymą išgirdęs KPZ viršininkas, vyresnysis leitenantas X. Tai buvo mažas, smailia nosele, bobiško veido čekistėlis.

* – Į karcerį! Penkiom parom. Už šiurkštų atsakymą tardytojui (rus.).

Dar kiek paklausinėjęs ir neišgirdęs iš manęs nė vieno „pado-raus“ atsakymo, leitenantas Paškevičius liepė savo klapčiukui stri-bui nuvesti mane į kamerą.

Vos tik spėjus užsirabždinti ant gultų ir atsakyti į keletą draugų klausimų, vėl brakštelėjo spynoje raktas ir vėl girdžiu minint mano pavardę. Šį kartą iškvietė „senas pažįstamas“ leitenantas Pan-čenka.

Rankos mostu parodė man, kur sėstis, o pats, tarsi manęs visai čia nebūtų, dirba savo darbą – tvarko popierius. Kaip jau esu sakęs, šis tardytojas nevertė tardomųjų griežtai laikytis nu-statytos drausmės, todėl aš, pasinaudodamas jo gerumu, tekšte-lėjau užpakalį ant visos kėdės, koją užsikėliau ant kojos, smakrą parėmiau delnu, kad sprandai galvą lengviau būtų išlaikyti ir kan-triai laukiu, kada jis baigs tais savo popieriais čeženti ir pradės apklausą.

Tuo tarpu prasivėrė durys ir į kabinetą įžengė MGB viršinin-kas, majoras Serebriakovas. Abu atsistojom, pagerbdami savo viršininką.

– Sėdėkit, sėdėkit, – tarė jis, ranka duodamas ženklą sėdėti.

Tardytojas atsisėdo, atsisėdau ir aš, nelaimė, kaip ir prieš tai, koją užsikeldamas ant kojos, nepamiršęs net ir smakrą plaštaka paremti. Ūmai majoro veidas persikreipė iš pykčio, akys paraudo kaip ispaniško buliaus ir prišokęs prie manęs spyrė savo majoriš-ku batu man į blauzdą, palydėjęs šį smūgį sodriu keiksmoždžiu.

– Ja tebia naučiu, kak sidetj. Piatj sutok karcera!* – sugriaudė-jo ir nieko daugiau nesakęs išmovė pro duris. Ko jis tada įsibrovė pas mus į kabinetą, man taip ir liko neaišku. Turbūt kad gautų kam nors įspirti.

Iš visų čekistų, su kuriais man teko susidurti Jurbarko saugu-me, pats šlykščiausias ir labiausiai neapkenčiamas buvo minėta-

* – Aš tave išmokysiu, kaip sėdėti. Penkias paras karcerio (rus.).

sis majoras. Jo fizionomijoje ir manierose buvo jaučiamas fariziejiškas dviveidiškumas. Keletą kartų jis yra atėjęs pas mane į vienutę, kai dar nesikėliau iš lovos ir kiekvieną kartą šypsodamasis pasiteiraudavo lietuviškai:

– Kaip gyveni? – Tačiau ta jo šypsena, nors ir labai plačiai iššiepta pakliuvusiam jo globon areštantui, nedaug ką gero teždėjo. Po ja slėpėsi kažkokia piktdžiugiška klasta. Įsivaizduoju, kad ir Judas panašiai šypsojosi bučiuodamas savo Mokytoją.

Rytojaus dieną atėjo sribukas, patarė šiltai apsirengti (kažin ar nuo savęs, ar „načelninkas“ įsakė?) ir išvedė į karcerį.

Dieve mano! Ar galima labiau pasityčioti iš žmogaus, įmetant jį visai savaitei į atmatų duobę ir pavadinti tą duobę karceriu. Šią duobę aš jau buvau kažkada paminėjęs, bet dabar dar kartą sustokim prie jos angos ir pasižiūrėkim iš arčiau. Tai buvo dviejų metrų ilgio ir panašiai tiek pat pločio plytomis išmūrytas rūsys po dviejų aukštų mūriniu namu. Lango – jokio. Nusileidi į tą rūšį kopėčiomis ir – tiesiai į vandenį. Nereikia turėti ypatingai išlavintos uoslės, kad suprastum, jog čia ne tyras šaltinėlio vanduo, o paprasčiausios srutos, susidariusios iš anksčiau čia pasisvečiavusių kalinių šlapumo, ir išmatų. Žiemą gal čia ir ne taip trenkė amoniaku, akys neašarojo – srutos buvo sušalusios į ledą.

Kadangi mano gerus raudonos odos amerikoniškus pusbačius sribukai nusišavino, jų vietoje palikę į kaulą sudžiūvusius ir atsivėpusiais padais sovietiškos gamybos „branavykus“, vos tik nulipęs į šį rūšį pajutau, kad abidvi mano kojos šlapios. Jei bent kiek būčiau buvęs apdairesnis arba turėjęs pelėdos akis, būčiau išvengęs šio nemalonumo, nes apsipratęs su tamsa pastebėjau vienur kitur kyšančias iš vandens medžio kaladėles, kuriomis buvo galima praeiti nesušlapus kojų. Nors pavėluotai („branavykuose“ jau žliugsėjo vanduo), vieną koją pastačiau ant vienos tokios kaladėlės, kitą – ant kitos ir... nusišypsojau: nėra padėties be išeities. Bet ar ilgai aš šitaip šypsosiuos? Juk išbūti čia reikės pen-

kias paras – taip Serebriakovas nusprendė! O nei atsigulti, nei atsisėsti nėra kur. Dar atidžiau apsižvalgęs pastebėjau viename kamputyje lyg ir sausą vietelę, lyg ir neblizga vanduo. Žengiau platų žingsnį ta kryptimi, ir koja nepliaukštelėjo į vandenį, o atsitrenkė į kietą gruntą. Kažin ar jautėsi Kolumbas toks laimingas, atradęs Naują Žemę, koks buvau aš, suradęs šį mažą sausumos kampelį. Pasilenkęs apsigrabalioju rankomis ir užčiuopiu suplėkusių šiaudų gniūžtę. O! Gyvenu! Pasirodo, kad čekistai ne tokie jau baisūs, kaip iki šiol apie juos galvojau: pasirūpino, kad ir karceryje uždaryti kaliniai galėtų naudotis šiokiomis tokiais patogumais. Juk galėjo ir tą šiaudų gniūžtę iš rūsio pašalinti. Bet ne. Paliko.

Tiesa, sausumos plotelis nedidelis, šiaudų saujelė maža, o ir tie patys suplėkė, bet, kelius priarius prie smakro, galima net ir atsigulti. Tik išsitiesti nemėgink – kojos tuoj atsidurs vandeny.

Buvo ankstyvas pavasaris, gal balandžio mėnesio pradžia. Jaučiau, kad lauke saulėta ir šilta, tačiau mano buveinėje buvo drėgna ir šlurpu. Laimė, kad mama neseniai buvo atvežusi senus, namuose austu milu aptrauktus kailinius, tai dabar susivyniojęs į juos ir susirietęs kaip kačiukas ant šiaudų krūvelės galėjau visai patogiai kentėti. Naktį kas pusvalandis, o gal ir dažniau (laikrodžio juk neturėjau) stribas-sargybinis šaukdavo mane pavarde, o aš turėdavau atsilipti. Pradžioj keliskart atsiliepiu. Paskui nusibodo man ta bergždžia ceremonija ir ėmiau neatsiliepinėti. Tada jis imdavo šaukti kaskart vis garsiau ir garsiau. O kai ir tas nieko nepadėdavo, į darbą paleisdavo šautuvo buožę ir tol nesiliaudavo daužęs duris, kol neišduodavau kokio nors garso, iš kurio būtų galima spręsti, kad aš dar gyvas.

Kartą, netekęs kantrybės, surikau:

– Ko trankais, puskvaili!

– O ko neatsiliepi?

Trečią dieną įstūmė pas mane draugą, apysenį žmogeliuką,

ūkininką, „gaujos rėmėją“, davusį miškiniams pavalgyti. (Vėliau sužinojau, kad už šį labdaros darbą „alkstantį pavalgydink“ jis gavo tik dešimt metų lagerio.) Dviese tūnoti šioje duobėje buvo kur kas linksmiau, o svarbiausia, abiem susiglaudus šilčiau. Per sribų neapdairumą jo kišenėje buvo užsilikę žiupsnelis tabokos, skiautelė laikraščio ir keletas degtukų. O tai neįkainojamas lobis karceryje, ypač tokiems užkietėjusiems rūkoriais, koks buvo mano naujasis draugas. Surūkius po porą suktinių, mano draugo kišenėje liko tik dulkės ir keli sudžiūvę duonos trupinėliai. Kas daryti? Tuo metu mus saugojo jo pažįstamas sribas, buvęs kaimynas.

– Ei, Jonai, duok užrūkyti, – pabaladojęs į duris kreipiasi į savo buvusį draugą. Bet draugas tyli.

– Jonai, ar apkurtai? Duok, sakau, nors dūmą patraukti. Būk žmogus.

– Jums „nepaloženo“ rūkyti, – atkerta Jonas ir užsikosi paspringęs tabako dūmais.

Šitas jau perauklėtas.

Po valandos keitėsi sargybos pamaina. Jono vietoje mus saugoti atsistojo mažas, kreivomis kojomis rusiokas.

– Továrišč, daj pakuritj.

– Seičas*, – pasigirdo balsas už durų, ir po minutės durų plyšyje pasirodė piršto storumo „samokrutka“, – tolįko nikomu ne govorite*, – perspėjo tas pats balsas, – nas za eto rugajut!*

Neilgai teko mudviem ten padraugauti. Po poros dienų mano draugą išvedė, ir aš vėl likau vienas. Ketvirtą dieną gavau dubenėlį kažkokio tamsaus viralo. Šaukšto nedavė, nes jis nė nereikalingas. O gal ir „nepoloženo“. Paragavęs supratau, kad tai nuo virtų bulvių nusunkti skysčiai. Keliais gurkšniais išgurgiau tuos skysčius per dubenėlio kraštą. Pasidarė lyg ir linksmiau. Tą pačią dieną keturi sribai išvedė mane į sudegusio mūrinio namo griu-

* – Tuoja, tik niekam nesakykit. Mus už tai bara (rus.).

vėsius gamtos reikalo atlikti. Nebūtinai ir reikėjo, nes nuo dubėnėlio skysčių ne kažin kiek viduriuose buvo užsilikę. Diena buvo šilta, saulėta ir akinančiai šviesi. Išlipęs iš rūsio į šviežią orą vos susilaikiau neišgriuvęs.

Dar po poros dienų, atsėdėjus septynias paras, o ne penkias, kaip buvo žadėjęs majoras Serebriakovas, buvau išvestas iš tos lindynės ir pristatytas į tardytojo Pančenkos kabinetą, kur pasirašiau bylos užbaigimo 206 straipsnį. Tame pačiame kabinete, tik už kito stalo sėdėjo leitenantas aviacijos karininko uniforma ir apklausinėjo kažkokį pilką žmogelį. Tardytojas Pančenka tarp kitko paklausė manęs, kaip mes pasielgtumėm su tarybiniu karininku, jei toks pakliūtų į mūsų rankas.

– Žiūrint su kokia kepure, – visiškai atvirai atsakiau į jo klausimą. – Jeigu su tokia kaip jūsų, – sušaudytumėm. – Jis buvo užsidėjęs raudonais aplankais emgebisto kepurę.

– Seniai tau sakiau – įsigyk tokią kaip mano, – atsiliepė aviacijos karininkas, ir abudu gardžiai nusikvatojo.

Juodosios katės

Užbaigus tardymą kaliniai nebuvo ilgai laikomi rajoninėse KPZ: reikėjo nedelsiant patuštinti vietas naujai areštuotųjų bangai. Todėl ir mes – Čigonas, viena mergaitė, Rolando būrio ryšininkė, ir aš – po keleto dienų buvom susodinti į garlaivį ir, gausios sargybos lydimi – net vienuolikos sribų, nuplukdinti į Kauno kalėjimą Mickevičiaus gatvėje.

Pradžioj atvykusiuosius patalpindavo karantine – kalėjimo pusrūsyje, o po dviejų savaitių išskirstydavo po vadinamąsias bendras kameras, kur laukdavom teismo.

Be galo ilgi kalėjimo koridoriai su masyviais geležinių grotų vartais, iš kažkur sklindanti daina, labiau panaši į pamišėlio verksmą negu į dainą, ir ta požemio kamera su pulkais šmirinėjančių žiurkių, į kurią mane įstūmė, sukėlė manyje tokį jausmą, nuo kurio visą kūną nupurtė šaltis. Erdvioje kameroje su dviaukščiais abiejose pusėse sustatytais gultais likau vienas beviltiškose mintyse paskendęs. Kur dabar ir ką veikia mano mamytė? Kur broliukas? Ką jie apie mane galvoja? Ar teks kada su jais susitikti, gyvus pamatyti? O sesutė, kuri tiek daug iškentėjo už savo broliukus ir kuri vargsta dabar Pečioros lageriuose – koks jos likimas? Ar besugrįš kada į tėvynę?..

Iš panašių ir dar liūdnesnių minčių prižadino mane geležimi apkaustytų durų girgždesys: įleido dar vieną būtybę. Pagyvenęs, menkutis, neišsimokslinęs kaimo žmogelis. Ir jį slegia galbūt panašios mintys. Ir jis paliko namuose mylimą žmoną, kuri verkia naktimis, jausdama šalia savęs tuščią vietą; gal vaikučius ašarotomis akutėmis spoksančius pro langą, laukiančius ir nesulaukiančius grįžtančio tėvelio...

Vėl subraškėjo duryse įtaisytas langelis, „kormuška“ vadinamas. – Kipiatok! – pasigirdo langelyje prižiūrėtojo balsas. Išsyk nesupratau, kas tas „kipiatok“. Tik kai ašotį pripylė verdančio vandens, paaiškėjo to žodžio reikšmė. Tai buvo mūsų vakarienė. Pirmąją naktį nakvojome mudu su tuo Dainavos šalies žmogiuku

vienodu. Kas kelios minutės pakeldami nuo narų galvas atmušinėjom sujžūlėjusių žiurkių atakas, kurios, vos tik užmerkus akis, sėlindavo prie mūsų pulkais ausų nugraužti. Tačiau nuo menkiausio mūsų judesio jos labai išsigąsdavo ir kaip avių kaimenė bildėdamos narų lentomis sprukdavo į visas puses ir beregint kažkur pranykdavo.

Kitą dieną atvedė mums dar vieną draugą. Paskui dar vieną ir dar, kol į pavakarę mūsų skaičius išaugo iki dvylikos.

Labai pajvairino mūsų pilką gyvenimą vienas dzūkelis savo įdomiais pasakojimais apie kalėjimo vidaus tvarką, ypač nerašytus jo įstatymus. Lyginant su mumis, jis buvo jau „senas vilkas“, patekęs čia prieš dešimt mėnesių, dar tais laikais, kai politiniai ir kriminaliniai kaliniai buvo laikomi kartu, tose pačiose kamerose. Ir vieny, ir kitų kamerose būdavo maždaug po lygiai, tačiau kriminaliniai, kurių žymią dalį sudarė buvę „Juodosios katės“ gaujos galvažudžiai, buvo geriau organizuoti, labai įžūlūs ir visokiais būdais skriaudė politinius: atiminėdavo siuntinius, patys dalindavosi sriubą (balandą) politiniams palikdami išėdas, versdavo juos vienus plauti kameras...

Ir niekam nepasiskųsi, nes kriminalinius (batavikus) globojo kalėjimo administracija, o politinius vargu ar žmonėmis laikė.

Politiniai, nors iš jų buvo nemažas skaičius jaunų ir stiprių vyrų, tačiau jie buvo lėtesni, dažniausiai kaimo berneliai, žiaurių tarėdymų užguiti ir beveik tarp savęs nepažįstami. O kad nesusikalbėtų ir nesukiltų, batavikų atamanas (kamerose būdavo ir toks), nurodydavo jiems vietas, kur privalo atsigulti. Tarp dviejų politinių, kaip taisyklė, paguldėdavo vieną savo padėjęją – „fitilį“.

Gauna politinis kalinys siuntinį – ložy na stol! Paklosi geruoju, – paliks dar ir tau bent vienam kartui pavalgyti. Pasipriešinsi – atims viską iki paskutinio trupinio ir dar ausis apskaldys.

Tokia tvarka tęsėsi keletą metų, ir niekas jos pakeisti nemėgino.

Tik štai vieną dieną į kažkurią kamerą iškart įleido keletą jaunų dzūkų. O dzūkai tais laikais buvo vieningi kaip čečėnai. O gal jie buvo dar ir iš laisvės pažįstami, gal net bendražygiai. Suguldyti juos sulig savo nuožiūra atamanui nepavyko. Kada vienam iš jų gavus siuntinį buvo įsakyta viską sudėti ant stalo, šis įsakymą išpildė, bet jo draugai mūro siena stojo šalia, perspėjo, kad niekas savavališkai nedrįstų siuntinio liesti, o dalį produktų siuntinių negaunantiems padalinsias pats siuntinio savininkas. Batavikai, supratę jėga nieko nelaimėsia, ėmėsi gudrumo: vienas jų apsimetė sergąs nuomariu, neva ištiktas priepuolio suskeryčiojo rądomis ir krisdamas apvertė stalą. Batavikai šoko rinkti pabirusius ant grindų produktus. Na, čia ir prasidėjo! Ant pasilenkusių „rinkėjų“ galvų ir sprandų pasipylė dzūkiškų kumščių kruša. Stiprus smūgis į pasmakrę pakilusiam nuo grindų apsimetėliui dar kartą paguldė jį „ant menčių“, tik šį kartą kur kas ilgesniam laikui. Greit į darbą buvo paleistos išlaužtos stalo kojos, narų lentos. Batavikai nesitikėjo tokio stipraus atkirčio. Supratę, kad pergale krypta ne jų naudai, sušoko ant viršutinių narų ir užėmė gynimosi poziciją. Šaukdami „bej fašistov!“ svaidė sunkius lieto diuralio dubenis į puolančių politinių galvas. Tačiau sunku buvo atremti įniršusių „fašistų“ atakas, kurie masyviomis stalo kojomis kur kas sėkmingiau skaldė vagių galvas nei šie aliuminiais bliūdeliais. Narsiai gynėsi ir vagys, tačiau po ilgų grumtynių netekę paties atamano ir keleto fitilių, kuriuos dzūkams pavyko už kojų nusitempti nuo gultų, išsvaidė visus dubenis, buvo priversti pripažinti savo pralaimėjimą. Šaukdami: „spasaitė nas, fašisty ubivajut!“*, kaip vilkų išgąsdinta avių kaimenė vieni kitus trypdami susigrūdė prie durų. Tuo tarpu į muštynių vietą atskubėjo keli prižiūrėtojai, korpusiniai, režimo viršininkas ir net kalėjimo galva. Atidarius duris visi batavikai, kurie dar laikėsi ant kojų, virste išvirto į koridorių.

* Gelbėkit, fašistai muša! (Rus.)

– Patys skuba į karcerį, – nusijuokė režimo viršininkas. Kitus sunkiai sužalotus, o du ar tris perskeltomis galvomis su menkais gyvybės ženklais teko išnešti neštuvais.

Po šio įvykio beveik per visas kameras praūžė panašių sukiliimų audra. Kalėjimo administracija buvo priversta atskirti politinius nuo kriminalinių.

1948 metais tokių kamerų, kur politiniai kaliniai būtų laikomi kartu su kriminaliniais, Kauno centriname kalėjime jau nebuvo. Tiktai karantine, karceriuose ir kalėjimo ligoninėje galėdavo jie susitikti. Buvo, tiesa, dar viena tokia 48-oji kamera „Indija“ vadinama. Joje buvo laikomi patys aršiausi recidyvistai. Kartais už drausmės pažeidimą įstumdavo tenai ir vieną kitą politinį. Ten pakliūti buvo pati šurpiausia bausmė. Man neteko toje „Indijoje“ svečiuotis, bet kad joje tikrai baisu, tuo nė kiek neabejoju. Ir kiekvienas nebūtų abejojęs, jei kartą būtų tekę pro to rūsio langus, kur buvo laikomos šios žmogaus pavidalą praradusios būtybės, matyti jų išblyškusius, tačiau žvėriškos neapykantos iškreiptus veidus ir girdėti pilnus pagiežos šūksnius, nukreiptus politinių kalinių adresu: „Bej fašistov!“

Jų liguistai išblyškę veidai primena man plikvabalius (šimtakojus), kurie atvertus akmenį ar primirkusį rąstigalį sprunka į visas puses nuo nepakenčiamos saulės šviesos.

Praėjus dviem savaitėms karantino buvau nuvestas į šimtas vienuoliktą kamerą ketvirtame aukšte. Dar nespėjus gerai apsidairyti mane apspito draugiškai besišypsančių veidų būrys. Visi tik klausinėja kas? iš kur? už ką? – tik spėk atsakinėti.

Tačiau tas manimi susidomėjimas tęsėsi vos keletą minučių. Kameros senbuviai veikiai mane pamiršo ir grįžo prie savo įprastinių užsiėmimų: kas tęsė pradėtą pokalbį, kas sėdosi prie neužbaigtos šachmatų partijos, kitas, žiūrėk, įbedė nosį į atverstą romaną arba susirado nuošalesnį kamputį, kad galėtų, niekieno netrukdomas, pasvajoti. Iš viso kameroje buvo apie keturios dešimtys žmonių. Nors langų stiklai kartu su rėmais vasarą buvo išimti, kameroje buvo karšta ir tvanku. Ypač tvanku būdavo išdalinus pietus, kai iš keturių dešimčių karšto viralo dubenėlių sklisdavo į orą kartu su garais sudvisusios žuvies tvaikas. Ir dieną, ir naktį kaliniai sėdėdavo vienomis glaudėmis, o kas jų neturėjo – vienomis apatinėmis kelnėmis, ir vis tiek visų kaktos būdavo išrasojusios, nuogais kūnais žliaugdavo prakaitas.

Kaip ir karantine, čia taip pat stovėjo dviaukščiai gultai, o jų plyšiuose knibždėte knibždėjo blakės. Kalėjimo administracija buvo labai tolerantiška jų atžvilgiu. Nei „kūmas“, nei pats kalėjimo viršininkas nedrumstė joms ramybės, tarsi išvis jų nepastebėtų. Užtat labai greit pastebėdavo ploniausią voratinklio gijelytę, kabančią nuo lubų arba dulkelę ant gultų.

– Počemu poutina?! Počemu pylj na narach?* – pabraukęs per gultų lentą švariui it šviežiai iškritęs sniegas vatos gabaliuku grėsmingai suriaumoja režimo viršininkas. – Kas kameros budėtojas? Korpusini, užrašyk jam penkias paras karcerio!

Arba:

– Mėnesį be siuntinių!

Ir viena, ir kita bausmė kaliniui nesuteikia didelio malonumo.

* – Kodėl voratinklis kabo? Kodėl dulkės ant narų? (rus.).

Savo arsenale jie turėjo dar ir patikimesnių priemonių nepaklusniems kaliniams sudrausminti. Viena iš tokių pačių „humaniškiausių“ priemonių tai „smiritelnaja rubaška“. Net nežinau, kaip ją lietuviškai ir pavadinti. „Tramdomieji marškinėliai“ – lyg ir per švelnus terminas.

Kokia ši priemonė buvo humaniška, galima spręsti iš to, kad vykdant šią bausmę būtinai turėjo dalyvauti kalėjimo gydytojas ir nuolat stebėti bausmę atliekančiojo pulsą. Pulso ritmui priartėjus prie „kritiškos ribos“ egzekucija tučtuojau nutraukiama.

Laimė, kad „prisimatuoti“ šiuos marškinėlius gaudavo tik labai maža kalinių dalis – patys nedrausmingieji, dažniausiai kriminaliniai.

Už rastą pas kalinį pieštuko šerdelės nuolaužą, skutimosi peiliuką, adatą ar laikraščio skiautelę „nusikaltėlis“ buvo baudžiamas karceriu, paprastai penkiom parom. Tačiau retai kurią dieną ne-skaitydavom pačių šviežiausių laikraščių, didesnė kalinių dalis vaikščiodavo apsiskutę, rašydavo laiškus jei ne namiškiams, tai bent likimo draugams, o ypač draugėms. Kaip visa tai buvo daroma? O labai paprastai. Ne visi prižiūrėtojai buvo akli ir bejausmiai valdžios įrankiai. Pasitaikydavo vienas kitas, kuris ir suprasdavo, už ką žmonės sėdi, ir atjausdavo nelaiminguosius ir, nepaisydamas didelės rizikos, visokeriopais būdais stengdavosi jiems padėti. Buvo vienas toks dėl jo geraširdiškumo kunigėliu vadinamas. Jis niekada neatsisakydavo perduoti kalinių laiškelių į laisvę ir iš laisvės atnešti į kalėjimą, nors išeinant iš kalėjimo teritorijos ir į ją įeinant, prižiūrėtojai būdavo smulkiai iškratomi. Sužinojęs, kurioj kameroj bus krata, jis surinkdavo iš kalinių nelegaliai laikomus daiktus (peiliukus, pieštukus) ir paslėpdavo pas save, kol krata praeis.

Retai, bet vis dėlto pasitaikydavo tokių geraširdžių ir drąsių prižiūrėtojų. Štai kad ir vienas ruselis nuo Briansko. Keikdavosi jis ant kalinių nežmoniškai, pačiais rinktiniais žodžiais, bet nekąs-davo. Kai kada dar ir laikraštį pakišdavo.

– Ei ty!* – suriks, būdavo, iš bokštelio išvedus kalinius pasi-
vaikščioti į tam reikalui skirtą aikštelę. – Čto tam za bumaga valia-
jetsa? Nuka, podnimi!* – ir numeta kaliniui po kojomis kietai su-
suktą laikraščio gumulėlį.

Kaliniai savo ruožtu už panašias paslaugas nelikdavo skolin-
gi: pavaišindavo gardžiais sumuštiniais. (Prižiūrėtojai tais laikais
sunkiai prasimaitindavo iš savo kuklių algelių ir nuolatos būdavo
alkani.)

Dar nepamirėjau, kad kriminaliniams, o taip pat ir nepilname-
čiams kaliniams laikraščiai nebuvo draudžiami. Jie būdavo net
aprūpinami spauda. O už lašinių ar kumpio gabaliuką jie mielai
perleisdavo juos politiniams. Perskaitę laikraštį kaliniai stengda-
vosi tuoj pat perduoti šį brangų lobį kitoms kameroms, ir dar tą
pačią dieną toks laikraščio gabalėlis su įdomesne žinute apke-
liaudavo beveik visą kalėjimo korpusą.

Neturėjusiems „laimės“ pabuvoti už grotų, be abejo, būtų įdo-
mu sužinoti, kokiomis priemonėmis kaliniai sugebėdavo taip greit
apskradinti per tiek daug kamerų laikraštį ar, sakykim, laiškėlį.

Patikimiausia ir plačiausiai naudojama priemonė buvo „žirge-
lis“. Tai indėnišką lasą primenąs įrankis, tik keliskart trumpesnis ir
plonesnis, o vietoj kilpos virvutės gale buvo pritvirtintas maišelis.
Norint ką nors perduoti ar gauti iš kaimyninės kameros, žirgelis
būdavo sviedžiamas iškišus ranką pro lango grotas taip, kad jo
galas su pritvirtintu maišeliu patektų į kaimyninės kameros langą
ir pro grotas įlėktų į vidų, prieš tai morzės abėcėle pranešus. Kad
žirgelis geriau lėktų, į jį buvo įdedamas duonos gabaliukas ar šiaip
koks nors svaresnis daiktas.

Priėmusieji žirgelį mikliai ištuštindavo maišiuką, įdėdavo į jį,
kas buvo sutarta, ir virvelės timptelėjimu duodavo ženklą žirgelį
traukt atgal. Visa ta operacija užtrukdavo ne ilgiau kaip dešimtį

* – Ei, tu ten! Žiūrėk, kas ten per popiergalis guli? Nagi, pakelk! (Rus.).

sekundžių. Ne kiekvienas kalinys sugebėdavo žirgeliu „jodinėti“. Reikėjo turėti taiklią ranką, šaltus nervus ir daug treniruotis, kitaip neįskraidinsi jo iš pirmo metimo į kaimynų kamerą. Mūsų kameroje buvo gal tik trys tokie specialistai: tai kaunietis Džonis, laisvėje užsiiminėjęs boksu, be to, dar ir geras šachmatininkas, aukštaūgis Vytautas, na, ir dar kažkuris.

Kartą Džonis pasiuntė žirgelį kaimynams prieš tai gerai neapsižvalgęs ir nepastebėjęs kaip tik tuo laiku per kiemą einančių keleto viršininkų. O šie, pamatę išskrendantį žirgelį, atsiskaičiavo, iš kurio lango jis išskrido, ir, nepraėjus nė kelioms minutėms, sugužėjo į mūsų kamerą.

– Kto „ūdočku“ pustil? – Žirgelį jie vadino ūdočka.

– Nikto.*

– Prisipažinkit geruoju, kitaip visa kamera nukentės.

Tyla. Kalinių buvo toks įstatymas: visi už vieną, vienas už visus.

– Marš visi į koridorių! – Koridorių išrikiavo visus vienais baltiniais ir pradėjo smulkią kratą. Reikėjo nusivilkti marškinius, juos iščiupinęjus nusimauti apatines kelnes. Jas nusimovęs turėjai pasilenkti, kad jie gautų kiekvienam dar ir į užpakalį pasižiūrėti. Tuo metu, kai jie užplūdo mūsų kamerą, aš kaip tik buvau pradėjęs laiškutį rašyti. Turbūt kokiai nors mėlynakei iš šimtas devintos. Nebaigtą rašyti laišką sumaigiau ir nusviedžiau po naraais, o pieštuko šerdelės pagailėjau. Pasilikau su savimi ir laikau dešinės rankos tarpupirštyje tarp smiliaus ir didžiojo. Kol jie maigė marškinių ir kalsonų siūles, tikrino užpakalį, pieštukas ilsėjosi tarpupirštyje, o kai užsivilkus marškinius ir užsitraukus kelnes buvo įsakyta išskėsti abiejų rankų pirštus, jis mikliai niekieno nepastebėtas atsidūrė marškinių užantyje.

* – Kas metė „žirgelį“?

* – Niekas (rus.).

Iškratę ir nieko neradę viršininkai prikibo prie barzdų. Mat tą dieną iš kažkur sugriebėm naują peiliuką ir daugiau kaip pusė kameros buvom švariai apsiskutę.

– Kuo skutaisi?

– Stiklu.

– O tu kuo?

– Stiklu.

– Tu taip pat stiklu?

– Taip. Stiklu ir aš.

Pasirodo, penkiolika ar aštuoniolika kalinių buvo nusiskutę stiklo šuke. Už tokį sugebėjimą visai kamerai buvo trisdešimčiai dienų uždrausti siuntiniai.

Yra tokia gan populiari kalinių daina, kurioje sakoma:

*Kad ne auksinės vasaros
ir mėlynos vosilkos,
nebūtume atėję čia,
kur slenka dienos pilkos.*

Tačiau toms pilkoms dienoms, įspraustoms tarp storų mūro sienų ir geležinių grotų, politiniai kaliniai savo nekaltomis išdaigomis, primityviomis pramogėlėmis, sugebėdavo suteikti gyvesnių spalvų, pamarginti jas ir tuo pačiu praskaidrinti savo pačių nuotaką. Sakykim, kas gali būti linksniau, kaip dieną prisnūdusį likimo draugą priversti „dviračiu važiuoti“. Prikisha tokiame snaudaliui kojų tarpupirščius rūkomo popieriaus ir uždega. Pasispardo tiktai – ir kaip spyruoklės išmestas pašoka aukštyn. Visi juokiasi, o tau pykti negalima, nes pykdamas visų nuotaką sugadinsi. Kameroje tokie nepageidaujami, kurie pyksta.

Be to, mūsų šimtas vienuoliktoje kameroje buvo beveik visi jauni. Iš trisdešimties žmonių gal tik vienas kitas vyresnio amžiaus, bet ir tie kažin ar buvo peržengę keturias dešimtis. Šiaip dauguma maždaug mano amžiaus. O man ėjo tik dvidešimt penktieji. O kur bent keletas jaunų vyrų, sėdinčių už tą pačią idėją ir kurių sąžinė švari, ten liūdesiui vietos nėra. Todėl nenuostabu, kad mūsų kameroje nuo ryto ligi vakaro skambėdavo juokas, o kai kada ir dainos, nors dainuoti buvo griežčiausiai draudžiama. Iš kalinių, kurie duodavo toną visai kamerai, reiktų paminėti aukštųjų, apie kurį kartą jau buvau prasitaręs, gražaus veido, gyvą ir labai linksmą išdaigininką Vyta, tokio pat ūgio, tik dar stambesnę Petrą, buvusį teisininką, labai mėgstantį politikuoti ir nusipolituoti Arlauską, Vatikanan pasiųsto memorandumo bendraautorį kunigą Stankūną, kuris dažnai diskutuodavo su viską išmanančiu teisininku Arlausku ir visuomet jį sukirsdavo, ir dar kai kuriuos kitus.

Buvo tenai ir toksai Pranelis, iš pirmo žvilgsnio gan rimtas, sugebąs iš delno spėti ateitį, tačiau susipažinus arčiau paaiškėjo,

kad tai tuščias ir vienoj vietoj net įskilęs pagyrų puodas. Ypač mėgdavo jis pasakotis įvairiausias savo meilės istorijas. Klausytojais dažniausiai pasirinkdavo jaunos, mažai gyvenimą pažįstančius berniukus. Tik įleis prižiūrėtojas į kamara tą beusį jaunikaity, žiūrėk, Pranelis jau ir dėsto jam, nusivedęs kur į nuošalesnį kampa, savo meilės intrigas. Patys jauniausieji klausydavosi jo ausis ištempę, nes pasakoti jis mokėjo vaizdžiai.

Kitoje koridoriaus pusėje, beveik prieš mūsų duris buvo šimtas aštuntoji – moterų kamera. Sunku būdavo, ypač jaunesniesiems, praeiti pro šią pagundų kamara, nepažvelgus pro vilkelį į jos vidų, rizikuojant už tokią pramogą patekti penkiom parom į karcerį. Rytais ir vakarais kalinius vesdavo į ruošą. O tai jau būdavo didelė pramoga. Pro mūsų kameros langus matėsi tiktai ankštas, akmenimis grįstas, saulės kepinamas kiemas ir nieko daugiau. Aplink tik mūro sienos. Jokio medelio, jokios žolelės. O išėję į ruošą pro galinį koridoriaus langą bent prabėgšmais gražiuose Žaliakalnio šlaituose galėjome akis paganyti. Arba net ir į moterų kamara pro durų akutę pažvelgti, kas buvo laikoma pačia didžiausia laime. Tik šita laimė retai kada nusišypsodavo, nes kalinių daug, akių kelios dešimtys, o pro vilkelį tik viena akimi gali žvilgterti ir tai tik trumpą akimirką. Ilgiau užsižiopsosi – nutvers prižiūrėtojas, karcerio gausi. Kur kas mažiau buvo rizikos su jomis laiškais susirašinėti. Padedi tualete slaptoje vietoje trumpą laiškely „Nepažįstamajai“, žiūrėk, kitą kartą toje pačioje vietoje jau ir randi atsakymą su kokios nors Naktelės, Aušrelės ar Raselės parašu. Kitą kartą jau rašai ne „Nepažįstamajai“, o, sakysim, Aušrelei. Taip laiškas po laiško užsimegzdavo pažintis, vėliau draugystė, o kartais net ir meilė.

Taip atsitiko ir su mūsų anksčiau minėtu Praneliu. Nors jau buvo žmogelis persirites per ketvirtą dešimtį, tačiau širdį turėjo jautrią. Nei iš šio, nei iš to gauna įsai laiškutį nuo kažkokios Naktelės. Rodo visiems, perskaitinėja po dešimtis kartų ir švyti laime tarsi septintame danguje atsiradęs arba į laisvę išleistas. Savo

vaizduotėje pradėjo net jos portretą tapyti. O gal ir iš tikrųjų matęs ją pro vilkelį. Turbūt ta pati ir būsianti: tokia aukšta, tamsiais plaukais, svajingų akių, žvelgiančių iš po juodų blakstienų... O kai Arlauskas patvirtino, kad ir jis matęs koridorium praeinančią labai žavingą juodaplaukę moterį, Praneliui išsisklaidė visos abejonės – tikrai ta pati! Rašo kasdien laiškus, kasdien vis nuoširdesnį, vis atviresnį atsakymą gauna. Tirpsta Pranelis iš laimės, niūrus kalėjimas svajonių rūmais pavirto... O laiškučiai plaukia ir plaukia vis meilesni, vis švelniau širdį glosto. Štai ką reiškia turėti pasisekimą tarp moterų: net per storiausias sienas, per geležinius užraktus, net visai jo nemačiusi įsimylėjo! (Iš tikrųjų viename jos laiške lyje buvo rašyta, kad ji tarp daugelio kitų pastebėjusi koridoriuje vyriškį kažkuo ypatingą ir kad pati širdis jai pasakiusi, jog tai Jis, jos išsvajotasis Pranelis.)

Dabar jau atėjo laikas pasakyti visą tiesą. Jokios Naktelės šimtas aštuntoje kameroje nebuvo. Laiškus tos įsivaizduojamos moters ar merginos vardu rašė Vytas, Arlausko diktuojamas. Buvo tame sąmoksle ir daugiau dalyvių. Reikėjo gi Pranelį kaip nors užstoti, apsupti ar užkalbinti, kad nepastebėtų, kaip šie paima iš sutartos vietos jo laiškus ir pakiša tariamosios Naktelės.

Pagaliau Vytą iššaukė į etapą, tačiau korespondencija dėlto nenutrūko: laiškus ėmėsi rašyti pats Arlauskas. Nors judviejų braižas ir labai skyrėsi, bet Pranelis, laimės apsvaigintas, to skirtumo nepastebėjo ir, nieko neįtardamas, davėsi ir toliau už nosytės vedžiojamas, kol pagaliau pačiam Arlauskui nusibodo šis žaidimas ir, visai kamerai girdint, išpyškino Praneliui visą teisybę.

– Negali būti! – šaukė įsikarščiaęs Pranelis. – Ką, aš nesuprantu, kur vyriškos, o kur moteriškos mintys! Tik kai Arlauskas ištraukė iš užančio keletą jo paties rašytų laiškų, nieko daugiau Praneliui nebeliko, kaip tik nutilti ir savo pasakas apie būtus ir nebūtus meilės nuotykius atidėti tolesniam laikui, kai kameroje neliks nė vieno jo fiasko liudininko.

Jau kartą esu sakęs, kad viena iš laimingiausių mano gyvenime dienų buvo ta, kai tardytojo nurodymu buvau ištrauktas iš dvokiančio požemio ir atvestas į jo kabinetą pasirašyti bylos užbaigimo protokolą. Kas bus toliau, kokius vargus dar teks išvargti, apie tai visai negalvojau. Jau tada žinojau, kad gausiu nei mažiau, nei daugiau kaip dvidešimt penkerius (mirties bausmė tuo laikotarpiu buvo panaikinta), bet tai manęs visai nejaudino. Man buvo visiškai nesvarbu, kokia bus ta bausmė – didelė ar maža, o ir išvis ar tai bus bausmė? Juk bausti galima tik nusikaltėlį, o aš nesijaučiau kaltas nei prieš draugus, nei prieš sąžinę, nei prieš tėvynę. Jaučiausi laimingas, kad sąžinė liko švari ir kad fiziškai likau nesuluošintas, bet didvyriu nesijaučiau. Iki didvyriškumo buvo dar toli. Liko neišpildyta viena sąlyga: neteko iškentėti neiškenčiamų kančių. Matyt, panašiai jaustųsi žmogus, laimingai perplaukęs plačią upę, kurioje buvo galima nuskęsti, bet kuris dar nežino, kur ras pastogę, kur rūbus išsidžiovins. Jaučiausi laimėjęs sunkią moralinę kovą prieš gaują nuožmių enkavedistų. Dabar aš žvelgiau į juos iš aukšto kaip į dvasios skurdenas, kurie tik fiziškai gali žmogų sunaikinti ar suluošinti, bet dvasios palaužti nepajėgia – per silpni.

Gal tas staigus perėjimas iš nuolatinės baimės nerimo ir nervinės įtampos į visiškos ramybės būklę sukėlė manyje tokią reakciją (o gal depresiją?), kad patekęs į Kauno kalėjimą niekaip negalėjau išsimiegoti. Nors per naktį spigindavo į akis elektros lempa, miegodavau taip kietai, jog neišgirdavau, kaip trankosi kameros durys išvedant į etapą ar įvedant į kamerą naujus kalinius.

Paskutinis patepimas

Taigi ir tą atmintiną liepos aštuonioliktosios rytą atėję prižiūrėtojai turėjo nemažai paplušėti, kol išvertė mane iš patalo. O ir pasodintas ant gultų niekaip negalėjau susigaudyti, kas jie tokie ir ko jie prie manęs kimba. Net ir savo pavardę buvau pamiršęs: paklaustas, kaip vadinuosi, tik žioptelėjau ir nežinojau, ką toliau sakyti. Suvapaliojau kažką sau pačiam nesuprantama, o jie – pasižiūrėjo vienas į kitą – kuoktelėjęs tas „graždaninas“ ar tik apsimeta tokiu?

Tik galutinai prasimirkčiojęs supratau, kad jie mane į teismą kviečia.

Buvo įsakyta susirinkti visą savo mantą: vatinį čiužinį, tokį pat vatinį pagalvį, antklodę, storu milu aptrauktus kailinukus ir dar iš Jurbarko pasiimtą plunksninį pagalviuką. Visą šį turtą, susikrovęs ant kupros, turėjau nešti į sandėlį, esantį kalėjimo pusrūsyje. Iš po ligos ir dar daugiau kaip pusę metų ištupėjęs tvankiose prirūkytose kameroje jaučiausi dar kaip reikiant nesusitiprėjęs, todėl, kol nuklibinkštavau iki sandėlio, visai uždušau, išdžiūvo burna, o prakaitu sumirkę marškiniai prilipo prie nugaros.

Trijų automatais ginkluotų sargybinių buvau nulydėtas į išdažytais langais namą Laisvės alėjoje, kurio antrajame aukšte buvo sprendžiamas mano likimas. Tiesa, likimas mano seniai jau buvo nuspręstas – reikėjo tik formalumus atlikti.

O formalumai buvo štai kokie: sargybiniai įstūmė mane į nelaibai erdvų kambarį, kuriame už stalo sėdėjo keletas Aukščiausiojo karinio tribunolo narių. Vienas jų plika galva, aukštai iškeltais antakiais, kumpa nosimi ir išsišovusiu pakaušiu vaizdavo teismo pirmininką. Kitame kambario gale ant taburetės sėdėjo kažkoks kaimietis. Man niekas net atsisėsti nepasiūlė. O juk pagal tradiciją teisiamasis turėtų sėdėti „teisiamųjų suole“, o čia net jokio suolio nebuvo, kur galėčiau atsisėsti.

Teismo procesas, tiksliau pasakius, teismo proceso vaizdavi-

mas, vyko rusų kalba. Buvo pasiūlytas vertėjas, tačiau iš jo pirmųjų žodžių supratęs, kad lietuviškai tas jų vertėjas susigrabaliuoja dar blogiau nei aš rusiškai, jo paslaugų atsisakiau.

– Teisiamasis, ar sutinki, kad teismas sutvarkytų jūsų bylą be liudininko Gaudento?

– Ne, nesutinku, – neigiamai atsakiau tik tam, kad pasipriešinčiau.

– Bet jo parodymai ne už, o prieš tave.

– Vis tiek nesutinku.

Teismo nariai sukišo galvas į krūvą, lyg pasibučiuoti norėdami ir tuoj pat vėl atsitiesė. Teismo pirmininkas paskelbė pasitarimo rezultatą:

– Teismas vienbalsiai nutarė spręsti bylą be minėto liudininko.

Po to buvo perskaitytas kaltinamasis aktas ir kreiptasi į mane su klausimu, ar prisipažįstas kaltas.

– Ne, neprisipažįstu, – atsakiau ir dar pridūriau: – kovojau su ginklu rankoje prieš mums primestą bolševikinę tvarką, todėl kaltas nesu.

– Kaip tai? Su ginklu rankoj ir kalto nelaiko savęs? – nustebo vaizduojantysis pirmininką, o kartu ir visa jo šutvė. Visų akys nukrypo į mane, laukdamos paaiškinimo.

– Todėl, kad ne mes įsibrovėm į Sovietų Sąjungą, o jūs į mūsų kraštą. Mes kovojom prieš okupantus, o kovoti prieš okupantus, mano manymu, nėra joks nusikaltimas, o pareiga.

Išgirdę mano paaiškinimą visi paniekinamai šyptelėjo.

Po to buvo apklaustas tas kampe sėdintis muzikėlis. Paaiškėjo, kad tai iš jo tvarto buvo išvestas tarybinio ūkio bulius. Į pirmininkaujančio klausimą, ar pažįstas kaltinamąjį, muzikėlis pašoko nuo kėdės ir keliskart nusilenkęs teismui patvirtino, kad pažįsta ir net labai gerai. Tik plaukai tada buvę ilgi, ne tokie kaip dabar. Aš jį dar apstumdęs ir siūlęs savo draugams išvesti ir jį kartu su bulium.

Tada pirmininkaujantis su tokiu pat klausimu kreipėsi į mane. Aš užsigyniau jo nepažįstas, ir tai iš dalies buvo tiesa, nes sutikęs jį kur nors kitur, o ne teismo salėje, ir jeigu jis pats nebūtų pasakęs, kad iš jo tvarto buvo išvestas bulius, tikriausiai būčiau jo nepažinęs. Aš ir dabar jo nepažinau, o tik žinojau kas. O kad aš jį apstumdęs ir dar siūlęs draugams kartu su bulium išvesti – čia tai jau buvo jo paties kūryba, norint teismui prisigerinti. Todėl aš ir nusprendžiau jį suniekindi teismo komisijos, prieš kurią jis taip keklalupsčiaavo, akivaizdoje.

– Nepažįstu jo ir niekad nesu matęs, – dar kartą pakartojau, pridurdamas, kad jis begėdiškai meluoja. O į patį Žemaitį (tokia buvo to muzikėlio pavardė) kreipiausi lietuviškai:

– Niekingas parsidavėli! Kiek červoncų pasiūlė tau enkavėdis-tai už šį melą?

Apklausi pasibaigus buvau išvestas į priekambarį. Langai čia buvo be stiklų, traukė skersvėjis, ir aš gerokai sukembau. Netrukus vėl buvau sugrąžintas į „teismo salę“, kur pirmininkaujantis perskaitė teismo nuosprendį: mirties bausmė pakeičiama dvidešimt penkeriais metais laisvės atėmimo, bausmę atliekant darbo pataisų lageriuose, ir penkeriems metams be pilietinių teisių.

Perskaitęs nuosprendį teisėjas paklausė, gal aš turįs ką pasakyti. Jei teismas būtų buvęs atviras ir salė būtų buvusi pilna žmonių, gal ir nebūčiau tylėjęs. O dabar pasakiau tik tiek:

– Nematau reikalo ir neturiu noro jums kalbėti.

Po teismo vėl buvau nuvestas atgal į kalėjimą, vėl su visa manta ant kupros kopiau iš sandėlio į ketvirtą aukštą. Tik šį kartą prižiūrėtojas atrakino ne 111-tos, o 112-tos vienuote vadinos kameros duris. Toje „vienutėje“ radau dar vienuolika tokių pat kaip ir aš dvidešimt penkeriems metams nuteistų draugų. Kameroje, be „parašės“, jokių kitų baldų nebuvo. Čiužiniai buvo

patiesti tiesiog ant grindų. Gulėdavom palei abi sienas, kojas atgręžę į kameros vidurį. Dieną gulėti buvo griežtai draudžiama. Čiužiniai turėjo būti suvynioti ir sukrauti prie sienos. Sėdėdavom ant plikų grindų.

Patekus iš triukšmingos šimtas vienuoliktosios į šią vienutę, man čia pasirodė labai liūdna ir per daug tylu. Visų nuotaika atrodė prislėgta, tarsi mirti pasmerktųjų. Tačiau toks buvo tik pirmos dienos įspūdis. Netrukus pamačiau, kad ir čia yra linksmy vyrų ir kad tie vyrai visai nenusiminę. Ne vien tik rožančių vakarais bendrai kalbėdavom, kuriam vadovavo buvęs trečio kurso medicinos fakulteto studentas Jeronimas, bet ir visokiausių pramogų bei pokštų buvo prigalvojama. O visų jų iniciatorium buvo vėlgi tas pats Jeronimėlis, kuris daug ko buvo išmokęs iš poeto Antano Miškinio, kai jam prieš teismą teko kartu su juo sėdėti. Mokėjo mintinai keletą ten pat kameroje sukurtų poeto eilėraščių. Vieną posmelį dar ir aš prisimenu:

„Neliūski, mergaite,

Neverki, jauna.

Širdies neatšaldo

Šiaurė tolima.

Širdies nepalaužia

Tremtinio dalia.

Tu man kaip rūtelė

Daržely žalia...“

Tas eilėraštas, kažkam pritaikius melodiją, buvo virtęs kaulinių daina.

Negaliu pamiršti, kaip šis nenuorama studenčiokas įsiutindavo šachmatų mėgėjus, kada pačiu įdomiausiu žaidimo momentu ant jų lentos nutūpdavo iš kurio nors kampo Jeronimo taiklios rankos paleistas pagalvėlis ir kaip atominė bomba Chirsimos miestą nušluodavo abiejų žaidėjų figūras. Tačiau pykti negalima. Niekas ir nepykdavo. Nebent tik tas, kurio pusėje

būdavo aiški persvara, apgailestaudavo negalėjęs pasidžiaugti pergale.

Kartą iš kaimyninės šimtas tryliktos kameros perdavė „morze“, kad pas juos atvedę buvusį Smalininkų valsčiaus partorgą. Klausė, ar niekas iš mūsų kameros nepažįstas tokio veikėjo. Pakliuvęs jisai per nelaimę, tiesiog per žioplumą: norėjęs pasiimti iš ištremto buožės daržinės truputį turčiuko, o čia stropus sargas ėmė ir pačiupo jį. Prašęs dar, kad paleistų, bet sargas nė į kalbas. Net ir tai, kad jis pasisakęs esąs valsčiaus partorgas, nieko nepadėjo.

Visa tai jis nuoširdžiai pasipasakojo kameros draugams, manydamas, kad ir jie tokie pat vagišiukai.

Į kaimynų užklausimą atsakiau artimos draugystės su minėtuoju partorgu neturėjęs, tačiau keliais žodeliais yra tekę su juo persimesti. Nenuslėpiau nuo draugų ir to, kad jis buvo mano atžvilgiu gan korektiškas: negąsdino manęs nušauti, o pažadėjo kur kas švelnesnę bausmę – adatom užbadyti.

O kaip korektiškai su juo elgėsi kameros draugai, galima spręsti iš to, kad trečią dieną išvedus į ruošą, jis atsisakė grįžti į tą pačią kamerą. Kaip besistengė prižiūrėtojai – ir gražumu prikalbėti, kad grįžtų atgal, ir jėgą mėgino pavartoti – niekas negelbėjo. Norom nenorom teko kalėjimo administracijai suteikti jam „politinį prieglobstį“ batavikų kameroje.

Nė savaitei nepraslinkus po mano teismo, atsibeldė į mūsų kamerą kažkoks agitatorius karininko uniforma paraginti mane, kad rašyčiau malonės prašymą. Atsisakiau. Tada pasiūlė bent kasacinį skundą parašyti. Nors labai gerai žinojau, kad jokie skundai nieko nepadės, kad tai lygiai tokia pat komedija, kaip ir jų teismas, tačiau skundą parašyti sutikau, nes rašė visi. Rašė ne dėl to, kad tikėtusi išteisinimo ar bausmės sumažinimo, o todėl, kad parašęs skundą galėjai bent tris ar keturias savaites būti ramus, jog tavęs neišbildins kur nors į Vorkutos šachtas ar prie Laptevų jūros „sąžiningu darbu tėvynei padarytas skriaudas išpirkti“, nes

maždaug tiek laiko tekdavo išlaukti, kol ateis atsakymas į kasacinį skundą. O į tenai niekas nesispraudė važiuoti.

Palikęs rašymo reikmenis agitatorius išsinešdino, o šių užrašų autorius, pasitaręs su kameros draugais, juodu rašalu ant ne per geriausios kokybės pageltusio popieriaus lapo ėmėsi įrodinėti savo nekaltumą ir tuo pačiu apkaltinti patį Aukščiausiąjį tribunolą padarius neteisingą nuosprendį.

Gaudentas Kisielius-Tomas
su Lietuvos kariuomenės kario uniforma.

Jurbarko gimnazijos abiturientai ir mokytojai, 1943.
Kai kurie abiturientai vėliau išėjo partizanauti. Antanas Kisielius stovi centre.

Girdžių partizanų būrys, 1945–1946. Iš kairės stovi Leonas Pocevičius-Papūnis,
Stasys Zaturskis-Račas, Albinas Marinas-Motiejus, Pranas Novertaitis;
sėdi iš kairės antras Jonas Pečkaitis-Krapovickas, Justinas Pinkaitis-Paleckis,
Ipolitas Tverkus-Jaunimas, Vladas Paršelis, Kazimieras Ambrazaitis-Gediminas.

Eimučio būrio partizanai. Stovi pirmas iš kairės
Konstantinas Gvildys-Žiedas, sėdi antras iš kairės Jonas Stoškus-Eimutis,
stovi pirmas iš dešinės Stasys Plienaitis-Voldemaras, šalia jo Izidorius Mockus-Rykas.

Gaurės-Eržvilko apylinkių partizanai. Iš kairės antras Antanas Seneckis-Dikas.
Iš dešinės pirmas Antanas Liesis-Idenas.

Pavidaujo- Eržvilko-Gaurės apylinkių partizanų būrių vadai (apie 1951).
Stovi antras iš kairės Juozas Palubeckas-Simas, trečias Petras Stankus-Pranas,
pirmas iš dešinės Jonas Stoškus-Eimutis; klūpo pirmas iš dešinės Juozas Aksamitauskas-
Jurgutis, centre Vladas Mišeikis-Tarzanas, greta jo Antanas Bakšys-Klajūnas,
Bakšio dešinėje Juozas Kisieličius-Genys.

Grupė partizanų, 1949. Antras iš kairės Jonas Vilčinskas, antras iš dešinės
Petras Stankus-Gruodis (Pranas).

Grupė partizanų, 1949.

Iš kairės pirmas Izidorius Kvedys-Saulius.

Paminklas pastatytas „Skirsnemunės“ būrio partizanų žūties vietoje.

Mokytojas Petras Paulaitis (centre) su savo mokiniais
prie Jurbarko gimnazijos vartų apie 1943.

Autorius (stovi antras iš kairės) su gimnazijos kapelionu Cukuru ir klasės draugais.
Stovi pirmas iš dešinės Urbonas Dailidė, vėliau Tauro apygardos partizanas.
Sėdi antras iš kairės Kazimieras Šimkus, vėliau partizanas Liudas.

Dainavos ir Tauro apygardų vadai
su Jurbarko apylinkių partizanais (1949). Pirmas iš kairės stovi
Adolfas Ramanauskas-Vanagas, antras Jonas Urbšaitis-Žilius.

Partizanai. Iš kairės Vladas Mišeikis-Tarzanas,
Bronius Liesis-Ėglis, Antanas Liesis-Idenas.

Tauro ir Dainavos apygardų vadai, keliaujantys į Lietuvos partizanų vadovybių susitikimą su Jurbarko apylinkių partizanų apsauga. Stovi iš kairės Juozas Palubeckas-Simas, Petras Stankus-Gruodis, neatpažintas, Antanas Rekašius. Priklaupęs antras iš dešinės Adolfas Ramanauskas-Vanagas. (1949 m. sausis).

Partizanų pietūs. Centre Domas Mišeikis-Tarzanas.

Užnemunės vadų ir Jurbarko apylinkių partizanų susirinkimas.

Sėdi iš kairės Adolfas Kvedys-Girėnas, J. Jankauskas-Demonas, Jonas Petrauskas-Šarūnas; stovi antras iš kairės Juozas Palubeckas-Simas, Aleksandras Grybinas-Faustas, Urbonas Dailidė-Tauras, Alfonsas Kvedys-Jaunutis.

Eimučio būrio partizanai. Stovi antras iš kairės Stasys Plienaitis, Izidorius Mockus-Rykas, Eimutis, Remeikis, klūpo Nobaras.

Stovi iš kairės Telesforas Kisielius-Česlovas, Bitinas;
Mačiulis Jonas – Lydžio rinktinės štabo narys.

Bronius Mikelaitis-Ričkus.

Mečius Pocevičius-Puškinas.
Adolfas Paškauskas.

Vladas Paršelis.
Jonas Mačiulis.

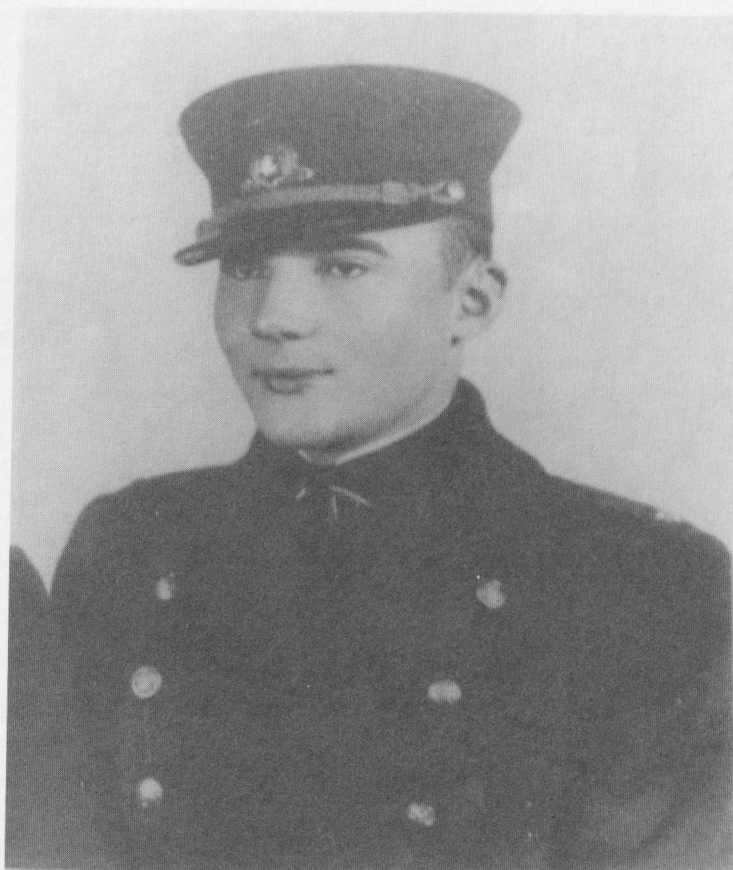

Medicinos sesuo, partizanė Marytė Žiliūtė-Eglė,
sulimta ir nuteista kartu su Jonu Žemaičiu-Vytautu.

Juozas Kasparavičius-Šilas.

Juozas Kasparavičius, Kęstučio Apygardos Vadas, žuvo bunkeryje Tauragės apskr. Batakiu 1947.04.12.

Apie autorius

Antanas Kisielius gimė 1922 m. Pavidaujyje (dab. Jurbarko rajonas). 1943 m. baigė Jurbarko gimnaziją. Dar besimokydamas joje įsijungė į mokytojo Petro Paulaičio vadovaujamą antinacistinę grupelę. Frontui nusiritus į Vakarus, autoriaus šeima patyrė sovietinių okupantų terorą. 1945 m. tėvą Joną Kisielių per tardymą nukankino, o Antanas su vyresniaisiais broliais Telesforu ir Juozu buvo priversti išeiti į mišką. 1947 m. per kautynes buvo sužeistas, gydomas Jurbarko ligoninėje, o pasveikusi nuteisė 25 metams lagerio. Iš lagerio buvo paleistas 1958 m., bet tremtis tęsėsi iki pat Atgimimo (1970–1994 A. Kisielius gyveno Kaliningrado srityje). Nuo 1994 m. gyvena Jurbarkė.

Autorius dar gimnazijoje rašė dienoraštį, partizanaudamas taip pat aprašinėjo svarbesnius įvykius, pirmąjį šio teksto variantą baigė 1982 m. dirbdamas elektriku.

Paminklas prie Balandinės miško pastatytas ir pašventintas 1999 m.
Po šiuo paminklu yra šulinys, į kurį Eržvilko stribai 1946 m. žiemą sumetė
šešis žuvusių partizanų kūnus.

Asmenvardžių rodyklė

Adoliukas, žr. Kvedys Adolfas
Adomaitis, Antanas 58-59, 61
Adomaitis, Kazys 73
Adomukas, žr. Damanskas Vytautas
Aidas, žr. Paulaitis Petras
Aksamitauskaitė, Bronė 35
Aksamitauskienė-Kromfolcaitė, Irena 135
Aksamitauskas, Bronius 194
Aksamitauskas, Juozas 7, 40, 56-57, 98,
101, 135, 167, 190-191, 193-194, 218
Albinas, žr. Striaukas Albinas
Alfonsas, žr. Eičas Alfonsas
Algis, žr. Jackys Petras
Alseika, Albinas 87
Andrijaitis, Bronius 55, 187
Andrijaitis, Stasys 50, 55
Anupras, žr. Zaturskis Kleopas
Apgavikas, žr. Kisielių Stasys
Apolonija, žr. Girdžiūtė-Leškavičienė
Apolonija, žr. Leškevičienė Apolonija
Arlauskas 309, 311
Audronis 257
Augustinas, žr. Masiulis Augustinas
Auksaburnis 172-173, 175
Aušrelė, žr. Vasiliauskienė Kazė
Ažuolas, žr. Povilaitis Juozas

Bacys-Bacevičius, Antanas 35
Baibakas 266
Bakus, Pranas 139, 257
Baltrušaitis 288
Bartašiūnas, Juozas 209-210, 245
Basanavičius, Jonas 76
Bastys, Jonas 51
Bastys, Juozas 22
Beinoris, Antanas 88, 146, 154, 156-157,
159, 288
Beržas, žr. Gedaitis Pranas
Bitinas, žr. Kisielių Telesforas

Blažys, Stasys 51
Blažytė, Stasė 178, 270
Bronė, žr. Aksamitauskaitė Bronė
Bronius, žr. Mikelaitis Bronius
Butkevičius, H. 90- 91

Čerčilis, Vinstonas 42
Česlovas, žr. Kisielių Telesforas
Čiapajevs, Vasilijus 105
Čigonas, žr. Valaitis Juozas

Damanskis, Vytautas 180
Danilevičius, Henrikas 54, 242-245, 251
Demidenka 170, 266, 270, 279, 281-283,
285-286
Dikas, žr. Seneckis Antanas
Dobilaitis, Jonas 131
Dobilaitis, Juozas 44
Dobilaitis, Stasys 178
Dobilas, Jonas 95-96
Dūlis, žr. Adomaitis Antanas
Džonis, žr. Mikuličius Jonas

Eglė, žr. Žiliūtė Marytė
Eičas, Alfonsas 89
Eičas, Kleopas 89
Ėglis, žr. Liesis Bronius

Gaudiešius, Kazimieras 216, 336
Gedaitis, Pranas 139, 142, 143, 149, 150,
155, 257
Gedgaudas 33
Genius, žr. Kisielių Juozas
Genutė, žr. Genė Pranskaitytė
Gerulaitytė, Marcelė 59
Giedraitienė, Vitalija 38
Giedraitis, Izidorius 105
Giedraitis, Juozas 137
Giedraitis, Leonas 74

- Giedraitis, Vincas 37-38
 Gintaras, žr. Česlovas Misevičius
 Girdžius, Antanas 31, 35-40, 58, 74, 90, 122, 124-125, 147, 160, 172-173, 176, 183, 198
 Girdžiūtė-Leškevičienė, Apolonija 186, 194
 Globys, Juozas 90-91
 Globys, Kleopas 76, 89, 91, 93
 Greičiūtė, Salomėja 98-100
 Gruodis, žr. Stankus Petras
 Gudavičius, Napoleonas 44, 46
 Gudeika 111, 279
 Gužas, Vytautas 39, 42, 242, 244, 250
- Hitleris, Adolfas 41
 Idenas, žr. Liesis Antanas
- Irutė, žr. Aksamitauskienė-Kromfolcaitė Irena
 Ivaškevičius, Vincas 135
- Jackys, Petras 122
 Jakštas, Povilas 149, 151, 257
 Jaunutis, žr. Kvedys Alfonsas
 Jeronimas 316
 Jonaitis 209-210, 212
 Jonas, žr. Kriščiūnas Jonas
 Jonikas, Antanas 58, 61, 108, 122-123, 126-127, 129, 180, 242, 300
 Jonelis, žr. Pažereckas Jonas
 Jonukas, žr. Kisielius Jonas
 Julius, žr. Ivaškevičius Vincas
 Juozas, žr. Aksamitauskas Juozas
 Jurgutis, žr. Aksamitauskas Juozas
 Justinas, žr. Puišys Juozas
- K., žr. Kubilius Jonas
 Kasperavičius, Juozas 78-83, 86-87, 184, 186
- Kauneckas, Pranas 44
 Kaziukas, žr. Andrijaitis Stasys
 Kęstutis, žr. Globys Kleopas
 Kauleikis 272
 Kisielienė, Julija 26, 32, 120, 134, 176, 282-283
 Kisielius, Antanas 8, 10, 117-119, 133, 165, 176, 178, 218, 227, 246-249, 277
 Kisielius, Telesforas 33, 55, 88, 92, 99-100, 105-106, 120, 122-125, 127, 134, 252
 Kisielius, Gaudentas 32-34, 74, 122, 132-135, 141, 149, 152, 180, 190, 195-196, 199-201, 203, 209-214, 217-218, 221-224, 226-242, 245-253, 285
 Kisielius, Jonas 32-33, 74
 Kisielius, Juozas 7-8, 34, 37, 49, 54-55, 58-60, 84-85, 88, 94-95, 114-115, 117-118, 124, 126, 134, 147, 150 152, 160, 165-166, 173, 176-177, 180-181, 184, 188-190, 219, 249-250, 254, 258, 260-261
 Kisielius, Stasys 49, 66-72, 89, 109-110, 186
 Kisielius, Telesforas 7, 99, 134
 Kisieliūtė, Elena 12, 18, 32, 114, 120, 134, 239, 252
 Kleopas, žr. Eičas Kleopas
 Kojelienė 163
 Krepijošius 104
 Kriaučius, žr. Beinoris
 Kolia 205
 K-nė, žr. Kojelienė
 Kriščiūnas, Jonas 298
 Kubilius, Jonas 33, 243
 Kurkinas 69-70
 Kuzichinas, Gužichinas 273-276
 Kvedys, Adolfas 167-168
 Kvedys, Alfonsas 38, 94-95, 167, 172, 191
- Leonas, žr. Giedraitis Leonas

Leopardas, žr. Bakus Pranas

Liesienė 169-170

Liesis, Antanas 58, 60, 161, 169-171

Liesis, Bronius 58, 169-171

Liesis, Bronius vyresnysis 137, 169

Liesytė, Danutė 169-170

Liudas, žr. Šimkus Kazimieras

Mačiulis, Kazimieras 241-242

Mama, žr. Kisielienė Julija

Markulis, Juozas 236-239, 251

Marcelė, žr. Gerulaitytė Marcelė

Marcelė, žr. Tamošaitytė Marcelė

Margiris 93

Masiulis, Augustinas 89, 90, 92

Matusuvičius, Petras 39

Mikelaity, Bronius 197

Miklaševičius 253

Mykolų Petras, žr. Matusėvičius Petras

Mikuličius, Jonas 307

Mikutis, žr. Kisieliū Antanas

Mindaugas, žr. Gužas Vytautas

Misevičius, Česlovas 76-78, 89, 122-124, 129, 201-203

Miša 112-113, 205-207

Miškinis, Antanas 316

Motiejukas, žr. Dobilaity Juozas

Muromecas, Ila 25-26, 28

Napalys, žr. Gudavičius Napoleonas

Norkus, Kazimieras 90

Paleckis, žr. Pinkaitis Justinas

Palubeckas, Juozas 52, 84-86, 100, 183, 190

Palubeckas, Vitalijus 100, 190

Pančėna 282-283, 292, 299

Paškevičius 294

Paulaitis, Petras 136-139, 141-142, 144,

146-147, 149-150, 256, 265, 281

Paulius 145

Pavalkis 95

Pažereckas, Antanas 167, 191

Pažereckas, Jonas 32

Perevičius, Povilas 265, 272, 284

Petras 309

Pinkaitis, Justinas 102-103, 112-113, 157, 161, 166, 187, 241, 253, 255-256

Plechavičius, Povilas 23

Plienaitis, Leonas 58, 62

Plienaitis, Stasys 58

Pocevičius, Mečislovas 146, 153-154

Popovas 127

Povilaitis, Juozas 136, 153, 155

Pranas, žr. Stankus Petras

Pranelis 309-311

Pranckaitis, Vincas 121

Pranskaitytė, Genė 146

Prasčiokėlis, žr. Bastys Jonas

Puišys, Juozas 101, 105

Puškinas, žr. Pocevičius Mečislovas

Putinas, žr. Andrijaitis Bronius

Raudys 104-106

Rybakovas 76

Richardas 99-101, 103

Rolandas, žr. Jonikas Antanas

Ruibys, Petras 243

Ruibys, Kazimieras 243

Sabaitis, Kazimieras 95

Salomėja, žr. Greičiūtė

Saturnas, žr. Strainys Jonas

Saulius, žr. Masiulis Augustinas

Sideravičius, Viktoras 131-133, 186

Seneckis, Antanas 126

Serebriakovas 252, 279, 284-286, 295, 297

Simas, žr. Palubeckas Juozas

Sinycinas 177
 Sokolovas 212-215, 217, 222-223, 225-226, 235, 237-244, 247, 249-251, 253, 273
 Stalinas, Josifas 37
 Stankus, Petras 54
 Statkevičius, Juozas 17
 Stankus, Petras 53-54
 Staselė, žr. Blažytė Stasė
 Stasys, žr. Blažys Stasys
 Strainys, Jonas 49-50, 55, 58
 Striaukas, Albinas 89
 Striaukas, Steponas 89
 Stumbrys, žr. Girdžius Antanas

Šalčius 255
 Šaulys 164
 Šimaitis 135
 Šimkus, Kazys 42, 137, 257
 Špičkus, žr. Gedaitis Pranas
 Šuravinas, Teodoras 169

Tamošaitytė, Marcelė 144
 Tamulis, Kazimieras, 48, 49, 51
 Toleikis, žr. Aksamitauskas Bronius
 Tomas, žr. Kisieliūs Gaudentas

Unta 151-152
 Ūsas, žr. Vaitiekūnas Jonas
 Ūselis, žr. Dobilaitis Jonas

Vaitiekūnas, Jonas 101
 Valaitis, Juozas 76, 276-278, 291, 293, 300
 Valentinas, žr. Puišys Juozas
 Vanglikas 266
 Vasiliauskiėnė, Kazė 134-135
 Vaska 15
 Vidmantas, žr. Danilevičius Henrikas
 Viktoras, žr. Palubeckis Vitalijus
 Viktoras, žr. Sideravičius

Vilkas 214-215, 217
 Vincas, žr. Giedraitis Vincas
 Vincienė, žr. Giedraitienė Vitalija
 Vytas, žr. Aksamitauskas Juozas
 Vytas 307-309
 Voldemaras, žr. Plienutis Stasys

Zaturskis, Kleopas 186
 Zidorius, žr. Pažereckas Antanas
 Zigmas, žr. Dobilaitis Stasys
 Zylė, žr. Bastys Juozas
 Zuikys, žr. Jakštas Povilas

Žaibas 147, 257
 Žiliūtė, Marytė 141, 152

Vietovardžių rodyklė

- Aukštoji Panemunė 8
 Balandinė 77, 163
 Balniai 288
 Batakiai 55
 Berlynas 21, 27
 Birbiliškė 108
 Butkaičiai 80, 160, 241-242, 277-278
 Dargiai 183
 Dubysa 16, 99, 209
 Dūdlaukis 27-28
 Džiugai 55, 163
 Eržvilkas 27, 33, 36, 58, 76-77, 81, 90-91,
 112, 124, 155, 160, 250, 253, 279
 Ferminė 37, 130, 168
 Gaurė 37, 121-122, 130, 285
 Girdžiai 76, 87, 112, 130-132, 136, 142,
 144, 160, 187, 196, 255
 Globiai 44
 Jerubiškai 288
 Jokūbaičiai 32, 254
 Jurbarkas 37, 42, 54, 71, 76, 96-98, 100,
 131, 134, 138-139, 146, 195, 201, 254,
 265, 279
 Kaunas 9
 Kavoliai 37, 89, 135
 Klišiai 138
 Lapgiriai 168
 Laukesa 61
 Lukiškės 87
 Liudvinavas 95
 Miliušiai 134-135, 161, 165, 176, 186
 Mituva 95-96, 113, 131, 136, 256, 265
 Neris 165
 Paneriai 33, 37, 55
 Paskynai 105
 Pašaltuonys 44, 58
 Paupys 48-49, 56, 58, 61, 108, 250
 Pavidaujys 32, 89, 122, 154, 156, 160,
 163, 254, 277
 Pilėnai 93
 Pirčiupis 20
 Purviškiai 58
 Raseiniai 111, 173, 177, 203
 Raudonė 131
 Rudžiai 44, 58, 59
 Skirsnemunė 42, 95, 131
 Smalininkai 107, 138, 258, 263, 264, 317
 Šakiai 253
 Šaltuona 33, 164
 Šiauliai 197
 Šilalė 26, 27
 Šilinė 172
 Šmikaičiai 39, 55-56, 96-98, 108, 130, 134,
 157, 186, 200, 250, 254, 257, 285
 Šlyna 105
 Šubertinė 205, 207
 Tauragė 26, 83, 112, 122, 124
 Telvekai 163
 Vertimai 59
 Vidauja 10, 29-30, 35, 55, 72, 120, 165,
 176
 Žvirblaukis 27

Raudonieji partizanai. Vaska	7
Vaduotojai	16
Stumbrys	35
Viltys	41
Napalys	44
Paupinės mūšis	48
Miknius	53
Idenas	58
Po rusku neponimai	63
Iš idėjos	71
Chameleonas	72
Vestuvės miške	75
Krosnius	79
Atostogos	84
Spąstai	88
Pas fotografą	94
Salomėja	98
Richardas	101
Enkavedistas Raudys	104
Kiti vermachto kariai	107
Plienščikai	109
Arčiau namų	114
Vampyrai	117
Stropuoliai	120
Gaurės šturmas	122
Džentelmenas	129
Bitino žūtis	134
Pas Aidą	137
Medžiotojai	149
Akivaras	153
Kriaučius	156
Baltarusių „partizanai“	160
Per plauką...	163

Broliai Liesiai	169
Auksaburnis	172
Tylūnai	176
Tegul pagyvena	183
Tėtis ruošiasi šauti	188
Nežinau, nemačiau, negirdėjau	195
Šubertinė	205
Generolas Bartašiūnas	209
Majoras Sokolovas	213
Nekalbėkit rusiškai	221
Gudravimai	226
Mirtinas smūgis	233
Be mūšio	241
Mielas broli	245
Širdies liga	252
Naujoje vietoje	254
Auksinė proga	258
Kalbėk, kalbėk	268
Poezijos perlai	272
Šito žmogaus aš nepažįstu	276
Vienminčiai	279
Akistata	282
Ramunėlių arbata	284
Vienatvė	289
Rojaus kampelis	291
Juodosios katės	300
Žirgelis	304
Pagundos	309
Paskutinis patepimas	313

Apie autorių	333
Asmenvardžių rodyklė	335
Vietovardžių rodyklė	339

Kisielių, Antanas

Ki 202

Blėsta laužų žarijos: atsiminimai / Antanas Kisielių. – Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos leidykla, 1999. – 343 p.: iliustr. Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės: p. 335-339.

ISBN 9986-39-120-2

Antanas Kisielių partizanavo trejus metus (1944–1947). Laisvalaikio aprašinėjo svarbesnius įvykius, o lapelius su tekstais slapstė savo sodybos trobesių šiaudų stoguose. Deja, grįžęs iš lagerių tų užrašų nerado, todėl įvykius teko atkurti iš naujo. Nors buvo rašoma paslapčiomis darbovietėje daugiausia naktimis, kūrinio vaizdai ryškūs, personažų charakteriai spalvingi, stilius lakoniškas. Kovos draugai neidealizuojami, o priešai nemenkinami – autorius stengiasi būti bešališkas stebėtojas. Aprašinėdamas kautynes pasiekia dramatiškumą, o atokvėpio valandos praskaidrintos nepikto humoro.

UDK 355.42 (474.5) (091) + 888.2-94

Antanas Kisielių

Blėsta laužų žarijos

Atsiminimai

Redaktorius Vytautas Girdzijauskas

Dailininkas Romas Orantas

Korektorės Deimantė Kažukauskaitė, Danguolė Tunkevičienė

Maketavo Dalia Kavaliūnaitė

1999 09 28. 13,8 apsk. sp. Užsakymas 1073. 258-oji leidyklos knyga.

Išleido Lietuvos rašytojų s-gos leidykla K. Sirvydo 6, 2600 Vilnius

Spausdino AB spaustuvė "Spindulys", Gedimino 10, 3000 Kaunas

18,25

821.172

Ki - 202

00/2515

Klaipėdos apskrities levos Simonaitytės
viešoji biblioteka

Antano Kisieliaus žodis talpus,
lakoniškas, nuoširdus ir įtaigus.
Vienodai rimtai ir autentiškai jis
piešia priešus ir kovos brolius.
Jokio gailėjimosi sau ir kitiems,
jis tarsi ištirpsta kitų veiksmuose
ir poelgiuose, lieka neutraliu
stebėtoju, o ne aktyviu dalyviu.
Ramus ir šaltakraujis, nedvejojantis
savo pasirinkimu, likimą priimantis
ramiai ir stoiškai, atviru glėbiu.
Pasakojimo tonacija susišaukia netgi
su anų laikų kareivio Šveiko
nuotaikomis.

Eugenijus
IGNATAVIČIUS

ISBN 9986-39-120-2

9 789986 391203